

SCRIERI

LITERARE SI ISTORICE

SCRIERI
LITERARE SI ISTORICE

ALE LUI

A. I. ODOBESCU

V O L U M U L II

BUCURESCI

EDITURA LIBRĂRIEI SOCECU & Comp.

7. Calea Victoriei, 7.

1887

CESTIUNI DE INTERES NAȚIONAL

1863—1868.

ARCHEOLOGIE PREISTORICĂ

1869—1873.

DIN TIPĂRIRILE ACADEMIEI ROMÂNE

1869—1881.

IV.

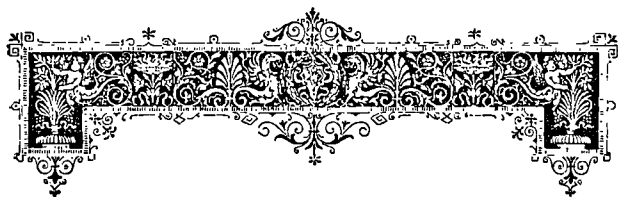
CESTIUNI DE INTERES NAȚIONAL

1863—1868

MONĂȘTIRILE ÎNCHINATE DIN ROMÂNIA. —
GIMNASIELE ȘI SCÓLELE REALE.—ROMÂNIA LA EXPOZIȚIUNEA
UNIVERSALĂ DIN 1867, LA PARIS. —
CASA, VEȘMINTELE ȘI PETRECERILE ȚĚRANULUI ROMÂN.

MÔNĂSTIRILE ÎNCHINATE DIN ROMÂNIA

Studiū asupra drepturilor și îndatoririlor acestor aședăminte *)

În anii din urmă s'aū scris, în Principatele române, destul de numeroase cărți, broșure și articoli despre mōnăstirile romānesci cele închi-

---

*) Acest memoriū a apărut în Bucurescī, la 1863, tipărit în limba francesă, cu titlul și sub pseudonimul ce urmēză: *Étude sur les droits et les obligations des monastères Roumains dédiés aux Saints-Lieux d'Orient, par l'Archimandrite Agathon Ot-ménédec.* — Autorul a fost ajutat în coordonarea faptelor de d. Grigore Mano, pe atuncī secretar al Comisiuniī documentale.

De ore ce ocupa pe atuncī postul de ministru al Cultelor și Instrucțiuniī publice, d. Odobescu n'a putut să'și pună numele seū pe o operă care, departe de a conchide, ca ideile celor măi

nate ¹⁾ *Sântelor-Locașe* din Orient, și cu toate acestea, încă nu s'a spus ce este mai de temei într'această cestiune așa de însemnată pentru starea de adă a României și pentru viitorul ei. Noi

mulți bărbați politici din acea epocă, colegi ai săi, la deplina secularizare a averilor mănăstiresci, avea de scop a dovedi că soluțiunea cea mai drăpă și mai folositoare pentru țară, a cestiunii *mănăstirilor închinat*e, era de a asimila cu totul pe acestea cu cele-lalte mănăstiri pământene, de a face să serve veniturile lor, ca și ale tuturor mănăstirilor din țară, numai la dezvoltarea completă a culturii intelectuale printre Români, și de a consacra o parte din acele venituri la răspândirea în toate unghiurile Orientului creștin, a unei influențe civilizătoare, al cărui centru și focar ar fi fost România. Aceste idei au fost nesocotite de omii de Stat români, cari s'au grăbit a decreta pur și simplu secularizarea tuturor bunurilor mănăstiresci. Totuși, străbunii noștri, în pietoasă și patriotică lor prevedere, lăsase toate acele averi numai și numai, pentru ca, prin ele, să se cultive în vece spiritul și inima poporului român, și să se răspândească gloria lui printre toți vecinii și coreligionarii săi.

1) Cele mai însemnate din aceste publicațiuni sunt: *Eclaircissements sur la question des monastères grecs situés dans les Principautés danubiennes*, 1851; — *Mémoire sur les monastères grecs, en Moldavie*, publicat în Iași, în foiletonul ziarului *Zimbrul*, 29 oct. 1855; — *Memorandum sur les églises, les monastères, les biens conventuels et spécialement sur les monastères dédiés de la Principauté de Valachie, par Gr. Bengesco*. Bucarest, 1858; — *Mémoire sur les églises et biens conventuels de la Principauté de Moldavie voués aux Lieux-Saints, par M. M. Istrati*. Iassy, 1860; — *Mănăstirile țise închinat*e și călugări străini, de Ion Brezoianu. Bucuresc, 1861; — *Mănăstirile din România: Mănăstiri închinat*e, de Cesar Bolliac. Bucuresc, 1862; — *Questia mănăstirilor închinat*e pe la S-tele Locuri din

am citit tot ce s'a tipărit în această materie, și apoi am mai avut și parte ca să ne trecă prin mână un număr de peste două sute de acte vechi, autentice, atingătoare toate de mănăstirile României și de cele de la Săntele-Locuri. De aceea, am socotit că va fi bine să facem și noi un resumat al ideilor de căpetenie, culese în asemenea cercetări.

Dăm publicului acest resumat nu dóră ca soluțiunea cea mai lesnicioasă de o cam dată, dar ca unica, dupe părerea noastră, care isvoresce din înseși documentele cele vechi. N'am citat aici textul atâtor acte autentice, nici am dezvoltat pre larg toate faptele istoriei; făcând astfel, am fi scris o întrégă carte și gândul nostru a fost numai de a așeđa, în câte-va cuvinte, temeliile pe care stă cestiunea, precum și de a trage dintr'însele consecințele ce de sineși se arată oricui. De altminterel, atâtea cărți și atâtea documente câte s'aun publicat pêne acum, voru împlini cu îndestulare

---

Principatele-Unite Moldova și România, tractată din punctul de dreptate și de naționalitate, de A. I. Comănénu. Bucuresc 1859; — La question des monastères dans les Principautés-Unies, par M. A. d'Avril, în Revue des deux mondes, din 1 oct. 1862; — Mémoire sur les couvents roumains, placés sous l'invocation des Saints Lieux d'Orient. 1863; — și mai mulți articoli apăruiți în zăiarele din România. — Acastă listă nu coprinde tot ce s'a publicat asupra acestei cestiuni în urma Memoriului d-lui A. Odobescu, foarte tare combătut de advocații călugărilor străini.

scumpetea de fapte istorice și de citațiuni textuale, ce ni s'ar puté împuta.

Domnul nostru Iisus Christos să țină sub sânta sa pază pe acei cari lucréză la desrobirea mănăstirilor românesce și să încunune silințele lor cu bună ispravă!

* * *

Orî-cât de învălmășată se pare a fi cestiunea mănăstirilor închinete din Principatele române, ea se póte reduce la două puncturi de căpetenie, din a căror elucidare derivă, în modul cel mai firesc, soluțiunea, în tótă întregimea ei. În două cuvinte e vorba de a sci :

1º. Al cui este dreptul de proprietate seú de stăpânire asupra averilor mișcătore și nemișcătore ce ținú de ȃsele mănăstiri?

2º. Care sunt drepturile și îndatoririle guvernului românesc în administrarea acestor mănăstiri și a averii lor?

Spre a se da răspunsuri întemeiate la aceste două întrebări, este de a neapărat să se consulte, pe de o parte, și mai cu sémă : chisóvele ctitoresce seú actele de întemeiere ale mănăstirilor ; — actele de danie cu care felurite persóne le au dăruit și care acte au fost, dupe vreunuri, întărite de Domnitoriî țerii ; — actele din care se constată ce dispozițiune a luat guvernul român, la diferite epoce, în privința acestor mănăstiri ; — actele prin

care capiî bisericeî răsăritene aû regulat acele bunurî mănăstirescî, — și actele care arată deosebite tocmeli și învoielî privitoare la mănăstiri și la averile lor. 1) Pe de altă parte, trebuiesc cercetate

---

1) Spre o maî mare înlesnire și luminare a acesteî anevoieșe cestiuî, actele atingătoare de dînsa s'ar puté împărți între cele opt următoare rubrice:

1. Acte privitoare la regularea în genere a condițiunii mănăstirilor închinare, din punctul de vedere al disciplineî și al deosebitelor dispozițiunii canonice ce sunt a se păzi într'însele, precum și în raport cu administrarea intereselor materiale ale lor.

2. Acte privitoare la gonirea Grecilor în genere afară din țerile Române și la poprirea lor de a se naturalisa în sînul acestor țeri.

3. Acte de închinare adevărate, adică făcute de ctitorî primitivî ai mănăstirilor.

4. Acte de închinare false și nelegale, adică făcute maî în urmă, seû de moștenitorî ai ctitorilor primitivî, seû de Voevodî și de înalți dregători ai Statuluî, cari toți aceștia nu aveaû dreptul d'a închina o mănăstire, care pêne atunci fusese neatârnută.

5. Acte felurite, precum sigilióne patriarhicescî, oprind și desființând închinări.

6. Acte de danie, consistând seû în bunurî mișcătoare seû în scutirî de deosibite felurî, făcute mănăstirilor pămêntene închinare. Daniî făcute Sântelor-Locurî de peste hotar.

7. Acte privitoare la felurite dăjdiî și contribuțiunii (cisle) la care, dupe vremî, aû fost supuse mănăstirile, precum și acte prin care aû fost îndatorate mănăstirile închinare a întreține, din veniturile lor, așeđeminte de bine-facere și de folos public, seû numaî de a contribui la acestea.

8. Acte prin care se dovedesce că Statul român a avut pururé dreptul de priveghiere și de control asupra administrării și întrebuințării averilor mănăstirescî, chiar și când ele erau închinare Sântelor-Locurî din Orient.

legiuirile canonice, statornicite prin sântele Sinóde, în privința tuturor mănăstirilor în genere; — apoi legile, drepturile și imunitățile politice; — și în sfârșit obiceiul pământului din diferite epoce, în țările românesce.

S'ar mai puté adaoge, ca doveđi, și alte fapte culese din tot felul de date întemplantóre, dar totuși vrednice și ele de credință.

Acum, prin cercetarea consciințiosă a tuturor acestor isvóre felurite, ne vom cerca să dăm răspunsuri la ambele întrebări de mai sus.

I.

Origina proprietăților mănăstiresce. — Daniî de moșii către mănăstirile pământene. — Daniî felurite către Sântele-Locuri din Orient. — Legiuri și stipulațiuni antice care opresc pe străini de a stăpâni pământuri în coprinsul românesc. — Abusuri făcute în folosul Sântelor-Locuri. — Măsurî luate de către Statul român în contra unor asemenea abusuri. — Deosebire însemnată între *Stăpânire* și *Inchinare*. — Definițiunea cuvântului din urmă; drepturi și îndatoriri reciproce ce el implică. — *Inchinarea* nu se vede figurând în legiuirile canonice. — Istoria *Inchinărilor* în România. — Regulele obiceiului pământului, în cea ce privește închinările legale. — Deosebirea ce este între o mănăstire ăisă *metoh* și o mănăstire *stavropigiacă*. — Inchinări false și nelegale; abusurile din care acestea au născut. — Măsurî popritóre ce s'au luat la diferite epoce în contra falselor închinări. — Guvernul român se pôte lepăda acum de dreptul ce are de a ataca prin judecată falsele închinări. — El trebuie ânsă să lase acest drept particularilor,

cu ôre-care restricțiunii legale. — Concluziunea celor ise este că proprietățile de pe teritoriul românesc aparțin numai mnstirilor *pmntene*, fie ele i *chinate*.

Averile mişcătóre i nemictre care se află pe teritoriul românesc, i pe care clugrii de la Sntele-Locaur ale Rsaritului voiesc să le numsc ai *aver ale mnstirilor grecesci*, sunt tte proprietăți ale *mnstirilor pmntene chinate la acele Snte-Locaur*. Ctitorii mnstirilor din țr i alți dnuitori creștini, în urma lor, a dăruit mnstirilor întemeiate în țr, att celor care a fost chinate, ct i celor care n'a fost, averi de tot felul, precum moși, vii, case i alte bunuri ; dar mai că nu s'a ntmplat vre o dată ca un proprietar de averi nemictre în România, să fi dat proprietatea sa în deplină stpnire, unei mnstiri aședate afară din ținuturile României.

Să luăm aminte că atunci chiar cnd s'a făcut într'acest chip, cte-va danii de proprietăți nemictre, a trebuit neaprat ca mnstirea străină către care acele danii erau făcute, să aibă printre cele din țr, vre-o altă mnstire chinat ei ca *metoh* i, prin mijlocirea creia Sntul-Loca din străinătate, își exercita dreptul său de proprietate pe acele bunuri pmntene.

Un asemen mod de procedere își are firsca sa explicare în legile tradiționale ale țrilor Romnesci, precum i în stipulațiunile acestora cu curtea suzerană a Turciei ; tte acestea opre pu-

ruré pe străini, și mai cu sémă pe supușii otomani, fie ei Turci séu *Raiale*, de a stepâni proprietăți pe pământul românesc. Nu ne lipsesc acte spre a dovedi cum acest drept al țerei a fost restatornicit de câte ori s'a întâmplat ca el să se calce; adese ori chiar, divanurile pământesci și Domniî țerei aũ oprit cũ totul pe Greci să albă proprietate, fie măcar și de zestre, pe teritoriul nostru; ba une ori 'i aũ și gonit peste graniță, ca ómeni vătămători țerei, cari se aședuse aci numai din îngăduință și în nesocotința legilor și a stipulațiunilor.¹⁾

1) Fără de a mai reaminti aci, întru sprijinirea acestor fapte, toate dispozițiunile admise, atât în obiceiurile pământului cât și în dreptul pozitiv al țărilor române, spre a regula tot mereu, și adică din timpurile cele mai vechi pênă la Regulamentul Organic din 1834, cestiunea drepturilor de naturalizare și de împroprietărire ale străinilor, ne va fi de ajuns a însemna vre o câte va din actele care aũ pus stavilă la pretențiunile și la înrîuririle, din ce în ce mai puternice, ale Grecilor. Astfel se potũ cita chisóvele lui Michaïu Vitézul (28 august, 1699), Leon Stefan Vodă (23 iulie, 1631), Radu Leon (9 decemv. 1638); acelea ale lui Stefan Racoviță (1763), Alexandru Ghica (1767) și Michaïu Șuju (1784), care întărescũ un act de acelaș fel al lui Ipsilanti; apoi încă actul sinodal al clerului din Moldova (1 ianuarie, 1752) întărit prin Firman împărătesc, la 1781, precum și actele Obștetilor Adunări din Țera Românescă (9 martie, 1823) și din Moldova (22 martie, 1826), întărite prin chisóvele Domnitorilor de pe atunci, Gr. Ghica (1823) și S. Sturdza (1826) și prin Firman special (1829).

Abié déca mai este trebuință a se adauge pe lúngă aceste

El lesne de înțeles că, precât a stat în ființă un drept național de această natură, nici un particular, ba chiar nici un Voevod n'a putut, fără ca să se abată din lege, să dăruiescă pe stră-

---

documente așa de categorice, o mulțime de fapte istorice din anelele noastre, care toate le confirmă și le justifică. Nu ne putem totuși opri de a reproduce aci ôre-carî citațiunii contimporane, amintind tot de o dată că această luptă în contra înrîuririi stăruitoare a Grecilor în interesele țării, exista încă de din al XV-lea secol, și că, pe la sfârșitul secolului al XVI-lea, Michașu Vitezul înscria articolul următor printre condițiunile cele de căpetenie sub care el recunoscea suzeranitatea lui Sigismund Bathory, domnul Transilvaniei: «Nu se va numi nici un Grec printre cei douăsprezece boșeri jurați, nici se va da în țără Grecilor vre o slujbă». Câțiva ani mai în urmă, mitropolitul Matei din Pogoniani, călugăr grec stabilit în România, scria într'o cronică în versuri grecesci, tipărită la 1784, în Veneția, cuvintele următoare pe care le publicăm în traducere românească: «Dar și voi, boșeri greci, câți vă aflați la curte, și câți vă neguțatoriți, luați aminte și vă feriți de nedreptăți; nu supărați pe Români prin nesăturata voastră lăcomie; nu sugeți pe sărac, că Dumneșeu e în ceruri și ochiul său e deschis asupra voastră; nu vă bucurați la strînsurica Românului, că Dumneșeu are ochi mulți și nedreptatea nu poate scăpa nepedepsită de dînsul. Cred că trăniiți pe bîșii Români, și nesăturata voastră lăcomie îi face de aș ură neîmpăcată pe Greci, și nu pot să vă vedă nici zugrăviți; voi tractați pe Român ca pe un câine; de n'ar avea dreptate n'ar striga; dar fiindcă se plîngă aș cuvînt, cum se vede. Încetați dară; părăsiți-vă de nedreptăți, că să nu vă pedesască Dumneșeu cu pedepsa de veci. Bîșii Români vă hrănesc și vă cinstesc; vrînd nevrînd ne dîcî Jupâne; caută dar să'i iubim și să'i onorăm ca pe nisce frați ai noștri».

ini, — fie aceștia măcar și călugeri — cu averi nemișcătoare coprinse în pământurile României; iată dar din ce pricină cei mai mulți ctitori și dănuitori de mănăstiri n'au dat bunuri imobile decât numai mănăstirilor pământene, pe care, de altmintrelé, ei au putut să le lege prin legături de altă natură, cu mănăstirile din străinătate. Acum ânsé, déca vre-unii călugeri s'au încumetat a cumpăra, pe séma mănăstirilor de dincolo, ceva proprietăți — fôrte puțin numeróse, — acelea compunú o categorie cu totul deosebită; iar despre condițiunea lor abusivă se va statori atunci când se va resolve cestiunea de a sci déca străinii au

---

Ce póte fi mai doveditor decât aceste mărturisiri și aceste povețe ale unui căluger grec, scârbit el însuși de purtările mârșave ale compatrioților săi!

Pe la anii 1654—1658, patriarchul Antiochiei Macarie, care a vizitat atunci țera Românescă, Moldova, țera Kazacilor și Moscovia, ne face, prin secretarul său Paul diaconul din Alep, o mărturisire de altă natură. Dupe ce el descrie bogata mănăstire *Căluțul* din țera Românescă, călătorul adaugé (*The travels of Macarius, translated from the arabic by Belfour, London. 1836, vol. II, p. 372*): «Doream să luăm acéstă mănăstire și s'o legăm de patriarchia Antiochiei, precum sunt altele legate de alte patriarhiți; dar, osebit de egumen și de câșiva călugeri, nu așlarăm pe nimeni care să ne intre în voie». Alt patriarch al Alexandriei fu mai norocos, cu câșiva ani în urmă. Iată negreșit fapte, care întărescú ceia ce am șis mai sus despre închinările din țerile Românesci.

séu nu dreptul de a fi proprietari pe teritoriul românesc. 1)

Am ȳis că acte vechi ȳi legale care să ȳntareca d'a dreptul darurii de proprietaȳi nemiscatore ȳn România, monastirilor de peste hotare, ȳn realitate nu aflam; trebuie să adaogem că, cu totul din contra, constatăm danii de tot felul coprindeȳnd obiecte miȳcatore, pe care, d'a lungul timpurilor, Voevoȳii ȳi particularii le harazescu nemijlocit Santelor-Locaȳurii din țera Turcesca; toȳii de tote parȳile le-aũ dat mereũ, ȳi banii, ȳi odore de preȳ, ȳi bulgării de sare din ocnele țerii, ȳi cântare de grau, de miere, de cera, de temaie, ba ȳi chiar robii țigani; ȳi de tote acestea aũ dat Ro-

---

1) De ȳi proprietaȳile ce monastirile ȳnchinate aũ capat prin asemené cumpărătorii sunt ȳn numer aȳa de neȳnsemnat ȳncat ele nu potũ influența catuȳi de puȳin asupra cestiunii drepturilor de ȳmpametenire ȳi de ȳmproprietarire alũ străinilor, totuȳi se cuvine anse să amintim că acele cumpărătorii s'aũ făcut numai de către calugerii grecii, ȳn calitatea lor de egumenii ai monastirilor pamentene ȳnchinate, pe numele ȳi din veniturile acestor monastiri, de ore-ce numai ele puteau fi proprietare pe pamentul românesc; egumenii, aũ lucrat dar atunci, nu ca reprezentanȳii ai Santelor-Locuri străine, ci ei aũ ȳndeplinit astfel, una din ȳndatoririle ce le ȳmpuneau mai tote actele ctitoricesci, adică aceia de a spori averile ce le erau ȳncredințate.

A se vede pentru acesta, actul de ȳntemeiere a schitului *Stavropoleos* din Bucuresci, clădit de archimandritul Ioanichie ȳi ȳnchinat de el, mitropoliei din Pogoniani ȳn Rumelia (8 noemvr. 1733), precum ȳi cartea-citată a d-lui I. Brezoianu, p. 71.

mâinii fără osebire la toate mănăstirile de rit ortodox de dincolo de Dunăre.

Dar nimeni dintr'înșii, seú foarte puçin, s'au orbit pêne a da moșii, vii seú case, unor mănăstiri străine care nu aveaú aci la noi metóșe pământene; nimeni nu s'a încumetat a le da aceleora, nici *rumâni* seú *vecini*, adică muncitorii ai pământului, nici privilegii seú scutiri naționale, nici dreptul de a primi pe sémă-le dajdii pământene, precum *oerit*, *vinăriciu*, *vamá* ș. c. l. Daruri de felul acestora se făceau numai către mănăstirile pământene, și atât cele închinatc cât și cele neînchinatc s'au bucurat pururé de asemenea folóșe. Acésta erá și lucru firesc, de óre ce mănăstirile de aici aveaú mijlocul de a exercita nisce drepturi de o natură așa de locală ¹⁾.

---

1) Acestea le póte spune fără de sfielă cel ce a consultat ca vre o doué sute de documente felurite atingétóre de închinările mănăstirilor din țerile Românesçi. Printre aceste acte, abié se află vre o doué trei excepțiunii nepotrivite, prin care se dăruiescú d'a dreptul către Sântele-Locuri, proprietăți nemișcătóre. Cea mai categorică în telul acesta, este dania de la mănăstirea *Floresci* din Moldova, închinată lavrei *Esfigheniu* de la Muntele Atos (10 august, 1806); dar și aceia a fost atacată, puçin aní în urmă, de către familia Kostake, urmași și colateralii ai ctitorilor primitivi (4 august, 1827).

Archivele Muntelui Atos ne mai potú da dovadă de ceia ce înaintăm. Una sută opt-spre-dece acte de închinare și de danie, făcute în Principatele Române, către mănăstirile Sântului Munte, sunt tot atâtea mărturisiri netăgăduite despre deosebirea

Din toate câte spuserăm se învederază că proprietățile nemișcătoare și chiar cele mișcătoare ale mănăstirilor administrate în ziua de azi de egumeni, aparțin cu totul acelor *mănăstiri pămîtene închinare*, și nu de fel *mănăstirilor străine*, cărora ele sunt închinare; prin urmare cestiunea stăpînirii, întru ceia ce privesce mai toate averile, se află astfel deslegată, atât din cercetarea actelor de proprietate, cât și prin faptul actualei posesiuni, care, să luăm bine aminte, se exercită chiar și azi, fără nici o îndoială, prin mijlocirea *mănăstirilor pămîtene închinare* și în numele lor.

Ceia ce înaintăm aci este așa de adevărat încât, ca să sprijine pretinsul lor drept de proprietate, Săntele-Locașuri din Orient se întemeiază mai cu seamă pe actele de *închinare*, prin care acele mănăstiri pămîtene sunt legate de dînsele. Călugerii străini se învoiesc a dice: „Așa e; se „póte ca bunurile să aparțină mănăstirilor pămîtene ce ne sunt închinare; dar tocmai pentru „faptul că ele sunt închinare, chiar acele mănăstiri sunt proprietăți ale Săntelor-Locuri din străinătate.“

---

capitală ce s'a făcut tot dauna între înzestrările mănăstirilor pămîtene închinare, și darurile cu care se miluia mănăstirile de prin țeri străine. Archimandritul Porfirie de la Muntele Atos a publicat, la 1847, în St. Petersburg, un inventar al acelor acte, în limba rusescă.

Aci ânsă este rătăcirea cea mai mare. *Închinare* nu va să dică cătuși de puțin *stăpânire*; documentele și faptele staū de față ca să dovedască în care parte este adevărul.

Déca cercetăm dreptul canonic, în actele Sântelor Sinóde ecumenice, nu aflăm nicăieri nimica care să îndreptățescă supunerea vre unei mănăstiri către alta. Din potrivă, s'ar păré că, dupe cele coprinse în canonul al 20-lea, aședat la al VII-lea Sinod ecumenic și în de obște dupe tóte dispozițiunile prescrise pentru întemeierea de mănăstiri și pentru regulile ce sunt a se păzi într'insele, s'ar păré, dicem, că acele sante legi nu prevédū alt ceva decât tot mănăstiri osebite și neatérnate unele de altele, oblăduindu-se fie-care de sine, prin sobórele ce le locuiescū, și primind numai ocrotirea, cheazășuințele și privegherea episcopilor și ale autorităților locale.

Cată ânsă să recunóscem că obiceiul *închinării*, și prin urmare crearea *metóșelor* séū, cum am dice acum, sucursalelor, a pėtruns âncó de timpuriū în România, precum se afla stabilit în tot Orientul creștin. Aci a devenit, ca aīuré, un obicei al pămēntului. Dar, pe acele timpuri înapóiate era și lucru firesc ca cei mai slabi să caute un sprijin pe lūngă cei mai puternici, jertfindu-le chiar óre-ce din venitul lor; acéstă idee, predominítóre în secolul de mijloc, s'a propagat chiar și în ordinul moral; ea a pėtruns pēnē și în monachis-

mul egalitar. Mai multe documente oficiale, eșite din cancelariile vechilor Domni români și din ale patriarhilor bisericeii răsăritene, mărturisesc despre asemenea fapte și le dau acestor fapte numirea consacrată, printre Români de odinioară, pentru tot ce era un simplu drept usual, adică le recunosc a fi făcute dupe obiceiul pământului.

Chiar din documentele de această natură, prin care unii ctitori primitivi de mănăstiri au regulat închinarea așezămintelor lor către altele mai vechi, chiar din acele documente și din deosebite fapte ce s'au petrecut, se pot trage lămuririle cele mai sigure asupra ființei închinării și a drepturilor ce ea da și impunea. În ordinea ideilor religioase ale Orientului, ea poate să fie asemuită cu cea ce, în ordinea politică, a fost *Suzeranitatea*. Acest drept, pe care puterile garante, l'au determinat, atunci când au regulat drepturile și îndatoririle reciproce ale Porții cu Principatele Române, ne poate servi spre a explica printr'însul drepturile și îndatoririle *Închinării*.

Și într'adevăr, astfel s'a chemat, încă de la început, supunerea țărilor noastre către Sultani, coci pretutindenii vechile documente pământene spun că Domni de odinioară, Mircea cel bătrân, Bogdan și alții au închinat țera la Împărăție. *Închinarea* consistă în ore care plocone și ajutore felurite, pe care vasalul trebuia să le dea căpeteniei sale morale; dar nici cum, ea nu consti-

tuia un drept de stăpênire dobândit de acesta asupra bunurilor și averii clientului său; coci, în ori ce cas, acesta păstrează întreg și neatins dreptul de a poseda și de a'și administra persoana și bunurile sale.

Așa dar, când o mănăstire se află în stare de mănăstire *închinată*, ea are să recunoască supremația spirituală a unei *Lavre*¹⁾ de la care atêrnă, care este a ei *metropolă*, și pe care ea trebuie, în ore care împrejurări determinate, s'o ajute cu daruri; de altă parte *Lavra* cea mare trebuie și dînsa să apere și să ocrotască metoșele ei, de câte ori va fi nevoie²⁾.

1) Așa se chiamă mănăstirile cele mari, care atêrnă numai de la patriarhiile Răsăritului.

2) Se va vedé mai departe că însăși întocmirea internă, precum și condițiunile de existență ale mănăstirilor închinete, care acestea tôte au fost recunoscute și întărite mereu prin legiurile țerii și prin regulamentările isvorite din Sinóde și chiar de la bisericile Sântelor-Loacășuri, nu ertaú că închinarea să îndatoreze pe mănăstiri la alt ceva decât la o supunere spirituală. Se și póte dovedi că, de la început, numai astfel s'a înțeles *închinarea*; acésta o arată cu prisos canónele bisericesti, citate mai sus. De altmintrelé se potú vedé și mai multe sigilióne ale patriarhilor din Constantinopole, atingétore de acésta. Principele Dimitrie Cantemir, în *Descrierea Moldovei* (Cap. III, despre mănăstirile din Moldova), ne a transmis, ancó fórte lámurite, ideile ce domneaú, în acéstă privință, pe la sfêșitul secolului al XVII-lea. Iată ceia ce đice: «Este obiceiú, în Moldova, când un Voevod ori un boier clădesce o mănăstire, să'și împartă tótă averea în mai multe părți de o potrivă, atât mănăstirei cât și copiilor sei,

Aci cată să însemnăm deosebiri ce s'aũ stabilit, prin obicei și prin dreptul usual, între mănăstirile neatérnate și cele care atérnaũ de altele, séũ, ca să ñicem mai bine, cele care le eraũ *închinate*, ἀφιερωμένα.

Acestea portũ, în tot Orientul, numele de *metóse*, nume derivat de la μετα-έχω; ele constituiescũ o numerosă clasă de mănăstiri, care aũ în deplina lor stépênire averi mai mult séũ mai puçin însemnate și, cu tóte acestea, sunt tot o dată și îndatorate să recunóscă supremația unei alte mănăstiri mai mari, mai venerate și une ori și mai bogate. Acésta este pozițiunea tuturor acelor mănăstiri pămêntene pe care ctitoriĩ lor primitivi le aũ pus sub ocrotirea unei alte mănăstiri mai cu védă, aflátóre séũ pe tărâmul românescũ séũ și dincolo de hotarele nóstre. Mănăstirea ñisă *Metoh* nu este nici o dată o proprietate a celei la care ea se află *închinată*; ea este, dupe cum s'ar fi ñis în legiuirile Romanilor, cel mult un *client* al celei-l-alte.

---

dând adicã mănăstiriĩ tot atât cât lasă și copiilor, Țar decã cumva se teme ca, dupe mórtea sa, mănăstirea să se strice séũ să se rãsipescã, apoi o închinã la altã mănăstire mai mare, alegêndu'ó pe acésta dintre cele care sunt aședate în cele patru numite locuri, Ierusalimul, Muntele Sinai, Muntele Atos și Rumelia; și archimandritul acelei mănăstiri se îndatorézã să iea asupra'si ingrijirea mănăstiriĩ închinata și să veghêze pentru ca cãlugeriĩ dintr'ĩnsa să aibã în ea petrecere bunã și cinstitã... »

Precum se scie, tot astfel, adică dupe vechiul obicei al pământului, mai toate mitropoliile, episcopiile și mănăstirile cele mari și neaternate ale țării, au avut și au pînă azi încă, la noi, *metoșe* sîu sucursale, care stau, față cu dîsele, în condițiuni legale de care nu trebuie să se deosebască întru nimic starea mănăstirilor închinete din România, față cu Santele-Locașuri din străinătate, patrónel morale ale lor.

Mănăstirile *metoșe* ale aședemintelor religioșe din țară au avut purure administrațiunea lor osebită de a mănăstirilor patrónel; dar ele se sciau a fi aternate de acelea; acelea erau superioarele lor; acelora trebuia ele să facă darurile și miluirile rînduite prin voința ctitorilor.

Așa a fost în de obște starea de mai nainte a mănăstirilor dîse *metoșe*. Nicî obiceiul pământului, nicî vre o leguire ore care a bisericeî sîu a țerilor Românesci n'a cunoscut și n'a priimit ca legal, vre un alt fel de *închinare*.

Adesé s'a întrebuintat, spre a însemna pe acele mănăstiri care erau cu totul neaternate, calificatiunea de *mănăstiri stavropigiace*. Acest cuvînt, al cărui înțeles literal este *isvorite din cruce* (*σταυρός* și *πυγή*), se aplică la mănăstirile care, în totă creștinătatea, nu cunoscă altă autoritate decît a patriarhului și a Pré Sântului Sinod, de care ține în genere totă biserica Răsăritului. Acelea sunt înseși mănăstirile care au păstrat neatins

caracterul primitiv al aședemintelor mănăstirescî; relațiunile lor cu patriarhul sunt cu totul de altă fire ca supunerea impusă stării de *metoh*. Prin *stavropigie* se înțelege numai că neatêrnarea aședemintelor astfel numite, era chezășuită de capiî supremi ai bisericeî. Tôte mănăstirile cele vechi din țêrile Romănesci și fôrte multe dintre cele ce s'aũ înființat în secolii din urmă, aveaũ dreptul de *stavropigie* dar, din nenorocire, acest drept ne le a fost mereũ respectat. ¹⁾

Sunt, într'adevêr, acte care dovedescũ că, prin mijlôce abusive, aũ mers une-orî treburile cu totul altfel, și că, osebit de *închinările* usuale ce s'aũ făcut dupe obiceiul pămêntului, adică de către însuși ctitorul, carele, de o dată cu înființarea unei mănăstirî, o și închina la alta, apoi uneltirile călugêrilor greci aũ adus pe uniî din Domnitorii și din locuitorii țêrei, a sêvêrși închinări nelegale, adică a supune cu închinare unele mănăstiri pămêntene, care pênê atunci se bucurase de o deplină neatêrnare. Dar aci avem al 12^{le} canon din al VII^{le} Sinod ecumenic și 1^{ul} canon din âmbele prime Sinoduri adunate în biserica Sților Apostoli, care oprescũ cu desêvêrșire

---

1) Pentru acêstă categorie de mănăstirî, se pôte vedé mai cu sémă sigilionul patriarhului din Constantinopol Calinic, cu data din 10 februarie, 1702, dat mănăstireî *Hurezu* din țera Romănescă, unde se lămuresce bine condițiunile mănăstirilor *Stavropigiace*.

pe orî-ce om, fie el mirén sêu călugăr, fie străin sêu rudă a ctitorului, fie chiar însuși ctitorul, în urma întăririî aședeméntului sêu, de a dispune de o mōnăstire sêu de averile eî, și de a preschimba orî cât de puçin, orânduîelile și daniile de la întemeiere, mai cu sémă déca acestea erau în conformitate cu legiuirile. În mai multe rōnduri, Voevođiî și Obștescele Adunări ale țêrilor nōstre, aũ pus stavilă, împreună cu patriarhiî ecumenicî aî Rēsăritului, la asemené închinări nelegale, și aũ stricat pe cele ce se înființase prin fórte dese abuzuri. Documente de felul acesta avem cu prisos în România; în ele se deslușescũ lămurit, atât rānduîelile sântelor Sinoduri, cât și concesiunile făcute dupe obiceiul pāmēntului. 1) Din acele documente se învedereză câtă deosebire este între o închinare dréptă, adevērată și primordială, și alta falsă, nelegală, de a doua mână, adică făcută de ómenî cari n'aveaũ dreptul să dispună de un ce care nu era al lor.

---

1) A se vedé actele date, unul dupe altul, de Obștésca Adunare a țêrei Romānescî și întărite prin chrisóvele lui Alexandru Iliăș (6 martie, 1628), Mateî Basarab (27 noemvre, 1638), 27 noemvre, 1639, 20 decemvre, 1640); și prin sigiliónele sinodale ale patriarchieî din Constantinopole (1640 și aprilie, 1641), apoî chrisovul lui Constantin Basarab (14 maîu, 1657), al lui Radu Leon (29 aprilie, 1667); raportul Obștesceleî Adunări a țêrei Romānescî, întărit de A. Moruzi (8 februarie, 1794), precum și actul familieî Kostaki din Moldova, din 4 august, 1827.

În de obște autoritățile țerilor Române, ba chiar și ale bisericilor din Răsărit, au combătut, în multe rînduri, asemenea închinări, și cu toate acestea, cel puțin jumătate din mănăstirile închinete se află adî supuse la această stare, prin acte înferate cu cea mai îndrăznéță nelegalitate.

Pe timpurile când în țerile Române scăpătase drepturile strămoșesci, s'au ivit unii Domni înstrăinați de națiune și de dreptate, s'au ivit chiar moștenitorii de ai ctitorilor, cari nu mai ținură sémă de neatérnarea ctitoricéscă a celor mai multe din mănăstirile lor, și, siluind toate drepturile cele vechi ale acelor aședeminte, le închinară la mănăstirile din Sântele-Locuri. 1) Unii au împins lu-

---

1) Marginile ce am impus acestuî studiū nu ne permitū a ne opri îndelung asupra acestuî punct. Ar trebui chiar volume întregi spre a se arăta meșteșugirile viclene și hrăpirile nerușinate prin care Grecii au isbutit a face să li se închine mai toate mănăstirile din țéră și să li se lase pe mânilor administrarea și venitul acelor mănăstiri. Cercetând actele ctitoricesci, care mai toate au fost, în cursul timpilor, abătute de la înțelesul lor primitiv, se va vedé lesne cum sântii părinți de peste Dunăre nu s'au sfuit, în nici un mod, a atinge scopurile lor, aducéndo-ori mărturiî mincinose, alte ori falsificând chiar documentele vechi, ba une-ori chiar întrebuițând siluirile cele mai sêlbaticé, pe care le înlesneau compatrioții lor, Domni și mitropoliții Fanarioți din al XVIII-lea secol. Spre a căpéta o dréptă idee, sub acest punct, se pôte consulta, nu numai actele mai sus citate, prin care se desființéază închinările false și nelegale, dar încă și documentele privitoare la închinările mănăstirilor *Căluțul* (testamentul Buzesculuî din 9 septembrie, 1609 și chrisovul lui Grigore I. Ghica,

crul și mai departe; printr'un abus neiertat, 'și aū închipuit să închine vre-unui Sânt-Locaș de dincolo, de o dată cu mōnăstirea pāmēntēnă ce pēnē atunci era neatērnată, chiar și moșiile ei, pare că ar fi stat prin puțință ca nisce simple proprietăți funciare să fie susceptibile de a se supune la o acțiune de ordine cu totul spirituală, precum este *închinarea*. Atāt ajunsese de marī în secolul din

---

19 maīu, 1693); *Stănesciī*, (chris. luī Radu, 19 maīu, 1615,) chris. luī Constantin Brāncovēnu și sigilionul patriarhicesc din 8 maīu, 1692; chris. luī Nicolae Mavrocordat (27 aprilie, 1716), Radu-Voda (chrisov fals al luī Radu din 10 februarie, 1613), Vintilă-Vodă (chris. luī Radu Leon, 29 aprilie, 1667); *St. Iōn din Bucurescī* (chris. luī Duca, 12 maīu, 1678); *Ilangu* (chris. luī Nicolae Mavrocordat, 19 iulie, 1715, chris. luī Mihaīu Racovițā, 30 iunie, 1716); *St. Iōn din Focșanī* (act de întemeiere al căpitanuluī Vrāncēnu, 1740); *Richitōsa* (chris. luī Grig. Ghica, ianuarie, 1729); *Spirē din Dél*, (carte a mitropolituluī Ungro-Vlahiei, maīu, 1776, chris. al luī Ipsilant, 1777; *Vizantia*, (chris. luī Grig. Ghica, 15 ianuarie, 1777); *Vieroșu* (raportul divanuluī țēriī Romānesciī din 8 februarie, 1794, întărit de Muruz), s. c. l., s. c. l. Se pōte adaoge nenumērate citațiunī. Despre aceste false și nelegale închinări, care se întēlescū maī cu sēmă în prima jumătate a secoluluī al XVIII-lea, sub cei d'ântēi Fanarioți, se observă că cele maī multe sunt făcute sub înrīurita intrigelor grecesci, fie ale călugērilor sēu ale mirenilor, de către Voevođiī, mitropolițiī și de dregētorīi cei marī ai Principatelor, luāndu-se ānsē maī tot-d'a-una de acestia drept temēu, un ore-care drept de rudenie ori de moștenire, care învederat jicnea așēdēmintele cele vechi, mult maī bine păzite odiniōră de Domniī pāmēnteniī. (Veđi nota la pag. 22).

urmă, învâlmășala ideilor și nestatornicia principiilor, pe care odinioară fusese întemeiate și pozițiunea și drepturile aședemintelor religioase !')

Tot din acea vreme sunt și acele câte-va acte prin care s'a cumpărat, pe sēma Sântelor-Locașuri din Turcia, d'a dreptul, sēu prin care li s'aū dăruit nemijlocit, proprietăți pe tērēmul românesc, călcându-se astfel o lege care a fost pururē cu tărīe la noi, aceia ce nu învoia pe străini să aibă proprietăți pe pământul nostru.

1) Se pōte cita un exemplu cīdat, dar din norocire numai unul. La 1826, călugērii greci își Yeau asupra de a dispune de proprietățile mōnăstirescī și vëndū Armenilor o întregă mōnăstire, anume *S-tul George din Codrul Herfi*. Asemenē rătăcire nu se pōte explica decât numai prin abuserile și asupririle ce aū exercitat în țērile nōstre Fanarioți, în timp de un secol. Mōnăștirile nōstre, așa de bogate, erau pentru dīnșii un isvor nesecat de înavuțire, prin care își întemeiau din ce în ce mai tare stēpēnirea lor peste tōtă țēra. Cēia ce este încă un lucru de luat a minte, e că aceiași Voevođi Fanarioți cari desfințau și scālambaū atâtē vechi aședeminte, ctitoricescī și robeau prin închinare atâtē mōnăștirī, odinioară neatērnate, acei domni, țicem, aū clădit și ei une-orī, în țēră, mōnăștirī nouē și le aū înzestrat mai adesē, nu dōră din averea lor proprie, ci printr'un fel de despuțeri ce erau în obiceiurile lor, adică hărăzindu-le averile altor vechi mōnăștirī. Cată asemenī să recunōscem că există în România și mōnăștirī căroră Fanarioți, ctitori ai lor, le aū asigurat condițiunile de existență prin acte categorice de închinare ; astfel este mōnăștirea *Văcărescī*, întemeiată de Nicolae Vodă Mavrocordat (chris. din 1719) ; astfel și biserica *Stavropoleos* din Bucurescī, clădită de archimandritul Ioanichie, 7 noemvre 1733, și câte-va altele.

Lăsând dar la o parte această abatere vinovată de la legiurile țerei, și neluând în seamă nici rătăcirea care a putut îndemna la acele închinări de proprietăți nemișcătoare, către Sântele-Locuri, iar pe de altă parte, priimind *închinarea* din susțitul punct de vedere, sub care ea își are a sa ființă, adică în stare de o vasalitate spirituală ce nu poate exista decât numai între două așezăminte religioase, vom fi nevoiți să recunoștem că închinarea mănăstirilor, deși nu este iertată de canónele bisericești, a fost totuși un fapt priimit și consfințit prin obiceiurile țărilor Romănesci. Dar nu e mai puțin adevărat că ea a fost împinsă pînă la abus, atunci când s'aun supus la închinare mai multe mănăstiri pămîntene care, la început, fusesse neaternate.

Atât guvernul românesc cât și uniți capi ai bisericești creștine de peste Dunăre, s'aun împotrivit adese la asemenea abus; el însuși tot a lăsat urme numeroase prin mănăstirile din România, care se află încă ađi a fi închinare.

Cu tóte acestea, întru cât privesce închinările, guvernul român, ca să nu mai între într'un adevărat noian de judicături parțiale, ar pute să priimască acum de bune tóte închinările actuale, fără osebire, și să le considere, cât despre sineși, ca și fapte împlinite. 'I ar veni chiar mai cu înlesnire de a trece cu prescripțiunea peste tóte închinările de a doua mână, care s'aun făcut afară

din obiceiul țării și cu nesocotința voințelor primitive ale ctitorilor. El poate acum să se lepede fără primejdie de un drept pe care l'a avut și de care s'a folosit purure țera, adică acela de a desființa toate închinările nelegale. Dar ceia ce nu poate face, e de a împinge toleranța pênă întru a opri pe particulari și pe moștenitorii în viață ai ctitorilor primitivi, de a ataca prin judecată închinările nedrepte, de orî ce natură arû fi ele, și de a susține dinainté tribunalelor țării pretențiunile lor în contra Sântelor-Locuri, de câte orî asemené cereri arû fi basate. Se înțelege ânsé că în astfel de casuri, îndreptățirea acelor cereri n'ar puté să ajungă la alt rezultat decât acela de a desființa închinarea, ce se va fi recunoscut nelegală dupe legile nôstre; iar mônăstirea desrobită și readusă în starea ei primitivă de neatârnavare, ar reentra de sineși și fără nici o osebire, — întru ceia ce privesce administrarea ei și a bunurilor sale, — în categoria mônăstirilor pământene care aũ remas și sunt ađi neînchinate.

Ca să apăsăm acum asupra purtării ce ni se pare a fi de o cam dată cea mai potrivită pentru guvernul român, în cestiunea închinărilor, vom stabili că, atunci când el ar face, cum se đice, o apă din toate închinările ađi în ființă și le ar considera pe toate în de obște, ca închinări drepte și bune, adică cum arû fi de acelea făcute însiși de ctitorii lor la întemeiere, prin acéstă condescen-

dență chiar, el ar consfinți faptul că singurele și unicele stăpâne ale bunurilor mănăstiresci cuprinse în teritoriul românesc, sunt numai și numai acele mănăstiri pămîntene închinare, iar nu de fel patronele lor duhovnicesci de prin Locurile-Sante ale străinătății. Și 'ntr'adevăr, de ore ce este bine înțeles de către toți că nu e nici lucru drept nici cuviincios ca să se reguleze starea mănăstirilor închinare altmîntrelé decât dupe voînța vechilor ctitori ai lor, și dupe adevăratul principiū al închinării — principiū carele și acela a avut neapărat, de la început, cuvântul său de a fi și prin urmare cată să'si păstreze pururé caracterul său originar, — nu mai încapă înduoială că, la acéstă regulare, trebuiescū luate drept temeiri, numai închinările cele legale, adică cele consfințite de vechiul obicei al pămîntului, și nu de loc cele care aū fost tot mereū combătute și respinse, atât de autoritățile civile ale țerii, cât și chiar de cele bisericesci ale Răsăritului. Decī, numai și numai pe basa închinărilor celor drepte, netăgăduite și primordiale, se pôte judica acea cestiune de căpetenie, care consistă în a sci *al cui este dreptul de stăpînire* asupra bunurilor din țeriile Romănesci, pe care le administreză ađi călugării străini, în numele mănăstirilor pămîntene închinare, mănăstiri la care ei sînt acum egumeni și îngrijitori. Vădënd împrejurările precum le am arătat, — și să băgăm de

sémă că alt punct de vedere mai nefăcărit nu există,—cine óre este acela care va tăgădui faptele și drepturile, pe care acum le am lămurit? Cine, cu dréptă chibzuință, nu va rămâne pătruns de acest adevăr că, adică, unicele persóne morale îndreptățite a stěpěni așa-des numitele bunuri din România, sunt numai acele *mónăstiri păméntene*, pe care le légă de Sántele-Locuri numai spiritualul și cucernicul lanç al *ínchinării*, în care nu se coprinde cătuși de puçin o idee așa de materială ca aceia a unei *stěpěniri păméntenesçi*?

II.

Amestecul Statului Român în administrarea mónăstirilor ínchinatè nu a lipsit nici o dată; ínseși Locurile-Sántè l'aũ cerut adese.—Numirea *Egumenilor*.—Cea ce ea trebuie să fie dupe legile bisericesçi. — Cum s'a făcut ca, în România, excepțiunea să se prefacă în regulă.—Din ce cauze s'aũ numit egumeni străini.—Drepturile ce aũ păstrat țèrile Române în acéstă împrejurare.—Nu mai sunt cuvinte pentru ca egumeniile să fie ocupate de străini.—Resultat negativ al acestui fapt.—Trebuința neapărat simțită de a despărți atribuțiunile egumenilor și stariților, de acelea ale îngrijitorilor și ale administratorilor cari ducă afacerile mirenesçi ale mónăstirilor. — Demoralisațiunea și abusurile pricinuite de un asemenea amestic de atribuțiuni. — Gerarea bunurilor monăstiresçi nu mai póte sta pe viitor decât în mânele unei administrațiuni mirene. — Sarcinele impuse tuturilor monăstirilor în genere de către ctitorii și dănuitorii lor.—

Buna întreținere a clădirilor ctitoricesci și a obștei ce locuiesc într'însele, sînt condițiunile neînlăturate ale orî cărîi danîi.—Prevedere specială a ctitorilor de mănăstiri pămîntene închinat. — Îndatoririle mănăstirilor către țeră.—Cela ce erau odinióră mănăstirile în România.—Scop patriotic al clădirii lor și al bogatelor darurî ce li se făceau.—Mănăstirile închinat aũ îndeplinit, în trecut, îndatoririle lor către țeră, fără de nici o împotrivire. — Nimic nu le îndreptățesce la scutirî, în timpul de față.—Îndatorirî speciale ale mănăstirilor închinat către Locașurile-Sănte, patronîi lor. — De ce natură sînt acele îndatorirî? — Ele sînt subordonate celor care privescũ buna întreținere a mănăstirilor pămîntene și celor cari aũ de scop ajutoarele către țeră. — Ele nu constitue un drept pozitiv și prin urmare nu se pôte preface într'o dajdie în tot-d'una aceiași.—Necesitatea de a se întocmi pentru mănăstiri, bugete pe an, care sã reguleze întrebuițarea și împărțirea echitabilă a veniturilor mănăstiresci, în conformitate cu dispozițiunile donatorilor. — Cine se cuvine sã întocmescă acele bugete? — Conclusiune.

O mare parte din sarcina ce am luat asupra-ne se află acum ușurată prin lămurirea primului punct, carele ne-a făcut sã cunoșcem, fără îndoială, al cui este dreptul de proprietate asupra celor bunurî din țerile Românesci, despre care Săntele-Locașurî din Orient pretindũ că arũ fi o avere a lor. Și într'adevăr, de óre-ce s'a dovedit că, orî cum s'ar iscodi lucrul, averile din România nu potũ fi ale altora decăt ale mănăstirilor pămîntene, fórte lesne ne va fi acum a da rěspuns la a doua întrebare ce s'a pus la începutul acestui studiũ, adicã de a sci: care sînt drepturile și îndatoririle

guvernului român în administrarea acelor mănăstiri și a averii lor?

Să lăsăm în latură faptele dîlnice, care ne ară dovedi cu prisos că asemenea drepturi se exercită ađi de către guvernul Român, în puterea voinței obștești, ba chiar și încă adese din cererile stăruitoare ale Sântelor-Locașuri. Să cercetăm acum numai în ce consistă cestiunea administrării și să vedem deca fie-care din punctele ce se atingă de dînsa nu îndatoréză în mod imperios pe Statul Român, de a'și exercita autoritatea în chipul cel mai nemijlocit și cel mai energetic, în tótă gestiunea a acelor sante așeđeminte și a averilor ce ele stépênescă.

Punctele în care se coprinde tot dreptul de administrare, sunt cele următóre:

1° Numirea de superior saú de *egumen* la acele mănăstiri, și

2° Repartițiunea și întrebuintărea veniturilor acelor mănăstiri.

Să examinăm primul punct și ne vom încredința îndată, consultând regulile monachicescă, întărite cu tot dinadinsul, în țerile Române, printr'o mulțime de chisóve domnescă și de sigiliónele patriarhicescă ¹⁾ că, în fie-care mănăstire

---

1) Dupe cum am maý spus, organisarea și starea în care aflăm tóte mănăstirile din țeră, la acea epocă, sunt cu totul necompatibile cu acel drept de proprietatea pe care îl pretindă Sân-

egumenul cată să fie ales dintre membri acestuï sobor ; numai când cumva nu s'ar găsi, în sînul unei mănăstiri un bărbat vrednic de asemenea păstorie, numai atunci este îngăduit de a căuta aîuré un egumen cu cerutele însușiri. De altmintrelé, în canonul 88 al Sinoduluï local din Cartagena se hotăresce lămurit că un călugăr nu pôte sta egumen într'o mănăstire unde este străin

---

tele-Locuri ; în administrarea averilor, mănăstirile închinatè erau pe deplin neatérnate de locurile de cari depindeau duhovnicesce, și sub acest raport nu se vede a fi fost nici o deosebire între mănăstirile închinatè și cele neatérnate din țèră. A se vedé, drept dovadă, marele chrisov, care constituè, cum am țice, codicele leguitor al mănăstirilor din țèra Românescă, întărit de Obștesca Ađunare și de Constantin Voevod Mavrocordat ; într'însul se coprindă mai tôte actele de mai 'nainte, de la 1596 pênă la 1657, prin care Ađunările și Voevođii țèrei, precum și sinódele și patriarhiu din Constantinopole au regulat și confirmat pe rînd, drepturile și întocmirea mănăstirilor đin România. De altmintrelé, origina acelor dispozițiunï se află încă din al XIV-lea secol.

A se vedé apoi și o mulțime de acte de acelaș fel, care nu sunt pomenite în đisul chrisov, iar printre acestea : sigilionul patriarhuluï Ieremia al Constantinopoluluï (1593), acele al patriarhuluï din Ierusalim (24 aprilie, 1664), cel încă o dată citat al patriarhuluï Calinic (10 fevr. 1702), 'al luï Kyril, patriarhul Ierusalimuluï (ca la 1706), și chrisóvele luï Grigorie Ghica (1742 și 1767), Ipsilant (1776), Muruz (1799 decemv.), întărit prin act sinodal și patriarhicesc (9 ianuarie, 1800), Caragé (4 martie, 1813 și 1815), și acestea confirmate de patriarhul Ierusalimuluï (1816). Tôte aceste acte se ocupă în genere de a regula starea mănăstirilor închinatè, atât din punctul de vedere al întocmirilor canohice, cât și al administrăriï averiï lor.

și venetic, iar canónele 17 și 21 ale Sinodului al VII⁻¹⁶ ecumenic, oprescú cu dësévêrșire pe călugêri de a trece dintr'o mônăstire într'alta, nu numai ca egumeni, dar și ca simpli monahi.

Aceste regulé aũ fost păzite în România pênê atunci când relațiunile mai dese cu Orientul, și mai ales cu clerul grecesc și slavon din Turcia, aũ făcut să predomnêscă asupra-le excepțiunile; a venit, în adevêr, o vreme—și este tocmai aceia pe când Principatele Române s'aũ închinat Porții Otomane, — a venit o vreme când Domni și ctitorii de mônăstiri, împinși chiar de zelul lor pentru binele aședemintelor pământene, ba chiar póte pentru folosul țerii întregi, aũ descoperit la călugêrii străini, merite mai mari decât ale monachilor pământeni, și aũ chiămat unii ca aceia ca să le încredințeze lor egumeniile mônăstirilor de aci, fie închinatê sêu și neatêrnate. Pricinile care aũ povățuit introducerea călugêrilor străini în mônăstirile țerii, sũnt de natură felurită; meritul și favórea aũ avut une orí precădere; alte orí ansê numai mituirea și lâcomia de bani aũ îndemnat la așa faptă pe Voevođi și pe némurile ctitoricesci. Să luăm aminte totuși, că asemenea *hatiruri* sêu *chiverniselî*, se făceau numai pe séma unui om și pe timpul vieții sale; cutare călugêr străin de la Santele-Locuri se numea egumen la o mônăstire din țeră, fiindcă purta nume de om cuvios, sêu învațat sêu di-

baciu. Dar avem dovezi, care se pot arăta tuturor, că adese ori din astfel de favoruri personale a încolțit un lăstar cotropitor pentru drepturile mănăstirii, coci călugărul străin isbutea cu încetul să prefacă cinstea ce i se dase lui, într'o închinare arbitrară a mănăstirei românești ce i se încredințase, către *lavra* străină de unde el venise ¹).

Pe de altă parte, abuzul acela prin care se aduceau egumenii străini pentru mănăstirile pământene, ajunse a fi ca și un obicei. Unii ctitori stipulară chiar în actele de întemeiere ale mănăstirii lor, că așezământul patronal, la care ei o închinase, va avea dreptul de a trămite din

---

1) A se vedea actele mai sus citate ale lui Alexandru Iliș (1628), chirovul lui Constantin Brâncovănu din 8 martie, 1692, atingător de închinarea mănăstirei *Stănescii*, precum și mai toate actele de închinare de la sfârșitul secolului al XVII-lé și din al XVIII-lé secol, mai cu seamă cele din Moldova. Să adăugăm și următoarele cuvinte ale patriarcului Macarie, despre mănăstirea *Stănescii*: «Tot locul este acum pustiu, fiindcă ctitori, puțin după clădirea mănăstirii, supuseră administrarea ei lui Nikifor, «patriarchul Alexandriei, dupe a căruia răposare, nimeni nu mai «îngriji de dinsa». (*Travels of Macarius*, Vol. II, p. 373). Istoriile noastre sunt pline de asemenea fapte. Respectul și considerațiunea de care se bucură călugării din Orient, priimirea binevoitoare și adăpostul ce ei purure află în țără la noi, au pricinuit adese asemenea favoruri, de care ei s'au folosit cu meșteșug, spre a ajunge a se crede stăpâni pe o a patra parte din proprietățile țerilor noastre.

sînu'î egumeni ca s'o administreze; dar asemenea acte se rostescă tot de o dată curat asupra înalțelor calități ce trebuie să aibă acei bărbați, și mai tóte prevădă că, de n'arū fi păzite cu sfințenie aceste condițiuni, și adică, de cum-va egumenii trāmiși de la Sāntele-Locuri arū lucra întru stricarea, și nu întru buna stare a mōnăstirii pāmēntene, autoritāțile țērii vorū trebui să intervină și să încredințeze acel sânt locaș unor ómeni cari vorū păzi mai cu luare aminte voințele ctitorilor ¹⁾.

Iată dar, că nu numai dreptul firesc pe care însăși autonomia țērii îl dă Statului Român de a cōrmui tóte aședēmintele publice de pe teritoriul sēu, dar āncō și actele de închinare legală supunū numirea și purtarea egumenilor de la mōnăstirile închinare, la controlul puterii locale, care de altmintreli este pururē și pretutindenī protectorul natural al unor astfel de aședēminte și 'chezașul, îndatorat cu îndeplinirea voințelor ctitoricescī.

Causa pentru care s'aū chiāmat egumeni din străinătate spre a cōrmui mōnăstiri pāmēntene, se află āncō spusă curat în multe din vechile acte de închinare; chiar dēca ea nu este rostită pretutindenī, cel puțin este subînțelēsă; cōci, pe

---

1) A se vedē chrisovul ctitoricesc de la *Cotroceni*, dat de Șerban Voevod Cantacuzino, la octomv. 1682.

timpii de atunci, mergea vorba, că în de obște călugării de la Sântele-Locuri erau mai învățați și mai deprinși cu afacerile bisericesci decât cei din clerul nostru. Apoi încă, aceia, cu totă a lor știință, aveau în străinătate mai slabe mijloce de viață decât cei de la noi. De aceia Românii îi și chiămau cu milă, ca să le încredințeze lor mănăstirile pământene, gândind tot de o dată că ei se vor arăta mai cuvioși și că vor răspândi în țară lumină, bine-faceri și exemple de pietate. Cu toate acestea, Românii nu s'au lepădat nici o dată de dreptul de a depărta pe acei egumeni străini, decât cumva ei n'arū îndeplini scopul cerut. Românii au exercitat adese acest drept, care n'a scăpat nici o dată cu desăvârșire din mânele guvernului românesc ¹⁾.

Precât ansă numirea egumenilor străini la mănăstirile pământene, — chiar și la cele închinete, — nu mai are acum o cauză bine-cuvântată; precât acei egumeni, în loc de a îndeplini scopul pentru care au fost chiămați, nu mai pörtă cătuși de puțin grija lui; precât țera are acum un cler, cel puțin tot așa luminat și așa demn ca cel din străinătate: apoi pe ce temeiu ore s'arū

---

1) A se vedé *Formularul de declarațiune* din partea călugărilor greci, când sunt trămiși în calitate de egumeni la mănăstirile închinete din țera Românescă, în *Memorandum* al d-lui Gr. Bengescu, 1858, p. 75.

mai priimi egumeni străini în mănăstirile țării? Să mai adăogem că guvernul român s'a putut pe deplin convinge de deșărtăciunea acestui obicei, prin faptul chiar că a îngăduit, în acești ultimi patru-șeci de ani, acele dispozițiuni învechite și devenite acum cu totul păgubitoare. Astfel, mănăstirile închinatē aū scăpătat din ce în ce mai mult; în loc de cuvioșia, de luminile și de binefacerile cu care ctitoriī mănăstirilor socoteaū să înzestreze țēra, prin mijlocul egumenilor străini, nu s'a mai vėđut decăt demoralizare, răsipă, ignoranță, rea credință și nerușinate hrăpiri. Chiar și autoritățile bisericesci de dincolo, aū destăinuit adese asemenea fapte rușinoșe și s'aū îndreptat la guvernul român cu plāngerī în contra egumenilor pe cari ele înseși îi recomandase. Decī, guvernul nostru nu mai pōte avē nici o chezășie solidă spre a priimi pe străini la egumeniile mănăstirilor pămēntene închinatē, și prin urmare pretinsul drept al Sântelor-Locuri de a recomanda egumeni de la ele, nu mai pōte fi priivit astăđi decăt ca o concesiune ce li s'a făcut de către guvernul român, numai sub titlu de cercare. Cercarea s'a adevērit a fi o pagubă învederată pentru mănăstirile închinatē; și nu numai pentru dīnsele, dar încă pentru moralitatea publică, pentru buna credință a țērii, pentru respectul ce datorăm ctitoricescelor legaturī.

De altă parte, este de luat aminte că des-

voltările și propășirea ce viața socială de la noi a dat proprietăților mănăstirești, făcând ca administrarea acestora să nu mai fie astăzi tocmai potrivită cu caracterul monahicesc, cu atât mai mult că încă și al 27⁻¹⁶ canon din al IV⁻¹⁶ Sinod ecumenic prevedea că sarcina de curator al bunurilor mănăstirești trebuie să fie cu totul oșbită de aceia de cap al unui sobor de călugări.

De aceia și guvernul Românesc, în îngrijirea sa către mănăstirile pământene neatârinate, a și regulat mai de mult ca sarcinile de egumen și de stariț să rămână în marginile ce le sunt însemnate de legea bisericească, adică să se reducă la administrarea duhovnică și casnică a soborului; pentru acésta s'a fixat fiecărei mănăstiri, un budget proporționat cu trebuințele sale materiale și în raport cu obiceiurile și cu îndatoririle de ospățare și de miluire ce sunt în datinele lor. Guvernul a îngrijit ca mănăstirile țării, cele neatârinate, să rămână locuri de retragere, de cuvioșie, de odihnă și de adăpost sufletesc, iar nu dărâmături, pustiite de călugări și chiar une ori de preoți de mir, seú cantóre de negoçuri cămătăresci și focare de procese, de intrigă și de mârșevii, precum sânt adă mănăstirile închinat din țările Romănesci.

Acest rezultat mântuitor l'a produs crearea unei administrațiuni centrale a bunurilor mănăstirești, care s'a instituit îndată ce s'a simțit că o sarcină de astfel de natură nu se mai potrivește

cu caracterul monacal. Este un lucru de o neapărată trebuință ca o astfel de măsură nimerită, care pînă acum a fost numai parțială și adică mărginită la mănăstirile neaternate, să se aplice tuturor mănăstirilor pămîntene, în de obște. Toți egumenii trebuiesc descărcați de sarcina gestiunii externe a mănăstirilor. Acum proprietățile mănăstirescî nu pot fi bine administrate decît printr'o autoritate mirenă, recunoscută de Stat, care să ofere tóte cuvenitele chezășii de ordine și de probitate; mai bine decît călugerii, ea póte să dirige întrebuintarea veniturilor, conform cu spiritul, cu dispozițiunile, cu voințele și cu intențiunile manifestate de ctitori și de dănuitori.

Spre a descurca tóte puntele atingetóre de administrarea mănăstirilor închinat și avereî lor, ne mai rămâne acum să vedem în ce mod trebuiesc să fie repărțite și întrebuintate veniturile acelor bunuri, ca să nu se facă abateri nici din litera, nici din spiritul donațiunilor legale ce s'aũ făcut acelor mănăstiri. Ca să ajungem la acest rezultat, cată mai nainte de tóte să recunóșcem că averile mănăstirescî, în de obște, sunt supuse tóte la două condițiuni, care sînt aceleași pentru tóte categoriile de mănăstiri fără osebire. Oricine a dat ceva la vre-o mănăstire, a avut mai ales duoë scopuri în vedere; adică de a înlesni întreținerea cuviinciosă a locașului căruia a făcut dania, și de a'î da mijlóce ca să se sêvêr-

șescă, printr'însul, acte de pietate și de bine-facere, sub orî-ce formă ele s'arū presenta.

Cea d'antēi condițiune este de sineși un lucru așa de firesc încât abié a fost vre-o odinióră trebuință ca să se înscrie în actele de danie. Este bine înțeles că cine dăruiesce ceva vre-unui aședēmēt óre-care, o face, mai antēi de tóte pentru ca să 'i asigure și să 'i îmbunătățescă sórta. Cu tóte acestea, actele de închinare cele legale, ba chiar și unele de închinare arbitrarie, nu lipsescū de a coprinde, ca o clausă expresă, întreținerea mōnăstirilor închinate din țēră, pare că cei cari le au clădit și chiar cei cari le au închinat pe nedrept, s'arū fi temut ca să nu vină un timp când călugērii străini arū despuia séu arū năpusti acele locașe pāmēntene, atāt în folosul Sântelor-Locuri, cât póte chiar și pe séma lor proprie.

În acéstă privință, Statul Român are datoria de a cere ca mōnăstirile pāmēntene să fie întreținute dupe mēsura averei lor, cōci toți Romāni se simtū adūnc pētrunși de cea mai dréptă mānie, când vedū cum călugērii străini, cari de atăția mari de anī administră acele averi, lasă să se dērapene și să se pāngărescă atāté mēndre creațiunī ale cuvioșiei și ale māririī strābunilor lor; când vedū mai cu sēmă cum, din așa multe bogății rē-mase de la pietoșii dānuitori, mai nicī o părțicā nu este întrebuințată la întreținerea și la preinoirea acelor aședēminte. Putem spune fără

sfielă și fără greș, că cel puțin jumătate din mănăstirile închinare din țările Române, se află ađi într'o stare de părăsire desevērșită, și că egumenii lor sânt numai nisce strîngători ai veniturilor lor, spre a le trece d'a dreptul la Santele-Locuri, atunci cānd bani nu le rēmānū în pungă. Demnitatea sfintei nōstre religiuni, voințele generoșilor ctitori și dānuitori ai mōnăstirilor nōstre, spiritul chiar al națiunii în genere, strigă necontenit în contra unor nelegiurii ca acestea. Cum dōră va putē sta guvernul nostru nepăsător și a nu'și implini datoria, curmānd un rēu ca acesta și punēnd stavilă la așa nerușinate abusuri?

Dar, nu numai întreținerea clădirilor, a slujbei bisericesci și a obștei ce locuiesce în mōnăstire, sunt unicele condițiuni stipulate de dānuitorii averilor mōnăstiresci.

La noi, ca și ațurē, mōnăstirile n'aū fost, odinioră, numai locașuri de retragere, exclusiv consacrate unei vieți monachale inactive; într'o țēră așa de expusă ca a nōstră, la tot felul de cotopirii și de bāntuēli, mōnăstirile, clădite mai tōte în formă de cetățui cu țepene ziduri de apărare și pitite mai adese în locuri mai mult seū mai puțin ferite de prādări, mōnăstirile, ȓicem, erau menite a gāzdui în sīnul lor pe cei ce căutaū adăpost, a înlesni mijlōcele de traū celor slabi și neputincioși, a păstra neprețuitele comori ale cunoscintelor și ale măiestrilor omenesci; însfēr-

șit a desvolta și a răspândi aceste binefaceri ale minții și ale înțelepciunii.

Iată de ce natură erau diferitele sarcine ce se lăsaū pe séma sântelor aședeminte, sémênate în vechime pe teritoriul românesc. Toți aceia pe care cuvioșia și dorul lor de țéră îi îndemna să voiască binele material și moral al națiunii, nu aflaū alt mijloc de a'l întemeia decât clădind și înzestrând mănăstiri. Așa vedem că strămoșii noștri aū adus tot mereū pe altarele religiunii, prinósele îmbilșugate ale patriotismului lor; îi vedem dăruind mănăstirilor, pentru ca și acestea să priiméscă și să ospéteze pe călători; pentru ca ele să adăpostéscă pe pribegii; să ajute și să miluiască pe sërmanii și pe văduve; să înzestreze și să căpătuiéscă pe orfanii; să întrețină spitale pentru bolnavii și infirmii; să întocmésacă tiparnițe pentru publicarea și răspândirea de cărți folositoare; însfêrșit pentru ca ele să contribuiască, prin tóte mijlócele, la îmbunătățirea stării morale și materiale a țării și ca, la cas de nevoie, ele să vină și în ajutorul patriei.

Póte că dintr'un simțimént de acelaș fel a purces chiar și géndul de a închina unele mănăstiri páméntene la cele de la Santele-Locuri. Străbunii noștri aū sperat, pe semne, că, punénd în maī de aprópe relațiuni mănăstirile din țările nóstre cu acelea din Orientul depártat, călugerii cari de acolo vorū veni aci, fiind maī învățați

decât ai noștri, voru sci să dea, la noi, exemplul unei pietăți mai luminate și voru contribui, în mod mai puternic, la propășirea națiunii române. Cât despre trecut, ne place a o mărturisi, speranțele lor n'aũ fost tot-d'auna deșerte; dar tare s'aũ schimbat vremurile, și ale lor bune intențiuni aũ slujit de temei la prelungirea unei stări, care ađi este foarte depărtată de ceia ce a fost une-orı și de ceia ce, cu amăgire, se credea că are să fie pururé.

Cele ce, în mod general, am expus pêně aci cu privire la binefacerile ce mănăstirile erau datore a răspândi printre locuitorii țerii, acelea nu sunt simple cuvinte, fără doveđi. Cele mai multe acte de danie și mai ales cele de închinări legale, coprindũ asemenea îndatoriri; ele numai prin formă se deosibescũ dintr'un act într'altul; dar spiritul și intențiunile ce le aũ dictat sũnt pretutindenı aceleași; clausele se schimbă ănsă dupe epoce și dupe firea dănuitorilor. Nu e mai puçin adevărat că orı-ce mănăstire, precăt are avere, are și îndatoriri corelative de binefaceri publice. Acesta era un fapt așa în de obște cunoscut și netăgăduit încât, abie numai cu vre o patrudecı de anı înapoi, nici unia din mănăstirile țerii, fie dınsa închinată seũ neatărnată, nu'ı ar fi dat prin gënd de a fi scutită, de câte orı a fost trebuința a se face contribuțiuni, fie parțiale fie colective, cu scop de a se stěrpi epi-

demiile, de a se clădi seú a se întreține spitale, asiluri și orfanotrofii, de a se institui seú de a se înzestra scóle, seminarií, tipografií, ba chiar și de a se face *cisle* pentru plata datoriilor Statului, ori pentru întreținerea oștirilor de apărare ¹⁾.

1) Mai că nu se află mōnăstire la care să nu se găsească asemenea condițiuni, în actul de închinare. Acastă îndatorire, pe care ar fi și de prisos a o mai dovedi, este un ce așa de firesc, așa de întrupat în spiritul închinărilor, încât guvernul țerii a dispus tot d'auna de dînsa, fără nici o împotrivire; el a hotărît și soțul și cătimea contribuțiunilor mōnăstirescî. A se vedé raporturile Obștescei Adunări din Moldova (12 sept., 1704 și 1 mart., 1706), întărită de Antioch Vodă Cantemir (iunie, 1705 și 1 mart. 1706). Apoi încă chrisóvele următoare: în țera Românescă; al lui Alexandru Ipsilanti (17 martie, 1775), Muruz (27 noemv., 1793 și 20 octom., 1794), Hangerli (22 ianuar., 1798), al Divanului executiv (25 mart., 1798), Constantin Ipsilanti (5 sept., 1803); Caragé (19 maiu, 1817); — în Moldova: al lui Ipsilanti (8 iunie, 1799), raporturile Adunărilor din Moldova (25 mart., 1813 și 1 ianuarie, 1828) și din Țera Românescă (6 dechemv., 1822). Mai adaogem chrisóvele lui Constantin Brâncovénu (1707) și lui Constantin Mavrocordat (28 dec., 1716), atingătoare de mōnăstirea închinată *S-tul Sava* din Bucurescî. O mulțime de acte de felul acesta se află la Archivele Statului.

Puterile străine s'aú folosit și ele adese de aceste contribuțiuni mōnăstirescî, numite *cisle*. Mai în tot d-a una, pe timpul ocupațiunei Principatelor Române de oștirile rusescî seú turcescî, mōnăstirile aú contribuit cu bilșug la întreținerea lor. A se vedé poruncile lui Michaíu-Vodă Suțu (1 dec., 1801), ale Divanului executiv din țera Românescă (14 mart., 1809, 10 april. și 4 iul., 1812), și tóte actele relative la ocupațiunile militare străine, și păstrate în Archivele Statului.

A refusa asemenea ajutóre ar fi părut călugărilor de mai nainte, o călcare a voințelor ctitoricesci, de óre ce fundatorií aũ lăsat mănăstirilor, avutul lor numai și numai cu scopul ca, sub scutul apărător al sfintei nóstre religiuni, ele să respândescă, preste tot cuprinsul țerii, binefacerile unor avuții mai cu spor întrebuintate.

Nimeni nu póte tăgădai că actele de binefacere publică aũ fost una din condițiunile stipulate la noi de către dănuitorí; și nimeni nu póte dovedi că a existat vre-o dată în țeră o mănăstire óre-care, fie dinsa de orí-ce categorie, care să se fi abătut de la îndatorirea de a contribui prin *cislă*, seũ la înființarea de institute publice de binefacere, seũ la ajutóre de dat patriei, în vremuri grele.

Deci, ne întemeiem a dice că nu se află acum un cuvânt óre-care pentru ca mănăstirile închinate din țerile Romănesci să póta pretinde a fi scutite de a îndeplini, sub acest raport, voințele testatorilor, voințe la care, în timp de secolí, ele aũ stat supuse fără nici o împotrivire ¹⁾.

În calitatea sa de chezaș al îndeplinirii ve-

---

1) Precum am spus mai sus, guvernul a dispus în tot da-una de acéstă obligațiune impusă mănăstirilor închinate de către ctitorií lor. A se mai vedé asemenea Condicele de socotelí pe care toate mănăstirile aveau datorie să le înfățișeze și să le supună la controlul Statului. Asemené Condice se mai păstrează la Archive, mai ales pe anii dintre 1730 și 1741.

chilor stipulațiunii, Statul Român este dator să'și întrebuinteze acum autoritatea spre a asigura îndeplinirea strictă a clauselor de danie. Lui i se cuvine, fără îndoială, de a face să se execute voințele ctitorilor, atât întru cea ce privesce întreținerea tuturilor sfintelor așezăminte din țără, cât și în regularea și fixarea părții de contribuțiunii, prin care averile mănăstiresci trebuie să vină în ajutorul institutelor de utilitate publică. Și, să ne aducem bine aminte că nu este în țără nici un așezământ mănăstiresc, a cărui avere să nu fie supusă, prin însăși natura ei, la această a doua îndatorire a tuturilor mănăstirilor pământene.

E drept ansă, e chiar folositor de a recunoște că mănăstirile cele *închinare* din România au o îndatorire *mai mult* decât mănăstirile noastre cele *neînchinare*. Tocmai în acea îndatorire, adaosă sevă suplimentară, — și numai într'însa, — stă, ca să dicem așa, partea *materială* sevă *mirenescă* a dreptului de *închinare*. Actele cele vechi, actele ctitoricesci care coprind și întăresc închinarea unei mănăstiri pământene, conțin în ele o a treia clausă, osebită de cele pe care le am analizat pêne acum. Acea clausă le impune de a da ajutóre, plocóne, pomeni și miluirí, nu numai în obiecte de consumațiune, ci mai ales în bani, la mănăstirile de la Sântele-Locuri, patróne ale lor. Din cele mai multe acte de danie regulată, se vede că tot prisosul veniturilor, dupe îndeplinirea întrégă a ce-

lor două prime condițiuni, sînt menite a alcătui acele ajutóre. Socotelile séu *semile* mănăstirilor închinat, care aũ fost supuse, la diferite epoce, controlului guvernului, dovedescũ cu prisos cã într'astfel s'a urmat atunci pe cãnd clausele donatorilor eraũ ancã respectate. Catã sã luãm séma cã, pe atunci, chiar și mănăstirile a cãror închinare nu se făcuse dupe legile recunoscute de Statele Române și de capiil bisericeii și a cãror avere fusese lãsatã cu abus în deplina stãpanire a Sãntelor-Locuri de peste Dunãre, chiar și acelea nu îndeplineaũ condițiunea de ajutóre și miluirii, trãmise peste granițã, decãt dupe ce mai ântãii îndestulase tóte acele obligațiuni pãmêntenesci, care eraũ însușite stãrii lor constitutive ¹⁾.

Prin urmare, ni se pare un ce evident cã, îndatã ce se va restrînge dreptul de ajutóre, plocóne și miluirii în adevãratele lui margini, guvernul Român nu va contesta cãtușii de puçin stricta și religiósa executare a acesteii ultime clause. Din sincera și regulata pãzire a datoriilor ce sũnt impuse mănăstirilor închinat în raport cu țera nóstrã, unde se aflã aședate și aceste locașuri și averile lor, va decurge, ca o urmare firéscã și obligatorie, în-

---

1) A se vedé porunca Hangerliului din 27 aug., 1798, raportul Obștesceii Adunãrii a țerei Romãnesci (10 sept., 1898), porunca lui Muruz (dec. 1801) s. alt. A se consulta cartea d-lui I. Brezoianu, la pag. 89, precum și condicele mai sus citate.

deplinirea datoriilor de dărnicie și de miluire către Săntele-Locuri, care sînt prescrise în actele de închinare. Totuși, să nu se uite că, acestea fiind purure subordonate celor-l-alte duoë clause, ele nu se vorü puté îndeplini nici odată în dauna celor antêietóre. Trebuințele momentane ale mōnăstirilor închinare, diferite nevoi ale patriei, desvoltările reclamate une-orî de institutele de binefacere sêu de educațiune publică din țeră, însfêrsit crescerea sêu scăderea veniturilor averei mōnăstiresci, tóte acestea potü să pricinuiască adese schimbări în suma de ajutóre ce se vorü da la-vrelor patróné din Orient.

Acéstă amenințare de fluctuațiuni și de nestatornicie ar puté să pară primejdiósă călugêrilor străini, mai ales în momentul de față; totuși ei n'aü drept a se plânge de dînsa, cōci, de bună sémă ea este de sineși coprinsă în actele de închinare, și adese orî chiar este anume rostită în documentele cele mai autentice. Tocmai de aceia, guvernul Român, luând de basă, în acéstă împrejurare ca în tóte cele-l-alte, dispozițiunile regulate de ctitorii și de dănuitorii primitivi, dispozițiuni pe a căror soliditate nu o potü contesta nici călugêrii străini, nu va puté nici dînsul să conteste că se cuvine a face, pe tot anul, o parte mōnăstirilor de la Săntele-Locuri, din veniturile mōnăstirilor nóstre cele închinare, și că acea parte va fi tocmai prisosul acelor venituri. Ânsé, chiar

din această pricină, acea parte nu va putea fi hotărâtă în mod neschimbat și fix, decât timp vom voi să ne ținem de clausele cuprinse în actele cele vechi, căci ea va fi pururea subordonată la îndeplinirea altor condițiuni, ce au asupra ei o nețăgăduită precădere. Deci, de orice parte aceea nedeterminată din veniturile mănăstirilor închinată este, când vom căta bine, numai un fel de dar bine-voitor, nu rezultă de loc dintr'însul, în folosul Sântelor-Locuri, un drept pozitiv și specificat în mod categoric, carele să pătă fi prefăcut vre o dată, într'o sarcină seú într'un bir permanent și neschimbat.

Cu atât mai puțin se voru putea întemeia călugării din străinătate pe acel obicei de dărnicie tradițională, moștenit de la vechii ctitori ai mănăstirilor pământene, spre a reclama, în puterea lui, un drept de amestic seú de control în întrebuințarea veniturilor mănăstirești. Documentele antice dovedesc fără îndouielă, că ei au dreptul de a se bucura de bună-voința și de dărnicia țerilor Românesce, dar nu, de fel, că ei au pe acela de a regula înșiși acea dărnicie.

Așa dar totul, când e vorba de întrebuințarea veniturilor mănăstirilor închinată, se reduce la formarea unui buget anual, pe care numai națiunea Română este în drept a'l întocmi, de orice acel buget dispune numai de fonduri și de venituri care aparțin unor mănăstiri pământ-

tene și nu celor străine; totuși va trebui ca într'însele, să se țină pe deplin sēma de voințele ctitorilor și dănuitorilor; cōcī, osebit de părțile din venit afectate la trebuințele interne ale mōnăștirilor închinare, și osebit de cele destinate aședēmintelor de binefacere și de folos public ale țērii, cată să se mai prevēdă într'însele și ōre-care ajutōre orī miluirī cātre mōnăștirile din Locurile-Sānte.

Acum, spre a ne resuma în cāte-va cuvinte, vom repeți cā, compulsarea documentelor ce staū în ființă și cercetarea amēnunțitā a drepturilor *ab antiquo*, ne aū adus la conclusiunile urmātōre, care presentā de sineși și cu fōrte slabe neajunsurī, întrēga soluțiune a cestiunii mōnăștirilor închinare din Principatele Romāne :

1° Proprietățile mōnăștirilor *disse grecescē*, sunt în realitate averea unor *mōnăștiri pāmēntene*, care sunt legate de Sāntele-Locurī din străinătate numai prin faptul *închinării*. Totuși, *închinarea* nu impune mōnăștirii pāmēntene alt-ceva decāt a recunōsce *precāderea duhovnicescā* a mōnăștirii de care ea depinde, și a da acesteia *ajutōre* și *miluirī*; atāta și nimic mai mult. Astfel fiind dreptul, mōnăștirile închinare, precum și avutul lor, trebuiescū să fie puse, față cu Statul Român, în aceiaș stare ca tōte cele-l-alte mōnăștiri pāmēntene, care și ele aū proprietăți. Te-

meiul acestei dispozițiuni se află întru aceia că actul care deosebesce mănăstirele închinete de cele neatârnete, nu este cătuși de puțin de natură a preschimba, pentru acelea, dreptul lor de proprietate, nici pozițiunea lor civilă în Statul Românesc.

2°. Numirea egumenilor străini și recomandați de Sântele-Locuri, 'și a tras origina din órecare condițiunii de superioritate morală și intelectuală a călugerilor din Orient, asupra clerului pământén ; acele condițiunii nu mai există astăzi, și prin urmare, nu mai este nici un cuvânt de a priimi în țeră la noi egumeni străini, cu atât mai mult că ființa lor aci produce acum nisce rezultate cu totul opuse celor care au îndemnat pe strămoșii noștri la o asemenea măsură. Deci, numirea egumenilor străini nu'si mai are adi cuvântul de a fi, ci, din contra, ea este păgubitoare pentru țeră și derăpănatóre pentru vechile ei aședeminte ctitoricesci.

Pe de altă parte, starea actuală a țerii, din punctul de vedere social, cere neapărat, pentru administrarea averilor mănăstiresci, ca dinsa să fie încredințată, nu unor persoane îmbrăcate cu caracterul religios, ci unei instituțiuni mirenesci și speciale în asemenea materie. Cătă dar să se osebescă fórte lămurit însușirile unui egumen și unui stariț mănăstiresc de acelea ale unei administrațiuni a bunurilor mănăstiresci, care aceia

trebuie să fie compusă de bărbați cu specialități civile și științifice de naturi diferite.

3° Intrebuințarea venitului mănăstirilor închinat, care precum s'a dovedit, nu se deosebesc de cele neaternate decât prin faptul cu totul spiritual al închinării, câtă să fie regulată prin bugete, ce se voru întocmi de nașunea Română și în care se va prevedé, *pe tot anul și dupe potrivă trebuințelor momentului*, osebite părți, menite :

a) la clădiri și la întreținerea cuviinciosă a mănăstirilor pământene închinat, și a acelor persoane cari au drept a locui în ele ;

b) la contribuțiunea în favórea institutelor de binefacere, de cultură și de utilitate publică ale țării (biserici, scóle, spitaluri, ateliere și felurite instituțiuni culturale) ;

c) la trãmitemea de ajutóre, daruri și miluiri la Santele-Locuri din Orient, spre a se întreține și acolo, cu subvențiuni românesce și sub controlul Statului Român, aședeminte de religiune, de binefacere și de învățământ public.

Regulată fiind în acest mod, cestiunea mănăstirilor închinat din Principatele Române, ar satisface pe deplin atât litera cât și spiritul clauselor prescrise de ctitori și de dănuitori. Acéstă regulare ar fi, tot de odată, conformă cu obiceiurile tradiționale și consfințite prin acte vechi ale Statului Român și ale bisericeii răsăritene. Ea ar

fi dréptă, onestă, folositóre pentru toți și, putem dice și mai mult, gloriósă pentru Români de odinióră și pentru cei din viitor.

Cât despre noi, dupe ce am cercetat cu luare aminte tóte documentele vechi ce ne au venit a-mână, vedénd că, de o cam dată, lipsesce cu totul o bună înțelegere asupra schimbărilor ce trebuiesc neapérat aduse la starea lucrărilor de acum, pe de altă parte, înlăturand cu sfielă orice lege de secularizare generală, care ar cofunda într'un singur potop tóte averile mănăstirescî din țéră, ni se pare că modul dupe care noi am tratat și am căutat să resolvem cestiunea, este unicul carele să pótă stérpi abusurile și neorânduïelile ce se comitú în dioa de ađi, unicul asemenî care ar curma cu dreptate greutățile numeróse ce, din tóte părțile, se înalță amenințátóre pentru liniștea și bunul traú în țéră la noi.

Bucurescî, 1863.

Tipărit in broșură francesă.

GIMNASIE ȘI SCÓLE REALE

Raport asupra organizațiunii ce ar fi să se dea învățământului secundar în România, prezentat Consiliului general de Instrucțiune publică, în sesiunea lui din anul 1865.

La deschiderea primei sesiuni a Consiliului general de Instrucțiune publică, din care d^l Odobescu făcea parte ca delegat al Consiliului de Stat, Ministerul Justiției, Cultelor și Instrucțiunii publice, adresase Consiliului general un șir de propunerî, între care erau cuprinse și următoarele idei, atingătoare de învățământul secundar :

„O greșită direcțiune pare a fi luat învățământul nostru gimnasial. El s'a socotit de completare a educațiunii, în loc de a fi considerat numai ca mijloc de trecere la învățământul superior. Acastă greșită direcțiune a făcut și din Gimnasiile noastre, pepiniere de candidați la funcțiuni.

„Noua lege a școlilor, prin art. 199—219, prevădând înființarea de Școle Reale, ne dă, domniî mei, mijlôce de a împușina pe viitor rêu ce constatarâm.

„Consiliul permanent a elaborat proiecte de programe pentru o parte din școlele secundare. Conform art. 29 din legea școlilor; d-niî delegați ai Consiliului permanent vè vorû da, în privința acestora, tôte lămuri-rile, și astfel îmbunătățirile ce proiectele în cestiune vorû priimi din desbaterile d-vôstre, ne vorû permite a le aplica îndată în școle“.

Comisiunea însărcinată cu examinarea propunerilor d-luî Ministru al Instrucțiunii publice, relative la învățămêntul secundar, care propunerî sunt coprinse sub rubrica a II-a, în discursul d-sale la deschiderea sesiunii actuale a Consiliului general al Instrucțiunii, adunându-se în mai multe ședințe; avênd în vedere articolii legiî asupra Instrucțiunii din 25 noevrie 1864, atin-gêto-re de acêstă parte a învățămêntului, precum și procesele-verbale ale Consiliului permanent, adică unul din 17 iulie, duoë din 21 iulie, unul din 10 august 1867 și altul fără dată relativ la școlele secundare de fete; a deliberat asupra acestor materî și 'și resumă astfel opini-unile sale :

Din cuvintele sus-menționate ale d-luî ministru rezultă că duoë cestiunî sunt mai ales puse în examinarea Consiliului general, adică, pe de o parte :

1° direcțiunea ce este a se da învățâmên-

tului secundar, prin Gimnasia, Scóle reale, profesionale, etc. — De altă parte :

2º examinarea proiectelor de programe ce Consiliul permanent a elaborat pentru o parte din scólele secundare.

Luând în deliberare prima cestiune, comisiunea s'a simțit fericită de a găsi exprimate în cuvintele d-lui ministru, chîiar ideile de care toți membrii ei sînt pëtrunși, și a căutat, ținîndu-se în marginele prescrise de lege, a propune, într'un mod general, mijlócele ce ea socotesce a fi mai nimerite spre a ajunge la scopul de toți dorit.

Maî nainte de tóte, făcînd o nomenclatură a tuturor institutelor de învățămînt public secundar, prescrise de noua lege a Instrucțiunii, — și din care unele se află de acum existente, iar cele-lalte sunt încă de înființat, — ea a constatat că ele se potú clasifica în șése specii diferite, unele subîmpărțite în maî multe ramure și graduri, și anume :

I. *Licee*, în număr de 9 și *Gimnasia* 37. (Art. 93 al legii).

II. *Scóle reale*, fără număr determinat. (Art. 199, 200).

III. *Scóle secundare de fete*, 8 la număr. (Art. 184).

IV. *Scóle profesionale*: de agricultură cu ferme-model, 3, (Art. 207), de industrie, 7, (Art. 208), de comerțu 7, (Art. 214).

V. *Seminarie*: de gradul I, 7, și al II°, 2. (Art. 224).

VI. *Școle de mōșe*, de două graduri. (Art. 220, 221).

Între aceste diferite specii de școle sînt unele, și anume, cele coprinse sub n-ele IV, V și VI, al căror scop și tendențe sînt chiar însemnate prin numirile ce ele portă, fiind create pentru formarea de bărbați sēu femeii cu profesiuni bine specificate, adică: preoți, agronomi, industriași, comercianți și mōșe.

Legea determină condițiunile sub care aceste școle trebuiesc să funcționeze, și numai examinarea programelor ce li s'ar face ar puté să înlesnescă Consiliului general, mijlócele de a da instrucțiunii ce se predă într'însele o direcțiune mai potrivită cu scopul la care tindă.

În momentul de față s'aū prezentat comisiunii, prin procesul verbal al onorabilului Consiliū permanent din 21 iulie 1865, numai programa Seminarierilor, și despre aceia se va vorbi la locul sēu.

Comisiunea 'și a ațintit tótă luarea aminte asupra direcțiunii ce ea crede că ar trebui dată învățămētului, în cele două specii de școle însemnate sub n-ele I și II, adică, pe de o parte, *Liceelor și Gimnasielor*, pe de alta, *Școlelor reale*.

Plecând din punctul de vedere că învățămēn-

tul secundar, spre a fi astăzi complet într'o țără, trebuie să aibă un caracter îndouit, adică a fi socotit, într'unele școle, ca un studiu intermezic între clasele primare și Facultăți; iar într'altel, ca un complement suficient al instrucțiunii elementare, comisiunea socotesce de cel mai neapărat folos ca aceste părți a instrucțiunii publice să se dea, la noi, două direcțiuni pe care, spre a nu le numi contrarii, le vom arăta ca mergând paralel. Aceste două tendențe sînt caracterisate prin denumirile generice de *studii clasice* și *studii reale* sîu practice.

Fie-ne ertat, mai nainte de a intra în caracterisarea mai amănunțită a acestor studii, diverse nu prin natura ci prin tendențele lor, și mai nainte de a schița măsurile principale de executat spre a realiza coexisterea acestor două tendențe în școlile noastre secundare, fie-ne, dicem, ertat de a relata aci câte-va cuvinte forte însemnate ale unui bărbat ce este prenumerat printre somitățile instrucțiunii în Franția, și tot de o dată printre cei mai călduroși apărători ai drepturilor Romănilor, ale d^{lui} Saint-Marc Girardin. Domnia-sa dice :

„În ori-ce discusiune sînt omeni exagerați.
„În ochii umaniștilor (în sensul ce se da odinióră
„studiilor de *umanióre*, în vechiul nostru colegiu
„de la St Sava), scapare nu este afară din stu-

„diile clasice. În ochii realiștilor, acesta e nu-
„mele partisanilor ștudiilor usuale, scăpare nu
„este afară din aceste studii. Cât despre mine so-
„cotesc că un popor care ađi ar avé pentru edu-
„carea sa, numai scóle clasice, séu numai scóle
„reale, ar fi un popor fórte réu educat. De vreme
„ce educațiunea trebuie să se repórte asupra pro-
„fesiunii ce fie care om va îmbrăcișa mai târđiú
„un asemenea popor, avênd numai un singur fel
„de educațiune, ar avé numai o singurá profe-
„siune. Acela ar fi un popor compus numai de
„învățați, séu numai de industriași. Societatea ânsé
„nu póte să mérgă într’astfel; ei îi trebuie, spre
„a’și îndeplini scopul, să’și desvólte activitatea în
„tóte sensurile; îi trebuie industriași, agricultori,
„neguțători, muncitori; dar îi trebuie și învățați.
„La un popor de învățați, mașina societății s’ar
„opri în loc; la un popor de industriași, însăși
„civilisațiunea ar rămâne nemișcată. Pentru un
„popor, învățații sânt tot așa de trebuincioși ca
„și magistrații. Sciințele și cei ce le cultivă îi sânt
„tot așa de trebuitori ca și mașinele...”

Acestor elocvente cuvinte, comisiunea nu crede necesar să mai adauge ceva spre a dovedi imperiósă trebuință ce este pentru o națiune care voiesce să trăiască din viața civilisațiunii, de a împărți scólele sale secundare, adică acele scóle în care omul dobêndesce mai ales cunoscințele ce întreținú viața socială, în duoé categorii distincte,

având fiecare scopul său curat determinat, și a crea astfel, în sinu'î, o activitate felurit dezvoltată, o diversitate spornică în rezultate multiple și fericite.

„La un popor,“ ȳice eminentele publicist Emile de Girardin, în cartea sa asupra instrucțiunii publice, „la un popor al căruî spirit a ajuns să nu „mai admită nici o idee de privilegii moștenite, „instrucțiunea nu pȳte remâne ca în timpii când „averile erau monopolisate, carierele obligatorii, „vocațiunile silnicite, când unele clase erau privilegiate cu paguba celor-l-alte; atunci instrucțiunea „nu mai pȳte fi uniformă, ci trebuie să varieze „dupe diversitatea profesiunilor; ea nu mai pȳte „fi cu totul clasică, ci trebuie să devină și profesională; cȳci cu cât mai mult averile se vorũ sub- „împărți, cu atâta mai mult specializarea instrucțiunii va deveni riguros obligatorie“.

La noî legea cea nouă a instrucțiunii ofere tȳte înlesnirile spre a se pune în practică aceste idei salutariî, pe care se baséză astăđi sistema cea mai logică și cea mai lăudată de învățământ secundar. Mânținând și dezvoltând, pe de o parte, Gimnasia; iară, pe de altă parte, lăsând tȳtă latitudinea pentru crearea de Școle reale, ea deschide o cale înduoită pe care comisiunea crede că trebuie, fără sfielă, să pornim de îndată instrucțiunea nóstră de gradul al duoilea.

Așa dar, datoria ce mai rămâne de o dată, acesteia de împlinit, spre a completa ceia ce legea prevede, este de a cerca să caracterizeze într'un mod mai lămurit acele două tendențe, aplicate la învățământul ce ne ocupă, spre a statornici, într'astfel, bazele generale pe care în urmă aș să se întemeieze corpurile administrătoare ale instrucțiunii publice, ca să pregătască pentru acele școli, programele de studiu, proiectele de metode pedagogice ce ar fi de inaugurat într'insele.

Și mai înainte de toate, comisiunea socotesce de neapărat a constata că, din diversificarea studiilor în ramurile gemene ale instrucțiunii secundare, se poate câștiga un mare folos: acela de a se consolida foarte tare, în fie care din ele, specia de învățatură ce'i este rezervată.

În adevăr, când într'o școală, scopul instruirii nu este determinat cu precisiune, când tendențele generale ale învățământului nu sînt toate pornite către una și aceeași țintă, fie chiar ca materiile predate în acea școală să nu fie nici numeroase nici împovărătoare pentru spiritul scolariilor, totuși învățătura acolo este fără soliditate și facultățile celor ce învață se răsipesc fără spor. Cunoștințele dobândite, ne putându-se grupa împrejurul unei idei predominătoare, se perdă cu mare înlesnire și lasă numai ore-care idei nesta-

tornice, mai adese perniciose pentru inteligență și moralitate.

Din contra, când elevul ese dintr'o scólă în care tóte studiile s'aú urmat dupe o sistemă identică, conducétore la un sfêrșit comun și nici o dată perdut din vedere, tótă sciința câștigată rămâne naintea lui așa de clar lămurită, așa de bine clasificată încât, la orî-ce moment al vieții, el se póte servi cu dînsa, ca jețarul cu literele bine regulate al unei caștie de imprimerie.

Tot acéstă specializare a studiilor pentru fie care scólă în parte, permite a se da fie cărîi materîi de învățămênt o desvoltare îndestulátore, și a nu se sacrifica tóte cunoscînțele, grămădite la un loc, una în dauna celor-l-alte. Apoi și elevul unei scóle bine specialisate, condus în tot cursul învățămêntului sêu secundar dupe aceiaș sistemă de studiú, și mănținut, în curgere de mai mulți ani, în aceiași ordine de idei, aprofundéză cu înlesnire și precât îi este de trebuință, tóte materiile ce se presentă investigațiunilor sale; cõci, orî cât arú fi de diverse acele materîi, modul sub carele îi vinú înainte, îi este acum familiar și, prin urmare, chîiar dificultățile lor îi sînt lesne accesibile și lesne de învins.

Întemeiată cu credință pe aceste folóse, comisiune pășesce la specificarea naturei scólelor secundare, ce ea crede că e bine a se întocmi,

spre a face cât mai curênd ca națiunea română să se pótă bucura de asemené folóse.

Din aceste scóle, unele, adică *Liceele* și *Gimnasiele*, vorú representa direcțiunea *clasică* și *teoretică* a studiilor; iar cele-l-alte, *Scólele reale*, direcțiunea *generalisatóre* și *practică* a învățaturilor.

Ambele aceste specii de scóle aú, cu puține deosebiri, a utiliza fondul comun de învățături prescris prin art. 116 al nouei legi de instrucțiune; ânsé, fie care din ele, cu un scop diferit, cu o tendență putem dice opusă.

Pe de o parte, în *Licee* și *Gimnasie*, ar avé să predominéscă, pentru ramura literară a învățămêntului, tendența exclusiv *clasică*; pentru cea sciințifică, tendența *teoretică*.

Pe de altă parte, în *Scólele reale*, ramura literară ar fi desvoltată dupe o tendență cu totul *generalisatóre*, iar ramura sciințifică, cu o aplecare pronunțată spre *practică*.

a) GIMNASIELE

Liceele, pe care comisiunea le vede cu părere de rău figurând în lege, sub acéstă numire nouă, pe când tótă lumea se deprinsese la noi cu numirea fórte apropiată de *Gimnasie*, cu atât mai mult că dînsa nu póte înțelege existența unei scóle care, sub un nume special, ar da, ca

termen de studiu, o parte trunchiată din învățământul *Liceului*, — *Liceele*, dicem, seü mai bine *Gimnasiile* complete de șapte clase, arü fi propriü dis, *școle intermediare*; ele arü servi exclusiv pentru a forma, prin studii clasice și teoretice bine maturite, ștudenți pentru Facultăți; din ele arü eși toți acei tineri căroră timpul, mijlócele materiale și aptitudinü intelectuale mai destinse, le arü fi permis a consacra șapte anü la învățături pregătitoare, spre a intra în școlile superioare care arü completa instrucțiunea lor; în ele, în fine, s'arü forma acei ómeni pe care d^l Saint-Marc Girardin, în cuvintele mai sus citate, îi numesce învățații, și'i arată așa de trebuitori pentru progresul civilizațiunii.

Așa dar, pentru ca Gimnasiile nóstre să pótă corespunde cu o misiune atât de naltă și de dificultóasă, comisiunea áncó crede că nivelul general al studiilor trebuieșce înáltat într'insele, cu mult mai presus de ce se află în momentul de față, când singure Gimnasiile representă mai tot învățământul secundar, cu variile sale tendențe.

Partea clasicității trebuieșce îngrijită cu multă scrupulositate; studiul limbelor latină și elenă, considerat ca basa acestui învățământ, trebuieșce, în tot timpul defipt acestor școle, adüncit atât sub raportul gramatical cât și din punctul de vedere al literaturilor antice. Cunoscințele morale, sociale și politice trebuieșcö prezentate într'o ordine care

să permită o dezvoltare mai amănunțită a materiilor ce ele coprind. În fine științele pozitive trebuiesc înfățișate din priivirea teoriei, spre a pute servi de fundament solid studiilor științifice superioare, la care unii din scolarii arău avé a se consacra mai târziu, și de exercițiu temeinic al puterii raționamentului pentru cei ce voru mărgini întru atâta cunoscințele lor științifice.

Pusă pe astfel de cale, instrucțiunea gimnasială arău trebui să fie nencetat supusă la o gelósă priveghere, spre a nu se coborî de la un nivel așa de înălțat, și a perde caracterul de profunditate științifică, care singur îi asigură un rezultat salutariu; iar admiterea elevilor în sînul acestui complex de studii arău trebui asemenea să fie înconjurată de cele mai solide garanții de capacitate și de asiduitate fructuósă, dovedite în clasele primare séu la examene rigurose de admisiune.

Comisiunea e dar de părere:

1°. Că pe astfel de scară înaltă trebuiesc ridicate treptat studiile exclusiv clasice și teoretice, în tóte Gimnasiile complete și necomplete, ađi existente în țeră;

2°. Că, pentru cele ce sînt pênă acum începute, este de folos ca ele să se completeze, îndată ce timpul și mijlócele voru permite;

3°. Că, pretutindenî unde legea prevede infi-

înțare de *Licee*, acéștiă prevedere să se realizeze la timp oportun ;

4°. Că orî-ce creațiune de clase inferióre ale unui Liceu să presupună de sineși completarea institutului, prin clasele superióre subsecuente, la timp oportun, fără ca un număr óre-care de clase de Liceu, mai mic decát cel prevăduț prin lege pentru *Licee*, să pótă constitui o scólă secundară de sineși existentă și considerată ca scólă completă.

Se înțelege, dupe cele mai sus expuse, că o asemenea scólă n'ar corespunde de loc cu scopul ce s'a determinat acestor aședeminte de învățămēt *intermediar* și n'ar servi decát a croi ómenî cu educațiunii trunchiate, neposedând nici cunoșcințele practice trebuincióse în viața socială, nici cele teoretice care introducū pe om în cercul înaltei sciințe. Uniî asemenî ómenî n'arū face decát să înmulțescă clasa de acum mult pré numerosă a aspiranșilor incapabilî la lefurile din budgetul Statului, și prin urmare, scólele care 'i arū fi produs, arū paralisa și arū răsturna tóte bunele rezultate ce comisiunea crede că se vorū obține din reorganisarea completă a instrucțiunii secundare.

5°. În loc de numirea de *Licee*, să se restituie institutelor de învățămēt secundar, clasic și teoretic, aceia fórté apropiată și unică de *Gimnasie*, rămânēnd ca, tot sub acéștiă numire, să se coprinďă și acele scóle în care învățămētul

gimnasial ar fi încă necompletat, dar a căror completare pênă la numărul de șapte clase ar fi numai o cestiune de timp și de mijlóce budgetare și didactice.

Cu modul acesta, scólele secundare clasice și teoretice ar fi rămáne bine specificate sub o unică denumire, și caracterul lor de *scóle intermediare* n'ar fi întru nimic supus la echivocul lăsat de lege, prin înduoita numire de *Licee* și *Gimnasia*.

b) SCÓLELE REALE

Despre *Scólele Reale* s'a menționat adese în țéră la noi, mai ales în acești din urmă ani. Ministerul instrucțiunii le a făcut mai tot d'auna o mică parte în budgetul său; s'a și cercat a se pune în lucrare asemené scóle, însă pênă acuma fără de succes; în fine noua lege a instrucțiunii, prin art. 199 și 200, vine a consacra în mod legal aceste institute și le definéză cu termenii următori: „Scólele Reale au de scop a da învățătura trebuincióasă pentru exercitare a unei arți și profesiuni“.

Comisiunea vede într'aceste articole ale legii o sorginte fecundă pentru luminarea națiunii române și pentru îndreptarea spiritelor doritoare de cunoscințe, pe o cale ce de sigur va duce la prosperitatea materială, prin varietatea noțiunilor

practice răspândite în majoritatea poporului, și la soliditatea în instituțiunile țării, prin cunoșcerea tuturor datoriilor cetățenesci.

„Or ce guvern întemeiat pe înduoitul principii al egalității de drepturi și al alegerii,“ dice Emile de Girardin, „va fi tot anarchic și șovăind „pe cât timp nu va avé o sistemă de instrucțiuni care să regenereze spiritul public falsificat și „rătăcit de erori și de prejudecăți vechi; care să „răsipescă învălmășela de pretențiuni ridicate prin „confundarea principiului egalității civile cu acela „al egalității sociale; care să stabiléscă ȳerarchia „inteligențelor; care să formeze o câtime însemnată „de ómenii luminați, destul de numerosă spre a „satisface cerințele administrațiunii municipale, „juriului, alegerilor de tot felul“.

Dintr'aceste ȳise se lămuresce că comisiunea a avut bine aminte de a nu confunde învățământul Scólelor Reale cu acela propriu al profesiunilor; ea, în acéstă materie, se unesce cu opiniunea lui Jules Simon, carele ȳice că „Scóla „Reală trebuie să fie practică, fără ánsé a fi „specială“.

Acéstă scóla își va recruta elevii săi în clasa fórte numerosă a cetățenilor cari n'au nici timpul nici mijlócele, póte nici dorința de a împinge pe copii lor pêne la studiile de Facultăți, fără ánsé de a voi să facă dintr'înșii simpli meseriași. Într'o țéră ca a noastră, unde proprietatea cea

mare, moșia, este menită a trăi încă timp îndelungat alături cu cea parcelară a săténului, unde cunoscințele de agricultură practică, de negoç și de industrie agricolă, de ară fi mai răspândite ară înđeci veniturile țării și ale particularilor, unde instrucțiunea superióră este grea de dobândit, prin numerósele lipse de care ea suferă, și unde póte chiar ea nu s'ar răspândi mult decât în detrimentul prosperității materiale, într'osemené țéră, dicem, noțiunile generale și practice, căpătate într'un mod lesnicios și răpede, sânt, fără înduoială, cele mai în de obște necesare și póte chiar, pênă la un punct óre-care, cele mai folositóre.

Pe aceste idei se fundéază comisiunea spre a propune înființarea, cât mai grabnică și mai răspândită, de Școlé Reale, care, stabilite fiind prin tóte orașele țerei, să formeze cetățenii luminați și pėtrunși de datoriile lor morale și sociale, să înlesnéscă exploatarea inteligentă a avuțiilor ce staă la noi sub mâna fie-căruia, părăsite séu răsipite din nesciință și din neîndemănare.

Asemenea școlé, într'un curs de patru, mult cincî ani, ară inculca elevilor principii solide de religiune și de morală socială, idei clare și folositóre despre drepturile și datoriile lor; le ară presenta tabeluri lămurite despre ramurile principale ale cunoscințelor de ordine literară și politică; le ară da noțiunii temeinice de tóte sciințele

positive, având pururé în vedere aplicarea lor la viața practică.

Comisiunea insistând mult asupra tendențelor cu totul realiste ce sînt a se da studiilor din aceste școle, în opozițiune ce cele teoretice din Gimnasie, crede de a sa datorie să schițeze, în câte-va răpedi trăsuri, caracterul ce'î pare de cuviință a se defige învățăturilor care voru face obiectul Școlélor Reale.

Tot de odată, recunoscînd laudabila inițiativă ce onorabilul Consiliu permanent a luat în acest sens, prin procesul său verbal din 10 august 1865, prin care propune ca Gimnasiilor ce sînt a se înființa prin capitalele de județe să se dea o direcțiune cât se pôte mai practică, spre a fi adevărate Școle Reale, în care junii să ıea cunoscințele neapărate la diverse arte și meserii, ea crede că va inlesni lucrarea corpurilor chiămate a regulamenta aceste școle, semnalând pe scurt, principalele direcțiuni ce aș a se da diverselor materii ce voru compune partea didactică a Școlélor Reale.

Și mai nainte de tóte, ıerte-ni-se ancó o dată a cita câte-va cuvinte ale d^lui Saint-Marc Girardin, în privința unor studii indispensabile în orice școlă cu tendențe realiste :

„Dacă sînt școle care să aibă trebuință de „instrucțiune religiósă, negreșit că acelea voru fi „cele reale. În alte școle, studiile literare apro-

„fundate pot, deși nu de ajuns, să desvolteze
„și să purifice instinctele morale ale sufletului
„omenesc. Literatura înalță sufletul și 'l însciin-
„țeză despre însemnătatea și demnitatea lui;
„coci literatura de suflet se ocupă și către su-
„flet se îndreptă. Prin urmare, in studiile lite-
„rare este tot d'auna un fel de cultură morală;
„dar, în studiile realiste, ce va sustine ora su-
„fletul în demnitatea sa? Ce va cultiva instinc-
„tele sale morale? Și cu toate aceste, eu sunt
„adunc încredințat că omul are trebuință de o
„asemenea cultură. Fără de ea, sufletul amortește
„și se stinge; rămână numai patimile. A crea
„școle realiste fără de învățământ religios, este
„a organisa barbaria și cea mai rea din toate bar-
„băriile, nu aceia ce vine mai nainte de civilisa-
„țiune și o pregătesce, ci aceia care vine în ur-
„mări și care este decadența și corupțiunea ei.

„Religiunea este educarea acelor ce nu mai
„aă alta; ei numai prin religiune țină de ome-
„nire. Creând dar instrucțiunea secundară prac-
„tică, alăturați'o cu învățământul religios; într'alte
„locuri, el e folositor; aci este indispensabil.“

Să o punem dar în capul nomenclaturii
cunoscințelor ce sunt a se preda în Școlele
Reale.

SCIINȚE MORALE, LITERARE ȘI POLITICE

I. *Religiune*, adică explicarea Evangeliilor, istoria vechiului și noului Testament, literatura biblică și ecleziastică, morala și psihologia în prescurtare.

II. *Limba română*, studiată în comparațiune cu cea latină, care, aci, va fi privită numai ca sorgintea în care se poate dobândi cunoștința limbii naționale; așa dar, răpești noțiunii de gramatica limbii latine și puține traduceri de frase latine lesnicioase. Compunerii românesce literare și mai ales epistolare. Răpede schițare a istoriei generale a literaturilor antice și moderne.

III. *Limba franceză*, mai ales cu deprinderii la citirea și vorbirea acestei limbi, a cărei cunoștință va deschide elevilor un mijloc de o mai departe instruire, făcându-le accesibilă una din literaturile moderne cele mai avute și mai instructive.

Limbele italiană și germană vor fi facultative.

IV. *Geografia fizică și politică* a globului, cu noțiunii de statistică și de etnografie; geografia detaliată a țerilor române, cu statistica lor.

Istoria universală, prezentată în tabeluri generale, repărțită între anii de studii ai școlei; *istoria națională* cu mai multe desvoltări.

V. *Ideii de drept natural și politic*. Cunoștința dreptului administrativ și a legiurilor țerii. Noțiunii de economie politică.

SCIINȚE EXACTE, NATURALE ȘI FISICE

VI. *Matematici*:—*Aritmetica* cu aplicațiunii la comptabilitatea comercială, agricolă și industrială. Primele noțiunii de *Algebră*. *Geometria* practică cu aplicațiunii la

geodesie, la mecanica elementară și noțiuni de arhitectonică.

VII. *Științele fizice*. Noțiuni elementare de Cosmografie și Meteorologie. *Fizica*: cunoștința puterilor naturii, a instrumentelor celor mai practice și a mașinilor mai simple și mai usuale. *Chimia* cu aplicațiunile la tehnologie.

VIII. *Științele naturale*, cu aplicațiunile la igienă, la industrie și mai cu seamă la agricultura practică.

IX. *Caligrafia*, urmată de *Desemnul* liniar și de primele noțiuni de desen artistic.

Pe lângă asemenea Școli Reale, ce ară trebui instituite în toate capitalele și orașele de districte, Comisiunea este de părere ca Consiliul general să invite pe d^l Ministru al Instrucțiunii de a încuraja, — deca lipsesc mijlocele de a crea, — stabilimente de internate particulare, subvenționate chiar de Stat său de municipalități, în care scolarii să repete în comun lecțiunile acelor școli, exercitându-se încă și la *gimnastică* și la *musică*.

O altă cestiune ce a preocupat pe comisiune este lipsa de cărți didactice, dupe care s'ar pute preda științele, în Școlile Reale; ea socotesce însă că mijlocul cel mai nimerit spre a subveni la această lipsă, ar fi să se numescă o comisiune de ómenii speciali cari, împreună cu membrii Consiliului permanet, să se ocupe a cerceta și a examina toate publicațiunile de asemenea natură, făcute în Germania, în Elveția, în Belgia, în An-

glia, în Franția etc., și, alegând dintre ele, pe cele mai apropiate pentru Scólele Reale ce se vorú crea în România, să ofere premie la cele mai bune traducțiuni și localisări ale publicațiunelor alese.

Comisiunea crede necesariú a adauge că, printre folósele ce arú aduce Scólele Reale, trebuie să se prenumere și acela de a pregăti, într'un mod fórte nimerit, pe junii cari vorú voi să se consacre la profesiunii mai înalte. Astfel, elevii cari arú eși din Scólele Reale cu cunoscințe varii și practice, dar mai mult generale, s'arú găsi fórte bine preparați spre a intra în scólele de pură aplicațiune profesională, adică în *Scólele de Comerciú, de Industrie, și de Agricultură*, prevădute prin unele articole din legea instrucțiunii, și póte chiar în *Scólele secundare de medicină și de arta militară*. Astfel arú poté să completeze studiile lor, cei ce arú voi să îmbrăcișeze, într'un mod defínitiv, o carieră profesională, fără de a fi nevoiți să trecă prin studiile lungi și teoretice ale Gimnasielor.

S'ar poté încă adauge că elevilor din *Scólele de Bele-Arte* să se cêră, la admisiunea lor, absolvirea cursurilor din Scólele Reale, atunci când eí nu vorú fi trecut prin Gimnasia.

Terminând aceste considerațiuni asupra utilității și asupra tendențelor *Scólelor Reale*, comi-

siunea, pătrunsă de folosul acestor instituțiunii,  iș  resumă într'astfel conclusiunile sale :

1°. Consiliul permanent al instrucțiunii va fi invitat să elaboreze proiectul de programă și regulamentele necesarii pentru  nfiin area și administrarea internă a *Scólelor Reale*, care programe și regulamente, formate în sensul propunerilor de mai sus, se vor  pune în deliberarea Consiliului general în viitórea sa sesiune.

2°. P n  atunci însă se vor   nfiin a at tea prime clase de *Scóle Reale*, prec t mijlócele precuniare și didactice vor  permite, prin deosebitelile capitale de județe ale țării, conform procesului verbal al onorabilului Consiliu permanent din 10 august 1865.

3°. Să se acorde o simțită precădere la  nfiin area de *Scóle Reale*, care ne lipsesc  cu totul, asupra înființării de noue *Gimnasie* de care mai avem, și astfel Gimnasiile propuse prin procesul verbal al onorabilului Consiliu permanent din 21 iulie 1865, să fie înlocuite prin *Scóle Reale*.

4°. Clasele *Scólelor de comerțu* existente se vor  înlocui treptat,  ncep nd chiar de estimp, prin clase de *Scóle Reale*, p n  ce complet ndu-se aceste din urmă scóle, se vor  put  forma *Scóle superioare de comerțu*.

5°. Consiliul permanent va fi invitat a elabora, conform § 1 din art. 20 al legii de instruc-

țiune, și având în vedere considerațiunile mai sus expuse, proiecte de programe pentru *scólele* profesionale de *Agricultură*, de *Comerciu* și de *Industrie*, spre a fi examinate în sesiunea viitoare a Consiliului general.

6°. Să se invite ministerul a întocmi o comisiune de ómenī specialī cāri, împreună cu membrii Consiliului permanent, să se ocupe a alege și a regula traducerea și localisarea sēu redactarea cārților didactice necesare pentru *Scólele Reale* și pentru cele profesionale.

Comisiunea, în acéstă parte a raportului sēu, ocupându-se a satisface justele îngrijiri arătate de d^l Ministru în discursul sēu, în privința învățământului secundar, a căutat tot de o dată să proiecteze pentru acest ram important al instruciunii publice, a organizațiune care să presente tóte cheazășiile cerute pentru statornicirea unor principii sociale folositóre țerii și dezvoltátóre a prosperității ei intelectuale și materiale.

Ea a avut în vedere că, precum dice cu mult cuvânt, Emile de Girardin, „un guvern care „se transformă nu póte să se așede, să se statornicescă, să se perpetue pēne nu va avé o sistemă de învățatură publică, care să fie în raport cu principiile sale fundamentale; astfel, „într'un guvern reprezentativ, a cărui basă e alegerea poporului, scólele trebuie să tindă a pregăti

„junimea, prin felurite studii speciale și solide,
„de a exercita drepturile ce ea va fi chemată a îndeplini,
„de a practica datoriile ce interesul comun
„și comunal îi vor impune“¹⁾.

București, 1865.

Din *Monitorul Oficial* și din *Buletinul Instrucțiunii publice* pe anul 1865.

---

¹⁾ Se suprimă aici partea a doua a acestui raport, de orice ea tracteză subiecte de interes cu totul momentan.

ROMÂNIA

LA EXPOZIȚIUNEA UNIVERSALA DIN 1867, LA PARIS

Memoriu asupra participării sale. — Extracte din Circularele și Instrucțiunile către Consiliile județene și comunale, către Prefecți și către Agricultori și Industriași.

I.

În luna octombrie din anul încetat 1865, guvernul Român, înștiințat prin agentul său din Paris, despre dispozițiunile ce se luaă acolo în privința Expozițiunii universale, care se va face la 1867, însărcină pe d^l Alexandru Odobescu, consilier de Stat, de a se duce la Paris, în calitate de Comisar delegat din partea Principatelor Române și să se pună acolo în relațiune cu Comisiunea Imperială, spre a regula împărțășirea României la acest concurs internațional.

Delegatul, îndată ce sosi la Paris, se adresează către d^l Consilier de Stat Le Play, Comisar general, spre a-l ruga să-i facă cunoscut spațiul și locul ce sunt destinate Principatelor-Unite în palatul și parcul Expozițiunii.

Tot de o dată, și conform cu înțelegerea ce luase mai dinainte cu Comisiunea permanentă română, ce se instituisese atunci în Bucuresci, el presentă un stat aproximativ al produselor ce țera noastră va avea să expună.

Acastă enumerare de obiecte, ce avea a figura în Expozițiunea Română, era făcută precât se putuse, dupe divisiunea regulamentară a grupelor de produse exposabile și era mai cu sémă dezvoltată la despărțirile II, (obiecte de arte liberale), IV, (veșminte și țesături), V, (produse brute naturale) VII, (alimente), VIII și IX, (produse animale și vegetale vii.)

Respunsul Comisarului general nu veni de îndată. Considerațiunii diplomatice aruncase óre-care înduoieli în spiritul Comisiunii imperiale; se pusesse întrebarea decă Principatele Române pot a se înfățișa de sineși într'un concurs internațional și decă ele aũ dreptul e expune într'un loc rezervat numai lor, precând ele încă nu se bucură de tóte prerogativele Statelor cu totul neatârdate. Aceste nedomiriri se aplanară însă și Comisiunea imperială, convinsă că, pe tărâmul

civilisator al industriei și al comerciului, popó-
rele n'aú a se supune la împedicări politice, priimi
pe Români în cercul popórelor exposante, pe un
picior de perfectă egalitate; așa dar numele Prin-
cipatelor-Unite-Române figură în Monitoriul ofi-
cial frances din 14 decembrie 1865, printre Statele
representate direct la Expozițiunea universală din
Paris.

În urma acestora, d^l comisar general adresă
delegatului român o epistolă, în care 'i anunța :

1° că locul destinat pentru Principatele de la
Dunăre, România și Serbia, în palatul Exposi-
țiunii este alăturat de acela al Turciei, dar ose-
bit de dînsul, și se află în față cu locul rezervat
pentru Roma séu Staturile Pontificale;

2° că acest loc are 2^m, 50 lărgime (cu un
drum de 1^m, 50,) și 162 metri lungime, adică o
suprafață totală de 405 metri pătrați;

3° că Principatele Române aú a se înțelege
cu Serbia, decă acest Stat va voi să ıea parte
la Expozițiune, și că, decă Serbia se va abține,
Principatele-Române vorú trebui să încunoscii-
șteze Comisiunea Imperială, printr'o declarațiune
formală că se obligă a împlini singure locul sus
arătat;

4° că Comisiunea Imperială va indica mai
târđiú locul ce s'ar reserva pentru Principatele-
Unite în parcul Expozițiunii;

5° că este urgent ca guvernul Român să nu-

mescă un architect, care să se apuce cât mai curând de lucru, spre a executa la Paris, sub direcțiunea delegatului Principatelor-Unite și cu concursul Comisiunii Imperiale, planul viitoare instalațiuni a productelor române.

D^l Odobescu răspunse d^lui comisar general că Principatele-Unite, primesc condițiunile sub care Comisiunea Imperială îi acordă un loc la Expozițiunea universală, și declară, în numele guvernului său, că iewa angajamentul ce i se cerea.

El adăogi cum că România era gata a lăsa pe séma vecinei sale de peste Dunăre, Serbiei, o parte din spațiul cam îngust ce i se acordase.

Tot de odată, el ceru d^lui Le Play ca Comisiunea Imperială să binevoiască a reserva în parc, un spațiu de 1100 metri pătrați, cel puțin, spre a se puté aședa acolo o casă țărănescă română cu împrejurimile sale obicnuite, și cu tóte uneltele, sculele, mobilele, veșmintele și productele agricole ale țeranilor noștri, spre a arăta chipul culturei naționale, industria noastră câmpénă, precum și specimine de animale domestice și plante usuale vii.

Astfel se putea îndeplini cererile despărțirilor VIII și IX din programa Expozițiunii universale.

În fine, tot prin acea scrisóre, și spre a îndestula dorința grabnică a Comisiunii Imperiale, el acredită pe lîngă dînsa, în calitate de architect

al Expozițiunii române, pe d^l Ambroise Baudry, arhitect cu talent, care în anul trecut visitase Principatele-Unite cu o misiune arheologică ce-i încredințase Maiestatea Sa Impăratul Napoleon.

Așa dar, în minutul de a părăsi Parisul, delegatul român făcu învoielă cu d^l Baudry și închiăie un contract, prin care se stipulează că d^l lui va primi, drept remunerare, 10% din costul lucrărilor ce să voră face, neputând în nici un cas, să fie retribuit cu mai puțin de 5000 franci. Acestea sânt condițiunile obicinuite în asemenea casuri la Paris.

Astfel, condițiunile ce s'au dobândit nu fără de ôre-care greutate, permită României de a se înfățișa la viitoare Expozițiune universală, în mijlocul unui mare concurs de visitori veniți din toate unghiurile globului, pe o treptă egală cu toate celelalte State.

Dacă dinaintea feluritelor dificultăți ce a putut întâmpina în obținerea condițiunilor mai sus arătate, delegatul României a insistat cu totă stăruința a da misiunii sale un rezultat favorabil, acesta a provenit mai cu sémă din convicțiunea ce 'și formase, că participarea României la Expozițiunea Universală de la 1867 va fi pentru dînsa de cel mai mare folos. În adevăr, această expozițiune, ne fiind ca cele precedente, un simplu concurs de manufacturi, în care țările industriale ară avé singure onóre și avantagii, ci fiind

mai mult o adunare de specimine ale produselor de tot felul, atât ale naturii, cât și ale geniului omenesc, nu este țără pe pământ, care să nu 'și găsească într'însa un loc potrivit. Se înțelege dar că România, așa bogată în produse naturale, așa originală în geniul său național, moștenit și păstrat cu sfințenie de la coloniile Românilor a Daciei, că România, Țicem, va atrage asupra'si o atențiune particulară printre Statele Europei.

Țările Dunărene nu sînt pînă acum destul de cunoscute în Europa occidentală și de acolo provine interesul secundar, ce ele inspiră națiunilor civilizate. O expozițiune ca cea de la 1867 va fi pentru România o ocaziune unică, de a se manifesta Europei sub adevăratul ei caracter, mai ales decă produsele ei de tot felul vor fi prezentate, la ochii Europei civilizate, cu inteligență și gust.

Pentru a atinge un asemenea scop nu va fi de ajuns de a aduna o colecțiune mai mult sîu mai puțin completă de produse ale țerei, și de a le pune în fața publicului european, fără ordine și fără deslușiri. Din contra, va fi de neapărată trebuință ca expozițiunea română să fie însoțită de un bun catalog raționat, de o lucrare serioasă, tipărită în toate limbele Europei apusene, și împărțită cu profuziune, care să dea o descrițiune generală a bogățiilor de tot felul, ce posedă România, descrițiune basată pe date statistice, cât se va puté mai exacte. O asemenea carte, ajun-

gând în mâinile a mai multor milioane de vizitatori ai Expozițiunii, va avea avantajele de a da noțiunii asupra țerei noastre, iar produsele române ce voru fi expuse atunci la Paris, se voru pute socoti ca un muzeu deslușitor al adevărurilor enunțiate într'acea importantă lucrare descriptivă. Astfel, lumina se va revêrsa asupra noastră, capitaliștii din Staturile străine voru pute dobândi noțiunii positive asupra produselor ce potu extrage din țera noastră, și nu se voru mai teme a angaja sume considerabile, spre a exploata tôte avuțiile, de care noi nu putem profita, din cauza lipsei de fonduri necesarii. Sub punctul acesta de vedere fieș-cine va înțelege cât este de impotant pentru România a'și desvêlui tesaurile în fața Europei, cu ocasiunea Expozițiunii Universale de la 1867.

Credem, că aceste considerațiuni sunt de ajuns, spre a dovedi folósele materiale ce România póte trage din expozițiune, adică acele folóse ce'î aru pute aduce întinderea exploatării produselor brute ale tărâmului sêu.

Ânsê este âncó un punct de considerat, când e vorba de a se presenta cu specimine de produse în fața unui public uimit prin splendórea unor colecțiuni așa felurite și așa bogate, cum voru fi cele adunate în palatul și parcul ce se pregătescú la Paris. Vrem să vorbim de punctul de vedere artistic. Este cu neputință ca România să nu participe și ea, precât îi va sta în putere,

la decorarea aceluï locaș al geniului omenesc, unde tóte nașionile vorü aduce, pre lüngä avușile lor materiale, tóte productele imaginașionii și gustulü lor. Aci póte că am avé și mai mult a ne teme de sărăcia nóstră; România änsé își are și dinsa tesaurile sale artistice; poporul nostru pórtä äncö unul din costumele cele mai grașioșe; arta picturei a început să înfloréscä la noi.

În fine noi posedem în țera nóstră un monument de arhitectură, demn de a fi admirat de lumea întrégä, și să fim încredinșăți că o bună și exactä reproducere plasticä a bisericei episcopale de la Curtea de Argeș, ar face óre-care senzașionea în lumea artisticä, mai ales în secolul nostru, când, obositä de stilurile întrebuinșate în Europa civilisatä, arhitectura catä cu ardóre în monumentele bizantine, motive de decorașionü, de care biserica lui Négoe Vodä și ceia a Tri-Sfetitelor din Iași sunt äșa de bogate.

Spre a completa acest subiect, trebuie să menșionäm și câteva bucäți interesante păstrate în Museul nostru nașional, și mai ales preșiosul tesaur găsit la Petrósa, a căruï bogäție și valóre artisticä deștépätä un viü interes în lumea învățatä. Academia Inșcrișionilor și Belelor-Litere din Paris, interesändu-se fórte la deslușirile ce i s'äü dat de delegatul român, asupra acestor bogäșii ale Museului nostru, s'a arätat fórte dorișóre ca guvernul român să trämität acele obiecte,

în Paris pentru Expozițiunea de la 1867, unde voru figura cu mult succes printre antichitățile ce alte State își propună a scóte din Museele lor, pentru acéstă ocașiune. Spre a împlini acest scop s'a și recomandat d^l Baudry de a studia construcțiunea unei mobile de siguritate, în care obiectele de aur de la Petrósa voru fi expuse fără primejdie în Paris, și care la urmă va fi transportată la Museul din București.

Succesul dobândit pe lîngă Comisiunea Imperială a Expozițiunii hotărîse pe guvernul fostului domnitor de a întreprinde de timpuriu óre-care lucrări pregătitoare.

S'aũ și făcut unele explorațiuni în pădurile de dincolo de Milcov, spre a aduna din ele cele mai însemnate esențe de lemne. Din parte'î d^l Baudry a și supus guvernului român un plan de instalațiune pentru expozițiunea română, pe care plan, încă de la ianuarie trecut, l'a depus la Comisiunea Imperială din Paris; acésta 'î a și dat aprobarea sa.

Cheltuielile pentru lucrările ce s'aũ făcut pêne acum se urcă la suma de vre-o 20,000 franci. Comisiunea permanentă a Expozițiunii din București a prezentat guvernului, la începutul acestuî an, un devis de cheltuielile trebuitoare pentru a face să participe România la Expozițiunea de la 1867. Aceste cheltuieli, între care erau prevădute mai multe lucrări ce ceru timp îndelun-

gat, se urcau pînă la suma de 1,500,000 lei¹⁾.

În fața unei așa însemnate cheltuiei, guvernul provisoriu (din primăvera 1866) a socotit de cuviință a întrerupe toate lucrările Expozițiunii, cu intențiune de a cere de la Comisiunea Imperială din Paris, liberarea României din angajamentele, ce se luase mai înainte.

Ânsă această măsură, dictată fără înduoială de spiritul economic, nu pôte fi obligatorie pentru actualul guvern al Măriei Sale Domnitorului Românilor, care, aprețuind favórea excepțională ce s'a acordat, cu această ocasiune României, simte că, în starea actuală a țerei, când ea a reintrat într'o fasă de stabilitate, trebuie a ceda la considerațiunii de ordine mai superióră.

În adevăr, osebit de avantajiele materiale și morale ce România pôte trage din împărtășirea sa la marea Expozițiune din 1867, avantajie care aũ fost schițate aci pe scurt, și fără chiar de a pune în cumpănă cheltuielile ce s'aũ făcut pînă acuma pentru lucrări pregătitoare, este totuși un fapt, care merită de a nu fi uitat. Acum pentru întéia óră, România a dobëndit un loc cuviincios într'o Expozițiune Universală, și acest loc a fost acordat guvernului Român, sub condițiunea expresă că 'l va împlini.

---

1) Aceste prevederi primitive n'aũ fost depășite, cõc costul total al participării României la Expozițiunea Universală din Paris, la 1867, nu s'a urcat mai presus de 1,500,000 lei.

La expozițiunile precedente, Româniî, cărora nu li se da alt drept decât acela de a amesteca productele lor printre ale imperiului Otoman, au avut, pentru a se abține de a lua parte la acele concursuri internaționale, motive seriose de un legitim amor propriu; astăzi aceste motive nu mai există. Ar fi dar umilitor pentru țera noastră, care atât doresce de a se înălța la gradul de Stat european și de a participa la progresele civilizațiunii, ca ea să nu profite de prima ocaziune ce i se ofere de a se presenta lumii cu caracterul ei personal, în mijlocul tuturor popórelor și de a dobândi, pe acest câmp de luptă pacinică și onorabilă, nouă drepturi la interesul marilor Puteri ale Europei și nouă mijlóce de a 'și desvolta avuțiile cu care natura o a înzestrat.

II.

Guvernul Măriei-Sale Domnitorului Românilor, dupe o matură chibzuire, a hotărît să facă ca România să ia parte la marea Expozițiune Universală, ce se va deschide la Paris în primăvéra viitoare. Negreșit că strîmtórea mijlócelor bănesci, de care suferă de-o camdată Statul român, părea a fi o stavilă puternică, care ar fi putut să poprésacă pe țera noastră de a se infățișa în sînul acestei adunări generale a tuturor Statelor din

lume. Dar guvernul român a pus în cumpănă, pe de-o parte marile folóse ce vorú isvorí pentru țéră din acéstă împărtășire a ei la congresul universal al civilizațiunii, și pe de altă parte, marea necuviință ce ar fi ca să lepădăm cu nepăsare și sub umilitorul cuvânt de lipsă de mijlóce, antéiul prilej ce s'a dat națiunii române spre a figura de sineși stătătóre printre Statele Europei. Guvernul nostru a cređut că jertfa va fi cu mult mai prejos de ródele ce va aduce. Împins de o asemenea cugetare, dar totuși mărginit în mijlócele bănesci ale epocei de față, ministerul a înscris în budgetul anului curgător suma de 300,000 lei pentru începerea lucrărilor Expozițiunii române, fiind încredințat că țéra întrégă pētrundēndu-se de buna întrebuintare a acesteii sume, nu va cruța alte mai mari sacrificii spre a desēvērși, în anul viitor, ceia ce cu atâta economie s'a început estimp. Când vorbim de folósele ce va aduce României împărtășirea ei la Expozițiunea Universală din Paris, nu trebuie să uităm că, pentru o țéră ca a noastră, a cării ființă politică abié de câțiva ani a început a fi cunoscută de lumea civilisată, nu este puțin lucru ca, pentru antéia óră, numele său, stégul și armele sale naționale să fie expuse la vederea mai multor milióne de vizitatori, purceși din tóte unghîurile universului, și să fie aședate la un loc și de-o potrivă cu ale țérilor cele mai cunoscute și mai bine întemeiate ale lumii.

Nu este iar puțin lucru ca, pentru întâia oară, România să pótă arăta, prin mii de probe felurite, atâtea bogății naturale ale tărâmului său, din care multe zacă neatinse și părăsite în sinul pământului, iar altele se cultivă cu multă greutate și neîndemânare, mai cu sémă din pricina lipsei de fonduri naționale. Câți capitaliști, câți industriași, câți neguțători din Europa apusană, cari astăzi póte că nici viséză că, pe malul Dunării de jos, ei potú găsi cu înlesnire materií prețioase de exploatat, vorú dobândi în Expozițiunea română de la Paris asemenea cunoștință și vorú veni în urmă să ne aducă, prin capitalurile și munca lor, avuția și desvoltarea industrială ce ne lipsescú. Țările, ca ómení, una pe alta se ajută și, din bunele lor relațiuni, atât politice cât și comerciale, nascú sporirea și îmbilșugarea tuturor. Orí ce pas vom face și noi pe acéstă cale, nu ni se va întorce spre pagubă și de aceia nu se cade ađi ca România să cruțe nimic spre a se folosi de avantajele politice și economice ce i se deschidú prin aflarea sa la viitórea Expozițiune din Paris.

Una din pricinile, care pune pe mulți în nedomirire, când li se spune că țera nóstră are să figureze la Expozițiunea Universală, este idea ce 'și facú mulți despre sárăcia nóstră. „Ce avem noi de expus printre atâtea popóre, bogate în tot felul de industrii?” — ăicú fórte mulți și pare că fiindu-

le rușine de țera noastră, ei arū voi ca s' o ascundă Europei.

Noi credem, că asemenea cuvinte provinū din două idei greșite.

Una este puçina cunoscința ce aū in deobște chiar pămēntenii, de adevēratele avuții ale țerei nōstre, care, dēcă astādī nu sunt destul de exploatare, nu trebuie ānsē afundate și mai adūnc in întunericul uītării. Din contra, tocmai fiind-că România conține de sineși multe produse folosite, precum: grāne, lemne, metaluri, vite și tot felul de alte bogății naturale, tocmai fiind-că lipsa de mijlóce nu ne iértă a le exploata dupē cum ar trebui, spre a se folosi și țera și străinătatea de ele, pentru aceia chiar trebuie să ne silim, prin tōte mijlócele, a arāta lumii celei înzestrate cu capitaluri și cu puteri industriale, ceia ce posedem la noi, ca să atragem astfel civilizațiunea și îmbilșugarea ce ni le va aduce o cultură regulată a tuturor ramurilor averii nōstre naționale.

A doua idee greșită care îndémnă pre mulți a scōte pre România din cercul țērilor cu drept de a figura la Expozițiunea Universală din 1867, este chīar idea ce'sī facū de acea Expozițiune. Socotind că ea n' are alt scop decāt de a aduna la un loc și a pune in comparațiune, cele mai nouē invențiuni industriale séū cele mai curioșe produse ale inchipuirii omenesci, ei cu drept cu-

vânt dicu că, sub punctul acesta, România nu va avea nimic de expus, și n'are ce căuta acolo, unde națiunile civilisate se întrecu în perfecționări de mașine și în lucrări artistice. Expozițiunea din 1867 nu are ansă numai scopul acesta; ea are să fie cu adevărat o Expozițiune universală; întrinsa își voru găsi locul toate producțiunile, câte au atras pene astăzi băgarea de sémă a omului, fie ca natura să le nască de sineși, fie ca spiritul omenesc să le închipuiască ori să le prefacă.

Așa dar, nu este vorba de numai de mașine și de arte; dar tot ce se atinge de un folos óre-care al omenirii, tot ce presentă un interes pentru societate, va fi bine priimit în sinul Expozițiunii și 'și va găsi locul seú, aședat pre una și aceeași tréptă. Expozițiunea universală din 1867 are dar să fie o adunare uriașă a tuturor productelor lumii, în care fieș-ce țéră, fieș-ce națiune se va înfăcișa cu averea sa, multă-pučină, dată de Dumnezeu și de natură seú căpătată prin industria și activitatea ómenilor.

Spre dovedirea acestei deslușiri ce deterăm despre Expozițiunea Universală din 1867, vom prenumera și vom descrie aci pe scurt cele de ce mari grupe seú împărțiri ale productelor, care au a figura în acéstă Expozițiune, astfel precum le a clasificat Comisiunea Imperială, numită în Franca pentru a alcătui acéstă Expozițiune.

Aceste dece despărțiri sunt:

I. Obiecte de artă, adică toate lucrările de pictură (zugrăvelă) cu ulei și cu alte materii; toate sculpturile și săpăturile măiestrite în piatră, lemn, metaluri și altele; toate modelurile și chipurile de monumente și toate planurile de clădiri, precum și gravurile tipărite cu colorii și în negru.

II. Materialurile artelor liberale, precum tot ce se atinge de meseria tipografului, atât mașine de tipărit cât și cărți tipărite; tot ce privește pe legătorul de cărți și lucrătorul de carton (mucava); pe fotograf și pe musicant; pe medic, precum instrumentele cu care se servește spre căutarea infirmilor; în fine toate uneltele întrebuințate la măsurătoare, la cântărire și la învățătura școlilor, precum și chartele geografice și statistice.

III. Mobile și alte obiecte întrebuințate de om în locuința sa; așa dar toate mobilele de lemn, stofele, țesăturile și cusăturile pentru mobile, cristalurile, sticlăriile, olăriile și farfuriile, covorele de tot felul, tapeturile și hârtii pentru pereți, cuțităria, argintăria de biserică, de masă și de lux, obiecte felurite turnate în bronz și alte metaluri, orologieria, sobăria și tot ce se atinge de încălzitul și luminatul locuințelor și stradelor, precum și alte mici obiecte de lemn, de os, de piatră și de metal, destinate spre a împodobi locuințele.

IV. Veșminte și tot ce se atinge de portul

omului, prin urmare orî ce obiecte de cânepă, de in, de lână, de bumbac și de mătase, fie țesute sêu nețesute; pîndeturile și cusăturile de tot felul, céprăzăria, rufăria felurită, haîne bărbătescî și femeiescî, fără nici o osebire de clasă, giuvaieruri, arme portative, unelte de călătorie și jucării pentru copii.

V. Producte eșite din pămînt în starea lor naturală sêu prelucrate de om, precum orî ce petre próste sêu scumpe, metaluri și obiecte lucrate cu ele, lemne și lemnării, precum și alte produse folositóre ale pădurilor, dobitoce și paseri sêlbaticе, pesci și felurite produse animale sêu vegetale, care nu servescú la hrana omului, precum tutun, reșină, céră și altele; fabricate simple precum lumînări, săpun, scrobélă, fețe de vepsit, medicamente, ape minerale, piei de tot felul, blănuri, curelărie și altele.

VI. Instrumente, unelte și mașine de tot felul adică: pentru scóterea și prepararea metalurilor și mineralurilor, pentru lucrarea lemnului, pentru cultura pămîntului, pentru vênátóre și pescuire, pentru fabricare de bêturi, pâne și alte obiecte de hrană, pentru fabricarea de medicamente, pentru tábăcărie, cărămidărie; mașine cu abur de tot felul, unelte mecanice, unelte de drum de fer, unelte telegrafice, căruțărie, materialuri și unelte pentru clădiri, asemenea și pentru plutire pe apă.

VII. Alimente sêu obiecte de hrană, próspete

séu păstrate. Aci intră tóte grânele de tot felul, în starea lor naturală séu măcinate și preparate, produse de brutărie (pitărie) și simigerie; lăpturi, cașcavaluri și unturi de tot felul, cărnuri și pesci próspeți, afumați, sărați, precum și orice animale de mâncare precum, raci scoici, melci (culbeci) și altele. Legume și fructe próspete séu păstrate, băcăni, dulcețuri, cofetării și zaharicale, în sfârșit béuturile de tot felul, vinuri, rachiuri, vutci, bere și altele.

VIII. Producte animale vii, și locuințe țărănesci. Cele d'antêi cuprindú tóte vitele, păsările și orice alte animale domestice, boi, bivoli, cai, asini, porci, oi, capre, câni, paseri, albine și stupi, pești vii ținuți în apă, etc.

IX. Plante vii de tot felul și florării. Intre acestea se socotescú tóte culturile de grâne, lemne, pomi roditori, flori, semințe, case de florării și tot ce se atinge de cultura plantelor.

X. Obiecte care slujescú spre îmbunătățirea sórtei poporului și adică: cărți pentru învățătura copiilor și ómenilor mari, veșminte trańnice, eftine și comóde, locuințe sănétose și încăpátore, și tot felul de obiecte fabricate cu perfecțiune de mână de om, fără ajutorul mașinelor.

Din descrierea acestor ęce despărțiri ale Expozițiunii se vede că nimic nu s'a uítat din câte lucruri potú sluji omului. Fieș-cine va vedé că, decă nu tóte, dar o mare parte din obiectele aci

înșirate se găsesc în România seú produse de natură, seú lucrate în țéră, de mână de om într'un mod mai mult seú mai puçin perfect, astfel încât, adunând câte una, dóuë din acele obiecte la un loc, s'ar alcătui ca un fel de magazin general în care s'ar vedé în prescurtare tótă averea României.

O astfel de adunătură este chîiar scopul expozițiunii române ce avem a face la Paris în anul viitor. Noi trebuie să ne arătăm în concertul universal cu tot ceia ce este curat al nostru; să ne ferim dar a amesteca printre produsele țerei, unele obiecte care ne vină din străinătate. Trebuie să ne arătăm la acea sêrbătoare internațională cu veșmintele nóstre, bune seú rele, și nu cu haîne de împrumut; negreșit că ar fi mai bine să alegem pentru acéstă ocasiune veșmintele nóstre cele mai curate, veșmintele de sêrbătoare, adică ar fi mai bine să cătăm a alege, printre produsele nóstre, pre cele mai bune, mai frumoșe, pre cele care le putem dobêndi cu mai multă silință, cu mai multă dibăcie. Dar orî și cum, să nu perdem din vedere, că scopul este de a arăta în faça lumii țéra nóstră, precum ea este, cu tóte bogățiile și cu tóte lipsurile ei.

Sub-semnatul a cercat în acéstă lungă circulară a vè arăta folóșele ce va trage România din împărtășirea ei la Expozițiunea universală din Paris și în urmă s'a silit a vè da lămuriri

asupra acestei expozițiuni în genere și al celei românesce în deosebire.

De la patriotismul și zelul d'voastră, de la activitatea și inteligența comisiunii ce veți alege, atârnă așă isbutirea unei întreprinderi, în care guvernul Român n'a intrat decât în urma unei mature chibzuirii și unei adânci încredințări despre marile ei folóse pentru țeră.

Din parte'mi, onorat cu încrederea M. S. Domnitorului Nostru, spre a dirige aceste lucrări, voi sta neconținut gata a deslega orice nedomiriri relative la operațiunile expozițiuni; dar convicțiunea mea nestrămutată este că ele nu potú avé nici un rezultat bun, în scurtul timp ce le este acordat, deca corpurile și persónele ce sânt în capul administrațiunilor locale, nu vorú pune tóte silințele spre a realiza, de odată în tótă țera și în soroc de câte-va săptămâni, nisce bogate colecțiuni de produse naționale, pe care o persónă singurá séú chiar și o comisiune specială abié le ar puté aduna în mai multe luni.

III.

Guvernul Măriei Sale Domnitorului României, a hotărít, ca România să ia parte la viitórea mare Expozițiune universală, care se va deschide la Paris în primă-véra viitóre 1867, profitând ast-

fel de locul ce s'a destinat într'însa exclusiv pentru producțiunile Principatelor Dunărene.

Acest loc, fără de a fi pré mare (405 metri), este ânsé destul de încâpător spre a puté conține probe numeroșe despre tóte obiectele ce se producú séú se lucréză în țéra nóstră, astfel încât trebuie să ne silim cu toții a completa cât de mult . într'însul adunarea producțiunilor României.

Acéstă Expozițiune internațională, fiind cea d'ântéi la care țéra nóstră va lua parte sub firma sa proprie, în rîndul celor-l-alte națiuni, trebuie cu toții să ne silim a arăta că, precum națiunea Română are un caracter curat al ei, ce'i dă drept a se bucura de viața politică, tot așa și țéra locuită de dînsa posede atâta îmbilșugare, încât póte să îndestuleze nu numai trebuințele locuitorilor ei, dar și ale altor națiuni mai mari și mai desvoltate.

Orî-care Român va înțelege dar de câtă însemnătate pentru onórea națiunii române și pentru interesul național al negoçului nostru, este de a împlini locul rezervat noué în mijlocul celor-l-alte popóre, așa ca să atragă privirile a mai multor milióne de visitori (se crede dupe experiența că vorú fi opt milióne) veniți din tóte părțile lumii, ce se vorú aduna la acest mare concurs internațional, și să ne câștíge simpatiile străinilor, cari nu vorú întârđia a deschide noué

relațiuni de comerț, nouă căi de exploatare ale avuțiilor pământului nostru, aducând la noi capitalurile și mijlocele lor industriale, de care avem nevoie.

Guvernul Măriei Sale, apărând însemnătatea acestui scop, a însărcinat pe subsemnatul cu pregătirea lucrărilor atingerătoare de împărțirea noastră la disa Expoziție, Ântea sa datoră este dar d'a vesti de îndată pe toți producătorii români, din oricare ramură, artiști, industriali, comercianți, cultivatori, colectorii și a'î invita ca să ia parte, fiecare în cercul specialității sale, la această Ântea prezentare a țării noastre în adunarea generală a popórelor lumii.

Fie-care Român, fie-care om ce'si câștigă pânea în această țără prin munca sa, va simți fără îndoieală dorința d'a contribui la podoba României în această ocaziune solemnă.

Nu trebuie Ânsă a căta să ne împodobim cu pene străine care s'arű recunósce curênd că nu sânt ale noastre și ne arű procura numai umilire; ci trebuie să ne arătăm astfel cum sântem în adevăr, cu calitățile și defectele noastre, cu bogățiile și lipsurile noastre. Să n'avem pretențiunea de a rivalisa prin produsele noastre industriale cu nici una din națiunile civilisate; dar cel puțin să căutăm a trage băgarea de sémă prin îmbilșugarea produselor noastre naturale și prin ore-care ramure de industrii, seű vechi naționale seű din

noă introduse, cõci astfel vom dovedi cel puçin cã am intrat și noi pe calea progresului.

Orã ce produse dar, cãt de simple, își vorũ gãsi un loc potrivit în expozițiunea romãnã și vorũ contribui a presenta starea în care se aflã astãzi țera nõstrã, seũ põte chiar și a ne deschide pentru viitor cãi mãi mãri cãtre propãșire.

Obiectele ce vorũ fi adunate la Expozițiunea din Paris se împartũ în deçe grupe seũ despãrtiri de cãpetenie, care la rõndul lor se subîmpartũ în nouẽ-deçi și cincã de clase. Este cu neputință aci a prenumera tõte felurile de obiecte, care încapũ în fie-care din aceste clase ; vom da numai descrierea grupelor și claselor, spre a lua orã și cine o idee de locul ce produsele sale ar putẽ sã ocupe. Põte cã astfel se va deștepta la mulți dorința d'a lua parte la acest concurs, de care modestia și nedomirirea lor îi ține depãrtați.

IV.

Comisiunea instituitã în anul trecut pentru a organisa partea romãnã din Expozițiunea Universalã din Paris, trãmisase pe la toți domniã prefecti de județe liste tipãrite, în care se cuprindeãu tõte produsele pãmântului și ale mãniã omenești, clasificate de cãtre Comisiunea Imperialã din

Paris, în mai multe despărțiri felurite, și 'i invitate tot odată a stăruii ca să se adune specimine seú probe din tóte produsele ce se vorú fi aflând în județul d^{lor}. Tot ce póte pe acest pámént să cadă sub vederea omului, se afla înscris în acele liste, seú însemnat anume, seú cuprins sub denumiri generale.

Cu tóte acestea, atât comisiunea trecută cât și Ministerul de Lucrări Publice aú primit de la mai mulți dⁿⁱ prefecti de județe răspunsuri, în care se dicea seú :

1°, că nici unul din produsele înseminate în acele liste nu se află în județul administrat de d^{lor}; — seú

2°, că nici un obiect vrednic de a figura într'o expozițiune nu se póte găsi în județ; — seú

3°, că nimeni din județ nu voiesce a lua parte la expozițiune, nici a da probe pe produsele sale.

Asupra unor asemenea răspunsuri, pe care subsemnatul le a găsit în dosariile Ministerului, el se crede dator a da óre-care deslușiri, care vorú domiri pe fie-care asupra înțeleșului greșit ce s'a dat invitărilor făcute de fosta comisiune.

1°.

Mai 'nainte de tóte, socotim că cel d'antêi din aceste răspunsuri n'a putut fi făcut decât de

unele persoane, care nu 'și dedese câtu-și de puțin ostenea de a citi lista ce li se trãmisese. In adevër, cum pôte dice un om, că în vre-un județ óre-care al României nu se aflã nici grãne, nici lemne, nici animale, nici plante, nici îmbrãcãminte, nici vase, nici pluguri, nici unelte, în sfêrșit nimic de ceia ce ese din pãmânt, seú se lucrãzã de mâna omului? Nu este prin putințã ca dⁿⁱⁱ prefecti, cari aú dat asemenea rãspunsuri sã fi citit lista ce li se expediase; ci este mai probabil, cã d^{lor}, aúnd cã este vorba de o expozițiune, 'și aú închipuit idea greșitã, care o împãrtãșescú ancó cei mai mulți în țerã la noi, cã adicã la o expozițiune nu se pôte arãta decãt lucruri cu totul neobiceñuite, strãine, minunate, care sã facã pre tótã lumea a se mira de raritatea lor și de neaúditã lor formã seú naturã.

2º.

Acì trebuie sã dãm óre-care deslușiri la cel de al duoilea rãspuns : cã adicã în unele districte nu se aflã nimic vrednic de a figura la o expozițiune.

Sunt abié câți-va ani decãnd țerile cele mai civilisate ale lumii, Anglia, Francia, Germania, Statele-Unite din America, aú introdus la dînsele obiceiul de a aduna, din vreme în vreme, la un loc, tóte produciunile artelor, industriei seú ale

naturei, ca să le pună în comparațiune. Numele ce s'a dat acestor mari adunături periodice de produse felurite ale unei țări seü ale mai multora, este titlul de *exposițiune*, și folosul lor a fost recunoscut a fi așa de mare, încât care de care din aceste țări civilisate s'aü întrecut a alcătui la dînsele expozițiuni mai adese. Óre, decă aceste expozițiuni arü fi avut de scop numai a strînge la un loc curiosități vrednice să atragă mirarea ómenilor fără trébă, putem noi crede că acele popóre, așa de înaintate în civilizațiune și așa pëtrunse de interesele lor morale și materiale, s'arü fi înjosit a räsipi atâtea bani și a perde atâta timp în alcătuirea de tîrguri (iarmaróce) de jucării? Óre putem noi crede că șése milióne de ómeni s'arü fi sculat din tóte unghiurile lumii ca să mérgă la 1862, în Londra, spre a vedé curiosități sterpe ale naturei seü născociri fără de folos practic.

Negreșit că expozițiunile, spre a fi dobîndit în așa scurt timp o întindere așa de mare, trebuie să fi înfățișat mari folóse pentru desvoltarea țărilor, pentru lățirea comerciului, pentru îmbunătățirea culturei și industriilor, pentru înfrățirea și apropierea națiunilor una de alta. Cu adevăr, prin expozițiuni s'aü pus popórele mai de aprópe în față unul cu altul. Fie-care din ele își arată în acele adunări generale, și avuțiile și lipsurile sale; acolo se facü, cum am dice, tocmelile cele

marî pentru lățirea comerciului; acolo se vede cine ce are de dat și cine ce de luat, astfel încât fiecare câștigă, aflând ce pôte cere de la alte țări apropiate seú depărtate, și ce le pôte da în schimb.

Se învederéză dar, că, la un asemené târg țera, care își înțelege bine interesul, trebuie să se înfățișeze cu tóte produsele sale bune și rele. Pe cele bune le vorú prețui străinii și le vorú cere, iar cele rele din potrivă, vorú atrage și dînsele băgarea de semă a străinilor, cari vorú voi seú să le îndrepteze, seú să le înlocuiescă prin importățiunea de altele mai bune.

Să nu ne temem dar noi, Româniî, a ne arăta la o Expozițiune Universală, astfel precum suntem. Dumnezeu și natura ne aú înzestrat cu destule comori, pe care străinii vorú fi fericiți a le destăinui spre folosul lor și al nostru, când le vorú cunósce; grânile, lemnăriile, metalurile, vietele și felurite alte produse ale României, pe care noi pămênteniî abié le cunóschem, vorú face ca țera nóstră să nu fie trecută cu vederea la o Expozițiune Universală. Speculanții cu idei și cunoscințe desvoltate, vorú pricepe îndată cât folos se pôte scóte din asemené avuțiî, și intinsa lor căutare ne vorú aduce bilșugul și civilisațiunea.

Apoi chiar mărturisirea dinaintea lumei a lipselor de care noi suferim nu va fi spre paguba nóstră; cöci, cunoscénd ce ne lipsesce, negoțul și

industria străinilor ne voru veni în ajutor. Fiecare, vedând cât de mult poate lua de la noi, va fi gata a ne da tot atâta în schimb. Osebit de acesta, mulți industriali, aflând bogățiile de produse naturale ce avem, voru simți că exploatarea lor, chiar în țera noastră, va fi cu mult mai producătoare; astfel industria se va întemeia în România și va căpăta un caracter național. Nu vom mai avea trebuință să trecem granița cu produsele noastre, de câte ori vom voi să prefacem materiile naturale în obiecte fabricate, precum se întâmplă adî, spre exemplu, cu cea mai mare parte din lâna turmelor ce pascu pre pământul românesc și care trece în Transilvania grămădită în saci, spre a ni se întorce sub formă de trimbe de postavuri și altele. Iată dar ce putem câștiga arătând la o mare expozițiune universală chiar și lipsele noastre.

Trebuie să mai adaogem ansă, că noi înșine nu scim destul a prețui ceia ce avem în țera. De câți-va ani un fel de vârtej ne a cuprins mințile, care ne arată cu fețe aurite toate câte ne vinu din străinătate și ne face a desprețui tot ce este de la noi. Pote că, arătând lumi străine mult puçinul cât țera și națiunea noastră producă, cea lume ne va deschide ochii asupra lucrurilor ce avem.

Adesé se întâmplă ca popóarele puçin civilizate, precum este al nostru, să aibă obiecte și

măiestrii păstrate din vechime seú aflate prin încercări practice, care se recunoscú apoi de folositóre de către naȚiunile cele mai civilizate și se priimescú de dînsele cu cea mai vie mulȚumire. Asemenea și pentru lucrările ce dovedescú bunul gust, fórte des, artele cele mai cultivate facú imprumutări norocite de la măiestrii câmpene și primitive. Spre a da câteva exemple atingetóre de țera nóstră, vom arăta că, la noi, sânt secole de când țeranií din munte întrebuinteză cu multă înlesnire și folos, pentru măcinatul grânelor, morile cu róte aședate de-a curmezișul (róte cu căușe seú făcaie), în vreme ce în străinătate asemenea mori (morile cu turbine) se credú a fi o invenȚiune cu totul nouă și cerú fórte mari cheltuieli. Negreșit că acestea sunt cu mult mai perfecționate decât morile muntenilor români; dar nu este mai puȚin adevérat că făcaiele nóstre țărănesci sânt vechi și aú un mare folos practic, puténd a se întocmi cu puȚin cost și întrebuinténd cele mai mici páraie de apă. Un exemplu de altă natură, îl vom găsi în frumósele țesături și cusături, ce se facú pe albituri, pe haine (straie) și pe învelitori (velințe, lăicere, scórțe și altele) de către țerancele nóstre. Desemnele felurite și plăcuta împestriȚare de colorí ale acestor lucrări femeiesci, atragú în străinătate o mare băgare de sémă și nu ar fi de loc de mirare, ca noi, ducénd la Paris o bogată colecȚiune de țesături și

cusături din cele mai frumoase, să vedem preste puțin acele desemnuri reproduse pe stofele și pe covorele eșite din cele mai vestite fabrici ale Europei apusane. Asemenea exemple s'arū pute înșira îndestule.

Să nu dicem dar că n'avem ce duce la Expozițiunea Universală. Fieșce județ al țării pôte să contribuiescă la acea expozițiune cu produsele sale felurite, fie naturale, fie lucrate de mână omenescă.

Trebuiește numai ca un ochiu deprins și o mână dibace să scie să alégă din grămadă pe cele mai frumoase, mai bune și mai bine lucrate. Acésta se cere astăđi de la comisiunile județene, de la consiliile comunale de orașe și de la dⁿⁱi prefecti.

Dupe deslușirile de mai sus, credem că cine va mai dice acum că, în vre un județ al țării nu sunt produse vrednice de a figura la Expozițiunea Universală, acela va dovedi numai că n'avrut seú nu scie să alégă.

3°.

Să trecem acum la al treilea răspuns al unora din dⁿⁱi prefecti de județe, care, fără inđoială, are o greutate mult mai mare decât cele două d'antêi: voim a vorbi despre refuzul locuitorilor județelor de a lua parte la expozițiune.

În alte țări, unde negoțul este mai răspândit și industria mai dezvoltată, fie ce om a înțeles cât folos poate trage din ducerea produselor sale la expozițiune; producătorii se întrecu care de care să capete un loc într'o mare expozițiune, coci toți știu că, decât produsele lor voru dobândi acolo laudă, printre produse de acelaș fel ale altora, negoțul lor se va întinde, cumpărătorii se voru îmbulzi la dinșii, renumele dobândit în expozițiune se va păstra și afară, și se va întinde poate preste mai multe țări. De aceea, de câte ori se vestesce vre-o expozițiune, producătorii din țările civilizate alérgă îndată ca să dobândéscă locuri pentru produsele lor, astfel încât guvernele sunt silite a numi judecători séu juriuri, care să alérgă numai pre cele mai perfecte, nefiind nici un local de expozițiune destul de încăpător spre a cuprinde pe ale tuturor celor cari voiescú să expună într'însul.

La noi o astfel de concurență, o astfel de întrecere nu poate exista încă, de vreme ce industria se mărginesce la puține produse, ce nu sânt de ajuns nici chiar pentru pământeni, iar negoțul se ține mai ales cu mărfuri aduse în țără din străinătate séu cu câte-va articole de export, pe care neguțătorii străini le ducú de la noi în alte țări. Dintr'acésta nasce nepăsarea ce aú pământenií noștri, producători de tot felul, despre expozițiune. Nimeni nu se gândesce că poate do-

bândi, arătându'și produsele în Paris séu în Londra, un renume, care să'l facă a'și lăți negoțul pênă în țeri depărtate. Nimeni nu zăresce folosul practic ce el pôte trage din împărțășirea sa la un așa mare concurs.

Și în adevăr, decă vom lua pe fiecare producător în parte, spre a cerceta ce osebit câștig pôte avé, trămițându'și produsele sale la Expozițiunea Universală, trebuie să mărturisim că va fi greū a socoti folosul ce va avea fiecare în parte. Mica întindere a producerii celor mai mulți din pământeni, slabele daraveri ce face acum țera noastră în comerciul european, ținū mai pe toți producătorii noștri înlăturați din negoțul lumii civilisate. Români cumpără numai din străinătate; ei nu vëndū pe acolo; ei nu'și dau osteneła a'și duce mărfurile aiuré decât în țera lor. Mult puçinul ce ese dintr'însa, tot prin mijlocirea unor neguțătorii străini ese; folosul, ce ar puté scóte ei înșiși din exportarea feluritelor producțiuni ale patriei lor, ei, din nepăsare, îl lasă pe séma unor străini cari, fără a introduce nici o industrie folositóre în România, facū pentru câteva materii naturale, un simplu samsarlic între micii producători români și marii comercianți europeni.

O bogată expozițiune a tuturor productelor României înfăçisată în Europa apusană, ar puté să aducă, în scurt timp, o schimbare simțitóre

În această stare de lucruri. Industria străină, adimentată de bogățiile naturale ale României, va veni să deschidă, chiar în sînul ei, un negoç nou, mai puternic, mai întins ; atunci pămîntenii voru simți de îndată folósele produse prin dezvoltarea industriei interioare, mai întei fiindcă ei nu voru mai fi siliți a schimba banii lor pe produse din străinătate, și apoi fiindcă voru veni chiar străinii a le oferi bani, în schimb cu prisosul produselor țerii. Astfel țera întregă se va folosi de bogățiile sale, care staū ađi nereditóre, și fiecare producător va avé partea sa la folos, prin întinderea ce va da producțiunii sale și prin bunele prețuri cu care ea i se va plăti.

Iată dar în ce chip se póte dice că nimeni nu va simți pagubă, contribuind la expozițiunea română care se pregătesce pentru Paris. Orí cine va da pentru acésta, produse de ale sale, se póte socoti ca cum ar da țerii cu împrumut, spre a arăta în străinătate și bogăția ei de unele și lipsa ei de altele ; iar țera, ajungînd astfel a fi bine cunoscută de Europa civilizată, va căpăta prin acésta o sporire și o îmbilșugare, prin care toți împrumutătorii ei voru fi plătiți și răsplătiți îndecit.

Este de trebuință ca aceste idei să pētrundă în mintea fie-cărui Român, coci numai astfel voru pricepe că participarea țerei la Expozițiunea Universală nu póte fi,—precum credū și dorescū cei

mai mulți, — o speculă a Guvernului, pe care 'l credă dator să cumpere de la toți producătorii produsele lor și să meargă cu ele să deschidă prăvălie de produse românești în Expozițiunea de la Paris. Guvernul nu poate fi, în acest caz, decât un mijlocitor între națiunea română și civilizațiunea europeană. El 'și a făcut datoria dobândind Românilor, pentru întâia dată, un loc osebit în Expozițiunea Universală de la Paris din 1867. El s'a însărcinat a face, în partea din palatul și din grădina Expozițiunii, care au fost date Românilor, toate clădirile și înfrumusețările trebuitoare, spre a pregăti productelor românești un locaș plăcut vederii și potrivit cu natura și gustul țerei noastre; el face și mai mult decât oricare alt guvern, transportând pe socotéla sa toate produsele ce locuitorii Români voră voi să expună și aducând înapoi pe cele ce nu se voră vinde în Paris.

Remâne acum, ca Români să facă și ei pentru folosul lor propriu, ce mai este de făcut, adică de a da probe numeroase și felurite de produsele lor cele mai bune.

V.

Locul ce s'a destinat în Paris pentru această serbătoare a comerțiului și industriei, este o mare

canice, astfel încât publicul va pute vedé, pre-
umblându-se, în ce chip se face prin deosebite
fabrici, tot felul de produse industriale. A șep-
tea galerie va fi compusă de un șir de bufeturi,
cofetării și birturi, în care visitorii se vorú
puté odihni, ospétându-se și rëcorindu-se cu mân-
cările, bëuturile și dulcëturile din tóte părțile
lumií.

Fie-care din țërile, care aú dobëndit dreptul
de a figura în Expozițiunea Universală de la 1867,
are o parte de loc în fie-care din aceste sale-gale-
rii, spre a'și expune acolo produsele lor de deo-
sebite feluri. Locurile acordate României se află
pretutindení în față cu acele ale Romei. Sperám,
cá fie-care din compartimentele României va avé
să presente obiecte interesante; astfel, în despăr-
țirea I^a, osebit dé tabelurile, planurile architecto-
nice și póte chiar și sculpturile lucrate de arti-
știí din România, vom avé un model de un
stângen de mare, reprezentând frumósa nóstră bi-
serică de la Curtea de Argeș, săpată în lemn cu
tóte ornamentele ei bogate. În a II^a despărțire
am poté să presentám colecțiunea completă a
tipăririlor românesci din timpii cei mai vechi
și pêne astăzi; apoi încă vederi fotografice din
tótă România, obiecte de istorie naturală, adu-
nate de prin Musee și de la particulari bine-voi-
tori. A III^a despărțire ne va arăta mai cu sémă
o bogată colecțiune de țesëturí și de covóre, fa-

bricate de țărani români, asemenea și o frumoasă adunare de obiecte bisericesci, lucrute cu măiestrie și lux, precum mobile săpate și zugrăvite, conținând argintării, cusături bogate și altele. În a IV^a despărțire voru figura frumoșele costume naționale, unele aședate în dulapuri cu sticlă, altele îmbrăcate pre mănechină, seú mari figure de cêră, reprezentând bărbați, femei și copii în mărimea naturală. În a V^a despărțire va fi o mare parte din adevêrata bogăție a țerei nôstre, adică: materiile minerale, sarea, păcura, lemnele din pădurele României, plantele folositore, pieile și blănille. Spre a împodobi acêstă grupă cu ornamente interesante prin raritatea lor, s'aú luat mêsuri ca douê busturi cîoplite în bulgări de sare, să represente în mărimi colosale pe Măria-Sa Domnitorul nostru Carol I și pe Maiestatea Sa Impêratul Francesilor Napoleon al III^{lea}. În despărțirea a VI^a, lipsa ce avem de mașine fabricate în țêră, nu va puté fi îndeplinită decât prin unelte de plugărie, modeluri de mori felurite și de vase plutitore, rêsboie (stative) de țesut. La a VII^a despărțire avuția nôstră va fi fôrte mare. Mai presus de tôte vinu grănele, (pănele); apoi vinurile și rachiurile; în sfêrșit dulceturile, brânțeturile și tôte cele-l-alte produse alimentare ale țerii.

Dintr'acêstă răpide ochire asupra părții românesci din Expozițiunea Universală, pôte orî și

cine a'și forma o idee, atât de priveliștea ce voru înfățișa cele șapte compartimente ale expozițiunii române, cât și de dispozițiunile generale privitoare la aședarea din lă-untru a palatului expozițiunii.

Palatul ansă nu conține în sine tóte produsele ce sunt cerute pentru expozițiune. El este încunjurat de o grădină fórte întinsă, care și ea se află împărțită între deosebitele țări, ce au voit a expune. În adevăr, tóte națiunile au în grădina seú parcul Expozițiunii câte un ocol unde potú aședa viețuitóarele și plantele, ce le voru fi adus din țările lor. Aci dar încapú produsele din despărțirile VIII și IX.

În ocolul dat României, este proiectul a se găti o frumósă casă țărănescă cu tóte împrejuririle ei, întocmită dupe cum póte fi casa unuí sátean avut, dovedind bilșug de tóte, gráne (pâni) și merinde, trásurí și unelte, vite și paserí, haine (straie) și așternuturí, în sfêrșit tot ce constitue cultura și industria țărănescă din România.

Acest tabel mic și viețuitor al României va oferi un interes fórte mare publicului Expozițiunii, făcêndu'l să cunóscă mai bine decât orí ce picturí și descrierí, viața, portul, obiceiile și produsele României.

Bucurescî, 1866 și 1867.

Extrase din *Actele oficiale ale Comisiunii Române pentru Expozițiunea Universală din Paris, la 1867.*

CASA, VEȘMINTELE ȘI PETRECERILE ȚERANULUI ROMÂN.

Note extrase din *Catalogul produselor Secțiunii Române*,
la Expozițiunea Universală din 1867, la Paris ¹⁾.

I.

CASA ȚERANULUI

La Roumanie étant un pays essentiellement agricole, le gouvernement a voulu surtout mettre en évidence, à l'Exposition, cette partie de l'industrie nationale.

L'idée première était de construire sur l'emplacement réservé à la Roumanie, dans le parc de l'Exposition u-

---

1) Dl A. Odobescu, comisar general al Expozițiunii române, în colaborațiune cu dl P. S. Aurelianu, comisar adiunct și membru al juriului internațional, a redactat și a tipărit în Paris, la 1868, un volum intitulat: *Notice sur la Roumanie, principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et commerciale, suivie du Catalogue spécial des produits ex-*

niverselle, une ferme qui aurait contenu les instruments que tout paysan possède et aurait par conséquent donné une idée exacte du degré qu'a atteint chez nous l'agriculture.

Plusieurs raisons ayant empêché la réalisation de ce projet, on s'est borné à exposer les plans de cette ferme, qui se compose d'une maison, d'un grenier, d'un magasin de maïs, d'un hangar pour abriter les bestiaux et pour mettre les instruments de labour, et d'un poulailler.

Ces planches ne sont qu'une faible reproduction de la réalité; pourtant on pourra voir, en les examinant avec quelque attention, comment le paysan roumain, sans autre aide que ses bras, sans autres conseils que ceux de l'expérience, sans autres matériaux que ceux qu'il trouve sur les lieux mêmes, avec des instruments fort simples, parvient à faire des constructions qui correspondent parfaitement à toutes les exigences de son métier et remplissent les conditions prescrites par l'hygiène, tant pour les hommes que pour les bestiaux.

---

*posés dans la Section roumaine à l'Exposition Universelle de Paris, en 1867, et d'une Notice sur l'histoire du travail dans ce pays (Notice sur les Antiquités de la Roumanie). Prima parte a acestei opere este mai cu seamă datorită cercetărilor d-lui P. S. Aurelian, carele mai apoi a completat-o și a reprodus-o în cartea sa românească : Țăra Noastră. Notiția despre Antichitățile României e scrisă de dl Odobescu, precum și diferite alte note, răspândite în corpul Catalogului. Extragem aci trei din acelea, spre a le retipări în textul lor frances; ele se referă : 1^a, la Grupa VI, clasa 48 : *Material și procederi pentru exploatațiunii rurale și silvice*; 2^a, la Grupa X, clasa 92 : *Specimine de costume populare din diverse țări*; 3^a, la Grupa II, clasa 10 : *Instrumente de musică*.*

La maison (casa). — La charpente de la maison repose sur une fondation en pierre, briques, pilotis ou tout simplement sur des troncs d'arbres couchés horizontalement; les murs sont en briques, bois ou torchis, blanchis à la chaux.

Le toit, généralement en chaume ou en bois, dépasse les murailles des quatre côtés et laisse ainsi autour de la maison un espace couvert qui forme une sorte de galerie ou terrasse.

Le matériel dont on vient de parler varie suivant les localités et les moyens du constructeur.

Si l'on monte les quatre ou cinq marches qui conduisent à la terrasse (*prispa*), on entre de plein-pied dans la maison.

La maison se compose, la plupart du temps, de trois pièces, dont deux servent d'habitation, et la troisième, plus petite, sur le derrière, sert de garde-manger (*celar*). Dans le projet ci-joint on a dépassé ce nombre; en voici les raisons :

L'une des pièces représente une boutique d'épicier, telle qu'on en trouve dans les villages.

L'autre pièce était destinée à contenir deux métiers à tisser.

L'ameublement de toutes ces pièces est des plus simples : des lits en bois recouverts de nattes ou de tapis, produits de la manufacture nationale; des bancs le long des murs, des tables, des armoires, et dans la boutique, des casiers destinés à contenir les divers articles de débit. Les images religieuses ne manquent jamais d'orner les murs d'au moins une des chambres.

Le sol est simplement nivelé avec de l'argile mêlée de bouse de vache; une bande de couleur rouge ou noire règne souvent tout le long des murs, tant à l'intérieur qu'à l'extérieur, à une hauteur de 30 centimètres environ.

Une cheminée de forme cônica, placée au-dessus d'une espèce de rehaussement en briques, sert à la préparation des aliments et au chauffage. Souvent la fumée n'a d'autre issue à l'extérieur qu'une simple ouverture dans le toit; alors elle se répand d'abord dans les combles, où elle sert à dessécher les viandes qu'on y suspend.

Le grenier (ambar).—Le grenier est une construction en bois, de forme rectangulaire. La charpente repose sur un soubassement en pierre, briques, pilotis, ou troncs d'arbres, qui, comme on l'a déjà dit pour la maison, varie selon les localités; aux quatre angles s'élevaient de grosses pièces de bois verticales, sur lesquelles repose la charpente supérieure. Entre ces quatre pièces de bois, il s'en trouve d'autres moins fortes. L'intervalle est rempli par des planches; le sol est aussi formé de planches plus fortes, placées sur des poutres horizontales. La toiture, dont la hauteur atteint en général celle du bâtiment, est en bois ou en chaume; d'ailleurs, il n'existe pas de plafond qui forme galetas; à l'intérieur, une espèce de couloir sépare le grenier en deux.

De chaque côté, on trouve des casiers plus ou moins grands qui sont destinés aux diverses céréales. Aux poutres supérieures, on voit souvent pendre des peaux, des viandes et autres objets qu'on veut mettre hors de la portée des rats. D'ailleurs, il n'existe d'autre ouverture que la porte et l'espace, assez grand du reste, qui demeure libre entre les murs et la toiture.

Magasin de maïs (coșar). — Une construction de forme bizarre et tout à fait caractéristique frappe tout d'abord la vue lorsqu'on entre dans la cour. C'est le magasin à maïs; sa forme et ses dimensions varient à l'infini. Voici en quelques mots la description de celui que nous avons représenté.

Une sorte de carcasse repose sur des piliers en bois,

a une hauteur quelconque. L'ouverture qui y est pratiquée permet d'introduire le maïs. Le maïs ayant essentiellement besoin de ventilation pour se dessécher et se conserver, aucune disposition ne serait plus avantageuse, l'air pouvant librement circuler par un treillage et par les fentes du plancher; à l'un des bouts, un treillage inférieur forme une espèce de chambre: c'est là que le fermier a ses instruments; pendant la mauvaise saison il y travaille. A côté de cette chambre et dans l'espace qui n'est abrité que par le plancher du magasin de maïs, on voit un chariot, un traîneau, une charrue (*șopru*); il n'existe pas non plus d'autre étable pour les bestiaux, lorsque le fermier n'en possède qu'un petit nombre (*grajdiu*).

Le bâtiment est couvert en bois ou en chaume. Chez les grands propriétaires, les magasins de maïs ont une autre forme. Le treillage, soutenu par de grosses poutres, repose sur un soubassement. On place toujours ces magasins parallèlement et à une distance de trois à quatre mètres, et il y a un toit commun pour deux.

L'espace compris entre les deux magasins est soigneusement nivelé et planchéié; une cloison s'élève verticalement des deux côtes, elle est adossée au treillage à une hauteur d'environ deux mètres, et forme ainsi magasin. Aux deux extrémités, le toit déborde d'environ trois mètres, de telle sorte que le maïs peut être déchargé par le mauvais temps; cet espace couvert sert aussi à abriter les batteurs de maïs.

Chez la plupart des paysans, le magasin de maïs se trouve réduit à sa plus simple expression; le treillage n'est soutenu que par de longues perches fichées en terre; quelques bottes de paille, étalées sur de légères pièces de bois et soutenues par des traverses, forment le toit.

Il n'existe aucune ouverture; le maïs est versé par la partie supérieure avant de poser le toit, qui n'est construit qu'après cette opération.

Le magasin a ainsi la forme évasée d'une corbeille; sa durée ne dépasse jamais une année.

Etable et poulailler (cotel). — La forme et la construction de l'étable à porcs ne diffère guère de celle du magasin de maïs que l'on vient de décrire en dernier lieu.

Une ouverture d'environ 60 centimètres de hauteur permet aux animaux de pénétrer à l'intérieur.

Les volailles se perchent sur les tringles et les traverses des combles.

Fontaine (fântână, puț). — On a cru nécessaire de joindre à ces pièces une fontaine, telle qu'on en voit dans les plaines de la Roumanie et de la Hongrie.

Un tronc d'arbre est planté verticalement dans le sol et à une certaine distance du puits. A la partie supérieure se trouve fixée une longue pièce de bois qui forme levier.

A l'extrémité supérieure de celle-ci se trouve fixé le sceau, soit par une corde, soit par une chaîne, soit enfin par une suite de perches reliées entre elles par des boules en fer ou des pièces de bois.

A l'autre extrémité, on attache de grosses pièces de bois qui forment contre-poids.

Les parois du puits (*ghizdură*) sont en pierre ou en bois, suivant les localités.

II.

VEȘMINTELE ȚERANULUI

Les costumes du peuple roumain sont représentés, à l'Exposition Universelle, par un certain nombre de mannequins, qui portent les vêtements usités dans les

divers districts et par plusieurs professions de la Roumanie. En fait de costumes d'hommes, on y voit : un *mocan*, ou vieux pâtre des Carpates ; un *plăieș*, ou chasseur des montagnes de Bacau ; un *cosaș*, ou faucheur de la vallée de l'Olto ; un *călugăr* ou moine du couvent de Niamtzo ; deux *surugiî*, ou postillons, tels qu'on les trouve principalement dans les environs d'Ardgèche et de Tergoviste ; enfin, un *pescar*, ou pêcheur des bords du Danube. Les mannequins des femmes représentent : une vieille (*matusă*), du district de Suciava ; une fileuse de Romanatzi, une glaneuse de Vlașca ; une jeune fille de Campolung, portant un baquet d'eau (*donița*) sur sa tête ; une jeune fille de Turno-Sévérin, en costum de mariée ; une religieuse du couvent de Passéré, et une femme bulgare des colonies de la Bessarabie.

Il serait trop long de détailler ici chacun de ces costumes ; nous voulons seulement décrire, aussi succinctement que possible, les caractères généraux et très-variés des vêtements que porte le peuple roumain, et qui se rattachent, d'un côté, aux costumes des peuples d'origine latine habitant le midi de l'Europe (Italie et Espagne), de l'autre, aux vêtements usités dans des pays plus septentrionaux, peuplés par les Slaves, les Madgyares, et même les Bretons. Par certains points aussi, ils se rapprochent des costumes purement orientaux.

L'habillement des femmes consiste en une longue chemise de toile, qui, tombant jusqu'aux chevilles, sert en même temps de jupon. Selon que cette chemise est froncée ou large au col et aux poignets, elle porte le nom de *cămașă* ou de *îie*. Elle est en toile de lin, de chanvre ou de coton, tissée par les paysannes elles-mêmes ; mais souvent aussi le haut du corps est en gaze de soie (*borangic*). Des broderies de couleur, en soies noire, blanche, rouge ou jaune, rehaussées de paillettes d'or ou d'argent, ornent la poitrine et les manches, quel-

quefois même les pans inférieurs du vêtement. C'est surtout dans la variété de ces broderies originales et dans l'harmonie des couleurs qui les composent, que consiste l'élégance des costumes féminins. Deux tabliers en étoffe de laine plus ou moins épaisse, et tissée ou brodée avec des dessins similaires, retombent de la ceinture, par devant et par derrière. Celui de derrière, qu'il soit froncé ou tendu, est toujours plus large : on l'appelle *vâlnic*, *cre-tință* au *catrință* ; l'autre est un carré oblong, posé sans plis ; il porte les noms de *șort*, *foță*, *zevelcă* ou *pe-stelcă*. La ceinture (*brâu*), qui rattache ces deux tabliers, est en laine, ordinairement rouge, et fait plusieurs fois le tour de la taille. On la recouvre le plus souvent de nombreuses bandelettes tissées en laines des couleurs variées et rehaussées de paillettes et de petits perles ; ces espèces de bandelettes, qui sont portées par les deux sexes, forment un des principaux ornements du costume de villageois ; on les appelle *bete*, et les jeunes gens de la campagne s'en parent la taille et les genoux, en laissant flotter les bouts, chargés de perles.

Les jeunes filles portent la tête nue et les cheveux partagés en deux larges tresses qui tombent par derrière, attachées par de nombreux rubans (*panglice*, *cordele*) ; quelquefois elles mettent des fleurs naturelles ou artificielles dans les cheveux ; des boucles d'oreilles et de nombreux colliers en sequins (*salbe*) et en perles (*mărgele*), ornent leur tête, leur cou et leurs bras. Les femmes mariées se cachent les cheveux sous de longs voiles en lin ou en gaze de soie blanche ou jaune (*marama*, *stergare*, *cârpe*) qu'elles ramènent de la façon la plus gracieuse, autour de la figure, en laissant flotter les bouts par devant et par derrière. Dans certaines localités, elles portent aussi, sous ce voile, des espèces de couronnes en étoffe ou en sequins (*conciu*, *cunună*), qui forment sur leur tête un édifice assez élevé. On met

quelquefois aux jeunes mariées de lourdes coiffures en monnaies, mais le plus souvent, des écheveaux épars de fils d'or (*betelă*), qui remplacent le voile des pays occidentaux.

Que l'on ajoute à ces détails, des sandales (*opincî*) ou des souliers grossiers en cuir noir ou rouge, et quelquefois même des bas de coton ou de laine, et le costume d'été sera complet. Pour l'hiver, on se recouvre, selon les localités, de longs paletots ouatés et sans manches, en étoffes de coton ou de laine (*zăbun*); de pardessus en laine, plus ou moins longs, avec des manches et des doublures en fourrure (*scurteică*); ou enfin des vêtements en peaux de mouton brodées, presque entièrement semblables à ceux que portent les hommes. La quenouille et le fuseau accompagnent presque toujours les villageoises, quand elles ne sont pas occupées aux travaux des champs ou à d'autres détails du ménage.

Les formes, les couleurs, et surtout les ornements brodés des diverses pièces des vêtements varient beaucoup, selon les différents districts et surtout selon les régions du pays; ainsi les différences sont notables entre les villages des bords du Danube et ceux des hauteurs des Carpates; mais le caractère général de l'habillement est bien partout le même; c'est le costume d'un peuple méridional, amoureux des couleurs vives et brillantes, des draperies légères, d'un peuple qui se voit condamné à regret, pendant une partie de l'année, à des vêtements lourds et sombres. Pour bien saisir l'originalité du costume des paysannes roumaines, on n'a qu'à le comparer à celui que portent les femmes des nations voisines, et, comme exemple, citons les femmes bulgares, avec leur robe de laine foncée, serrée à la taille, sans plis et sans manches, avec leur petit bonnet ou fez rouge sur la tête, et leur grande houppelande de drap; chez celles-ci les couleurs sont sombres, les

broderies manquent, le gros drap remplace la toile et les tissus aux plis légers et aux ornements variés.

L'habillement des hommes présente, en Roumanie, des diversités beaucoup plus grandes encore que celui du beau sexe. Une description complète de tous les vêtements usités par les Roumains de diverses professions et dans diverses localités, serait un travail aussi long qu'oiseux; bornons-nous à une simple nomenclature.

Il ne sera pas difficile d'inventorier la toilette d'été du laboureur; elle se réduit à une chemise assez longue, qui retombe par-dessus un pantalon de toile, et qui serrée à la taille par un large et longue ceinture en laine rouge; ajoutez des sandales en peau de bœuf brute (*opinci*) aux pieds, rattachées par des cordons en poil de chèvre, croisés sur les jambes, et un chapeau de feutre noir à larges bords, semblable au chapeau breton ou au sombrero espagnol, sur la tête. C'est dans ce costume, léger et primitif, que le paysan se livre aux travaux des champs et brave les chaleurs tropicales de la belle saison; mais, quand arrivent les mois rigoureux de l'hiver, il faut se garantir contre un froid qui atteint jusqu'à 30 degrés. Le paysan change alors ses sandales pour de grandes bottes, enveloppe ses jambes, soit d'un pantalon étroit en flanelle blanche, qu'il recouvre quelquefois même de jambières (*poturi*, *turiecî*, *cîoricî*) brodées et ornementées, soit d'une ample culotte orientale qui se resserre au-dessous des genoux. La ceinture de laine est quelquefois remplacée par un large corset en cuir (*kimir*), bouclé et recouvert de boutons et de pièces de métal; dans sa ceinture, il cache son couteau à fourreau de bois, sa bourse en baudruche, son briquet, sa pipe, son tabac en feuilles tordues, enfin tout ce que les autres peuples ont l'habitude de mettre dans les poches et dans les goussets, absents dans les habits des Roumains. Les vêtements qui recouvrent le haut du corps

sont confectionnés, soit en draps grossiers (*aba* ou *di-mie*), blancs, noirs, verts foncés, bleus foncés, gris ou marrons, soit en peaux de mouton blanches ou noires : les uns et les autres sont brodés avec des laines et des soies de couleur, avec des ganses ou des lanières de cuir colorées ; on appelle les paletots en drap, qui prennent plus ou moins la taille, *ghebă*, *zeghe*, *sucman*, *dulamă*, etc. ; ceux en peaux de mouton se disent généralement *cojoc*. On porte aussi de gilets sans manches, que l'on nomme *ilec* et *peptar* ; enfin, les grands manteaux ou huppelandes, qui enveloppent le corps comme dans un vaste sac, se font, soit en gros drap rouge (*ipingé*, *bundă*), soit en laine blanche, imitant à l'extérieur la toison des brebis (*sarică*). Ce sont surtout les bergers des montagnes qui portent la *sarica* et le grand capuchon de laine dit *glugă* ; tandis que les postillens et les commerçants, qui voyagent souvent à cheval, sont toujours munis de leurs larges manteaux de drap rouge, quelquefois ornés de franges blanches ou vertes.

La coiffure d'hiver est le bonnet en fourrure de mouton (*căciulă*) blanche, grise ou noire. Ses formes diffèrent à l'infini, depuis la petite calotte en fin poil blanc frisé, usitée sur les bords de l'Olto, jusqu'au gigantesque bonnet, dit *turcă*, que portent les montagnards, et qui imite et exagère la forme du bonnet phrygien. C'est la coiffure que l'on voit sur la tête des Daces dans les bas-reliefs de la colonne Trajane.

Le paysan roumain porte la chevelure ramenée en avant et coupée droit sur le front, à la manière des Bretons, tandis que par derrière ses cheveux pendent en longues mèches flottantes ; il conserve toujours la moustache ; mais il ne laisse pousser sa barbe qu'à l'âge où il renonce entièrement aux avantages de la jeunesse ; dans les villages, les vieillards portent de belles chevelures et de longues barbes blanches. Ce sont principale-

ment les Bulgares, mais, quelquefois aussi les habitants roumains des confins slaves, qui rasant leurs cheveux; sur les bords du Danube, la petite calotte rouge des Orientaux, le *fez*, remplace parfois, chez les hommes, le bonnet national en peau de mouton, *căciula*.

Autrefois, dans les villes, presque chaque corporation d'industriels avait son costume traditionnel; la noblesse même (les *boyards*) et les fonctionnaire portaient des vêtements orientaux dont l'ampleur disgracieuse excite l'hilarité de la génération actuelle; les commerçants et les artisans avaient chacun leurs habits distinctifs. Aujourd'hui cet usage disparaît, et l'on adopte presque généralement le costume européen; à peine si l'on trouve encore, chez les pêcheurs, les bouchers, les tanneurs, et chez quelques autres corporations de grosses industries, un costume spécial en gros drap bleu foncé. Les barbiers, qui s'habillaient jadis d'une élégante tunique en fine étoffe de laine, à pans froncés, n'ont conservé de leurs usages anciens que certaines industries et aptitudes qui leur sont encore particulières, comme la fabrication des filets de pêche, l'élève des sangsues et des rossignols, et le talent de jouer de la guitare. Les prêtres et les moines se distinguent encore par leur costume flottant en étoffes noires ou brunes foncées; ils portent les cheveux et la barbe longues; leurs bonnets en feutre sont des chapeaux européens auxquels il manque les bords, et qu'ils recouvrent, pendant les cérémonies de l'office, avec de grands voiles en gaze noire. L'habillement des religieuses est à peu près le même que celui des moines, avec la différence que celles-ci cachent leurs cheveux sous une petite toque voilée. Enfin, parmi les originalités costumières de la Roumanie, il faut citer les juifs avec de long cheveux en tire-bouchon, ainsi que leur barbe, coiffés d'une espèce de bonnet de grenadier en fourrure, et couverts de longues soutanes noires ser-

rées sur le corps. Les femmes juives portent le costume qu'elles ont dans tout l'Orient.

Qu'on ajoute aux divers habillements indigènes que nous venons d'esquisser, ceux des étrangers de toutes races, Albanais, Madgyares, Grecs, Russes, Bulgares, Turcs, Européens de l'Occident etc. et l'on pourra à peine se faire une idée de la diversité de costumes que l'on a l'occasion de voir, mêlés ensemble, dans les rues des villes de la Roumanie.

III.

PETRECERILE ȚĂRANULUI

Les instruments de musique qu'emploie le peuple roumain peuvent se grouper en trois classes : les instruments à cordes, à vent et à percussion. Parmi les premiers, nous trouvons le violon (*vióră*, *lăută* ou *diblă*) et la *cobza* ou mandoline à trois cordes, que l'on pince avec une plume d'oie; dans les instruments à vent, on trouve la cornemuse (*cimpoiu*), qui est l'instrument de prédilection des Bulgares établis en Roumanie; le *bucium*, grand cor en bois de merisier, servant à rappeler les troupeaux dans la montagne; le *fluier*, espèce de flûte ou de flageolet à tons aigus; le *caval*, hautbois à notes voilées et bourdonnantes, et la *tilinga* ou fifre : ces instruments sont principalement employés par les bergers de la montagne, qui égayent par la musique leurs longs loisirs; enfin, la flûte de Pan, dite en roumain *naïu* ou *muscal*. L'instrument à percussion que l'on trouve dans les orchestres des populations juives, et chez les tziganes errants qui font danser les ours dans les villages, c'est le tambour de basque dit *daira*. On peut ajouter à

ces instruments populaires, les guimbardes (*dring*) dont s'amuse les enfants. Les gens du peuple savent aussi tirer des sons aigus tout particuliers en chantant avec une feuille verte entre les lèvres; c'est ce qu'on appelle *cântare din frunză*.

L'orchestre habituel des fêtes roumaines, tant à la ville qu'à la campagne, est composé de plusieurs musiciens, tous de race tzigane; chez ceux-ci la profession de *lăutar* ou musicien se perpétue de génération en génération; une bande de *lăutari* est formée au moins de trois exécutants; le premier tient le violon et exécute la mélodie; le joueur de *cobza* l'accompagne et marque le rythme sur les cordes de son instrument, en chantant les paroles, si c'est une mélodie avec chant; le troisième musicien tient la flûte de Pan, moyennant laquelle il ajoute à l'air exécuté des fioritures plus ou moins stridentes.

Chaque auberge de Roumanie a sa bande de *lăutari*, qui égaye de ses chants et de ses airs de danse les loisirs des dimanches et des jours de fêtes; les villageois s'y réunissent pour voir danser la jeunesse et pour écouter les chansons plus ou moins passionnées ou grivoises des artistes tziganes.

Les danses du peuple roumain sont très nombreuses et les mélodies qui servent à les accompagner le sont encore davantage, car chaque jour les *lăutari* en imaginent de nouvelles sur les rythmes connus. La danse fondamentale est la *hora*; c'est une ronde où les danseurs, en nombre indéterminé et sans distinction de place, se tiennent par la main et tournent gravement en faisant quelques pas en avant et d'autres en arrière; c'est là une danse calme et posée, à laquelle tous les sexes et tous les âges prennent part; mais à côté de la *hora*, il y a une infinité d'autres danses plus vives, et chacune a son nom spécial, sa musique propre et son caractère

chorégraphique plus ou moins animé; presque toutes se dansent en rond ou en demi-cercle, les danseurs se tenant par la main ou par la ceinture; il y en a, comme la *chindia* et la *zoralia*, où les petits pas des danseuses se pressent avec une grâce indescriptible; d'autres, comme *ca la ușa cortului* (à la porte de la tente), *d'a brâu* (par la ceinture), *biru grei* (la corvée est dure), etc., où les danseurs trépignent avec des gesticulations d'une énergie toute virile; d'autres enfin où l'on frappe la terre en cadence comme pour bien exprimer le sens symbolique de la danse, qui s'appelle du nom pittoresque *cum se bate Dunarea* (comment le Danube se balance).

Parmi les danses populaires qui se distinguent le plus par leur grâce et leur originalité, nous citerons encore la danse des montagnards, la *mocăncuța*, que l'on danse à deux, homme et femme, se tenant par la main et exécutant des pas et des poses qui se rapprochent de la tarentelle italienne. Enfin, il faut noter surtout la danse des *Călușari*. Chaque printemps, au mois d'avril, il se forme dans plusieurs villages, des bandes de sept, neuf ou onze jeunes gens qui revêtissent leurs plus beaux habits, et tout ornés de rubans et de mouchoirs rouges, s'en vont pendant quarante jours exécuter, dans des localités lointaines, une danse d'un caractère étrange; l'un d'eux porte un drapeau et même la bande (*primicer*); un autre fait vœu de ne pas proférer un seul mot pendant toute la durée de l'excursion: c'est le muet de la troupe (*mutu*). La danse des *Călușari* a un caractère viril et héroïque très-remarquable; les danseurs font avec leurs bâtons des simulacres de combats et exécutent des sauts extraordinaires en poussant des cris de convention. Le savant Samuel Klain, de Transylvanie, a cru voir dans cet usage populaire la persistance des fêtes vernales des prêtres saliens à Rome, dont un collège portait le nom de *Salii Collini* (*Colli Salii*, *Călușari* ?)

Après avoir parlé des danses, nous ajouterons quelques mots sur les chants du peuple roumain. M. Basile Alecsandri, un des littérateurs les plus distingués de la Roumanie, a recueilli avec soin et publié, en deux éditions, un grand nombre de ces chants; son exemple a été suivi, parmi les Roumains de la Transylvanie, par M. Marienescu et par d'autres.

Ces recueils de poésies populaires de la Roumanie présentent des pièces de différente nature, que l'on a désignées sous les noms de : *cântice bêtrânesci doine*, *hore*, *colinde* et *dicătorî* ou *ghicitorî*.

Les *cântice bêtrânesci* sont des ballades ou petits poèmes rappelant des faits héroïques et se rattachant, soit aux anciens princes, boyards ou héros du pays, soit à cette classe de brigands patriotes, nommés *haïducî* qui, pareils aux *outlaws* d'Ecosse, ont combattu dans les bois et les montagnes contre le joug des princes phanariotes, imposés pendant le dernier siècle aux Principautés Roumaines par la Turquie. Elles sont toujours composées en petits vers de sept pieds, rimant d'une façon plus ou moins arbitraire, mais elles contiennent autant de charme poétique que les plus belles ballades populaires des autres nations.

Les *doina* ou *cântece de dor* sont des chants d'amour très passionnés dont les paroles se chantent sur des mélodies langoureuses. Presque toujours elles ont pour introduction un vers qui rappelle, en guise d'invocation, une feuille de plante; c'est ainsi qu'une poésie dont les paroles sont amoureuses commencera par *frunđă verde rosmarin!* (feuille verte de romarin!), parce que cette feuille est beaucoup portée par les jeunes filles de la campagne; elle commencera par *frunđă verde, lemn uscat!* (feuille verte, bois sec!), si le sens de la poésie est triste, et ainsi de suite.

Les *hore*, qui se chantent sur des airs de danse

plus allègres, sont des chansons de joie prônant la boisson, les plaisirs faciles, et tombant très-souvent dans des obscénités incroyables chez un peuple dont les mœurs ne sont pas du tout dépravées. C'est sous un abri de feuillage (*umbrar*), construit tous les étés devant les cabarets des villages, que les *lăutarî țigani*, et principalement le *cobzar* ou joueur de mandoline, chantent le dimanche aux paysans attablés devant un cruchon (*ola*) de vin nouveau, ces bouffonneries qui excitent l'hilarité de l'auditoire plus ou moins excité par la boisson, pendant que les jeunes gens dansent en rond dans la cour.

Les *colinde* ont surtout un caractère religieux; ce sont des noëls que les jeunes villageois, réunis en bandes, chantent pendant les fêtes de la Nativité, du jour de l'an et de Pâques, en allant féliciter dans sa maison chacune des familles du village; aussi sont-elles intitulées la *Crèche*, les *Rois et l'Étoile*, les *Blanches fleurs d'Orient*, la *Place au paradis*, etc., ou bien la *Charrue*, le *Richard*, le *Cheval du fiancé*, etc. Les refrains de ces chansons ont, dans leur langue et dans les images qu'ils rappellent, un caractère particulier d'archaïsme.

Enfin les *dicțori* ou *ghicitori* sont de petites énigmes en deux ou trois vers, que l'on se donne à deviner dans les jeux du foyer.

M. Basile Alecsandri dit, dans la préface de son recueil, les mots suivants: „Trésors innappréciables de sentiments profonds, d'idées élevées, de données historiques, de croyances superstitieuses, de traditions anciennes et surtout de beautés poétiques pleines d'une originalité qu'on trouve rarement dans les littératures étrangères, nos poésies populaires constituent un bien national digne d'être mis en lumière comme un titre de gloire pour la nation roumaine.... Toutes ces poésies, sans date et sans nom d'auteur, sont enfouies depuis des siècles, comme des pierres précieuses, dans le sein du peuple

roumain. Cependant elles sont exposées à se perdre, et c'est un devoir sacré que je me suis imposé que de les rechercher et de les mettre à l'abri des atteintes du temps et de l'oubli. . . .

„Aidé par plusieurs personnes, et surtout par M. A. Russo, j'ai recueilli, pendant plusieurs excursions dans les montagnes et dans les champs fleuris de notre patrie, une grande partie de ces poésies populaires, et après en avoir achevé la mise en ordre, je les dédie à mon pays comme un trésor qui lui appartient“.

Paris, 1867.

Extrase din *Catalogul special*
al operei *Notice sur la Roumanie*,
1868.

V.

ARCHEOLOGIE PREISTORICA

1869—1873

NOȚIUNI PREISTORICE DIN ROMÂNIA.—
RĂMĂȘIȚE ANTICE ÎN JUDEȚUL DOROHOIU.

TESAURUL DE LA CONCESCI. —

ARTELE DIN ROMÂNIA ÎN PERIODUL PREISTORIC.—
FUMURÎ ARCHEOLOGICE SCORNITE DIN LULELE PREISTORICE.

NOȚIUNI PREISTORICE

DIN ROMÂNIA

I

Extract tradus din : *Compte-rendu de la Session du Congrès international d'Anthropologie et d'Archéologie préhistoriques, tenu en 1869, à Copenhague.*

D^l Alexandru Odobescu, din Bucurescî, vechîu ministru, consilier de Stat și membru al Comitetului archeologic din Bucurescî, dă, într'o comunicațiune orală, ôre care indicațiuni despre anti-chitățile preistorice a căror existență a putut' o constata în patria sa. La 1867, d^{sa} a publicat o broșură întitulată *Notice sur les antiquités de la Roumanie*, în care a vorbit mai cu osebire de aflarea frumóselor vase și podóbe de aur, aparținând epocei barbare, care s'aũ descoperit în Ronia, la Petrósă, și se păstréză în Museul din Bucurescî. Pêně la momentul când s'a publicat acea lucrare, nu se luase cătuși de puçin aminte des-

pre antichitățile preistorice ale acelei țări, dar negreșit acolo, această nouă ramură a archeologiei va avea să facă un seceriș bogat, de ore ce valea Dunării de jos pare a fi ca o pîlnie firăscă, în care s'a-ă infundat, d'a lungul timpilor, toți cotropitorii țărilor europene, cari veneau despre Resărit.

D^l Odobescu, carele a cercetat mai cu sémă subț acest raport Țera Romănescă, pe când d^l Urechie, un alt membru al Congresului, s'a ocupat mai mult cu Moldova, a prezentat Adunării modelele de lut a cător-va din obiectele de pétră și de os ce a-ă ajuns la cunoșcința d^{sale}; printre acestea sunt topore de serpentină și de diorit, rotocóle de micashist și de pétră vărósă, ciocane și bulgări de silex, sule de os tăiat séu pilit, și altele. Aceste bucăți se află adunate la mai mulți colectorii din țăra Romănescă, precum dⁿⁱ N, Crețulescu, Cesar Bolliac și maiorul Papazoglu; ele provină mai cu sémă din localitățile *Petroșani* și *Micescui*, pe riul *Dómnei*, una din acele ape torențiale ce străbată văile Carpaților romănesci. Mai multe din acele antichități se presentă sub forme asemănate cu acelea ale unor obiecte de pétră ce se întélescă, în număr așa de mare, în Danemarca, în Francia și ațuré. Sunt și nisce ciocane lungi și grele care pară a fi la fel cu cele aflate în minele antice ale Castilieii.

D^l Odobescu desvoltéză apoi ore-cară băgări

de sémă generale asupra unor monumente de alt soiu, care există în România, și din care, cel puțin o parte, cată să aparțină epocelor preistorice ale aceleï regiuni. E vorba de construcțiuni de pământ, de o însemnătate mai mult séu mai puțin considerabilă, și care se află răspândite în toate direcțiunile pe suprafața țerii. D^{sa} osebesce între ele, trei categorii diferite, și anume: *valurile*, *tumulii* și *întăriturile séu cetățile de pământ*. Pe fiecare, apoi, le cercetéză în parte.

În România se află mai multe linii séu și ruri de *valuri* séu *troiene* care străbatu țera în direcțiuni diverse; dar cele mai însemnate sunt cele două mari brasde, din care una taie țera Românescă d'a lungul ei, în pararel cu apa Dunării și se perde, din colo de hotare, în Rusia meridională (acésta se numesce în unele părți ale sale, *brasda lui Novac*); iar cea-l-altă străbate nordul Moldovii și Basarabia, urmând o direcțiune convergentă cu a celei d'ântéi. Nu s'a găsit în aceste *valuri* ceva obiecte care să pótă dovedi în ce timpuri ele aũ fost săpate; dar, după cum se înțelege, ele trebuie să fie anterióre periodului roman, carele, în România, pune hotar timpilor istorici. Construcțiunea *valurilor*, de óre-ce șanțul e săpat despre méđă-đi, arată că ele aũ fost înălțate ca să serve de apărare locuitorilor din Carpați, în contra unor dușmani ce îi amenințau despre părțile meridionale; și

osebit de acésta, s'a observat că, la locurile unde se întéplă ca *valurile* séu *troïenele* să se încrucezeze cu căi romane, ale căror procederi de structură caracterisă în mod netăgăduit și origina și data lor, acestea taie *valurile*, trecënd pe d'asupra lor.

Un asemenea fapt se învedereză mai cu sémă la satul *Grecii*, pe malul Oltului; acolo vechia cale romană, care plécă de la Dunăre și trece prin Carpați d'a lungul riului, se întélnesce cu *brasda lui Novac* și s'așterne d'a curmedisul preste dînsa. Decî, n'avem pentru ce să dăm o însemnătate óre-care înțelesului literal al numirii poporane de *Troïan*, care, dupe cum s'a cređut, ar fi fost păstrată din vechime pentru unele asemenea șanțuri, făcute de însuși Traian, séu în genere de urmașii lui, coloniî Romani. Poporul aplică, în România, acest nume generic, principalelor construcțiuni de pămént de orî ce origină, atunci numai când ele sunt de natură a se deosebi mai tare, pe întinsul țerii. Cucerirea romană a lăsat la dînsul, impresiunea unui fapt așa de măreț și de radical, încât în acel fapt s'a absorbit prestigiul tuturor tradițiunilor locale anterióre, ba chiar póte și posterióre acestei întéplări în veci memorabile.

Trecënd la a doua categorie a monumentelor de pămént, d¹ Odobescu spune că, în patria sa, se vedü fórté numeroși *tumulî*, printre care

pară a se distinge vre-o trei specii, osebiți fiind uni de alți prin formele și dimensiunile lor, și purtând în graiul local, denumiri speciale.

Cei mai mici, în de obște grămădiți în préjma ruinelor de vechi cetăți, séu rînduiți d'a lungul căilor antice, sunt mai adese morminte din epoca Romanilor, și conțin, în mare parte, sarcofage de pétră vărósă; acei *tumuli* se chiamă, mai pretutindenă, de către locuitori, *măgure* séu *măgule*; ei n'aũ, în genere, mai mult de trei pênă la cinci metri înălțime. A doua specie, se compune de grămeți de pămênt, tot conice dar cu mult mai proeminente decât *tumuli* funerari din epoca romană. Li se ȃice mai adese *movile*, și acestea aũ atras băgarea de sémă a poporațiunilor întru atăta, că mai tóte aũ câte o denumire a sa proprie. Abié se póte ȃice că ele aũ fost cercetate, cõci, și déca s'aũ făcut într'unele din ele ceva săpături, acelea nu s'aũ executat decât pe muche séu în cóstele lor, și n'aũ dat alte rezultate decât aflarea unor fêrame de arme de fer, lănci, paloșe, săgeți, zale și alte mêrunte obiecte de metal, care sînt tóte, fără indoială, din epoce cu mult mai apropiate de noi decât clădirea primitivă a movilelor. Judicând dupe monumentele de acelaș fel, în care s'aũ făcut, prin țêrile vecine, precum în Ungaria, Polonia și Rusia, săpături regulate și minuțioșe, avem tot dreptul să afirmăm că asemenea înălțături artificiale aũ fost

lucrate de mânele unor poporațiuni cu mult mai vechi decât acelea care au purtat armele și obiectele, în genere puțin interesante, ce se găsesc uneori în straturile superficiale ale *movilelor* din țările Românești. De altminterel se cade încă să observăm că, deși ne aflăm în așa mare apropiere de Ungaria și de Transilvania, unde pe totă ținea se fac însemnate descoperiri de frumoase produse ale vârstei din urmă a *bronzului*, în România acea epocă este ca și necunoscută până acum. D^l Odobescu crede că poate nu va mai fi astfel, după ce se vor cerceta cu deamănuntul nenumărații *tumulți* de pe câmpiile românești.

Tot din această a doua specie de *tumulți* fac parte și *movilele* rânduie în lungi șiruri, care pare că ar însemna direcțiunea unor mari căi de comunicațiune. Este mai cu seamă o șiră foarte curioasă de *movile gemene*, adică așezate pe rând, câte două la un loc, care șiruri se pornesc de pe malul Dunării, nu departe de orașelul Oltenița din țara Românească, străbată din curmezișul câmpului pustiu al Bărăganului și se suie spre nord până dincolo de Prut. În apropiere de Galați, *valul său brasda* antică se încrucișează cu linia *movilelor gemene*, și acolo, de orice parte ce *valul* trebuie să treacă tocmai între ambele conuri împerechiate, îl vedem cum el le a retezat de o potrivă pe povârnișurile lor opuse. Acest fapt pare a dovedi că *movilele* se aflau înălțate atunci

când s'a durat *valul*, precum și acesta era înălțat atunci când s'a clădit peste el calea romană.

Tumuli din a treia și ultimă specie observată, au proporțiuni încă și mai mari decât ale *movilelor*. Ei atingă uneori o înălțime de douăzeci și cinci pene la trei-deci metri și chiar mai mult, și se află dispuși seú în cercuri lungărețe seú în pătrare cu fețe neregulate. Li se dă, mai în de-obște, *gorgane*, negreșit dupe numirea de *kurhan*, obicnuită în Rusia. Mai rari, mai puțin cercetate și chiar mai neluate în séma decât *movilile*, care se impun vederii prin regularitatea formeii lor și prin situațiunea lor mai adese izolată, *gorganele* cele mari ale României merită de a fi studiate cu mare îngrijire, coci proporțiunile lor uriașe și așternerea lor pe câmpii șete, unde poporul le trece cu vederea, atragă asupra-le în mod particular, atențiunea ómenilor de sciință.

[Să observăm ânsé acum, dupe mai mulți ani trecuți de când au fost rostite cuvintele de mai sus, că numirile de *măgure*, *movile* și *gorgane*, nu sunt unicele întrebuintate de populațiunile României, spre a însemna vechii *tumuli* de felurite forme și mărimi, care se află respândiți prin țéră; și apoi încă să adaogem că aceste denumiri nu se aplică pretutindenii uniform la acelaș gen de monumente; se întêlescú bună óră *tumuli*, căroro poporul le dă *gorgane*, deși sunt mai mici

decât multe *măgure* și decât multe *movile*, și vice-versa. Am socotit de folos a face aici aceste rectificări, la cele ținse cu nouă-spre-zece ani mai 'nainte.]

Venim acum la a treia categorie de antice construcțiuni de pământ, care se găsesc în România; acelea sunt ocótele întărite, cărora țeranii români, le țin *cetăți de pământ* seú chiar une orí *grădiști*, dupe cuvântul slavon *gradiste* și *horodiste*. Ele în de obște sunt aședate, la óre care depártare una de alta, pe culmele predomnitóre de pe malul gârlelor care, în numér fórte mare, străbatú câmpiele României, de la nord spre sud, între Carpați și Dunăre. O asemené dispozițiune dovedesce vechia existență a unei poporațiuni numeróse, stabilită d'a lungul rîurilor, care se îngrijea de apărarea locuințelor sale prin construcțiuni de un caracter destul de primitiv. Acele întărituri, de formă mai tot-d'auna rotundă seú lungărétă, erau încinse cu șanțuri largi și adúnci; țerana dintr'insele era aruncată în lăuntru și alcátuia un val seú parapet, carele adí este tot dauna acoperit cu un strat de pământ ars și amestecat cu cărbuni. E învederat că stratul acela provine din dērēmarea gardului seú ulucelor ce se înăltaú d'asupra valului împresurător, și care aú fost arse, la un moment óre care. De aceia se și cunoscú mai pretutindení urme de taraci și de nuiele tipărite în lutul, acum ars,

cu care negreșit fusese lipite acel gard seú acele uluce. În interiorul cetăților, și la adâncime mai mult seú mai puțin de un metru sub fața de astăzi, se găsescú fôrte multe hirburî de olărie cu totul grosolană, négră și cenușie; se găsescú une-orî și petre de măcinat semințele, precum și mici cătimî de meiu, pêrlit de foc; mai rar, se întêlescú și mici idolași informî, lucrati în lut or în bronz. Ceia ce ânsê, de sigur se află în tôte cetățile de pâmênt, sînt petrele de praștie de diferite mărimî, precum și alte petre teșite și cu muchî ascuțite, pe care le aú cules invederat în apa rîului și le aú adunat în cetate, formând cu ele, în deosebite părți ale ocolului, mormane considerabile, adevêrate arsenale de proiectile aprovisionate pentru apărarea locului. Aceleași petre teșite le vedem pe baso-relievurile columnei Traiane, întrebuintate ca arme agresive de către popóarele Dunării de jos; acelea aú fost adoptate, pentru acelaș sfêșit, în armata romană, și lăsate pe séma ostașilor atașați pe lîngă legiunî, în calitate de *accensi* seú asvêrlitorî de petre, pe când prăștiele erau mânuite de cei cari se numeaú *funditores*. Și unîi și alțiî se deosebescú fôrte lămurit pe sculpturile marelui monument dacic¹).

---

1) Examinând pe columna lui Traian, armele cu care se serveaú barbariî de la Dunăre, te prinde mirarea, șice dl Odo-

În *cetățile de pământ* se mai găsesc încă și mici ghivelele de silice, rău rotunjite; se găsesc și rotocolele sevă ovale de piatră teșită, unele mai mari, altele mai mici, dar toate găurite la mijloc sevă de latură; înșfârșit se găsesc și mulțime de acei bulgări piramidali de lut, pe cari îi întâlnim pretutindeni în depozitele antice și a căror întrebuințare este așa anevoie de a o determina, altcum-va decât afirmând că ele au trebuit să fie atârinate de ceva. Apoi, negreșit că se mai află în *cetățile de pământ* și oseminte numeroase de animale domestice, ba uneori chiar și oase de om; dar, în de obște, toate acestea sunt zdrobite în mici fărâme și răspândite peste tot locul, ca și cum toate aceste vechi sălășe omenești ar fi fost săpate și scormonite de cercetătorii mai noi, cu scop de a le jăfui. Și într'adevăr, în straturile mai de sus ale pământului din *cetăț*, se în-

---

bescu, de a nu regăsi sub pământ în vechia Dacie, acea mică spadă cu încovoietură concavă, *falx*, pe care o țină în mână mulți din luptătorii dacii, figurați pe columnă. Dsalø i se pare a recunoște, în Muzeul Antichităților Nordului din Copenhaga, un curios specimen de felul acesta, lucrat în piatră lustruită. (Worsaae, *Nordisk Oldsager*, N°. 51). Forma și mărimea pară a fi fost aceleași la instrumentul de silice din Dania și la armele Dacilor, dar acestea au fost negreșit de metal.

Baso-relievurile columnei ne arată asemenea procederile întrebuințate pentru clădirea întăririlor, cu care se slujeau Barbarii învinși de Traian; acele procederi pară a fi întocmai cu cele constatate în rămășițele *cetăților de pământ*.

télnescă une orî fragmente de arme și de unelte de fer, precum și tot felul de alte obiecte, care provină dintr'o epocă cu mult mai târzie decât aceia în care au fost locuite descrisele *cetăți de pământ*.

Iată, în prescurtare, de ce fel și cum sînt cele trei categorii diferite de monumente, ce se vedă pe suprafața teritoriului României și a cărora construire pare a fi datorită unor epoce despre care nu vorbește încă istoria. Este totuși probabil că alte cercetări mai adîncite voră permite, cu timpul, a se rectifica mai multe din alegațiunile ce precedă și că se voră adaoge, ca nouă dovezi ale anticei existențe a omului în lunca Dunării de jos, ore care *pesceri* seú caverne (spelunci), locuite de semințiile primitive, și pôte chiar ore care *locuințe lacustre*.

Și într'adevăr se află pe povârnișele meridionale al șirei Carpaților, un număr destul de însemnat de pesceri, pe care tradițiunile poporane le arată ca fostele locuințe ale *Urișilor* de odinioră. Pênă acum ele n'au fost explorate; dar d¹ Odobescu se încumetază a crede că într'insele se voră face descoperiri de mare interes. Este chiar de luat aminte că, în mai multe locuri, unele pesceri, care au păstrat caracterul lor legendar, au servit de adăpost pustnicilor creștini, și că în epoce mai apropiate, cuvioșia populațiunilor a înălțat în prējma lor, schituri și mănăstiri.

D^l Odobescu mai spune încă, fără ansă de a afirma cătuși de puțin, că d^{sa} bănuiesce a se fi aflat și ore-care stațiuni lacustre în patria sa; mai ales i se pare că există urme de felul acesta în unele lacuri amare și sărate care staū pe răzorele marelui câmp al Bărăganului, în țera Românescă. Dupe spusa țeranilor s'ar fi aflând uneori acolo sub apă, taraci cufundați, care punū în primejdie luntrele ce plutescū pe luciul acelor ape. Acest fapt ar confirma ore-cum părerea ce s'a născut la vederea unor reprezentațiuni de colibe înălțate pe țeruşī, care figurază pe columna lui Traian, și în care d^l W. Frœhner, ba și mai mult încă d^l doctor Rückert aū cređut a vedē palafite ca cele din Elveția, din Savoia, și din alte locuri¹⁾.

Copenhaga, 1869.

Tradus dupe *Compte rendu du Congrès d'Anthropologie et d'Archéologie préhistoriques de Copenhague, 1869.*

1) La discuțiunea care s'a urmat dupe acéstă relațiune verbală a dluī Odobescu aū luat parte : d^l profesor Capellini, carele țice că a vēđut însuși mulțimea de *tumuți* ce există între Bucurescī și Brăila; dnuī Worsaae, C. Vogt și Quatrefages, cari aū vorbit despre rotocolele de pētră, ce puteau fi rōte de sfērleze, și despre bulgăriī de lut, ce arū fi putut fi greutăți pentru plasele de prins pesce; apoī d^l Capellini mai țice că dluī crede că *Uriași* pescerilor sunt în genere mamiferele cele colosale din timpī preistoricī. În fine, dluī Desor i se pare că colibele pe țeruşī, reprezentate pe columna lui Traian, sunt numai vedete de pe malul Dunării, precum se construiescū și pēnē în țioa de ađī, pe acolo, posturile seū pichetele de grānicerī.

II.

ARME ȘI UNELTE DE PÉTRĂ ȘI DE OS DIN EPOCELE
PREISTORICE

Noțiunilor prescurtate despre archeologia preistorică a României, enunțate la anul 1869, socotim de folos să adaogem un extract dintr'un articol al d^{lui} Odobescu, ce s'a publicat în *Revista Științifică, redactată de dⁿⁱ P. S. Aurelian și Gr. Ștefănescu, 1872*, sub titlul: *Archeologie preistorică: arme și unelte de pētră și de os din epocile preistorice, aflate în România*, cu cinci tabele de stampe:

Acum cinci ani, când cu ocasiunea Expozițiunii Universale din Paris, am publicat o scurtă notiță despre antichitățile patriei noastre, m'am vădut silit a face de la început următoarea declarațiune:

„Este o epocă ce interesază astăzi în cel mai nalt grad pe învățați. Voim a vorbi despre epoca ante-istorică a vērstelor de *pētră* și de *bronz*. Nicī un studiū n'a fost întreprins pēnē acum în România asupra acestui subiect; dar este lucru

învădat că, precum în paleontologie s'aŭ desco- perit specimine rare și însemnate în tărâmurile basinului Dunării, tot astfel se vorŭ găsi ascunse în pôlele orientale ale Carpaților, și urme inte- resante ale istoriei omului și ale primelor sale industrii, urme care vorŭ destăinui o epocă ne- cunoscută chîr și celui mai vechiu istoric al Scitiei, lui însuși Erodot. Ca în tôte țările Euro- pei, noi credem că se vorŭ afla și în România, arme de silice și de bronz, cu care s'aŭ servit pe rînd vechii locuitori ai acestui continent. Bă- nuim chîr că unele locuri din lă-untrul țerii vorŭ destăinui de acele antice locuințe lacustre, care s'aŭ vëduț sub apele lacurilor din Elveția și din alte țerii europene“.

În urma acestor spuse, întorcîndu-mă în Ro- mânia, am căutat, în curs de câțiva ani, prin felurite mijlôce, să dovedesc ceva urme de mo- numente preistorice, care s'arŭ găsi la noi, și mai ales să deștept în spiritul ômenilor curioși de ale sciinței și de ale antichității, atențiunea asupra acelor monumente. Fără de a constata pênă acum rezultate considerabile, mă pot felicita numai că am găsit pe la diferite persóne obiecte din epoca de pétră, aflate în România, pe care am reușit a le ridica chîr în opiniunea poseso- rilor lor la valórea sciințifică, ce ele aŭ astădî în ochii ômenilor luminați.

La d^l N. Crețulescu, actualul ministru de

Agricultură și Lucrări publice, am găsit un fôrte frumos toporaș de serpentină lustruită, cu glafurî laterale, al cărui preț crește mult prin cunoștința precisă ce dlui are despre provenința acestui obiect, de vreme ce știe că a fost descoperit sub pământ, la o adâncime de un stâncen și mai bine, în satul Petroșanii, pe râul Dómnerei (județul Muscel). D maior Papazoglu, al cărui instinct de neobosit colector se întinde fără distincțiune asupra tot felul de curiosități, a adunat și dlui încă de demult câte-va obiecte de pétră, de cremene și de os, produse ale epocelor primitive, din care unele ciocane de serpentină, de diorit, de ofită, provin, dupe cât își aduce d^{sa} aminte, tot din valea râului Dómnerei, din comuna Micescii ¹⁾. Dar mai cu sémă dl Cesar Bolliac, pe care am avut norocita idee de a'l face luător aminte la obiectele și la monumentele preistorice, într'o excursiune de 24 de ore ce am făcut împreună, la 1869, pênă la ruinele unei cetăți de pe malul Prahovei, la Puchenî și la Tinosu, dl Bolliac a știut, cu acel dar de lesniciósă însușire și cu acel spirit de intuițiune, care pôte pênă la órecare punct să nu țină chiar séma de studie adânci și stăruitoare, să se inspire cu pasiune din acest nou ram al archeologiei. D^{lui} în acești trei ani

---

1) Câte va din aceste obiecte au trecut în posesiunea dlui C. Bolliac.

din urmă, a isbutit să adune, să dibuiască și să descrie monumente și curiosități preistorice, din care, pe de o parte, d^{lui} 'și a format, cu admirabila aptitudine ce are pentru ispitirea și apropierea de obiecte antice, o colecțiune cu atât mai interesantă cu cât este și unică în felul său, la noi; iar, pe de altă parte (fie și fără rea intențiune) le a ilustrat în feluriți articoli din ziarul *Trompeta Carpaților*, descriindu-le cu péna sa măiestră și ușuratică, desvoltându-le cu puternica sa imaginațiune de poet și de ziarist, pe care nu o scie tot dauna potoli perii cărunțiți ai numismatului. Din colecțiunea d^{lui} Bolliac sunt cele mai multe din obiectele coprinse în lista ce urmăze¹⁾; nenorocire însă că provenința lor nu

---

1) Articolul acesta este însoțit, în *Revista Științifică*, de cinci stampe, reprezentând: 8 toporașe de pétră, întregi seu frânte, de serpentină, diorit și ofită; 3 alte toporașe de diorit; 1 topor seu armă mare, tăiată în serpentină; 2 dăltițe de pétră calcarie, 2 ghăulele de silice, una găurită și alta nu; 2 petre găurite (póte greutăți de cântar) de calcar și de micashist; 1 armă cu vârș ascuțit, de os, frântă; 1 amuletă de belemnită găurită, numită de popor, *fulger seu pétră de trăsnet*; 1 pétră calcarie teșită pentru praștie: 1 toporaș de silice; 2 așchiți seu custure de silice; 3 dăltițe de serpentină și de iesm(jade); 1 cïocan seu pétră de praștie de calcar; mai multe petricele calcarii, de care se găsescu adunate în mari câtimî, prin cetățile antice; 1 vas de lut roșu, cu êțina și căpăcelul seu; 2 ulcele de pămênt negru, conținênd scrum de alimente; mai multe mosorașe găurite, de pămênt negru.

este câtuși de puțin sigură, căci reperația excursiunilor colectorului și multiplicata preocupărilor sale nu i-a permis a lua asupra fiecărei bucăți în parte, acele note minuțioase despre localitatea și despre circumstanțele descoperirii, care sporesc meritul antichităților și le prefacă, în tot dauna, din simple curiosități, în documente științifice. Ori și cum, avem în ele, obiecte de *pétră cioplită* și de *pétră lustruită*, descoperite, dupe toate probabilitățile, în țărmurile patriei noastre; prin urmare, dovezi de existența ambelor *etăți de pétră* în România.

Scim că și în Moldova, și mai ales la Miclăușeni d^l Dimitrie Sturdza, sunt adunate mai multe urme de pétră descoperite în partea superioară a României¹⁾; d^l V. A. Urechie ne a spus

---

1) Mare mirare ne a prins când, pe la 1884, într'o ședință a Academiei Române în care se desbătea cestiunea de a se convoca, în București, Congresul internațional de Antropologie și de Archeologie preistorice, d^l Dimitrie Sturdza ne a declarat curat că armele de pétră, cele de la Miclăușeni, pe care d^{sa} le a cedat lui Bolliac, drept unelte de pétră *aflate în Moldova de sus*, erau numai nisce bucăți cumpărate în Germania, prin adimenirea cărora d^l Sturdza a isbutit să obțină de la Bolliac nisce medalii mult rîvnite. O astfel de surprindere ne a făcut să cugetăm: «Óre să nu fi fost *calpe* și monetele trampate pe *calpe* preistorice?» Ca numismat, Bolliac avea și dînsul mehenguri mai temeinice decât custurile și tocilele preistorice! Așa dar, care pe care?... Oh! — ăice-vom acum și noi, plăsmuind mîhnicioșele cugetări ale lui Miron Costin, — *nesafiósă hire* a numisma-

că d^l profesor Cobălcescu ar fi făcut ore care aflări de acésta natură; dar, din nenorocire, tóte acele obiecte nu le am vëdut încă, nu le am putut desemna, și n'avem despre ele nimic mai mult decât simpla indicațiune a existenței lor. E de sperat că și acelea se vor ivi la lumina publicității, spre a mări numărul probelor științifice, care așteptă clasificarea și elucidarea lor, dupe timpii în care ele au fost produse.

Spre a ajunge mai curênd și mai lesne la un asemenea dorit rezultat, am mai făcut încă, și prin mijlóce oficiale, o cercare de la care socotim că se pot aștepta rezultate folositoare pentru istoria României, începênd chiar din timpii ei preistorici. Iată în ce consistă acea tentativă; acum două ani, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii publice a trâmisi la revisorii scolarî de prin județe, și aceștia, la învățătorii primari, un *Cestionar*,

tice! la ce îndoielnice și poznașe tocmeli și încropeli cu știința și cu consciința, mai prăvălesc și tu pe ómenî! «Banul e ochiul dracului!» ȕice vorba Românului; astfel e și chiar de ar fi vechiu. Decî, se vede că, din nenorocire, la noi, nu numai pe bîetul rëposatul Bolliac l'a făcut *pohtele'î nesăfióse* să ne arate cât este de primejdiósă pentru cunoscința adevêrată și consciințióasă a antichităților țerii, o specializare numismatică pré exclusivistă. Ajunge omul de nu mai vede lucrurile decât cu «ochiul dracului»; și atunci, ca să'și capete mulți și mărunți, grei și lucioși, zimți și de tot soful, dă orbesce návală, viclenesce și amăgesce fără temere, fără sfielă, țără frică de păcat... Ferescă-ne Dumnezeu!

pe care îl redactasem cu scop de a se afla din răspunsurile ce se voru înapoia la dînsul, ce anume monumente vechi, de orî ce natură, și ce tradițiuni mai potû exista, séu în ființă séu în memoria poporului, prin tóte unghiurile țerii. Asemené cercetări, întreținute cu stăruință, și înlesnite prin explicări de tot felul, potû da o prețioasă nomenclatură de rămășițele vechi ce se mai află în țeră, pe care apoi rămâne ca archeologii de profesiune să le explice în mod mai sistematic.

Bucurescî, 1872.

Extras din *Revista Științifică* a
d-lor P. S. Aurelian și Gr. Ștefă-
nescu.

RĂMĂȘITE

ANTICE DIN JUDEȚUL

DOROHOIU

Raport adresat Ministerului Instrucțiunii publice, la iulie 1872 1).

Cu adresa N°. 5,160, ați binevoit a'mi da în cercetare patru dosare, în care se cõprindũ raporturile obținute pênã acum de minister de la diferiți institutori primari și învățatori rurali din Dorohoiu, Botoșani, Buzeu și Prahova, drept responsuri la *Cestionarul archeologic*, elaborat de subsemnatul, prin care, aprobând propunerea ce am avut onóre a vè supune în ierna trecutã, ați cerut a se da relațiuni, pe cât se pôte mai complete și mai exacte, despre ori ce monumente și ruine

---

1) Comunicat al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice din No. 153 al *Monitorului oficial al României*, din 18/25 iulie 1871 : «Ministerul Cultelor și Instrucțiunii publice a adresat anul curent către toți dnii revisori, un *Cestionar* elaborat de di

antice s'arū afla în cuprinsul seū și în préjma comunelor în care eī funcționează.

Din examinarea acestor patru dosare, singurele care, prin laudabila îngrijire a revisorilor scolari respectivi, s'aū depus pēnē acum la minister, se pōte constata eficacitatea mēsurei ce ațī binevoit a lua în acēstă privință, cōci, deși fōrte puçinī dīn învățătorii sătescī și chiar urbanī se află preparați pentru asemenea cercetări, totuși notițiile adunate în acele raporturi potū servi ca o basă, atât pentru alcătuirea hartei archeologice a județelor respective, cât și pentru clasificarea cronologică și etnografică a diferitelor rămășițe antice,

---

Al. Odobescu și aprobat de minister, privitor la archeologia și istoria țerii, cu invitațiune de a'l împărți pe la toți învățătorii și institutorii din țeră, cerēndu-le informațiunī asupra diverselor puncte cuprinse în acel *Cestionar*.

Primind de la cățl-va d^{nl} revisorī dosare, conținēnd responsurī la întrebările făcute în sus menționatul *Cestionar* și înaintând aceste dosare în studiul d^{lui} Odobescu, d^{sa} a prezentat ministerului următorul raport, care este cel d'ântēi dintr'o serie ce'și propune a redacta sub titlul: «*Cercetări asupra așezămintelor antice din România*». Ministerul dă publicității acest raport spre a deștepta gustul și amōrea de asemenea studii seriōse, privitoare la istoria națională și tot de o dată a stimula zelul corpului didactic în cercetări atât de utile pentru patrie».

Retipărind acum, la 1887, acest raport și făcēndu-i-se de către autor, mai multe adaose provenite din informațiunī ulteriōre, forma lui s'a schimbat ore cum, lipsind acum dintr'nsul acele pasagie ce devenise fără folos și completându-se cu alte desvoltări însemnate.

âncă existente pe tărâmul României. Cred, d^{le} ministru, că în urma acestei prime încercări de a popularisa cercetările archeologice printre personalul didactic, încercare al cărui bun efect îl putem considera ca și asigurat, nu ar fi fără utilitate de a îndemna pre toți revisorii școlari, institutorii și învățătorii ca să persevere în asemenea investigațiuni folositoare pentru istoria națională și a le impune îndatorirea de a comunica ministerului toate faptele de natură archeologică ce ar veni dupe vreme la cunoștința lor.

Din parte'mi voiu îndeplini cu cea mai mare plăcere datoria, ce am luat asupra'mi de a studia cu scrupulositate toate raporturile locale, de a coordona faptele demne de atențiune ce se vor afla cuprinse în ele, de a însemna pe harta țării toate localitățile interesante sub raportul istoric și anticariu, și de a presenta succesiv, pentru fiecare județ al țerei în parte, un raport detaliat de toate noțiunile archeologice adunate de personalul didactic, pe lângă care 'mi voiu permite a adăoge și acele fapte, care 'mi mai sânt cunoscute, seú din cercetări personale, seú din diferite publicațiuni anteriore.

Cu chipul acesta și completându-se din ce în ce mai mult lucrarea prin investigațiuni și descoperiri ulterioare, vom puté avé, decă nu ó operă archeologică așa de completă și așa de perfectă ca marea hartă a Galiei, publicată la 1869 de ministerul

instrucțiunii publice din Paris, seû ca Dicționarul archeologic al Franciei, care este în curs de tipărire, dar cel pușin o lucrare mai modestă, precum este aceia a lui Zorian Hodakovski pentru vechile aședeminte din Rusia, a comitelui Eustatie Tyszkiewicz pentru Lituania și Rutenia occidentală, a lui Mihail Grabowski, pentru Ucraina, toate aceste țeri, ale căror monumente vechi presentă asemênări notabile cu acelea din patria noastră.

Spre a presenta într'un mod mai limpede diferitele noțiuni archeologice ce voiu avé să desvoltez, am cređut necesar să adopt de o cam dată o clasificățiune, pêně la óre-care punct chronologica și, fără de a intra într'o pré mare amănunțire a faptelor, ceia ce pêně acum ar fi și peste putință din cauza pușinelor cercetări sistematice ce s'aũ făcut în anticile monumente ale României, voiu expune ce'mi va fi cunoscut despre anticitățile fie-căruï județ, împărțind în genere materia în două seû mai multe secțiuni diferite : într'unele vorũ incapé toate faptele ce aparținũ seû se potũ atribui popórelor, care aũ locuit în țerile nóstre, mai nainte de formarea principatelor Române, fie ele anterióre seû posterióre ocupațiunii Daciei de către Români; iar în alte secțiuni mă voi sili a aduna numai acele noțiuni, care se raportează la periodul mai apropiat de noi, în care națiunea română 'și a avut existența sa națională,

profesând religiunea creștină. Mă grăbesc a declara din nainte că această clasificațiune nu o privesc ca riguroasă și că se poate întâmpla adese ca monumente, pe care din cauza naturei lor induióse, le voiu fi aședat acum în seria întâi, să merite a trece în a doua și vice-versa, iar une-orî chiar, se poate ca vre o descoperire mai însemnată să cêră desvoltări speciale; atunci nu mă voiu sfii a o isola cu totul, spre a o puté descrie și caracteriza mai cu deamăruntul. Cu timpul se vorú puté face îndreptări, pe care le solicit de la toți cunoscători, ce aú sciințe locale mai positive și mai exacte.

Revenind acuma la cele patru dosare, d^{le} ministru, și examinându-le în generalitatea cuprinsului lor, mă simt dator, mai înainte de tóte, a le apețui în modul următor, dupe meritele ce ele presentă. Cel de la districtul Botoșani ocupă, dupé părerea mea, rîndul întâi sub raportul justetei observațiunilor și al modului de expunere; alături cu dînsul vine cel de la Dorohoiu. Dosarele întocmite pentru județele Buzéu și Prahova, cu óre care excepțiuni laudabile printr'însele, dovedescú din partea majorității corpului didactic local, o pètrundere mult mai slabă despre importanța unor asemenea lucrări și despre interesul ce cată să inspire ómenilor culti, monumentele de orî ce natură, rêmase din timpuri trecute. Voiu examina pe rînd fiecare din aceste dosare, începênd cu cel din districtul Dorohoiu,

carele fiind la extremitatea țerei despre nord, îmi va da pôte și mijlocul de a urmări treptat vestigiile antichității peste tótă întinderea României.

*NOTIȚE DESPRE LOCALITĂȚILE ÎNSEMNATE PRIN REMĂȘIȚE
ANTICE, ÎN DISTRICTUL DOROHOIU*

Dosarul trâmisi la minister de către revisorul scolar de Dorohoiu și Botoșani cu adresa No. 335, privitor la cel d'ântei din aceste județe, conține trei-spre-dece raporturi de la învățătorii sătesci din Crasnaleuca, Cotușca (plasa Prutului de jos) Zamoștia, Loșna, Svorisța, Dêrsca (plasa Berhomete), Broscăuți, (plasa Coșula), Pomêrla, Ibăneșci, Șoharêul, Cordăreni (plasa Prutului de sus), Têrnăuca, Orofteana precum și un conspect al localităților însemnate din ocolul Herței, de către institutorele superior al Têrgului (plasa Herței). Plasa Bașêului nu figurêază de loc în acel dosar ¹⁾. Printre aceste raporturi, douê, cele de la

---

1) Învățătorii de la cari nu s'au priimit âncô rêsponsurii sunt mai numeroși, de vreme ce învățămêntul primar era reprezentat în districtul Dorohoiu prin 45 scôle, adicâ 5 scôle primare urbane, 9 scôle primare rurale de model și 31 scôle primare rurale ordinare. Scôlele primare rurale erau în număr de 6 în plasa Herța, 8 în pl. Berhometele, 7 în pl. Bașeu, 8 în pl. Prutul de jos ; 5 în pl. Prutul de sus și 6 în pl. Coșula.

Loșna și Těrnăuca, sunt de o valóre nulă, fiindcă conținú numai declarațiunii negative, pe când din contra trei altele se recomandă mai cu deosebire la atențiunea cititorului; acestea sunt raporturile d^{lor} Costaki Străkinescu, de la Ibăneșci și d. Grah de la Pomêrla, care conținú indicațiunii pline de interes asupra Magurei-Marí cu cetatea din acele localități, precum și descrierea ce face d^l Grumărescu de la Zamoștia, despre biserica clădită la Bălinesci de logofetul Ion Těutu.

Alte raporturi, venite mai în urmă din comunele Șendriceni (pl. Coșula), Pilipěuți și Brăiesci (pl. Hertă), Mamornița (pl. Bașěu), Hăntěesci (pl. Berhomete), sunt cu totul negative, pe când din următóarele comune s'aú mai dat óre care lámuriri suplementari și anume: din Těrgu Săveni, Vorniceni și Těrnăuca (plasa Bașěu); din Zamoștia, Gremesci, Věrful Cămpului (pl. Berhometele); în fine și din Ibănesci și Svorishte (pl. Prutului de sus).

Spre a semnala tot acum și unele lacune, care prin cereri ulterióre ale ministerului s'arú puté îndeplini de către personalul didactic al județului, îmi voiu permite a propune pentru nouă investigațiunii cestiunea următóre: și anume, să se facă nomenclatura mai completă a măgurilor și a movilelor, care abundă în acel district, mai cu sémă pre înălțimele de pe malul drept

al Prutului, arătându-se pozițiunea și dimensiunile lor ¹⁾).

Fără de a mai aștepta perfecta completare a noțiunilor archeologice asupra județului Dorohoiu, prin împlinirea acestui *desideratum*, dar folosindu-ne ânsă acum de un manuscript voluminos, în care d^l inginer Filipescu Dubău a intrunit, pe lângă noțiunile consemnate de noi, și altele foarte interesante, sub titlul de *Descrierea geografică a județului Dorohoiu, cu mici note istorice, orografice și archeologice*, 1886²⁾, vom procede îndată la expunerea celor ce ne au venit pêne

1) Să constatăm aci, de îndată, că relațiunile pêne acum priimate din localitățile județului Dorohoiu ne presentă sub trei forme diferite, anticele clădirii de pământ ale locului, și că din compararea lor rezultă noțiunile generale ce urmază :

I. Măgurile fiind de mară dimensiuni în ocolul Bașău (de la 476 m. pêne la 1070 m.) și înălțime (557 m. — 227), vârful lor e trunchiat și presentă d'asupra o suprafață plană de diferite mărimii; pe ele sunt une-oră înălțate movile mai mult seău mai pușin considerabile și sunt chiar săpate șanțurii și cetății.

II. Terațele seău rădicaturile de pământ sunt destul de întinse (160 m.—135 m. în periferie), dară au o înălțime mică în proporțiune cu întinderea lor (3 m., 35 — 6 m., 69 înălțime).

III. Din 18 movile citate, să observă, că mărimia lor variază : în circumferență la basă de la 587 m. — 9 m.; înălțime, de la 22 m., 30—2 m.; forma în general e conică seău țuguată cu vârful rotund seău oval.

2) Datorim amabilității d-luș George Lahovari, secretarul Societății geografice române, comunicațiunea acestui manuscript,

acum la cunoștință, atât din raporturile sus citate cât și din alte sorginți, pe care le vom cita la locurile lor respective. Vom împărți de astă dată descrierea monumentelor, în trei secțiuni; vom vorbi în cea d'ântei despre : *măgure, movile, cetăți de pământ și șanțuri*, locuri cu monumente antice și alte localități unde s'aũ făcut descoperiri de diferite mici obiecte izolate. Apoi vom descrie cu de amănuntul însemnata descoperire a unui *mormânt antic*, făcută pe la începutul secolului, în comuna *Concesci*; și în fine în a treia și ultimă porțiune voru fi descrise unele *biserici memorabile seũ ruinate*, unele *cruci* staționale și unele *vechi siliști seũ aședeminte de sate și tîrguri părăsite*.

I.

MĂGURE, MOVILE, CETĂȚI DE PĂMÎNT ȘI ȘANȚURI.

Districtul Dorohoiu, fiind mărginit spre Nord și Est de riul Prutul, care formeză în jurul lui un arc, iar spre Vest de apa Molniței ce se împreună cu Siretul, care 'l străbate în unghiul despre apus, se află prin acesta chiar încins de trei

---

în care se află consemnate toate indicațiunile archeologice ale prezentului raport asupra antichităților din Dorohoiu, adese ori dezvoltate și controlate.

părți ca într'un braț de colnice, încununând de o lature malul stâng al Prutului și de cea-l-altă albiile Molniței și Siretului. D^l inspector general, Ion Ionescu, în raportul său asupra agriculturii districtului Dorohoiu (1 vol. tip. la 1866, pag. 51 și 52), descrie într'astfel acel braț muntos : „Délurile facă parte din tărâmurile terțiare inferióre „(eocene). Văile sunt compuse dintr'un tărâm de „aluvion, format din depositele celor mai din urmă dislocări ale pământului. Délurile purcedă „din Bucovina și intră în județul Dorohoiu cu „rîurile Prutul și Siretul, care sînt cele mai „mari ale județului. Pe la Mihorenî, intră în județ crésta cea mai înaltă de déluri, care la Cucliceni se ramifică și purcedă, unele spre Prut și „altele spre Siret, despărțind cu culmile lor, și „scurgerea apelor. Apucând culmea délurilor ce „mergă spre Prut, ajungem la *Ibănesci*, care este „punctul cel mai înalt din tot județul.

„Pe culmea délurilor celor mai înalte se vedă „din distanță în distanță *movile*, care sînt de „bună sémă făcute de ómenii ce aũ călcat pe aceste locuri în timpurile cele mai depărtate „de noi.“

Interiorul acestui semicerc de déluri este ocupat cu albiile, mai mult sêu mai pușin muntoșe, ale apelor Volovéțul și Calul, care împreunate se scurgă d'a dreptul în Prut; Boldésa și Podriga, ce se unescă cu Bașeul și cu Jijia, care,

dupe ce străbate lacul Ezerului de lângă târgul Dorohoiu, primind d'a dreapta apa Ibănesci și de-a stânga pîraiele Buhaïul și Cobila, trece apoi în districtul Botoșani. Din colo de culmea care apără fundul acestor din urmă văi, se întinde basinalul Șiretului, ce ocupă în acest district numai ocolul Berhometelui, mărginit la partea sa nord-vestică prin albia Molniței.

Plasa Herței stă între culmea delurilor, între apa Mamorniței ce curge spre Nord, și între Prut, fără de alte râuri mai însemnate decât Sinihăul și Herța; a Coșulei se destinde împrejurul Buhaïului, Cobilei și Jijiei; a Prutului de sus e străbătută de Hănesa și de Bașeu; prin a Prutului de-Jos curge Podriga și Volovățul; iar în plasa de câmp a Bașelui se împreună toate aceste din urmă râuri, spre a se arunca mai la vale în Prut. Insist asupra pozițiunii topografice și asupra hidrografiei districtului, fiind-că sunt convins că dispozițiunea țăramurilor și direcțiunea văilor apóse au avut purure cea mai mare influență asupra așezămintelor antice.

Posițiunea unor măgure și movile pe culmi înalte, așezarea celor mai multe cetăți pe maluri rîpóse, săparea șanțurilor pe șesuri și d'a curme-dișul văilor staú dovadă despre acésta, pretutindenî ca și în județul Dorohoiu.

Plasa Berhomete. Svorîstea. — Incepînd dară

de la partea sud-vestică a districtului, adică din ocolul Berhometelui, găsim în comuna Svorîștea, situată pre malul drept al Siretului, două măgure cu vérfurile trunchiate, din care una, numită *Holia*, este așezată lângă pădure la V. de sat; ea are 1284 metr. periferie la basă și 144 metr. înălțime. Cea-l-altă numită *Camneghilo* (óre nu *Kamnemoghilo*, ceia ce ar însemna pe slavonesce *movilă de petró?*) este în pădure spre S. V. de sat; ea are 1070 metr. periferie la basă și 277 metr. înălțime.

Pêriul Negru. — Pe malul drept al Siretului, la miédădi de târgul Mihăileni spre E. de cătunul Pêriul-Negru, să află, pe muchia unui dél cu prund, o movilă lată avënd numai un stângen (2^m,23) înălțime, iar spre Nord de dînsa, altă movilă mare cu altele mai mici pe lângă ea; ceia ce face ca acea movilă mai mare incongiurată fiind de alte multe movilițe mai mici, să semene cu o cloșcă cu puii împrejurul ei. Ómeniî din partea locului spună că tóte aceste movile sînt din timpul unei bătălii ce s'a dat la Hotin.

Dêrșca. — Mai spre N., adică din colo de délurile ce mărginescú basinul Siretului, în văile despre Buhăiu se află comuna Dêrșca. La sud de sat este o măgură mare de petriș avënd pe dînsa două movile prăbușite la mijloc, de câte 7 palme (1^m,95) înălțime fie-care; una este situată pe

vêrful măgurei; cea-l-altă pe cósta ei despre răsărit.

Tot în acea direcțiune, pe locul numit Be-rezna (pe slavonesce înseamnă loc cu mestécăni), se află un șanț ca de 70 prăjini (468^m,30) lungul, de 6 stâneni (13^m,38) latul și 2 stâneni (4^m,46), adânc, ale cărui căpătêie dau de o parte în apa Buhaiului și de cea-l-altă parte în pârîul Buhăiașul; pământul din șanț e aruncat în partea despre apus, la mijlocul lui se află o curmătură. De la șanț înainte spre V. este o suprafață plană pătrată, cuprinsă între șanț, între cele două gârli și între o pădure, care este spre apus împotriva șanțului. Întinderea acelei suprafețe este ca de 40 fălcă (572,000 ^{m.p.}). În acel loc se dice că ar fi existat încă din timpii păgânilor o cetate cu o pórtă de fer(?) spre răsărit, acolo, unde se vede astăđi și curmătura șanțului.

Gremescii. — În acéstă comună sînt două deluri însemnate, din care unul se numesce délul Cudrina, iar altul délul Movilei, precum și un loc fórte întins de bătălie, numit Podișul Horaițului. În cătunul Verpole este asemeni o movilă la pólele căreia s'aũ găsit mánere de săbiĩ antice. Rușiĩ aũ înălțat pe acea vechie movilă o mare cruce de pétră la 1849.

Plasa Herței. Têrnăuca. — Între delurile spre

mîedădi de tîrgul Herței, în comuna Tîrnăuca, se ȝice că aũ existat odinióră, pe locuri șețe, mai multe movile sėu gorgane, care cu timpul s'aũ răsipit din cauza aplanării locurilor prin cultură. Pe délul numit *Zamca*, la apus de sat, se ȝice asemenea că a fost odinióră o cetate de pėtră, din care se vėdũ óre-căre urme. Numele chiar de Zamca (de la slavonesce *Zamok*, cetate, castel), care a rėmas acestuĩ dél, precum mai multor alte localitățĩ din România, este o dovadă că în acel loc aũ fost din vechime întăriturĩ.

Movila Hertanului. — La anul 1865 s'a găsit aci într'o movilă mare, care a dat și numele sėu acestuĩ cătun, spre E. de tîrgul Herței, o sabie de fer ca de 2¹/₂ coțĩ (1^m,60) lungime și (0^m,1) lățime; muchia 'ĩ era grósă și ruginită. Dl Alecu Georgiu din Botoșani fiind atuncĩ subprefect a luat acest obiect. În pėriul Băranca spre S. de tîrgul Herței, se ȝice că s'ar fi găsit o bucată de peptar de fer.

Oroftiana. — Între âmbele cătune Oroftiana de Sus și Oroftiana de Jos, pe malul Prutului, la S. de cea d'ântėĩ și spre apus de a duoa, pre un dél fórte înalt, acoperit cu pădure, se vėdũ douė-spre-dece șanțurĩ în lungime de cãte 40—50 prăjinĩ (267^m,60—334^m,50) cu direcțiuine de la N. spre S. și cuprindėnd între ele un spațiu ca de 4 fãlcĩ (57,2000 ^{m.p.}); acel loc se numesce cetățuia Sașilor. Tot în pădure pe culmea, délurilor este un

vârf foarte înalt, numit *Piscul pleșuv*, care domină atât Basarabia cât și Bucovina. Tradițiunea țice că el servea ca loc de stréjă în vechime.

Fundul Hertei. — În comuna ce pörtă acest nume, la S. E. de tégul Hertii, pe un dél cu pădure spre miédăđi, se vede o înălțatură de pământ lungă ca 100 stânjeni (223^{m.}) și lată de 70 stânjeni (156^{m.}). Ea e tăiată curmeđiș cu două șanțuri. În lă-untrul ei se găsecă cărămiđi, șgură și alte rămășițe. Tradițiunea țice că s'aũ urmat aci bătălii și că loviturile erau pornite de pe un alt dél ce stă împotrivă, la distanță ca de 2000 metrii și unde s'aũ găsit nisce bulgări de schijă găuriți, ca de 20 oca (26 kil.) unul. La o mică depărtare de Cetatea Hertei este încă o Cetățuie ce se crede a fi și mai vechie; apoi în pădure se află o movilă mare și în multe locuri săpată, care se chiamă Movila Comorilor și unde se crede a fi și beciuri zidite pe de desubt.

Plasa Prutul de Sus. Șuhareul. — Pe póla meridională a délurilor, pe una din văile, din care se forméază riul Bașeului, este comuna Șuhareul; acolo, pe o câmpie despre răsărit, se află trei movile, numite movilele *Codrei*. Una are 45 stânjeni (100^{m.},35) circonferență la basă și 10 stânjeni (22^{m.},30) înălțime; cele-l-alte două sunt încă și mai mici, aũ câte 25 stânjeni (55^{m.},75) împrejurul basei și 6 stânjeni (13^{m.},37) înălțime.

Pomêrla. — Comuna Pomêrla se află mai spre apus în lunca Jijiei; la răsărit de sat, pe locul numit *Ruginosul*, sînt și acolo trei movile așezate în direcțiune dreaptă; cea mai mare din ele are 3 stâneni (6^m,69) înălțime și 19 stâneni (35^m,68) periferie la basă; vârful ei este oval și găurit (fără îndoială de căutătorii de comori); cele-lalte două, egale între ele, au abie 2 stâneni (4^m,16) înălțime și 4 stâneni (8^m,92) circumferența la basă, și ele au vârful de formă ovală.

În această comună spre V. este un dél păduros numit *Délul Comorilor*, unde se vedu o mulțime de gropi de diferite dimensiuni făcute de cercătorii de comori de pe vremi.

Pe un alt dél din *Délul Căramizilor* cu suprafața inclinată spre N. E. săpând nisce ómeni la 1858, au găsit o ólă de lut de formă lunguiață, conținend oseminte omenesci. Acea óla îndată a fost îngropată cu vr'o 40 de stâneni (89^m,20) mai spre V.

Ibănesci. — Precum s'a arătat mai sus, comuna Ibănesci ocupă locul cel mai culminant al délurilor ce se întind de a lungul malului drept al Prutului; din acel punct, care domină tot județul Dorohou, se pornesc spre S. costișele ce despart văile Jijiei, Ibănesci și Bașeuului. Pe podișul lui muntos, spre S. V. de satul Ibănesci, este un fel de dél artificial seú măgură colosală, avend la basă o periferie ca de 2000 stâneni

(4,460^m) și o înălțime ca de 150 stânjeni (557^m). Ea este ridicată în marginea unei păduri și formată din năsip, petre mici și stânci aglomerate; de pe culmea ei vederea se destinde peste tot districtul Dorohoiu și chiar pînă la Iași și Sucéva. Vêrful acestei măgure este trunchiat; el presentă o suprafață plană de formă rotundă ca de 500 stânjeni împrejur (1115^m) și pe dînsa se găsesc ruinele unei cetățuți, cuprîndînd ca vro 40 stânjeni (89^m,28); în jurul cetățuții este un șanț circular, care are încă 1 ¹/₂ stânjeni (3^m,35) înălțime și 30 stânjeni (60^m) lungime în părțile unde el mai exista, adică spre S. și E.; iar spre N. și V. malul e surpat și rîpos; țărâna din șanț se arată a fi fost asvêrlită din afară în lă-untru. Pôrta cetățuței era aședată la S. S. E.; și de la dînsa se pornesce spre S. drumul care duce la satul ce este astăzi situat pe cîsta măgurei. La 30 stânjeni (66^m,90) spre N. de cetate este o rădicătură de pămînt înălțată ca de 3 stânjeni (6^m,69) pe de asupra cetățuții; ea pare a fi servit ca punct de observare; spre S. de cetățuție, la distanță de 120 prăjini (800^m) este o altă movilă avînd 50 stânjeni (111^m,50) circonferență la basă și 4 stânjeni (8^m,92) înălțime; de acolo se pôte observa tot interiorul cetățuții. Și mai departe, adică la ¹/₄ de postă în direcțiunea S. S. E. mai este încă o movilă de 52 stânjeni (115^m,96) circonferență la basă și de 6 stânjeni (13^m,38) înălțime cu o formă tûguiată;

din vârful ei se vede la movila precedentă și chiar pênă la pórta cetății.

Despre cetatea cea mare de pe mägura de la Ibănesci credința locală o dă ca din timpii Tătarilor; unii dicu cumcă acolo a fost mănăstire.

Hilișeul-Curt. — La E. de Ibăneșci și la V. de la Pomêrla, în plasa Coșului, pe locul dis șesul Jijiei, în moșia Hilișeul-Curt, ca la $\frac{1}{4}$ de postă de Ibănesci, se vede o rădicătură de pământ ca de $1\frac{1}{2}$ stânjen ($3^m.35$) înaltă, avênd o lungime, mai bine de 30 stânjeni ($66^m.90$) și aprópe 6 stânjeni lățime ($13^m.38$). Acest loc se numesce *Mormêntul Uriășului* și tradițiunea dicu, că acolo ar fi îngropat un copil de uriaș în vîrstă de șapte ani; se adauge că sora copilului ar fi pus să înalțe acest mormênt, scoțênd pământul dintr'un loc învecinat unde astăzi se află un fel de grópă mare, numită Balta-Mare.

Cristinesci. — Acea grópă este pe un podiș la S. E. de satul Cristinesci.

Cordărenii. — Pe apa Ibănesa la vale, adică pe șesul unde se megieșesc plăilșe Prutul de Sus, Coșula și Bașeul, se află satul Cordărenii. La miédăđi de dînsul este o movilă, care are 18 stânjeni (40^m) circumferență la basă; altă movilă este spre S., în marginea unei păduri și pe muchea unui hîrtop; ea are 13 stânjeni (31^m) periferie la basă.

Tot ce s'a spus pînă aci despre pozițiunea și despre rămășițele antice învederate la Ibănesci, și în prejmuirea lor, dovedesce că această localitate are în sine o importanță extraordinară ca stațiune archeologică. Ar fi dar, credem, de mare folos să se ridice printr'un inginer, (póte chiar prin al districtului Dorohoiu, cu concursul învățătorilor sătesci locali) planul exact și detaliat al *Măgurei celei Mari cu Cetate de la Ibănesci*, arătându-se și pozițiunea topografică a localității, pe care ea este înălțată; tot asemenea să se urmeze și pentru *morméntul Uriășului* de la Hilișeul Curt.

Moșia Ibănesci, fiind proprietate a d^lui Nicolae Rosetti Rosnovan, noi din parte-ne atragem atențiunea d^sale asupra acestui punct așa de important în privința archeologică, și credem a'î desemna un adevărat serviciu de făcut sciinței și patriei întreprindënd cercetări și desgropări sistematice în acea localitate. Acésta arū fi tot de o dată un frumos exemplu de dat proprietarilor luminați și avuți, care aū pe moșiile lor monumente interesante ale anticității.

Plasa Coșula. Brăiescii. — Pe întinsul delu-lui se vede un șir de movile de diferite mărimi, dintre care cele mai însemnate sunt cele numite *Bortósa, Jidanu și Cazacu*; iar în pădure, la un loc đis Ridicătură-mare din cătunul Prăstescii

este o movilă foarte întinsă d'asupra căria se vedu rămășițe de întărituri de zid.

Dimăchenii. — Aci pe podișul délului se află asemené o movilă mai mare care pörtă numele de Movila Bortósa, ca cele mai multe din acelea ce au fost săpate pentru căutare de comori într'însele.

Șendriceni. — Acéstă moșie posedă și dinsa o movilă mare, care se află aprópe de calea județenă.

Broscăuții. — Satul Broscăuții este pe malul stâng al Jijiei, la o foarte mică distanță spre S. de tērgul Dorohoiu. Acolo, pe un șes despre N., se vede o rădicătură de pământ, numită *Bortósa*, din cauza găurei adũnce ce este săpată pe vârful ei; ea are ca la 60 stantenii (133^m,80) periferie la basă și 3 stânenii (6^m,67) înălțime. Se dice că arũ fi servit în vechime de stréjă, pentru pază locuitorilor despre incursiunile inimicilor. În cătunul Trestiana se află asemené o movilă mare în care își ascundeau prăđile nisce haĩducĩ de pe la anul 1821.

Corlătenii. — Mai la vale, dar pe malul drept al Jijiei, este satul Corlăteni; la N. V. de dĩnsul, pe un dél mare, se află un loc numit Cetățuia, unde se vede o platformă patrulaterală de 8 prăjinii (53^m,62) lungime și 6 prăjinii (40^m,14) lățime; ea este încunjurată cu șanțuri de pământ ancó destul de aparenti. Pórtă ei e despre Sud.

Plasa Prutului de jos. Coțușca. — Pe valea Calului, un afluent despre răsărit al Volovățului, se întinde comuna Coțușca în care se află patru movile situate toate în arături; una din ele poartă numirea de *movila Arménului*, fiindcă s'ar fi îngropat acolo un Armén; ea este spre S. de moșia Puțurenii, pe dél lîngă șlêhul Ștefănesci: are 60 stânjeni (133^m,80) diametru la basă și 10 stânjeni (22^m,30 înălțime; forma ei este conică.

A doua poartă numirea de *movila lui Căldare*, de pe un Tănase Căldare ce a cultivat'o; e tot pe Puțurenii spre S. V. de satul Coțușca, are 8 stânjeni (17^m,84) înălțime și 40 stânjeni (89^m,20) diametru la basă; forma îi este asemenea conică.

A treia este *Movila Crucei*, pe care un Vasile Rusu a îngropat o cruce; e spre V. de Coțușca, de formă tot conică, are 9 stânjeni (20^m) înălțime și 48 stânjeni (107^m) diametru la basă. În fine cea din urmă e *movila Bartósa*, găurită la vîrf; este situată la E. de Coțușca pe moșia Ghirenii; are 10 stânjeni (22^m,30) înălțime și 60 stânjeni (133^m,80) diametru la basă. Pe lîngă dînsa trece drumul Șisnovățului.

Hudescii-mici. — Spre E. de Hudescii-mici séu Miurcanii și spre V. de Miculinți, cătun al comunei Crasnaleuca, nu departe de malul Prutului, este o întăritură de pămînt înclinată de la apus spre răsărit și formată din două rînduri de șanțuri; ea are 10 prăjini (67^m,30 lungime și 5 pră-

jină (33^m,65) în lat. Șanțurile, care au o lățime de 8 palme (2^m,23) și o adâncime de 6 palme (1^m,67) sunt distanțate unul de altul de 4 stânjeni (8^m,92) și pământul e aruncat în lă-untru de toate părțile, la ambele șanțuri. În lă-untrul cetății sunt două gropi acuma cam astupate; una în partea despre E. și alta în spre V., în care se țice că se ascundeau munițiunile în vreme de războiu. În partea locului se crede că aceste întărituri au fost rădicate de Turci în războiele lor cu Rușii.

Horodiște. — Mai în spre N. de Miculinți, tot pe malul Prutului, se află satul Horodiște situat pe o cîstă înaltă și rîpîsă, sub care trece riul. Despre această localitate găsim într'o relațiune a colonelului Guritșă, publicată în *Buletinul Instrucțiunii publice* al d^{lui} V. A. Urechie (anul 1865 și 1866, p. 285), următoarele însemnări:

„Locul numit Bitca, de pe moșia Horodiștei, proprietate acum a d^{lui} George Baltă, este o culme de dîl, al cărui capîet face mal la riul Prutul; din mîncătura apei, o parte din acel mal, acu câțiva ani, s'a nărui, unde s'a vîdît o catumbă cu o mulțime de oșeminte omenescî. Se vede acolo ca un fel de zidire cu grinșî grîse de lemn de stejar (devenite acum ca abanosul) unde s'au găsit vr'o cîteva săgețî de fer pentru resbel. — D^l George Baltă posedăză vro două din acele săgețî. Se presupune că întinderea acelei

catacombe s'ar trage în lă-untrul délului; încercarea pe la năruitură este periculósă din cauza malului, care vine drept în apă și a aerului de acolo. Cercetarea s'ar poté face pe d'asupra culmii, mai cu depărtare de mal, prin săpări și sfredeliri în pământ, ânsă se cere mult lucru și cheltuieii. Tot în acel dél se găsesce și săpunul de pământ“.

Voiu observa că numirea acestei localități dă însăși o fórte întemeiată bănuială cum că aci a fost o întăritură séu mai bine o cetățuie. Numele satului Horodiște este chîar cuvântul polon *horodyszczce*, care înseamnă o asemenea vechie lucrare de pământ, precum se găsescú fórte multe în Ukraina și în tóte țerile circumvecine. Denumirea de *Grădiște*, așa de frecuentă în tóte părțile locuite de Români în regat, precum și în Ardél, Basarabia etc., are și ea acelaș înțeles în limbele slavone de méďă-ďi și răsărit (*gorod*, *grad* înseamnă oraș, cetate și prin urmare *grădiște*, loc de cetate). Trebuie dară să considerăm ca un fapt netăgăduit că tóte locurile ce pórtă astfel de numire, la noi precum și în țerile slavone, aũ fost în vechime provăđute cu întărituri, cu cetățuie, pe care le aũ găsit în ființă séu le aũ clădit popórele de gintă slavonă ce aũ venit, sũnt acum ca la doispredece secoli, să conlocuiască cu poporațiunea Română séu Daco-romană de pe malurile Dunării-de-Jos.

Deși, în studiul său manuscript d^l inginer Filipescu Dubău vorbește mai pe larg despre vechile rămășițe de la Hordiște și despre catacombele din localitatea Bitca, ar fi bine să se mai facă în acele localități explorațiuni cu scop curat archeologic.

Plasa Bașeu. Hănescii. — „*Valul* său *Troianul* din țera de sus a Moldovei este cu pământul aruncat către N. adică spre munți și codri. Acest *Troian* trece prin districtul Dorohoiu, purcedând cu o parte de la Jijia spre răsărit, trece peste moșia Dănceni și face hotar despărțitor între Hănesci, Brăteni și Joldesci (districtul Botoșani, ocolul Jijia) și în paralel cu *Troianul* de jos din districtul Covurlușu, trece Prutul și Nistrul la răsărit și merge de la Camenița înainte. De la Jijia în Jos, în Moldova spre apus se vedă numai părți de *Troian*, precum sunt și cele mai jos de moșia d^{lui} Donici pe Asmănesci și pe Prășescii mănăstirii Trei-Erarchi, și iară alte părți de *Troian* se găsesc cu ore care coline (motive) și cu multe gorgane (un fel de momăi) pe lângă ele.“

Acastă notiță am aflat-o într'o cărticică manuscriptă a răposatului inginer-hotarnic A. Popovici, care a adunat deosebite observațiuni foarte interesante asupra unor așezăminte antice din ambele principate. Acele notițe ale lui Popovici

aă fost publicate în ȝiarul *Trompeta Carpaților* (anul 1871). În cursul lucrării ce am întreprins, îmi propun a profita de tóte indicațiunile ce se află atât în articolul sus citat, cât și într'o altă cãrticică a numitului inginer hotarnic, care, ca și cea-l-altă, a fost reprodusă în *Trompeta Carpaților*, dupe ce a ajuns în posesiunea mea.

Ar fi cu deosebire necesar să se cêră de la corpul scolar și chîiar de la autoritățile administrative (subprefecți, primari și ingineri) din plasa Bașeului și Prutului de Jos, indicațiuni mai precise asupra aceluî *Troian* sêu val de pãmênt, care, de la direcțiunea Cameniței din Podolia, se cobórá prin aceste douê plășî pênê la Hãnesci și de acolo trece în districtul Botoșani.

Negreșit că acêstă recomandațiune exprimată în raportul meu primitiv, a fost luată în sêmă d' inginer Filipescu Dubêu, în descrierea ce d'îu a făcut județului Dorohoiu, cõci în manuscriptul sêu gãsesc acuma mai multe indicațiuni precise pe care mē grãbesc a le resuma aci.

Vorbînd despre moșia Volovêțu, d^{sa} citêză *Valu-Traianului*, „rãdicãtură ca de trei metri pe suprafața pãmêntului, lată la basă ca de 8 met. și pe muche ca de 2 pênê la 4 met., întîndêndu-se, în mare lungime pênê la Prut, trecênd și prin Hrițeni, unde este mai micșorată și prin unele locuri chîiar precurmată. Ea se vede continuând în depãrtare din colo de Prut. Pe muchele delu-

rilor dintre Prut și apa Volovățului se vede asemenea un șir de movile în felurite mărimi“. Apoi trecând la Hrițeni, pe unde curgă apele Volovățul și Novacul, d^{nu} ne arată că culmea ce le desparte, e semănată și dînsa cu un șir de movile. La Hănescii, despre care a vorbit răposatul inginer Popovici, noul explorator, mai înainte constată existența *movilei Gémăna* pe délul cu asemenea numire, despre care tradițiunea spune, se că odinioară ar fi fost două movile egale apropiate, care s'au ponorit una către alta, se că săpătorii de comori ar fi despiciat în două acea movilă ce la început fusese și mai mare. „Tot pe acea moșie, *Valu-Troianului* se întinde între Jijia și Prut, cu mai multe întreruperi, avînd pe locurile și movile înălțate pe laturele lui. De la malul stîng al Prutului, valul se vede continuat în Basarabia către răsărit spre Nistru pe la Căminuța“. În fine, mai împrumutăm de la numitul consciințios topograf al județului Dorohoiu însemnările următoare despre șirurile de movile ce se vedă în diferite comune din ocolul Bașeuului și anume :

La Stiubeieni, pe întinsa culme a délului dintre apele Bașeu și Ibănescii, sunt movile de felurite mărimi așezate în depărtare unele de altele; cele principale se numesc, a *Frîncului*, de 3 stînj. înălțime și 22 stînj. circumferența la basă; a *Ursului*, ca de 2 $\frac{1}{2}$ stînj. înălțime și de 18 stînj.

în circonferență; și a *Treucilor*, naltă de 2 stânj, și în ocol de 15 stânj. Apoi și în cătunul Borulca din comuna Avrămescii se află pe culmea predominantă a delului Géménul, o movilă mare.

Precum se vede, dupe însemnările culese aci de pretutîndenii, movilele sunt numeroase în județul Dorohoiu, mai numeroase pôte decât în orî ce altă parte muntósă a țerii, și este cuvânt de a presupune că ele, împreună cu valul de pămînt ce străbate o porțiune din acest ținut, aũ format o întregă sistemă de caracter strategic seũ defensiv, de care s'aũ folosit odinióră locuitorii acestor locuri. Din nenorocire, starea informațiunelor nóstre archeologice nu este ajunsă la un grad care să ne permită a determina epoca și gintele cărora aparținũ așa uriașe lucrări. În orî ce cas, ele ni se parũ a nu fi depășit termenii istoriei necunoscute.

II

TESAURUL DE LA CONCESCII

Comuna Concescii, din plasa Prutului de Sus, cade pe póla meridională a delurilor, lîngă Prut, tocmai la obârșia apei Podriga, ce'i dîcũ și Hodriga; acolo s'a găsit pe la începutul acestuĩ secol, în ultimii anĩ când Principatele erau în stăpînirea

armatelor rusești, adică pe la 1811 s'eu 1812, un adevărat tesaur de obiecte antice, din care o parte se păstrează și astăzi în Museul imperial al Ermitagiului din St.-Petersburg. Asupra acestei descoperiri s'au tipărit în România două relațiuni, din care mă voiu sili a extrage faptele ce par a fi mai neînduioase. Una din aceste relațiuni e datorită răposatului profesor G. Săulescu din Iași; ea s'a publicat în ziarul *Buciumul* din București (anul 1863, No. 54 p. 211); cea-l-altă, scrisă de colonelul A. Guriță, este cuprinsă în *Buletinul Instrucțiunii publice* al d-lui V. A. Urechie (1865 și 1866, pag. 284 și 285). Din amândouă, precum și din citata lucrare a d-lui inginer Filipescu Dubău, asupra județului Dorohoiu, se constată că pe moșia ce aparține atuncî fraților Ioniță și Iordaké Iamandi, încă foarte junii, în apropiere de cătunul Alba, un băiet ca de 13 ani, numit Vasile al Pachiței din cătunul Langa, împreună cu alți copii de sat, pascând oile pe costa stângă a pârului Podriga, la un loc, care de atuncî în cōce pōrtă numele de *Mormēntul crăiesc*, aflară într'o ȃi, subt o surpătură prōspătă a malului, o tablă rotundă de argint și mai multe petre scumpe, precum rubine și smaragde. Copii obținură pe acele petricele covrigi și smochine de la un evreū din Dorohoiu; dar proprietariī moșiei fiind îndată însciințați, puseră să caute printre năruiturile malului și găsiră mai întăi alte petre scumpe, precum și bucăți

vărgi de aur; dar urmând apoi cu săpăturile în mal, de odată se descoperi o boltă zidită de piatră cioplită și pardosită cu lespezi, în care se vădu un mormânt cu osemintele unui om, înconjurate de numeroase și bogate podobe, precum și un schelet de cal. Apa torențială ce se strecurase prin acea boltă prăvălise în pârîu obiectele aflate sub mal de copii; însă când cercetașii deschiseră boltă, ei totuși găsiră în partea stîngă un sicriu de lemn putredit ale cărui legături de aur masiv stău încă d'asupra'i; în lă-untrul sicriului erau osemintele aceluï om învăluite într'o stofă de mătase asemenea putredită, pe care se păstraū numai bogate ornamente de fir și petre scumpe. La capul scheletului era o corónă de aur masiv în forma unei cunune cu colțuri în sus, și semănată cu petre scumpe.

D'a stînga sicriului era scheletul calului, pe care se găsiră ornamente de șea, tóte de aur masiv. D^l colonel Guriță, carele a dobîndit sciințele acestea, cercetând pe la 1866, chiar pe descoperitorii primitivi, atunci tare îmbătrâniți, adică pe moșnegul Ion al Pachiții și pe d^l Iordache Iamandi din Botoșani, d^l Guriță, dicem, crede că d^l colonel PISOŢKI a păstrat pînă acum două cătaramă de aur de la șea. D'a drépta sicriului se vedea o tablă de aur masiv, pe care era aședat un obiect, ce s'a răsipit în cenușe la contactul mînilor. Mai în fundul boltei încă s'a aflat un

vas mare de argint aurit ca de două vedre, ornat cu felurite petre(?) și figuri, având pe capac un chip de om călare, iar la tórté două cai sâring cãtre gura vasului. Lîngă acel vas era și o tavă cu mai multe pahare de aur, din care d^l Iordache Iamandi a avut pêně în anii din urmă două, pe care apoi dómna sa le a stricat, spre a le preface în alte obiecte. Tot în acea boltă s'aú mai găsit și alte mărunțișuri.

În relațiunea profesorului G. Săulescu, căpătătă de a doua mână de la reposatul Iancu Fotea, și împodobită cu îmfocata imaginațiune și cu limba pompósă a bētrânului profesor, vasul cel mare de argint cu petre scumpe(?) și cu figuri de ómenī și de fére, se presentă sub numele de sicriú în formă semi-ovală, séú „urnă funerară și „sarcofag cu óre-care inscripțiuni, în ce limbă „nu se scie;“ apoi el este aședat pe un postament de metal prețios. La capul lui, đice că s'arú fi aflat „un trofeú, ca un candelabru, iară de argint, cu felurite relievuri înaurite ca și sarcofagul, de care era aninată armătura mortului; și „anume un arc, o cucură cu săgete, o pală (spadă), un sceptru séú grapă (clava-busdugan), un „scut, un corn buciúmător, tóte de argint decorate cu poleituri și petre prețioase; iar d'asupra „trofelui stă un coif *manin* aurit, cu o corónă de „aur împrejur. Tot acolo s'ar fi aflat o tablă „purtând o cloșcă cu puii ei, și acestea tóte de

„argint înaurite și îngemate cu petre prețioase. „Apoi“, mai adaoage tot Sëulescu în neînțeleasa-i limbă, „în argela bolții erau două țevi de argint „ca nisce rësufłatorï scóse afară, iar în lă-untru „sarcofagului s'a aflat un schelet *manin*, învës- „cut în veșminte de serică (matase), decorate „cu *seréde* de argint și aur și îngemate cu petre „prețioase.“

Nu este greú a vedé că din aceste două relațiuni, cea mai veridică și mai reală este a colonelului Gurița. Ânsé nici din aceia nu putem afla pozitiv sórta tuturor obiectelor descoperite la Concescî, cõci pare a nu 'și le fi împărțit de îndată frații Iamandesci, de óre-ce chiar din cauza neînțelegerii ce s'a iscat atunci între dînșii, obiectele aflate nu aú putut rămâné tóte tănuite. Ajungênd faptul la auđul ispravnicului, care era pe atunci un dⁿ Vârnav, acesta se duse la fața locului împreună cu un ofițer rusesc, adiutant al Comandantului general al oștirilor de ocupațiune, admiralul Cicégof; ei obținură, dupe cum se crede, de la Ionița Iamandi, (carele apoi a trecut în Basarabia, unde i s'aú și dat moșii), trei din principalele obiecte descoperite în bolta de pe cósta Podrigăi. Acestea âncõ și pêné adî se află păstrate în Museul Ermitagiului. Ele sunt cele urmátóre :

1°. O tavă rotundă de argint de 0^m,56 diametru, care aflându-se fõrte stricată în mai multe

locuri, s'a bătut în ținte pe o placă rotundă de argint de aceeași mărime, În centrul tăviî este o rosetă de fine arabescuri în octogone, rotocóle și romboide, formate din ramuri înfoiate; acestea sunt tóte lucrate cu dalta și forméză un cerc de 0^m,165 în diametru. Suprafața tăviî este netedă, dar săpăturile de pe buza'î împrejmuitoare, care buză este teșită și nu are mai mult decât o lăr-gime de 0^m,075, se împartū în șese scene de vênătóre diferit grupate și despărțite între ele prin șese mici medalióne, representând fie-care un cap de bărbat ténér. În acele scene, din care unele se reproducū de câte două ori, se vedū séú Centauri armați cu brađi séú ostași călări și pedestri purtând spade și scuturi și combăténd cu fere sélbatice, séú în fine animale domestice trăind în pace séú în luptă cu patrupede mai mult séú mai puțin feróse. Chipurile sunt tóte fórté mici și, fără de a socoti lacuna lăsată de o frântură a vasului, numărul figurelor nu este mai puțin de vre o cincî-đeci ómenî, centauri, lei, urși, leopardi, mistreți, cerbi, cai, boi, capre, iepuri și altele, cu care se amestecă un mare număr de copaci. Este o decorațiune cinegetică cum se obicînuiaū fórté mult pe timpul imperiului mijlociū al Románilor, adică prin secolii învecinați cu nascerea creștinismului. Caracterul și practicele artistice nu desmintū o asemenea atribuțiune cronologică. Acest obiect, care este neapérat una din

cele trei tăvi, menționate în descrierea colonelului Guriță, p^ortă în colecțiunile Ermitagiului N°. 413; el p^on^o acum n'a fost încă reproduș nici în desemn, nici în fotografie, dar noi îl vom face să figureze printr'o reproducere f^orte exactă, în marea n^ostră scriere francesă asupra *Tesaurului de la Petr^osa*. Este curios de observat că diametrul tavei de argint de la Concescî este identic cu acela al tăvei de aur de la Petr^osa.

2°. Un vas de argint în forma unei mici gălete, unui h^ordăiaș s^ou unei c^oldărușe cu t^orta mobilă, pe suprafața căreia se v^od^u figurate în relief trei scene erotice din mitologia gr^ocă, reproduse cu fineț^o și gracie; aceste sunt: Hilar, favoritul lui Hercule, furat de nimfele de pe r^oul Ascanios; Dafne surprinsă sc^oldându-se de Apolon însoțit de Amor, ce sb^oră cu o faclă în m^onă; în fine Leda în p^oci^ore s^orutată de lebăda ce ascunde pe deul Joue, și pe care o susține un mic Amor.

Pe buza și la p^ola vasului este un ornament de frunze și de flori; t^orta mobilă este săpată cu un șir de b^ob^oe. Pe fundul c^oldărușii se v^od^u nise litere nedescifrate, însemnate cu puncturi (au pointillé¹). Acest vas are o înălțime de 5¹/₄

---

1) Ac^ostă inscripțiune, compusă de șapte semne f^orte pușin regulate, cu greș s'ar put^o socoti a fi scrisă în una din limbile clasice (elenă s^ou latină). Mai mult ea se pare a se apropia și

verșoace (0^m,231) și o greutate de 9 funđi (3^k.691). În museul Eremitagiului pörtă N°. 431. A fost publicat de Raoul Rochette, *Choix de peintures de Pompéi* p. 199; de Kœhne în *Memoires de la Société Archéologique de St Pétersbourg* t. I, pl. I, și în fine în *Antiquités du Bosphore Cimmérien, conservées au Musée impérial de l'Ermitage* (de Gille), St Pétersbourg, 1854, pl. XXXIX. Este pöte obiectul cel mai fin lucrat din cele trei care s'au păstrat din tesaurul de la Concescî. Ceia ce

---

prin forma unor litere și prin neregularitatea lor, de inscripțiunile ușurel sgăriate pe fundul vaselor de aur de stil bizantino-barbar, care s'au descoperit la 1799 în ținutul Torontalul din Banatul Timișorei și care se păstrează în Cabinetul de Antichități din Viena (Joseph Arneht, *Gold-und Silber Monumente*, 1850). Profesorul Franz Dietrich din Marburg (*Germania*, herausgegeben von Pfeifer, 1866 p. 177 et sq) declară că acele inscripțiuni bănățene sunt formate din rune gotice, precum și acelea de pe veriga cea mare de aur de la Petrosa, din museul nostru. Admițând, că și pe gălăta de la Concescî, Goșii din Dacia au început cu acul literele de pe fund, öre conțin ele destinațiunea acestui object, s'eu numele ultimului s'eu posesor? Abie cutez din parte'mi a citi într'acea inscripțiune așa de întunecată cuvântul förte îndoelnic s'eu numele propriu *Țibr 2 os*, scris cu rune gotice s'eu antice litere germanice. Radicala *Țiber*, care există în dialectul anglo-saxonic cu înțelesul de victimă, sacrificiu, ofrandă Țeilor, a fost atribuită și anticeii limbe gotice de către mai multii filologi germani (I. Grimm *Deutsche Mythologie*, 3-a edițiune, p. 35: Etmmueler, *Hallss, Allg. literat. Zeitung*. 1835 No. 224) cari au citit *Țibr*, și nu *aibr*, cuvântul prin carele, în Evangelia lui Mateu (V 23) tradusă de Ulfilas este exprimată în go-

ne miră totuși este că nici relațiunea colonelului Guriță, nici aceia mai pompôsă și mai amplificată a Sëulescului, nu face mențiune despre forma acestui vas, în care cată, de voie de nevoie, să recunoscem una din *tablalele* sėu unul din *paharele* de argint poleit despre care vorbescă târđii noștri raportori. În orī-ce cas ni se pare că nu va fi lipsită de interes amintirea despre un vas aprópe identic prin forma, materia și dimensiunile sale, care s'a descoperit, împreună cu alte

---

tic ȓicerea elenă δῶρον, dar : ἐὰν πὴν προσφέρεις τὸ δῶρον σου ἐπὶ τὸ θυμιαστήριον... Iabai nu bairais aibr (sėu řibr) she in du hunsbastada...»). L. Diefenbach în dicționarul sėu comparativ al limbelor gotice, urmând lui Grimm, alătură acestă radicală de cuvintele germane *zifer*, *gezifer*, *ungezifer*, care însemneză animale, viețuitoře, și de *zauber*, fermecător.

Metodul de a scrie cu puncturi pe metaluri, mai cu sémă spre a însemna numele fabricantului și cătățimea metalului, a fost întrebunțat și de Greci; ea s'a întins și la popóarele scitice, cōcī într'un mormént aflat în apropierea rīului Donul, la řurta (cătunul) Migulinskaia, s'a găsit un fel de cânățuie rotundă, sėu năstrapă, de un stil cu totul barbar, pe care numele fórtre straniū al meșterului : Σηζαν ο κουταρουλας ποίει (Sivan Kutarula a făcut) și greutatea metalului XP MN (aur 48) sunt scrise *au pointillé* cu litere grecesci.

S'ar puté fórtre bine ânsé ca semnele de pe fundul căldărușei de la Concescī, să fie literile unei scrisori barbare, osebită cu totul de a Gořilor, precum sunt póte și cele de pe vasele de aur bănățene, pe care dl Dietrich voiesce să le atribuie Gořilor sėu Gepiđilor, și care totuși parū a conveni și mai bine unor poporațiunii slavice sėu turanice, ca Iazigiī și alțiī.

obiecte romane, la anul 1814, în comuna Cucîurul-mare din Bucovina, pe valea Coroviei, afluent al Prutului, care nu este foarte depărtat de pârîul Podriga. Căldăruşa seü *situla* bucovinénă reprezintă în jurul ei trei grupe de câte două  eit  ti p  g  ne, desp  r  tite sus prin ghirlande  i cunune at  rnate;  eii, lucra i într'un stil  i mai corect dec  t personagieile mitice de pe c  ld  ru a de la Concesc , sunt pe r  nd: Mars cu sulia  i pavăza,  i Venus în largi veșminte frigiane,  in nd mărul în m n ; Ercul cu pelea de le , proptindu-se în b t ,  i Minerva al c ru  cap lipseste, dar care e armată cu o  ndoit  secure; Diana, la care este trupul trunchiat, ca  i capul c nelu  ei,  i Apolon rezimat pe un altar, cu lebăda la picior,  ntind nd o ramură de dafin d'asupra unui tripod. Cunune de laur încingă, sus  i jos; marginea g letei; pe fundul ei se v d  cinci  tampile ale fisculu  bizantin care dovedesc  că acest obiect a venit în Dacia în secolu  t r d i, în orĭce cas nu mai nainte de al VII¹⁶ secol cre tin. *Situla* bucovin n  de la Cuc urul-mare, părechie, s'ar put  dice, a *situlei* doroho ene de la Concesc , se află a  în Cabinetul imperial de antice din Viena; ea este reproduș  i descrisă în operele următoare: I. Arneth, *Die antiken Gold- und Silber-Monumente des K. K. M nz- und Antiken-Cabinettes in Wien*. 1850, p. 78, n. 90. taf. S. VII;  i Dr. E. von Sack n und Dr. Fr. Kenner, *Die Samlungen*

des K. K. Münz und Antiken Cabinettes. 1866, p. 337 și 83.

Astfel, aceste două interesante unelte de orfaurărie antică, aflate amândouă pe pământuri românesce și în localități foarte apropiate una de alta, au ajuns a împodobi museele din capitalele Rusiei și Austriei. Nu este un fapt fără de interes de a constata existența, pe aceeași vale a Prutului de sus, a acestor două obiecte romane așa de asemănate, făcând parte fie-care din mobilierul unei catacombe funerare. Hărădiașe de metal mai prost său chiar și de lemn cu cercuri, cu mânere, cu capace și cu ornamente exterioare de fer or de bronz, s'au aflat într'un mare număr de morminte ale Barbarilor de seminție gotică, prin toate țările unde ei au petrecut pe timpul marilor invasiuni.

3°. Al treilea vas, și cel mai mare, în formă de urnă său de *hydrie*, este și el de argint aurit și se află descris, mai bine decât ori-care alt obiect al comorei, în ambele relațiuni menționate; el este nalt de 10 verșoce (0^m,440) și greu de 12 fundi (4^k,908). Acest splendid ornament al colecțiunii de antichități de argint ale Ermitagiului poartă acolo N°. 373. Lucrarea relievrilor, deși foarte fină în amănunțimii, este ansă mai puțin corectă, ca desemn, decât a vasului precedent; totuși amândouă dovedesc o decadență în arta greco-română și se pară a nu fi mai vechi decât din al II-lea secol dupe Christos. Vasul se poate împărți în trei por-

țiunii: gîtul seú capacul cu tórtele, cari sunt rezimate jos pe umerií vasului, pán-tecele, și scaunul cu fundul lui rotunjit.

În partea superióră, care este cea mai îngustă, nu se mai vede omul călare care, dupe descrierea d-lui colonel Guriță, orna capacul; a rămas un simplu trunchiu cu soldăi, un fel de copaciú de palmi, care ese din gîtul vasului.

De fie-care parte, un Centaur purtând pe umăr o ólá, își rézimă picióřile de dinainte pe buza gurei. 1) Umărul vasului, pe care staú picióřele de din dărét, representă în relief o vênátóre de fére sélbaticé; ea se află mai mult seú mai puçin descrisă în relațiunea lui Sëulescu; de o parte duoí vênátóri în costum antic și trei câni gonescú un porc mistreț; de cea-l-altă, alți duoí vênátóri, din cari unul cu glugă, *cucullus*, pe cap, tindú laçuri unui cerb și unei ciute. Pe pán-tecele vasului se vede, printre brađi seú cipariși, o bătălie între patru Amazóné, din care trei sunt încălecate pe

---

1) Vom observa aci că în Cabinetul de Antice din Viena se află un fórte frumos corp trunchiat de Centaur, de aur poleit, care pare asemeni a fi format tórta unui vas. Acest fragment a fost cumpărat la 1825 și se vede că este mai unica remășiță scăpată dintr'o faímósă descoperire de vase antice ce s'aú găsit la 1811 în Falerii din Italia, și care tóte aú fost topite. Ancó din timpurile celor mai meșteri argintari ai Eladei, Centaurii erau fórte mult întrebunțați pentru ornamentarea vasurilor de bėut și de turnat bėturile. Veđi în Pliniu bėtránul, *Histor. Natur. Lib. XXXIII* și Jos. Arneth, *Gold- und Silber-Monumente.*

armăsari cu bogate podóbe, și pórtă satíre, *bipenne*, în mână, și între patru ostași greci cu coifuri, cu hlamide și armați cu pale și cu sulite. Pe fund, seú împrejurul scaunului rotund, care e ornat cu perle, sunt trei Nereide ședénd pe monstrii marini, adică un țap, o panteră și un cal, toți cu code de bălaur; nimfele ținú în mână vcluri unflate de vânt. Kœhne, în *Mémoires de la Société Archéologique de St. Pétersburg*, t. I. pl. II. a publicat o parte din aceste relievuri; în marele op asupra *Antichităților Bosforului Cimmeric*, tab. XL—XLII, ele sunt reproduse cu de-améruntul.

Aceste trei vase încă existente din tezaurul de la Concesci, în care, precum am ȓis, se recunosce lucrarea greco-române, presentă multă analogie cu bucățile de orfăurarie ce s'aú găsit în mormintele greco-scythice din Crimeea și din Rusia meridională. Existența boltei de la Concesci și a celor-l-alte obiecte de aur, giuvaieruri și vase, precum și sicriul de lemn ornamentat, stofele decorate cu poleituri, coróna cu petre scumpe, scheletul calului cu podóbe de aur, în fine chiar și scenele lucrate în baso-reliev pe vase, tóte acestea își au semenele lor în bogatele morminte descoperite pe malurile septentrionale ale Mării-Negre și mai cu sémă în movila Kul-Oba de la Kerci, în kurhanul (gorganul) Certamlík de lúngă têrgul Nicopol pe Nipru, și în tezaurul aflat acum vre-o due-ȓeci-și-două de ani la Hohlaci, lúngă Novo-Cercask, în țera

Căzacilor de Don. (Veđi *Antiquit. du Bosphore Cimmérien*, t. I. introduction; un articol tipărit în limba rusă de d^l Zabelin în *Drevnosti*, publicațiune a Societății archeologice din Moscva, t. I. p. 71; *Comptes-rendus de la Commission Impériale d'Archéologie de St. Pétersbourg pour l'année 1864*).

Tóte aceste comori funerarii, în care metalurile prețioase și petrele scumpe abundă, au înfăcișat un curios amestec de obiecte datorite celei mai fine arte greco-romane, cu bogate podóbe și unelte de un us și de un stil séu barbare, séu orientale, cărora, în lipsă de un termen mai bine apropiat, li s'a đis *scitice*. O însoțire, cam analogă cu aceia, se recunósce și în splendidele remășițe ale tesaurului de la Petrósa, care împodobescú museul nostru național din Bucuresci. Totul mă face dar a crede că, deși n'am putut vedé decât o tavă și duoé vase de o lucrare greco-română, din cele ce erau în bolta de la Concescî, ânsé cele-l-alte obiecte ce s'aú aflat într'insa și mai ales cataramele și ornamentele de aur masiv, póte să se fi resimțit de óre-care influențe în stil, în forme și în subiectele figurate, influențe care sunt străine artei pure elenice și care s'aú întélnit péné acum în tóte sumptósele morminte din țările, odinióră barbare, ce staú situate la nord-vestul Europei și în câmpiele Asiei nordice și apusane. Despre bogatele morminte ce popórele antice din acele părți ale continentului nostru consacraú și

edificaă regilor și șefilor lor, ne vorbescă mulți din scriitorii vechi. Erodot cel d'antăi, care povesteste atâtea minuni despre abundența de aur de care se bucuraă Gherii, Arimaspii și Sciții, ne arată (lib. IV, 71) cum, la mórtea regilor acestora, li se făcea o grópă, în care se depuneaă, cu trupul mortului, acela al soției sale favorite, ale servitorilor și al calului său, precum și tot felul de ornamente și de vase de aur; apoi d'asupra grópei poporul ridica o movilă. Aceste usuri ne sunt amintite încă de Lucian (*Περὶ πένδους* 14), de Serviū (*Commentarii in Virgiliti Aeneid.* V, 95) și de alții.

Repurtându-ne acum asupra morméntului de la Concescî, vom găsi și într'însul mai mult de un fapt care póte servi de probă la cele înaintate de autorii sus citați; să nu uităm iară, când auđim vorbindu-se despre splendórea obiectelor ce conținea acea boltă funerarie, cum că Erodot (lib. IV, 100 și 104) ne spune că Agatirșii, cari locuiaă pe marginea Sciției despre Istru, eraă ómenii cei mai desfătați și cei mai iubitori de podóbe de aur.

Trebuie constatat ánsă că și popórele mai puțin avute, din Europa occidentală, aă mênținut obiceiul, contractat póte de dínsele mai înainte de emigrațiunea lor din Asia, de a se ímormenta cu armele, cu podóbele, cu sclavi și cu caii lor. Multe morminte din timpii barbari și chiar din

primii secolii ai creștinismului, în Franția, Germania și în țările scandinave, ne au dovedit, la deschiderea lor, presistența acestui us la popóarele de gintă teutonică, pêne și în timpii regilor Merovingianii. Din aceste fapte potú nasce înduoielei temeinice asupra naționalității avutului răposat, căruia fu consacrată bolta funerarie de la Concescî. Cât despre epoca la care ea aparține, stilul vaselor ce se păstrează în St. Petersburg ne ar da indicațiunea mai mult decât probabilă, că mormântul ar fi cam din al II^{le} séu al III^{le} secolii ai imperiului roman.

Timpul nu 'mî a permis a cerceta decă nu cum-va în arhivele museului imperial de la St. Petersburg s'ar poté dobândi vr'o sciință despre sórta celor-l-alte obiecte aflate în mormântul nostru de la Concescî; dár este greú a crede că se vorú mai poté afla vre o dată, cel puțin unele din acele obiecte. Pare învederat numai că o porțiune, cel puțin egală cu aceia ce representă cele trei vase duse în Rusia, au trebuit să formeze coróna de aur, podóbele și cusăturile dupe veșminte și dupe hamutul calului, în fine a treia *tablă* și paharele care, dupe tóte aparențele, au rămas tănuite de răposatul Iordake Iamandi; cele mai multe din ele au trebuit să fie topite, altele póte împărțite, ca bună-órá cataramele ce se dicú a fi în posesiunea d^{lui} colonel PISOŢKI. Dar un fapt fórte

curios, decât nu cum-va ar fi provenit numai dintr'o eróre seú o confusiune, este cel următor.

Mi se va permite a'l raporta aici, cu puține îndreptări, precum l'am consemnat într'una din lecțiunile cursului de *Istorie a Archeologiei* ce am publicat la 1877 ¹⁾:

„De pre unicele rămășițe cunoscute ale mormântului de la Concescî, eú nu'l puteam crede de altă origină decât romană seú eleno-scitică, precum sînt alte atâtea bogate morminte descoperite în movilele seú *kurganele* Rusiei meridionale.

„Dar se pôte să mă fi și înșelat. Vasele din Ermitagiú sînt negreșit romane or grece; ânsé ele, luate fiind pôte ca pradă de rêsboiu, aú putut face parte, în bolta de la Concescî, din podóbele unui mormânt mongolic seú tătăresc din al XIII^{le} seeol. Și iată cum ar fi fost acésta.

„Rêposatul vornic Alexandru Sturdza Miclêuşanul, părintele învățatului nostru numismat d^l Dimitrie Sturdza, a păstrat cu indicațiune că provine din vestitul mormânt de la Concescî, o

---

1) Volumul acela, care nu va fi retipărit d'o cam dată în presenta culegere de *Scrieri literare și istorice ale dlui A. I. Odobescu* pörtă titlul: *Cursú de Archeologie. Istoria Archeologiei, Studii intruductiv la acéstă Sciință; Prelegeri ținute la Facultatea de Litere din Bucurescá. I. Anticitatea, Renscerea. Bucurescá, (libr. Socecú și Comp.) 1877, 1 vol. în 8°, de 766 pag. Veđi Lecțiunea XII, p. 567—572.*

mică foiță lungăreță de hârtie de bumbac (10^m,20 lungime, 0^m,7 nălțime), vopsită negru și scrisă pe patru rînduri cu litere albe. Examinând aceste litere la Academia Română unde d^l Sturdza a depus acea curiozitate, m'am putut încredința că sunt caractere curat tibetane, de cele care aducă forțe mult cu literile *devanagari*, scrisoarea clasică a literaturii sanscrite.

„Cu ajutorul publicațiilor lui Schmidt din *Memoriile Academiei de Științe de la St Petersburg* (anul 1840, vol. IV, p. 126), am putut regăsi textul de pe foița d^{-lui} Sturdza, chiar în capul unui tratat liturgic al religiunii budiste, scris în limba tibetană.

„Se scie că legea quasi-monoteistă a lui Buda, care a fost, în India, către bramanism, ceia ce creștinismul a fost, în occident, către legea lui Moise, s'a respândit preste mai tótă Asia, începînd de acum vre o două mii de ani. De la al VII^le secol în cóce, ea își are centrul ei oficial în Tibet, unde marele pontifice budist, Dalaï-lama, ocupă o pozițiune cam analógă cu a Papi din Roma. Cărțile Budiștilor, compuse mai întei în limba sanscrită, aũ fost traduse în cea tibetană și scrise cu nisce litere imitate, precum am spus. dupe cele *devanagari*. Popóarele nordului asiatic, care parũ a fi trãit fără de a urma o anume religiune, pêne în timpul când Gengis-khan le a intrunit spre a constitui cu ele gróznica putere

a imperiului Mongol, aŭ adoptat succesiv credințele budiste, pe care Kabilai-khan, protectorul lui Marco-Polo, le a decretat ca religione de Stat, aducând din Tibet preoți sĕu *lama* pentru instruirea poporului și, cu dînșii împreună, cărțile liturgice tibetane, din care parte, mai apoi, s'aŭ tradus și în limba mongolă. Tibetana ânsĕ, rĕmase mult timp ca limbă consacrată a cultului budist la Mongoli, precum e cea latină la Catolici și elena la Grecii moderni.

„Nu e locul de a ne întinde aci asupra doctrinelor metafisice ale religiunii lui Buda, care reduce sciința supremă la o anihilare completă a individului și la o întrĕgă absorbire a sa în marea divinitate a Universului; pentru explicarea textului nostru, ânsĕ, vom spune numai că acĕstă doctrină, numită pe sanscrit *Pragîna-Paramita*, adică complexul cunoscințelor și practicelor religioase ce conducŭ la perfecțiunea absolută și constitue pre omul ajuns mai presus de tótă sciința, se coprinde în cuvĕntul sanscrit *Yama*, ce însemnĕză „mijlocul de a ajunge“. În imensa literatură liturgică a Budiștilor există trei feluri de *Yama*: cea mică, cea mijlocie și cea mare, numită *Mahayama*. Întrĕga doctrină budistă, șișă *Pragîna-Paramita*, e pe deplin coprinsă numai într'acĕsta din urmă, care și este adevĕrata sfântă Scriptură a acelei religiuni. Dar acea carte multiplă se compune ea însăși dintr'un fôrte mare

număr de fôrte voluminoase *sutra* séu tractate metafisice speciale; cea mai de căpetenie dintre *sutralele* Mahayamei e scrisă tocmai în una sută de mii de *sloka*, séu versuri gemene, dupe cum se obicînuesc în poetica indiană; ea se numesce, pre limba tibetană *Iim*; dintr'insa s'aũ făcut duoë prescurtări, una de 25,900 de *sloka*, și cealaltă de 8,000. Dar, spre a scurta și a se feri de așa multe și lungi desvoltări abstracte, pe care nu le pôte preçi obștea credincioșilor, s'a făcut un resumat al doctrinei Pragîna-Paramita, într'un fel de breviar séu céslov, un fel de mic *Iim* séu *Iim-cîung*, carele pörtă în Tibet și numirea semnificativă de *Dorge-Cîodpa*, adică „tăietorul de diamante“, prin care se caracteriză și preçul și dificultatea învățaturilor și practicelor, atât sufletești cât și trupesci, ce se dobëndesc din studiul acelei multenerate cărți.

„Titlul amênunțit, în limba sanscrită, cu traducțiunea sa în cea tibetană și cu invocațiunea inițială a acestui mic tractat liturgic, compunũ chiar inscripțiunea fășioarei nóstre, al cărui înțeles se reduce cam la frazele urmátore:

Veneratul tractat liturgic din care se învață doctrina biruitorului desevêșit séu a tăietorului de diamante, carele a ajuns mai presus de știința supremă. Înalt cu respect rugăciunile mele către tóte manifestațiunile lui Buda și către toți sfinții budiști.

„Dăca acest document, ce se dîce a fi de la Concescî, nu ne ar spune decît ce este scris pe dînsul, apoi importanța lui ar fi minimă; dar mai mult decît coprinsul său, ar fi importantă acea provenință cu totul extraordinară.

„Cronicele secolului de mijloc vorbescî cu gróză despre năvălirea ordielor tătărescî, conduse de Batiî-khan, căpetenia Mongolilor din Kipcîak, în Rusia, în Polonia, în Ungaria și în țările noastre, la anul 1240. Pustiirile lor, în timp de două ani, aũ amenințat Europa întregă, când de o dată ordiele s'aũ tras înapoi, mărghinîndu-se în părțile cucerite ale Rusiei. Iată ce aflăm despre trecerea lor pe la noi, în anele scrise persienesce, la anul 702 al Egirei (1302 dupe Chr.), pentru sultanul Mahmud-Gazan-Khan, de medicul din Hamadan Fazel-Ullah-Rașid, carele a consultat tóte cronicile mongolice, redactate de învățații chinezî, indienî, uîguri, kipcîakî și alții.

„La viața împăratului mongol Ogotaî, găsim într'un capitol întitulat „despre principii din Deșt-Kipcîak său din câmpiile Rusiei“, cele următóre, în care descoperim lesne, sub alterările pronunțaiunii orientale, numiri geografice și etnice din părțile românescî :

Pe la mijlocul primăverei (anul 1240), principele Batei, cu frații săi, și principii Cadan, Buri și Buglek, (dupe ce cucerise țera celor trei fii ai lui Vladimir), trecură munții spre a intra în țera Bularilor (Bulgarilor?) și a

Başghirdilor (Săcuilor?). Orda, carele înainta pe dreapta, trecând în țera Ilautului (Oltului), vădu venind în contră'i pe Bezerenban (banul Basarab) cu oștile sale; acesta fu biruit. Cadan și Buri, cari se îndreptase împotriva Sasanilor (Saxonilor-Sașilor), îi invinse în trei bătălii. Bugiek străbătu munții acestei țeri ca să intre în Kara-Ulag (țera Românească), sdrobi popóarele Ulag (Vlahii, Românii), trecu munții Babak-berk(?) și intră în țera lui Micislav(?), unde birui pe inimicul care 'l aștepta. Așa dar, principii, umblând de o dată pe cinci căi diferite, coprinseră tótă țera Başghirdilor, a Maghiarilor și a Sasanilor, al căror rege Kelor (Kiraly, pe unguresce *rege*) o luă la fugă. Apoi ei petrecură véra pe malurile Tisei și ale Tunhei (Dunării).

„Nu este imposibil ca, pe când se întâmplău aceste răpedi și spăimântătoare cuceriri, vre o căpetenie mongolă să fi murit pe malul Prutului, și, cu tóte că cronicile locale spună că Tătarii de atunci își strămutară la întórcere morții în ținuturile lor asiatice, apoi tot s'ar puté admite că, în cósta de la Concescî, a fost înmormântat dupe usurile tradiționale ale popórelor scite și ale budismului, kaganul său mîrzacul căruia se va fi pus în bolta'i funerară, calul cu hamutul său, armele și podóbele'i cele prețioase, vasele adunate de dînsul ca pradă, și în fine sentențe și texturi liturgice, scrise în limba religiunii cu litere albe pe fășii de hârtie negrită, precum s'aú mai găsit și altele, pe la 1721, în țera Kalmucilor, și cum sunt încă cele dovedite, la popóarele Asiei nor-

dice și centrale, de către învățatul Pallas și de către mai mulți exploratori moderni.“

Acésta ar fi o ipotesă admisibilă când am puté rămâne cu desevêșire încredințați că, în calificarea hârtiôrei căpătata de răposatul mare-vornic Sturdza, nu s'ar fi strecurat vre o eróre sêu o confusiune, care să amestice un document cu totul medieval sêu pôte și modern, într'un mormânt antic ale căruî rămășițe netăgăduite pörtă un caracter cu totul deosebit. Nicî una din relațiunile folosite de noi, pentru descrierea descoperirii de la Concescî, nu pomenesce despre scrisorî ce s'arü fi aflat într'însa, și, déca profesorul Sêulescu spune la un loc că vasul cel mare, pe care el îl poreclesce „sarcofag“, avea pe dînsul „ôre-care inscripțiuni, în ce limbă nu se scie“, este netăgăduit că acest fapt se repörtă la caracterele, într'adevêr neexplicabile, care se vëdü împunse cu acul pe fundul vasului al duoilé, adică acelei *situle* sêu căldărușe, pe care suntem siliți să o recunóscem, în relațiunea mai explicită a colonelului Gurită, ca una din cele trei *tablale* de argint aurit, despre care acesta face mențiune. Cu greü ne vine a crede că a existat în bolta de la Concescî o amestecătură așa de curiósă cum ar fi, bună ôră, alăturarea unor podóbe de corp și de călărit fabricate cu aur, dupe stilul cu totul barbar al orfăurăriei mongole sêu turanice, din care se găsescü așa multe și bogate speci-

mine în movilele Siberiei, acestea, ȳicem, alăturate cu cele trei vase făurite cu argint aurit de pre modele cu totul greco-române. Apoi cum s'a făcut ca numai acestea să se fi păstrat dintre toate obiectele acolo aflate? Este ore de presupus că ofiȳerul delegat de admiralul Cicȳgof, să fi ales pentru Museul Imperial numai cea ce era de stil clasic, ca singurele obiecte demne de a figura într'o adevărată colecȳiune de antichități? Sėu fost'aũ numai aceste obiecte în posesiunea aceluia dintre fraȳii Iamandi, carele s'a înduplecat a le ceda autorității, pe când cela-l-alt a ȳinut tăinuite vasele și podóbele ce avea în mână? Acestea aũ trebuit să fie: coróna și ȳiuvaierurile de pe schelet, ornamentele hamutului de cal, în fine una din tablele rotunde și câte-va pahare. Cât despre trofeul cu armatură, ȳevile rėsuflătoare și cloșca cu pui, acestea învederat n'aũ avut vre o-dinióră finȳă decât în închipuirile fantasticului anticar G. Seulescu. Dar și chȳiar de ar fi fost, ele nu ne repórtă cātuși de puȳin mintea spre antichități asiatice.

Clătind aceste felurite prepusuri, la care a dat naștere însemnarea, póte eronată, de pe fășióra d^{lui} D. Sturdza, ne oprim mai de preferenȳă la idea că mormėntul de la Concescȳi va fi fost, póte nu cu totul contimporan al fabricării vaselor greco-romane ce s'aũ găsit într'insul, dar cel puȳin nu așa depártat de acea epocă, încat să

fim nevoiți a închipui o ciudată însoțire, o amestecare pînă acum pomenită a două graduri de cultură, așa de tare despărțite unul de altul și prin timp, și chiar prin natura popórelor la care, într'acéstă unică împrejurare, le am găsit întrunite.

Este mult mai firesc lucru și mai obicînit de a afla rêmășițe grece și romane în mormintele acelor Barbari cari aũ jăfuit imperiul bizantin prin cei d'antêi secoli ai erei creștine. Lor, ne simțim mai aplecați a le atribui *Mormêntul crăiesc* de pe cóssta Podrigăi, pe care 'și 'l potũ disputa, grație concursului de presupunerii și de analogii semnalate de noi pînă aci, seũ anticele populațiuni eleno-scitice ale Daciei despre nord, seũ urmașii probabili ai acestora, legionarii și colonii Romani, cari se vorũ fi întins prin munți pînă dincolo de Bucovina, seũ Goții, cari, la un moment, 'și aũ rêsłățit împêrăția de la Caucas pînă la Tisa, seũ în fine, ca o singularitate ne mai auidită, Mongolii budiști din al XIIIe secol al erei creștine. În favórea acestora dă óre-care bănuieli numai înduoielnica fașióră de hârtie tibetană; pe când, din contra, în sprijinul fie-căruia din cele-l-alte trei popóre ale antichității se rostescũ limpede și curat cele trei splendide vase de argint existente, bine chezáșuite cât despre a lor provenință, purtând în sine caracterele lămurite ale artei greco-romane din prima tréptă a scăpă-

tării ei, și dovedind prin urmare că sunt mai mult séu mai puçin contimporane cu fie-care din acei vechi locuitori succesivi ai malurilor Prutului, din ținuturile nordice ale Moldovei și ale Bucovinei.

De ce óre, mai ales, n'am crede că acelaș popor european, carele pêne în timpul medievall ai imperiului bizantin, a practicat pretutinden i obiceiile funerarii ale Barbarilor asiatici, arú fi lásat în morminte de ale lor, atât în Concesc i cât și la Cucurul-mare, bogate veșminte, podóbe și vase? Între acestea din urmă arú fi să se socotéscă și cãldãrușele séu hãrdãiașele de argint, *situlae* cu subiecte mitologice, cãpãtate, rãpitate séu moștenite de la Romani; ca metal și ca artã, ele sânt negreșit nepotrivite la preț, dar ca formã sânt tocmai la fel cu alte multe cãldãrușe care s'au gãsit alãturi cu schelete de Goți, de Franci ori de Saxoni, astrucați sub pãmânt cu hañele, cu giuvañerele, cu armele și cu uneltele lor rituale.

De cum-va s'ar mai afla în ființă vre una din podóbele, scóse fãrã tagã din cripta de la Concesc i și care să se deosibéscă în mod caracteristic de cele trei frumóse vase romane, — *discus*, *situla* și *hydria*, — din museul Ermitagiului, numai acel noú contingent ar puté să tragã cumpëna cu tãrie în partea unia din celelalte ipotese.

III

BISERICI MEMORABILE, CRUCI, SILIȘTI
ȘI ALTE RUINE.

Notițele venite de la învățătorii sătesci asupra unor aședeminte vechi seû ruinate, care sunt seû parû mai mult a fi din timpii voievođilor moldoveni, se află fórte bogat completate în descrierea județului Dorohoiu, lucrată de d^l inginer Filipescu-Dubëu. Vom extrage dar indicațiuni numeroase din acéstă scriere, fără ansë de a ne atinge de acele părți dintr'insa, unde autorul vorbesce despre originea mai multor vechi familii moldovenesci, nici de acelea în care dă amënunte asupra evenimentelor politice petrecute cu siguranțã seû presupuse a se fi petrecut în diverse localități din ținutul Dorohoiu. Vom începe cu plasa în care se află situată capitala.

Plasa Coșula. Dorohoiu. — Aci vom semnala ca monumentul cel mai interesant din tóte puncturile de vedere, *biserica sfântului Nicolae*, clădită de Stefan-cel-mare, spre aducere aminte de bătălia ce el câștigase asupra Polonilor, pe câmpii de la Ionășeni și de la Vêrful-Câmpului, pe malul Siretului. În acea biserică se și vedû zugrăviți pe pãreți, ca ctitori ai ei, marele voevod

(asemené cu portretul din biserica St Nicolae din Iéși), soția sa Dómna Maria și fiii lui, Bogdan, Stefan și Petru voevodă. Exteriorul edificiului în cea mai mare parte are părății netincuiți și lucrați cu pétră cioplită și cu cărămidă mari, din care o parte sunt smălțuite. El ni se presentă cu două rînduri superpuse de scobituri bol-tite în care se dice a fi fost zugrăvite chipuri de sfinți; dar astăzi tótă acea decorațiune externă este fôrte degradată; cea ce a rămas mai aparent consistă într'un mare număr de medalióne de teracotă smălțuită în diferite nuanțe, care trecú de la galbinul cel mai palid, prin galbinul închis, pênă la cafeniú și pênă la tonurile cele mai variate ale verdelui: prázuliú, întunecos și chiar bătënd în albastru. Fie-care din aceste medalióne representă în relief câte o emblemă; printre acestea am observat, în colecțiunea d^{lui} André Lecomte du Nouy, carele a desemnat atât exteriorul bisericeii cât și o parte din decorațiunile ei, o curiosă fêră cu patru picîore, cu ghiare și cu aripe de vultur, cu códă de balaur, cu semne fôrte accentuate de virilitate și cu cap de om spân, purtând pe creștet o largă corónă. Pare a fi *hêrbul* unei poporațiuni, unei localități ori unei familii nobiliare. Mai tóte acele interesante medalióne smălțuite au un diametru ca de 0^m,16. Biserica se afla odinióră încinsă cu casele dom-

nesci ale căror temelii de pétră s'aũ găsit sub pământ în jurul ei.

Dimăchenii. — Tot referitoare la epoca lui Stefan-cel-mare, există tradițiunea că acest Domn a clădit pe lacul cel mare din apropierea târgului Dorohoiu și care pörtă numele de Iezer, o möră al cărui venit era închinat bisericei Sf Nicolae; apoi se dice iar că, în jos de Iezer, pe moșia Dimăchenii, dînsul a înălțat acea iezătură séũ zăgaz gigantic, înalt de doui stâneni și larg de peste 13 stâneni la buză, care pörtă și acum numele de *Iazul lui Stefan-cel-mare*, și care, la un singur loc, are o ruptură, prin care trece apa Jijiei. Înusuși Iezerul are o legendă ce o povesteste cu deamăruntul dl Filipescu; în resumat ea consistă a crede că un schit de călugărite exista odiniöră pe acest loc și că a fost cufundat în apă, dupe cererea a înseși maicelor amenințate de vrăjmașii țării. Acolo, dice-se, ele trăiescũ încă, sunând nóptea clopotele și cântând ale lor rugăcîuni. Acestea le ar fi aflat óre-când un îndrăzneț boier Condea, carele a isbutit a prinde în năvod pe ténëra, frumoșa și palida starițã a schitului cufundat. Aĩ dice că e legenda unei *Loreley* germane. La Dimăcheni se spune iar că aũ fost biserică și curți domnesci ale lui Stefan-cel-mare, pe care apoi le a prenouit vestitul hatman Balica.

Corlătenii. — În localitatea ce pörtă încă numirea de *Vatra-Tîrgului*, se presupune a fi fost odi-

nióră tîrgul *Fălcienii* cu biserică săsescă; cea ce se confirmă prin ruinele care se găsesc sub pămînt când locuitorii ară seú sapă șanțuri. Pe o culme se vede o plat-formă, unde sunt urmele unei fortificațiuni de pămînt, în formă de trapez și înconjurată cu un șanț adînc de $\frac{1}{2}$ stînjen, și larg de $2\frac{1}{2}$ stînjeni, cu țărâna pusă în val pe partea din lă-untru. Cuprinsul intern este o suprafață de 53^m. lungime și 40^m lățime, cu o singură deschidetură spre S. Acest loc se numește *Cetatea*.

Miclăușeni. — Se află un loc numit „*Siliștea-veche*,” pe cîsta unei văi mușchiose, unde se găsesc câte-odată resturi ce dovedesc urmele unui sat. Numirea lui nu s'a păstrat.

Brăiescii. — Osebit de movilele despre care a fost mai sus vorba, în această comună, d^l Filipescu a constatat punturile următoare: „*Vatra-tabără* în pădure, despre care tradițiunea poporană spune că aice a fost tabăra unei oștiri în vechime; *Palanca*, nu departe de tabără, cu mai multe urme de gropi, în care s'a păstrat provisiunile pentru oștire, și în care săteniî își ascundeaă avutul în timpî de năvăliri; și *Temeliile*, resturi de zidărie, în pămînt ale caselor unui Gorovei, carele pribegind, casele i s'a păstrat din întîmplare.”

În privința schitului **Gorovei**, din această plasă n'avem nimic alt de dîs decît că a fost

întemeiat la anul 1742 de un Ion Gorovei și că el nu conține nimic interesant din punctul de vedere arheologic.

Prăstescii. — „Remarcabile sunt acolo: 1° *Temeliile*, resturi vechi de zidărie, de care spune tradițiunea poporană că odinioară ar fi fost biserică săsescă, fără să se pótă sci când și cine a făcut'o, nici când și cine a stricat'o; 2° *Rădicătura-mare*, în pădure, este o movilă întinsă, de a supra căria sunt nisce rămășițe de fundamente despre care se ȳice, în partea locului, că ar fi fost o întăritură, dar nimic alt nu se scie.“ Acéstă ultimă indicațiune a d^{lui} Filipescu, 'și ar fi găsit póte un loc mai potrivit în prima parte a notițelor nóstre. O altă observațiune de făcut este că ruinele de biserică pórtă adesé, în regiunea acéstă, numirea de *biserică săsescă*.

Văculescii. — Pe valea Cobilei, este un loc ce se chiamă *Siliștea Călugărescă*, unde se crede a fi fost un sat mare și o mănăstire; iar pe cósta și pe șesul din dreapta Jijiei, despre Dimăcheni și Corlătesci, un alt loc pórtă numirea de *Siliștea-Vechie*, și asemeni se ȳice că a fost acolo sat mare. Amênduoé aceste sate s'arü fi răsipit în răsbóiele cu Tătari.

Plasa Berhometele. — **Dîrșca.** Pe comuna Dîrșca, la răsărit de sat se vede o siliște, pe care în vechime a fost un sat cu acelaș nume; tot

acolo se află un loc de altar, cunoscut prin două petre rotunde, late de patru palme (1^m,11) și gróse de o palmă (0^m,27), care staū culcate ¹).

Vlădenii. — Spre apus de Dîrsca, pe póla colnicii despre Molnița, este cătunul Vlădenii, unde și acolo, în spre răsărit și méđă-đi de biserică, se află o siliște ca de 40 fălci (572,000^{m.p.}); dupe spusa bétrănilor a fost în acel loc un sat mare, unde se cunoscū acum ruine de case și gropi de pivnițe.

Pěrîul Negru. — Asemení și în acéstă comună, spre apus de cătunul Vlădenii, se cunoscū urme de siliște vechie, unde se đice că a fost un têrg mare cu numele *Vlădenii*, răsipit de dușmanî, în timpî de bătălii.

Gremescii. — Aci este pe un dél *o tabără* unde se vėdū multe săpături, și în partea locului se pretinde că acolo aū tărărit oștirile pe vremea răsboielor lui Stefan-cel-mare cu Ungurii.

Ionășeni. — Pe câmpia acestei moșii către satul Vêrful-Cămpului se află locul de răsboiu unde Stefan-cel-mare a bătut, la 1492, pe Cazi-

1) Completăm aci prin óre care amėnunte interesante, adaose de d. Filipescu Dubėu, cele ce am đis la § I despre movilele din Dîrsca :

«*Movilele Brézului* spre N. de la sat, una pe vêrful și «alta pe cósta ostică a délului, înalte încă peste 1¹/₂ stânj., «âmbel prăbușite la vêrf, semn că aū fost deschise și cercetate».

mir regele Poloniei. De la cătun mai la vale, se cunósce un vechiu cimitir, de-a-lungul Siretului; acolo a fost clădită și o biserică, din ale cărui temelii s'aũ scos pétră și oseminte omenesci. Prin cimitir se găsecũ și lespeđi morméntale ale căror inscripțiunĩ sũnt acum cu totul șterse.

Vêrful-Câmpului. — Tot pe malul Siretului, dar către cătunul Dobrovăuți, unde se afla și lunca Zamoștiei, există asemeni un loc ce pórtă numirea de cimitir vechiu; când riul surpă malurile, se vedũ adese, óse de mortți, dar aci urme de biserică nu se distingũ.

Spre N. ánsẽ este o siliște vechie.

Rudescii. — Pe pãriul ce trece prin acest cătun este clădit un vechiu pod fórte solid de pétră, care nu are nici o iscripțiune, dar i se đice *Podul lui Těutu* și se crede că este întemeiat chĩar de logofětul Ion Těutu, despre care vom avé îndată a vorbi mai pe larg.

Bălinescii. — Comuna Zamoștia se află la împreunarea Siretului cu Molnița; în cătunul Bălinesci, care face parte din acěstă comună, spre nord și pre malul deluros al Siretului, se află o biserică demnă de atențiune, sub patronagiul St. ierarch Nicolae; ea e zidită de logofětul Ión Těutu pe la anii 7007 de la facerea lumii, de chemvrie 6 đile, (1498), dupe cum se constată dintr'o inscripțiune săpată pe o tablă de pétră, ce stă aședată în zidul de-a drépta bisericeĩ, spre

miédă-đi, la o înălțime de un stângen și jumătate (3^m.35); această inscripțiune este în limba slavonă și memorază despre Stefan Vodă, fiul lui Bogdan Vodă; biserica e de formă lunguieță cu absidele seú fundurile poligonale; temelia, la o înălțime de un metru de la pământ, e clădită cu duoă rînduri de petre cîoplite; în sus, trupul bisericeii e făcut cu cărămidă mare și solidă, ânsé unghiurile sînt și ele închiâiate cu pétră cîoplită, precum este și brăul de sub stréșină în jurul bisericeii; tocurile de la uși și ferestre sînt și ele de pétră cîoplită cu nervure seú ciubuce; ele se încovóie sus în arcuri. Bolta centrală a bisericeii, care este susținută pe arcuri de pétră, e astăđi în parte dărămată, fiind acopereméntul cu totul spart, astfel încât apa ploilor străbate în lă-untru. Tincuiala a dispărut mai pretutindenii pe din lă-untru ca și pe din afară, lăsând ânsé a se vedé că părății externii, precum și cei interiorii, aú fost zugrăviți cu chipuri de sfinți. Zidul se vede mai pretutindenii gol, iară la bolți se distingú nisce olane, dispuse simetric și îngropate cu ipsos în zid; pe ale lor funduri smălțuite se cunósce fórte bine marca Moldoveii, adică zimbrul, stéoa, duoii delfinii și o femeie. Această biserică în întregul eii, pare a nu fi încercat vre o restaurațiune radicală, deși mult timp a fost părăsită și supusă la vandalismul păgânilor, cari aú părăns cu sulítele lor chipurile sfin-

șilor. Se scie numai că, pe la anii 1763, un 6re-care boier, jignicerul Ieremie Bahrinescu din Bucovina, devenind prin însurătore proprietar al cătunului Bălinescî, a reparat acoperemântul și tēpla (catapetēzma) acestei biserici.

Clopotnița, rēzimată pe patru pilastri de pé-tră cōplită, d'asupra cărora pāretele se încovóie în arc, este și ea zidită de cărāmidă cu unghiu-rile de pétră.

În interiorul bisericeî în partea drēptă a pā-retelui ce desparte corul de advon, se vedū zugrāviți logofētul I6n Tēutu ¹⁾ cu soția sa Margareta și cu fii lor Petrașcu, I6n și Anastasia.

---

1) Despre portretul logofētului I6n Tēutu, zugrāvit pe pārețiî bisericeî de la Bălinescî, vorbesce dl V. A. Urechie într'o notă archeologică din *Buletinul Instrucțiunii publice* pe 1865 și 1866, pag. 519, unde 'l pune în comparațiune cu un medalion sculptat, care representă pe ilustrul cronicar, logofētul Miron Costin, și care medalion se află în Bucovina. Dlui se exprimă precum urmēză: «La biserica Bălinescî, acum numai nisce ruine în Moldova, există, cum se scie, o zugrāvélă a fresco din secolul al XVI^{lea}, representând pe logofētul I6n Tēutu și pe soția sa, ctitoriî aceî biserici. Dēcă amintesc acēstă zugrāvélă este spre a arāta că aflām între portretele lui Tēutu și Miron, unele asemēnări extraordinare în costum și posă, și multe chīar și în fisionomiî. În adevēr, la āmbiî aflām acelaș superb costum venețian, în acelaș mod brodat, așa că am fi autorisați a conchide că acest costum era ceîa ce am putea numi ađî o uniformă de *logofēt mare*.

«Portretul lui Tēutu fiind cu colorî, bine am putē sta-

Chipurile sînt acum în rea stare de óre ce aũ fost negreșit udate și șterse de ploĩ. Logofetul Těutu este reprezentat dănd să ĩngenucheze dinaintė unei mici efigii a bisericeĩ sale. Cele-lalte personagie sînt ĩnfăcișate, ĩn partea opusă, ĩn proporțiuni mai mici decăt dînsul. Aceste chipuri ctitoricesci, precum și lespeđile mormēntale din biserică, aũ fost decopiate la anul 1882

---

bili și colorile costumului lui Miron. Așa culoșii la Těutu sunt cārămiđii, haľna de desubt roșie deschis și cu capetele bordate cu cacom; cingetőrea cu paftale, care aceste numai diferescũ ceva la ămbele portrete ce comparăm. Pe d'asupra, un fel de manta cu mănecelē despicate, cu gulē de blană de samur. Colórea stofei avut brodată cu aur, este la Těutul albăstrie. ĩn cap un toc cu brodărie de aur ĩn arcade. Comparănd ambele portrete din privirea fisionomieĩ, se vede ĩndată predominănd acelaș tip, acelaș nas prelungit și acvilin, aceleași sprîncene largi și formănd arcade bine desemnate, barba mărnică, dėsă, coperind mult buzele; plete lungi pēnē la umeri. Diferența quasi-unică este că Miron are mustăi marĩ și plecate ĩn jos și Těutu le are mai puține și ĩntórse ĩn sus. ĩn fine, corpul acestuia se vede a fi fost mai pușin voluminos.»

Ni se pare că acēstă comparațiune este, din nenorocire, stabilită nu pe portretul cel mult confus și decolorat al logofetului Těutu, astfel cum el se află acum ĩn biserică de la Bălinesci, ci pe restituțiunea cu totul fantacistă ce a făcut dupe dînsul rēposatul G. Asaki, ĩntr'o cromolitografie fórte rēspăndită ĩn public; ĩn aceia, Těutu și soșia lui aũ priimit de la dărnicia archeologului modern veșminte mai mult luxoșe decăt autentice. Copia făcută la 1882 de dl Bucewski ne a dovedit tuturor acēsta.

de d^l pictor Bucevski din Cernăuți pentru Muzeul din Bucuresci și pentru Academia Română, unde se află acum depuse acele copii.

În peristil se vedu deșce morminte, care să credū a fi boltite ; șépte sūnt spre răsărit, acoperite cu lespeđi de pétră cïoplită, în lungime ca de un metru și jumétate și gravate cu inscripțiuni slavone ; decopiându-le precum am spus d^l Bucevski, pré sf. sa părintele episcop Melhisedec le a publicat și le a comentat în volumul său *Notițe istorice și archeologice, adunate de pe la 48 mōnăstiri și biserici antice din Moldova*, (Bucuresci, 1885 ; p. 292—296). Acelea sūnt : al lui Ión Těutu, logofet al lui Ștefan Voevod, din 1501 ; al fiului său Teodor, din 20 septemvrie 1484 ; al altui fiū al său Petru din aceeaș đi ; al fiicei sale Vasilca, din 13 septemvrie 1495 ; al dómnei său kneghinei Maria, muma lui Dragotă Těutovică, din 23 martie 1499 ; al Mariei kneghinei, soția lui I. Těutu logofetul, din 29 septemvrie 1500 ; și în fine al kneghinei Angelina soția lui Dragotă Těutu, din 30 maū 1617. Cele-l-alte trei lespeđi morméntale, din care una este de om mare, iar douē de copii, staū în urma acestora spre apus, asemenea acoperite cu inscripțiuni slavone ; transcriptiunea lor n'am putut'o dobēndi.

Se đice că sub biserică s'ar fi aflând o ascunđetóre, în care staū mai multe obiecte prețioșe,

dar intrarea ei a fost cunoscută numai de un om bătrân, carele astăzi a și încetat din viață.

Cu toate că biserica logofetului Tăutu de la Bălinesci este tare stricată, dar tot se mai face serviciul divin într'însa; ea ar putea exista încă mulți secolî, de i s'ar face o reparațiune; altfel în curînd pôte deveni o adevărată ruină.

Despre clădirea bisericeii de la Bălinesci vorbesce și cronicarul Miron Costin (*Letopisețele țerei Moldovei*, publicate de d^l Cogălnicenu, tomul I. p. 146) la domnia lui Bogdan-Vodă, fiul lui Ștefan-cel-Mare. Iată cuvintele cronicarului :

„Bogdan-Vodă, decă a stătat domn, a socotit antei să și întărescă lucrurile cu megieșii și să și arate nume bun. Pe învățătura tatălui său lui Ștefan-Vodă, trămis'au la împăratul Turcilor pe Tăutul logofetul cel mare cu slujitorii, pedestrime, darabani, de au dus birul, decepungi de bani, și s'au închinat cu totă țera la sultanul Suliman, împăratul turcesc. Iară împăratul, de bucurie mare, cu dragoste i a primit și a dăruit toți banii Tăutului logofetului celui mare, și i au adus în țeră și s'au apucat cu acești bani de au zidit o iscusită biserică în sat în Bălinesci pe Siret, în ținutul Sucevei (acum în Dorohoiu) care trăiesce și pene astăzi“.

Logofetul Ión Tăutul a fost și fondatorul unei alte biserici, închinată sfîntului Nicolae ca și cea dela Bălinesci. Principele Dimitrie Cantemir

ne spune într'o notă, consacrată acestui învățat și iscusit ministru al domniei Moldovei, că el a zidit în Constantinopol, palatul Moldovei ce se numea Bogdan-Sarai și într'însul o biserică sub patronagiul sf. Nicolae (*Geschichte des Osmanischen Reichs*, Hamburg, 1745 p. 179).

Din colecțiunea de anecdote a lui Ion Niculce, cunoscută sub titlul de *O sémă de cuvinte* etc. (*Letop. țăr. Mold.* T. II, p. 199) aflăm iară că Tăutul fusese dăruit de către regele Poloniei, atunci când el a închieiat pacea între acesta și Stefan-cel-Mare al Moldovei (7008—1501) cu mai multe sate la margine, puindu-le hotar riul Cirimușul, adică Câmpul-Lung, Rusesci, Putila, Vijnița, Ispasul, Milia, Vilavcea, Carapciul, Zamoștia, Văscăuții și Voloca“.

Mórtea logofătului Ión Tăutul s'a întemplat la anul 7019 séu 1511 dela Christos, dupe cronica lui Miron Costin (*Let. ter. Mold.* T. I. p. 151).

Din confruntarea acestor deosebite date trebuie să conchidem că, decă în adevăr inscripțiunea bisericeii de la Bălinesci pórta létul 7007 adică 1498, Miron Costin a comis o eróre dicënd că logofătul Tăutu ar fi clădit'o cu darul ce ar fi priimit de la Sultan; cõci acel dar, decă este adevărat, nu 'i a venit decăt cu trei-spre-dece ani în urmă, adică chïar în anul când el a rēposat. Este mai probabil că Tăutul va fi consacrat acei bani la clădirea palatului moldovēnesc și bisericeii

sf. Nicolae din Constantinopol, despre care vorbesce Cantemir.

O altă eróre comisă de Miron Costin și repetită de principele Cantemir, se vede a fi și numele Sultanului cu care a tratat Bogdan-Vodă și Tăutul; acesta trebuie să fi fost Băiazit II, care a împărățit pêne la 1512, în vreme ce Sulimancel-mare s'a urcat pe tron abié la 1520. Cercetările rigurose prin inscripțiunile murale și tumulare de la Bălinesci elucidéză parte din aceste confușiuni de date.

Nicolae Bălcescu a publicat în *Magasinul istoric pentru Dacia* (t. I. p. 135) o mică biografie a logofătului Ión Tăutul.

Plasa Herței. Tărnăuca. — Pe moșia Tărnăuca la S. E. de tîrgul Herței, în spre răsărit de sat, se ȳice a fi fost biserică săsésacă, acolo, unde se vedũ nisce temelii și unde se pretindũ a exista și nisce bolți sub pămént. Spre méđă-ȳi de același sat se află patru gropi rötunde ca de un stângen (2^m23) adũncime și tot atâta în diametru; se ȳice că într'insele locuitoriri români ascundeaũ grânele lor, când năvăleau Tătarii ¹⁾.

---

1) Vom complecta cele ȳise în § 1 despre *Zamca* de la Tărnăuca, cu următórea indicațiune a dlui Filipescu:

«Délul *Zamcã* spre vest de la satul Tărnăuca, dél destul de înalt, pe al căruĩ vîrf este un frumos podiș de formă cam

Oroftiana. — În comuna Oroftiana, pe malul Siretului, sunt două locuri însemnate ca biserici vechi; ambele sunt pe deluri nalte, dar cea din S. de Oroftiana-de-Sus nu mai prezintă nici o urmă, fiind siliștea veche de acolo cu totul cultivată; la S. de Oroftiana-de-jos se vedu încă, sub o șandramă de șindrilă, ruinele celei-lalte biserici și mai ales altarul. Pe aceeași culme de del de d'asupra Oroftiane-de-Sus, mai sus de mijlocul delului spre apus, se dice că s'a găsit oșe de ómenî. În pădure, pe muchea delului d'asupra Prutului, a fost o cetate a cărei pozițiune domina satul și șesul. Șanțurile ei au încă o adîncime de peste un stângen, iar lărgimea îi este de două stângenî și mai bine, cu val pe din lă-untru. Suprafața închisă e mai îngustă de 180 stângini, care 'i e lungimea; cu totul, coprinde patru fălci. Acestei localități i se dice când *Cetatea Sașilor*, când *Cetatea Leșilor*.

Fundul Hertîi. — „Cetatea Hertîi pe muchea înaltă a delului, e ca de 100 stângini în lungime și ca de 70 în lățime, de formă cam pătrată, în-

---

rotundă, de unde este întinsă și plăcută vederea asupra Basarabiei, Bucovinei și României; tîrgul Cernăuți se vede foarte bine. Acest întins podiș este în mare parte petros. Tradițiya populară spune că ar fi fost acolo în vechime cetățuie de pîtră, din care au rămas numai fundamente în pămînt și urme de șanțuri împrejur.

conjurată de mari șanțuri, cu valuri pe din lăuntru.

„Se vedă la mijloc, urmele a două șanțuri ce o străbată. Pe acolo, s'aŭ găsit în vechime săgeți, porțiuni de arcuri, topore de pără, cărămidă și sgară. La o mică distanță de *Cetatea Hertzi* este *Cetățuia*, cu multe urme de întărituri, făcută, dicu unii, pentru susținerea cetății, iar alții pretindă că e mai veche decât dinsa. Pe acolo s'aŭ găsit bombe de fer găurite, săgeți și alte rămășițe“.

Baranca Hertzi. — Tălăriile din codrul Hertzi aŭ fost mult timp vestite în Moldova, precum în țera Românească erau cele din pădurea Vlăsii. Ca puncturi unde se exercitaŭ crușimile haiducilor se semnalază, pe lîngă cătunul Baranca, *Fântâna tîlharilor* și *Poiana îngrozitoare*.

Horbova. — În marginea pădurii, despre șesul Prutului, pe o înălțătură, staŭ trei rînduri de șanțuri vechi, adînci pe-a-locure de un stat de om, cu pămîntul aruncat la dél spre partea pădurii; aceste mari șanțuri sunt apărute în dreapta și în stînga de altele mai mici. Tradițiunea atribuie răsipa acestei cetățui, bătălielor ce aŭ fost, la 1686, între Moldoveni, Leși și Turci.

Plasa Prutul-de-Sus. Șuhareul. — Pe un dél despre amiedă a satului Șuhareul se găsesce o pără în patru muchi, în mărimea unei mese, pe

care se distingă abie litere slavone, care formau o inscripțiune. Acesta se vede a fi fost un altar de biserică. Acolo era și o cruce tot de piatră. Totul arată a fi fost aci un cimitir.

Ibănescii. — La 600 prăjină (4014^{m.}) de cea din urmă movilă din marginea măgurei celei mari, spre S. E. de satul Ibănesci, este o siliște veche, acum cu totul arată, unde se găsesc încă bucăți de fer, hârburi, spărturi de cărămidă și alte obiecte vechi. Sunt acolo și urmele unei biserici dărâmate.

La marginea comunei spre S. E. este vechiul cimitir cu ruinele unei alte biserici, din care mai există o boltă de cărămidă și nise morminte omenești.

Hudescii-Vatra. — Remarcabile sunt pentru această moșie, *Cetățuia* în pădurea despre Prut, înconjurată de mari șanțuri și cu val interior, și apoi *Fântâna-Dómnai*, în care se zice că s'ar fi aruncat capul tăiat al unei dómne (?).

Cordărenii. — Pe un șes lângă râul Ibănesa, în locul unde se află astăzi cătunul Cordărenii Gafencului, era din vechime și pînă la anul 1840, zidul unui templu săsesc zidit cu cărămidă mai mare decât cea ordinară; el avea 8 stâneni (17^{m.},84) lungime și 4 ²/₂ stâneni (10^{m.}) lățime și era de o formă rötunjită.

Spre apus de acest templu, pe moșia Ghien-góia este un loc pe muchia délului lângă râul

Ibănésa, care p^ortă numele de *Siliște*, unde se dⁱce că a fost oraș vechiu; pe acel loc s'a^u descoperit, la anul 1842, două pistóle de formă primitivă, care s'a^u luat de către posesorul Vasile Urđică.

În aceeaș comună se află încă nisce gropi, care sunt așa de vechi încât, când se întem^{pl}a a se cufunda vre-una, se găsesce pe jumătate plină cu cóje de semințe de mei (mălaiu). Se crede că acele gropi sunt ascund^ęto^{ri} de proviziuni din vremile Tătarilor. Înfine în centrul comunei se află două f^ontăni f^orte vechi; ambele sunt situate l^ungă rⁱul Ibănésa. La cea despre răsărit s'a găsit o cruce naltă ca de un stat de om și care purta inscripțiunea *Haivas* (?)

Plasa Prutului-de-jos. Crasnaleuca. — În comuna Crasnaleuca, situată pe malul Prutului, sunt trei cătune. Spre nord e Miculinți; în fața satului actual se află o insulă, la un loc, unde Prutul formeză un cot numit cotul Pereriței; într'insa se ved^ę ruinele unei biserici de pétră, împrejurul căria a fost sat. În timpul răsbóielor între Turci și Ruși la începutul acestui secol, locuitorii aceluⁱ sat a^u perit și satul s'a răsipit; de aceia și locul a luat numirea de *Pererița*. Satul Miculinți s'a intemeiat mai în urmă pe la 1812, pe malul Prutului.

Cătunul Crașnaleuca este mai la S. pe un pisc de dél în partea despre răsărit, unde se află

și morminte multe din timpul holerei din 1848; este acolo și o cruce mare de pétră, care se dăce că a servit de hotar Turcilor, cum și când nu se scie; locul pe care e aședată se chăimă *Piscu-Crucei* și *Hotarul-Turcului*.

Al treilea cătun este Ghireniî lui Curt, unde și acolo este o biserică trăsniță și ruinată.

Miorcanii. — În dreptul locului dăis *Pererița*, se află o vechie întăritură numită și acésta *Zamca*, întocmai ca cea de la Têrnăuica; este situată lîngă drumul de la Ștefănesci la Rădăuți; are două rînduri de șanțuri de 7 palme adîncime și 44 lățime, cu valuri interióre distanțe între ele de 4 stânjeni. Este un trapez ca de 30 stânj. lungime și 14 stânj. lărgime. Acésta întăritură se atribue anului 1679.

Ghireniî lui Têut. — În sus de acest sat este un loc mare de sat vechiu care pörtă numele caracteristic de *Siliștea Slăvitenilor*.

Darabaniî. — Aci este o vale care se chăimă *Valea Ieșencă* și se distinge prin urmele unei siliște, adică unui vechiu aședemént de sat părăsit.

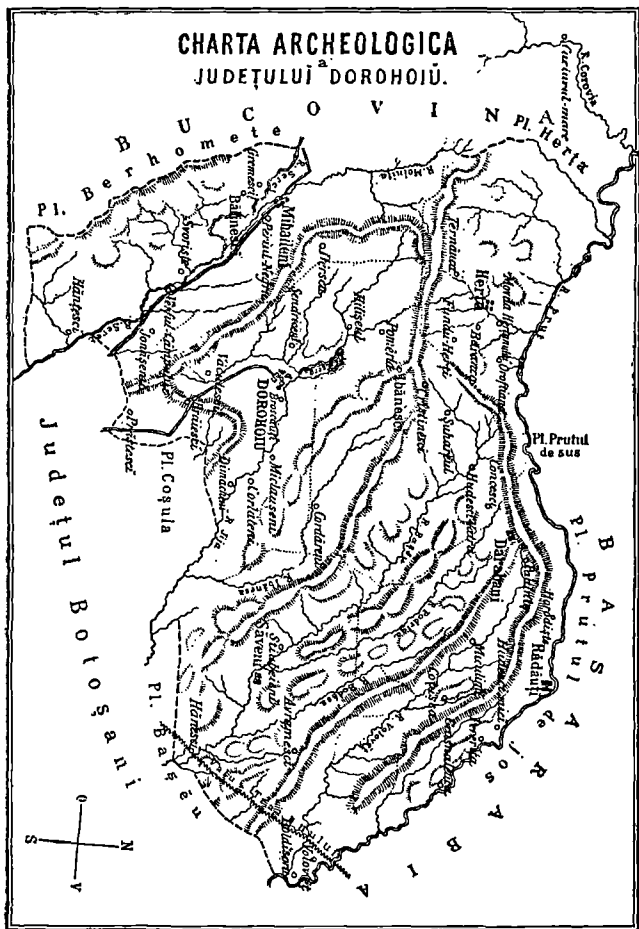
Păltinișu. — În fine, în acésta plasă se mai află și spre sud de satul Păltinișu o siliște vechie care este cunoscută sub numele de *Siliștea Bădelița*. În aceste regiuni, așa des pustiite de incursiunile Tătarilor, nu este lucru de mirare a găsi o mare mulțime de urme de tîrguri și sate distruse și răsipite prin băjenii.

Plasa Bașeu. Podriga. — Aci nu avem alta de amintit decât locul ce p^ortă încă numirea de *Câmpia războiului*, fiind-că, d'asupra unui dél de acolo, s'a petrecut, pe la anul 1452, lupta între Iliș și Stefan, fi lui Alexandru cel bun.

Boldișorul. — Este de observat la un loc, și *Mormintele*, o ridicătură însemnată d'asupra pământului, unde se dice că zac^u osemintele ostașilor căduți într'o bătălie; în préjmă sunt și urmele unui șanț mare care a putut servi într'aceiași împrejurare războinică.

Volovățu. — Se cunósce a fi fost și aici o biserică, acum d^erămată, în jurul căria este un vechiu cimitir.

Întru atâta se mărginesc de o cam dată notițele ce am putut aduna asupra anticelor monumente care se află încă séu care s'a^u descoperit în județul Dorohoiu. Natura înduioásă a celor mai multe din ele nu 'mⁱ a^u permis nici de a le supune la o clasificare rigurósă, nici de a le descri într'un mod colectiv, care să facă a se prețui mai bine legăturile ce trebuie să existe cel puțin între unele rămășițe de aceeași specie. Am fost mai în tot-d'auna silit să mă mărginesc într'o înregistrare a faptelor ce am cules, colindând succesiv cele șese plăși ale județului. Sper totuși, că mica hartă geografică, pe care o alăturez aci, va înlesni cititorului coordonarea mai logică a unora

din elementele pe care le am întrunit într'acéstă lucrare'). Cu ochii pe șirurile de mari colnice și pe văile număróselor ape care străbatũ acest ținut mai tóte cu direcțiunea de la N. spre S., și luând drept semne de orientare numirile de localități ce sũnt însemnate în textul nostru, acela pe care o asemenea constatare l'ar interesa, póte să urmárească răspândirea și înșiruirea movilelor, póte să precizeze calea valului, ȃis *Troianul*, póte să studieze acea fórté însemnată pozițiune a măgurei, a movilelor, și a cetăților de la Ibănesci; apoi el va vedé în ce loc s'a descoperit minunatul tesaur de la Concesci; din timpĩ mai apropiáti de noi, va culege sciințe despre aședemintele bisericesci ale unor bărbați vestiți în istoria Moldovii, precum sunt Stefan-cel-mare, ctitorul Stuluĩ Nicolae din Dorohoiu, și logofétul sėũ Ion Tėutul, întemeietorul bisericeĩ de la Bălinesci; în fine va avé încă și ocașiune a determina câte-va locuri de bătălii faimóse și va vedé cum invasiunile și predările din vremile trecute aũ

---

1) Natura și formatul acesteĩ edițiunii nu aũ permis să adaugem la lucrarea de față, precum și la alți articoli de caracter curat archeologic coprinși în aceste volume, stampe reprezentând obiectele antice despre care vorbim. Acestea 'și arũ fi găsit locul potrivit, atât în descrierea Tesauruluĩ de la Concesci, cât și în aceia a odórelor de la Snagov, a uneltelor preistorice și a altor antichități despre care va veni vorba de aci înainte.

răsipit în forțe multe puncturi ale județului, antice târguri și sate vechi.

Déca de la asemenea generalități topografice și istorice, ne am întorce luarea a-minte asupra unor cestiuni mai mărunte și cu totul atingătoare de practica artelor séu mai bine a industriilor artistice din țările noastre, cu câți-va secolî mai înapoi, ar fi locul, aci în Dorohoiu, póte mai mult decât ori unde, a se cerceta cu tot dina-dinsul déca este un ce local séu o importațiune din străinătate, acea fabricațiune de olane și de medalióne de lut, ornate cu relievruri și acoperite cu smalțuri de diferite colorî, cu care aũ fost decorate forțe multe edificii vechi ale țării. Ele se învederéză încă, prin specimine cât se póte de marcante, pe biserica sf. Nicolae din Dorohoiu și pe cea de la Bălinescî; dar negreșit că mai sunt și aĩuré, cõci însu'mi am depus, acum câți-va ani, la Museul național din Bucurescî, o mică colecțiune de asemenea olane cu figure aparente, de pe care smalțul se cojise; erau, între altele, un fel de balaur, apoi și o scenă de Biblie, adică Adam și Eva cu pomul sciinței între dînșii. Aceste bucăți fragmentate 'mi aũ fost date de d^l I. A. Cantacuzino, care le adusese de la moșia Hăntescii din plasa Berhometului. Semnalăm obiectele de felul acesta ca demne de un studiu interesant.

Deci, celor ce vorũ voi vre o dată să se fo-

loséscă de aceste note, adunate și 'mpreunate cu forțe slabe lăncuirii între ele, le rămâne tótă grija de a înjghieba o istorie archeologică a județului Dorohou; aci voru găsi numai fapte grămădite într'o lucrare fără pretențiune, căria nu'î putem da alt titlu decât acela de simplu raport ¹⁾.

Bucurescă, 1871 și 1887.

Tipărit, sub forma lui primitivă, în *Monitorul Oficial al României* din 1871 și într'alte diare din acel an.

---

1) Raportul primitiv despre *localitățile semnalate prin rămășițe antice în județul Dorohou*, era urmat de două tabele sub titlurile următoare :

I. *Tabelă sinoptică de diferitele așezăminte și descoperiri de obiecte antice în districtul Dorohou*, cu 9 rubrici și anume : Plasa, Comuna seú cătunul, *Tumuli* (măgure, movile, gorgane), Cetățuș de pământ și șanțuri, Cimitire și morminte vechi, Siliștii vechi de sate și orașe, Biserici vechi în ființă seú ruinate, schitură răsipite, cruci staționale, Diferite lucrări de pământ (gropi, fântâni, iezuri), Descoperiri întâmplătoare de obiecte antice.

II. *Tabelă comparativă de Tumuli (măgure, movile, terațe de pământ) din districtul Dorohou*, cu 8 rubrici, și anume : Comuna seú cătunul, Plasa, Numirea *tumulilor*, Situațiunea lor, Periferia la basă în metri, Nălțimea în metri, Forma, Semne particulare.

ARTELE DIN ROMÂNIA, ÎN PERIODUL PREISTORIC

Conferență rostită în Ateneul Român, la 17 dechembrie 1872¹).

Domnilor,

Pușina deprindere ce am de a vorbi în public, și mai ales dinaintea unui public așa de numeros și care, cu drept cuvânt, cere ca toate câte i se spun de pe această tribună a luminelor

---

1) Autorul își propusese a face o serie de patru conferințe sub titlul de : *Răpede ochire asupra producțiilor artistice din trecut, în țera noastră, și asupra instinctului artistic al poporului român.* Din acest număr, numai prima a fost rostită și publicată sub numirea de : *Considerațiuni generale asupra artei în țera la noi.* — *Artele în periodul preistoric.* — A doua conferință care tractă : *« Despre artele din România în epoca romană și în timpul Bar-*

să fie tot așa limpede și lămurit rostite, ca și sănătos cugetate, acea lipsă, ție, de deprindere în arta retoricăscă mă silesce să vă cer voie a urmări cu ochii pe notele mele, șirul ideilor ce prin bună-voitorea d^v. prezență m'ați autorizat astădî a vă expune. Și decă fac așa, cauza—trebuie să v'o mărturisesc—este numai temerea ce am ca nu cum-va, prin desghinurile neinstrunate ale unei cuvântări rău măiestrite, să nu pot nici eu cumpăta cu o dréptă balanță, însemnătatea cugetărilor și observațiunilor ce voiesc a desvolta aci, nici d^v. să nu măi puteți coprinde cu gândul întregimea scopului ce'mi propun; măi ales când vin a vă vorbi despre o materie așa nouă, așa pușin studiată, așa înduoioasă, -- voru țice mulți, — ca aparițiunea măi multor serii de producțiuni artistice în România pe timpii furtunoși ai trecutului ei, ca existența unui adînc simț artistic, unui puternic instinct estetic, ce caracteriză, printre alte popóre ale Europei întregi, pe poporul nostru românesc.

Îmi este témă, în adevăr, ca pășind cu d^v.

---

barilor.—*Considerațiunî asupra tesaurului de la Petrósa*, a fost ținută în șioa de 18 ianuarie, 1873, dar nu s'a publicat. Cele două care trebuia să urmeze, erau să aibă drept subiecte : «*Arta bizantină în România, séu arta națională română.* — *Considerațiunî asupra bisericeî episcopale de la Curtea de Argeș,*» și «*Instinctul estetic al poporului român.* — *Ornamentațiunile poporane de stil românesc.*»

Într'un câmp de investigațiuni atât de puțin explorat, să nu mă expun, prin lipsa de o formă bine țermurită a ideilor, de a răsiți dinainte-vă, în vorbe neroditoare, atâtea cugetări, atâtea iscodiri, atâtea cercetări, atâtea observațiuni și comparări, ce în timp de două-șeci de ani aproape le am cules cu osteneți, dar cu dor și cu plăcere; le-am plămădit cu ce brumă de știință am putut și eu să adun din studie și din călătorii, spre a neteși óre-cum drumul celor ce voru descrie într'o ții, cu mână sigură și măiestră, originile artei în istoria și în obiceiurile țilnice ale poporului nostru românesc.

Aș dori, domnilor, ca și cel căruia nu 'i a venit nici o dată gândul cum că s'ar fi ivit și în trecutul nostru cel mult turburat, manifestațiuni estetice cari, în felurite ramure ale artelor, constituă pêne la óre-care punct un adevărat *stil românesc*; ca acela care n'a băgat nici o dată de sémă cu cât poporul nostru, și mai ales cel câmpenesc, se osebesce din cele-l-alte națiuni vecine séu depărtate, printr'o înfașurare armonică specială, prin óre-care semne eminentemente artistice, tipărite în portul și usurile sale; ca acela chiar, țic, să éasă de aci cu întemeiată convicțiune că și în dominiul *frumosului*, Româniți potú fi, mai mult decât ei înșiși credú, méndri de trecutul și de prezentele lor!

Acéstă convicțiune, domnilor, acéstă credință

eû am dobândit'o, nu sub forma nelămurită de iluziunii presumțioase, de aspirațiunii chimerice ale unui patriotism exagerat; ci ea a ajuns a se depune și a se întemeia în mintea mea astfel precum o materie organică, supusă la un proces de formațiune, își părăsesce cu încetul natura sa fluidă și informă, spre a se concentra, pe ici pe colé, în cristalurî cu unghiurî solide și corect precisate. Eû am dobândit'o dupe ce, — purtat prin aplecări firesci, — am dat o atențiune continuă tuturor remășițelor trecutului nostru, tuturor descoperirilor ce s'aû putut face, seû în rărunchii pământului, seû în bolțile umede și împăiejenite ale vechilor nôstre mônăstirî.

Am colindat mult, și tot d'auna cu o vie plăcere unghiurile țerei unde timpîi trecuți aû lăsat tipărită vre o urmă a lor mai mult seû mai puțin distinctă; am stat cercetând și cuge-tând, și dinaintea miilor de movile răsipite pe câmpiile nôstre, și dinaintea păreților surpați seû înegriți de secolî ai cetățîlor străbunescî și ai anticelor biserice; n'am desprețuit nici hârburile de ôle vechî, de care lopata muncitorului se ciocnesce sub brasdă, nici odăjdiile róse de molîi în sicrinele din proscomidie, nici vechile bucóvne părăsitate de mai toți literații țerii, nici chîiar așchi-ile de cremene, pe care astăđî noua sciință a archeologiei preistorice le așterne, cu ôre-care

trufie, pe pragul templelor înălțate în onórea artelor și a măiestriilor omenesci.

Și în toate aceste cercetări, domnilor, în aceste studii cari adesea m'añ depărtat mult din sînul patriei, seú prin citirea rezultatelor ce știința arheologiei aducea prin alte țeri, seú prin călătorii în care voiam să mă încredințez cu ochii despre aspectul și formele producțiilor artistice de pe aîuré, în tot-d'a-una idea ce mă frămênta fără preget, dorința d'a descoperi și d'a prețui ce rol a ocupat și ocupă némul românesc în rîndul popórelor care aú contribuit să dea forme plastice simțului moral al frumosului, neîncetat, ȓic, țelul acesta a stat în fața mea.

Dar cum puteam óre să'l perđ din vedere, când pe tot momentul noue descoperiri, noue manifestări ale artei naționale veneau să'l întărescă în mintea mea, să'i dea o formă mai determinată și mai atrăgătoare, și să deștepte în mine o necesată plăcere de a pētrunde mai adînc în acea misterioasă regiune, unde producțiunile geniului artistic al națiunii române îmi încântau neîncetat simțurile, când ca o tēmîie sfîntită isvorită din cădelnițele de argint cu formele magistrale ale vechilor nóstre biserici; când ca un profum prós-pēt și învietor, eșit din miile de flori ce acoperă câmpia românească, și care prin farmecul artistic al țerancelor românce, se reflectă cu o nouă gra-

ție pe veșmintele tradiționale ale populațiunii noastre sătene.

Astfel dar, — și iertăți-mă decât v'am făcut aci óre-cum confidențele mele, și de iubitor din fire al frumosului și al bebelor-arte, și de pasionat cercetător al tuturor datinelor bătrânesci, și în fine de Român, mereu muncit de o îngrijită gelosie patriotică și doritor de a afla în sînul patriei și al națiunii noastre toate darurile naturei, toate nobilele instincte, toate măiestrețele îndemănurii, într'un cuvânt toate perfecțiunile, — astfel dar, s'a format cu încetul în mine nisce convicțiuni din ce în ce mai întemeiate, și adică : pe de o parte, că există, în stare latentă, un instinct artistic propriu poporului român și mai dezvoltat la dînsul decât la cea mai mare parte din națiunile culte moderne; pe de alta, că chiar din puținele monumente ce păstrăm de la străbunii noștri, putem distinge în acele producțiuni ale trecutului nisce caractere care constituă un stil artistic românesc, stil ce, în unele epoce mai tericite dar din nenorocire pré scurte, ale istoriei noastre, s'a învederat în opere cu care ne putem încă și acum mândri.

Aceste două fase ale convicțiunii mele, întru cea ce privesce artele în istoria și în usanțele poporului român, acești două articoli de credință ai esteticeii românesci, din care unul se referă la *archeologie*, iar cel-l-alt se póte numi

etnologic, aceste âmbre rezultate ale observațiunilor și ale cercetărilor ce am putut face prin înfundăturile întunecate ale trecutului și pe luminoasele câmpii și plașuri ale țerei noastre; aceste două grupe de cugetări, de observațiuni și de descoperiri, dați-mi voie, domnilor, a le schița într'o serie de convorbiri, în care voiu căuta a supune la cunoscința și la prețuirea d^v. faptele pe care ele se întemeiază.

Temerea de a vă obosi luptându-se în mine cu dorința de a vă presenta un tabel cât se poate mai complet și mai bine ordonat al producțiunilor esteticei românesce, 'mă am permis a lua hotărîrea de a împărți subiectul meu în patru secțiuni, care, deși lăntuite între dînsele prin rîndul timpilor și prin uniformitatea materiei, vor face subiectul a patru osebite conferențe. Într'însele sper să reușesc a resuma mai toate câte 'mă am propus a spune, când am cutezat a înscrie titlul conferenței mele pe programa primitivă a Ateneului. Dar luând péna în mână, m'am încredințat îute că, orî și cât aș voi să mă reștrîng în faptele cele mai principale, orî cât aș trece cu repediciune asupra faselor artistice care s'aũ manifestat la locuitorii României, tot n'aș isbuti, în timpul mărginit ce pot reclama de la bună-voința d^v în astă séră, ca să spun, cu órecare folos pentru scopul proselitic ce mă preocupă, câte nesecate isvóre de plâsmuirii ale fru-

mosului oferă celui ce le caută, și vechiturile așa puțin cunoscute ale țerei noastre, și imaginațiunea în veci fecundă a unicului și marelui nostru artist, a poporului român.

Nu pot avea pretențioasă speranță de a vă însinui, numai prin ale mele cuvinte, aceleași credințe ce eu am câștigat prin lungi studii și investigațiuni. Voiu fi ansă destul de fericit, dacă voiu reuși a atrage atențiunea mai multora din dv. asupra unor materii nu fără importanță pentru țeră, dar care pînă acum pot dice că au fost cu totul trecute cu vederea.

În sdruncinările și în luptele noastre politice, în febrila și nu în tot-d'a-una bine cumpătata noastră dorință de a ajunge în pripă pe popóarele înaintate în toate ramurile culturii, iar pe d'altă parte, în lenevirea și în nepăsarea noastră, pe care trebuie, între noi, să le mărturisim, — am uitat cu toții séu mai toți, că o națiune nu este adevărat mare și civilizată numai când are instituțiuni politice foarte liberale, și mijlóce de comunicațiune din cele mai practice, și isvóre active de o bogată producțiune industrială, și chiar spirite de date celor mai adânci speculațiuni științifice, pe când îi lipsesce cultul *frumosului*, al celui ideal de perfecțiune care face să bată sângele în inimă, care exaltă cu nobleță mintea și respândește un farmec înviator peste totă viața omenescă.

Elenii, acea națiune de filosofi și de artiști, resumase toate aspirațiunile omului în aceste două cuvinte : „τὸ καλὸν κ' ἀγαθόν,“ *Frumosul și Binele!* Și în adevăr, ce poate dori mai mult omul decât a trăi într'o lume unde totul ar fi *bine*, unde totul ar fi *frumos*? Și ce putem cere mai mult chiar și noi Români?... Ne am mulțumi ca la noi în țără să mERGă toate *bine*; ca la noi să fie tot *frumos*.

Nu este trÉba mea aci să cercetez cel d'ântÉi punct al problemei; mă mărginesc în al doilea; și de frică, chiar în acest punct, să nu găsesc toate așa de frumoșe pe cât le am dori, îmi veți permite, domnilor, să vă spun numai ce mi s'a părut mai frumos în remășițele trecutului nostru și ce scie încă frumos să lucreze la noi poporul.

Cei cari nu 'și au dat nici o dată bine séma de înrîurirea bine-făcătoare ce are simțimentul frumosului asupra unei societăți, nu vorū sci să prețuiescă de câtă necesitate poate fi desvoltarea acestui simțiment la o națiune ce aspiră a se bucura de toate bunurile civilizațiunii. Aceia sunt *detractorii*, séu cel puțin *nepăsătorii* artelor, ómenii cărora le lipsesce una din cele mai sublime și mai fecunde însușiri ale firii omenesci : puterea imaginațiunii și palpitul inimei!

Vorbind aci în lauda artelor, și din acéstă tribună pe care artele o susținū de o potrivă cu

sciințele și cu literele, putem dice despre acei 6meni, împreună cu poetul italian :

„Non ragioniam di lor, ma guarda e passa!“

Sunt 6ns6 pretutindenii, dar mai ales la noi, și 6meni cari iubesc6 artele, cari le m6nuesc6 chiar cu am6re și cu talent, cari sci6 bine c6 ele sunt o p6rghie moralis6t6re a omenirii, cari doresc6 și lucr6z6 a r6sp6ndi gustul lor în societatea n6str6, dar pentru cari simțim6ntul estetic este un ce f6r6 patrie, o facultate colectiv6, eclectic6, cosmopolit6, un ce în felul politiceii comunarde și umanitare a adept6ilor *Internaționaleii*.

Ei dic6 c6 *frumosul* este pretutindenii *frumos*, c6 *arta* este pretutindenii *art6*, și, cu aceste principie, le pare cu totul indiferent d'a introduce în s6nul unei națunii gustul artelor astfel precum le pricepe și le execut6 un alt popor, f6r6 chiar de a se îngriji d6c6 usurile, d6c6 tradițiunile a-celeii națunii n'ar6 presenta ele însele caractere mai apropiate de instinctul ei firesc, mai conforme cu gusturile ei, mai originale în fondul lor, într'un cuv6nt, mai *naționale*.

Pentru aceia aș dori s6 g6sesc, în descrierea obiectelor de art6 ce a6 picat p6n6 la noi din mantia sf6șiat6 a trecutului, în amintirea privileștilor de o frumuseț6 plastic6, c6nd m6r6ț6, c6nd gingaș6, ce present6 și natura și poporul Rom6nieii; aș dori s6 g6sesc accente convin-

gătore, ca să le dovedesc că nici o artă nu poate să prezente mai multă adimenire ochilor românesci, că nici o producțiune estetică nu va face să bată mai cu mândrie inima Românului, decât acelea care se voru inspira din norocitele instincte ale poporului, din cele mai gloriose tradițiuni străbunesci.

Acelea singure, priimind forma lor în creerii și sub mâna unor omeni de geniu seú chîar unor talente de frunte, înlesnite apoi și prin practicele mai îndemânaticе ale sciinței moderne, acelea singure voru puté să constitue acea dorită artă, cu adevérat națională. Aș dice dar artiștilor noștri: „Studiați remășițele, orî cât arú fi de mărunte, ale producțiunii artistice din trecut, și faceți dintr'însele sorgintea unei arte mărețe și avute, precum pēriul ce picură printre stâncele de la munte devine Dunăre în lunca cea reslátată a șesului;—nu perdeți nici o ocasiune d'avé folosi de elementele artistice ce vă presentă monumentele românesci rămase din vechime; dar prefaceți-le, desvoltați-le, decă sciți și puteți, schimbați bolovanul în stâncă, și bobul de ghindă în stejar frunđos!“ Le aș dice încă: „Contemplați adesé și vă pētrundeți simțurile de natura așa variată a tērâmului romanesc, de contururile maiestóse ale munților, de orizontele nemărginit al câmpiilor; așterneți pe a vóstră paletă tótă scara de colorî ce sórele revérsă, când

„pe verdéța, când pe holdele daurite, când pe
„alba zăpadă, ce învăluiesc pe rînd solul Româ-
„niei; reproduceți și formele plastice, și colo-
„ritul armonios ce vă presentă poporul, în tipu-
„rile, în posele, în portul și în uneltele lui!
„Lucrați dar, ca din vechile monumente să ésa,
„precum fluturul din crisalidă, monumente mai
„mărețe, dar cu acelaș caracter de originalitate
„locală; faceți ca gloria națiunii să resară,
„subt aspectul eî veridic, din pensula și din cîo-
„canul vostru; întipăriți în operele vóstre tótă
„maiestatea și tot farmecul ce ochiul Românului
„vede și ce inima'i simte dinaintea priveliștei
„naturii și dinaintea scenelor poporane; spi-
„cuiti cu o pietósă îngrijire rămășițele artei stră-
„bune; culegeți cu ardóre impresiuni vii din
„tot ce pórtă, subt o formă estetică, o înfăcișare
„adevêrat românescă; traduceți în opere nime-
„rite acele studii laborióse și acele îmbietóre în-
„tipăriri; deșteptați cu o puternică suflare de
„viață, aprindeți vîlvóre din scînteia artistică
„ce a licurit odinióră și care acum încă arde la
„noi înfundat, în adîncul geniului poporan. Stu-
„diați, lucrați, produceți, fără de a perde un mi-
„nut din vedere nici simțimêntul *frumosului*, nici
„consciința *patriei*; și atunci veți fi avut nemu-
„ritórea glorie de a desvolta nobilele instincte ce
„staū latente în poporul român, și care une ori,

„în trecut, s'aũ destăinuit prin producțiunii demne
„de admiratiune!“

Din parte'mi, în nesciința și în neputința mea de a crea pe desfătătorul câmp al artelor, mă mărginesc, domnilor, într'un rol mai modest: acela de a urmări în trecut remășițele artei străbune și de a înregistra rezultatele cercetărilor mele, care potũ fi de vre un folos pentru arta viitoare.

Aceste sarcine ce 'mi am impus mai presus de toate, ca o datorie către țera pe care cu toții o onorãm și o iubim, aceste sarcine mă îndemnã și acum, domnilor, a încerca să schițez dinaintea d'v. faptele ce am putut culege. Mă voiu sili, spre a vi le poté presenta într'un mod mai clar și spre a vă înlesni mijlocul de a preçi înși-vẽ importanța cugetului ce m'a mênat de a le grupa într'o ordine care să desfășure gradat șirul, adese întunecat și une ori cu totul intrerupt, al istoriei artei în România.

Mă voiu grãbi ansã a trece la expunerea faptelor, cu atât mai mult cã considerațiunile generale asupra importanței artelor trecutului, pe cari aveam a le desvolta, m'aũ dus fără de voie a vă vorbi, mai mult póte decât trebuia, despre viitorul artelor în România. Dar de vreme ce am atins acest subiect,—deși cam în trecet,—ansã voiu afirma cã numai astfel înțeleg eũ viitorul artelor în România, astfel îl doresc, numai astfel cred

că ară pute o norocită predispozițiune instinc-tivă a poporului nostru să devină o adevărată glorie a patriei!

Nu'mi faceți dar, vă rog, o vină de a fi cău-tat să descoper de pe zarea amurgită a trecu-tului, din cęta brumósă a prezentului, o falnică lumină pentru viitorul artelor române!

De la acel splendid orizonte, imi întorc a-cum ıute privirile spre întunerecul celui mai afundat trecut, și voiu căuta, prin gradațiuni cronologice, a reveni cu dv. împreună pենe la pragul epocii contimporane.

Dar spre a pute urmări cu óre-care folos, progresele séu scăderile ce se ivescú în producțiu-nile artistice ale locuitorilor țerei nóstre din ve-chime și pենe acum, trebuie mai ántei de tóte să căutăm a stabili o ordine a timpilor, o cla-sificațiune, precát se va pute de sumarie, a epo-celor istoriei nóstre. Ca să judicați ánsé, domni-lor, greutáțile ce presentă adı la noi clasificarea unei părți considerabile a antichităților ce sunt semenate pe tărámul și sub pámęntul Romániei, trebuie să vă aduc și aci aminte că istoria po-litică, cu incepere de la originile ei în Europa și pենe în mijlocul međiului ev, abié aruncă asu-pra țerilor din josul Dunării nisce slabe licuriri adese precurmate, astfel încát ea lasă timpu-rilor întunecate un câmp fórte întins, ale cărui ultime márgini ajungú, pentru țera nóstră, pենe

la al XII^{lea} secol al erei creștine. Intr'adevăr, pe de o parte puținele științe ce ne au lăsat scriitorii eleni și latini despre vechii locuitori ai luncei nordice a Dunării de jos, pe cari și ei abié 'i au vădut și 'i au cunoscut la soróce rare și scurte; pe d'altă parte, învâlmășéla ce a domnit în aceste părți d'a-lungul aceluï period de ęce secolï, cât țerile nóstre au fost pe rënd năpădite de tóte hordele barbare ce veniaũ, veniaũ mereũ din Asia, aceste două cause facũ de ne induoim la tot pasul, când este vorba de a hotări un lét, o dată cel puçin probabilă, pentru cele mai multe obiecte antice care résarũ la lumină de subt acest pământ călcat de atâtea popóre felurite.

Intr'o țără ca a nóstră, care în nenumărate rënduri pare a eși din barbarie spre a fi cufundată iarășĩ într'ĩnsa cu câți-va ani mai în urmă, prin o nouă năvălire de némuri mai cu totul sêlbaticе, trebuie să mărturisim că nu este lucru ușor de a grupa, de pre epoce și de pre naționalități, rêmășitele ce se ivescũ la ochiĩ archeologului din întemplantare și mai adesé fără de nici o indicațiune precisă.

In acest dedal, noi avem ansé câte-va puncte luminoșe, și negreșit că nu vom lipsi de a trage folos din indicațiunile positive ce se deducũ din ele, spre a deosebi, printre antichitățile țerei nóstre, pe acelea care pórtă caracterile unei națiuni cunoscute, unei epoce determinate, dintre acele care

trebuie să provină de la popore despre care istoria n'a vorbit nici o dată seú pe care abié le a menționat într'un mod cu totul vag.

Acele punte luminóse, pe care le putem numi și *menghinele* archeologiei românesčí, sunt: pe de o parte, rămășițele numeróse ce au lăsat pe tărâmul nostru legiunile și coloniile romane, cari au stabilit aci cultura latină, îndată dupe quasi-barbaria Dacilor și Geților, la al II^{lea} secol dupe Christos; sunt încă monumentele religióse și civile, edificate de națiunea creștină a Românilor, cu începere din epoca în care ea a isbutit să recâștige și să supună unor Domni pământeni porțiunea patriei care rămăsese deșertă de cotropitori barbari și în care, de pe la al XII^{lea} secol, se întemeiase Staturile românesčí.

Aceste două punte ale istoriei nóstre fiind determinate mai mult seú mai puțin într'un mod cronologic, adică aședarea Romanilor în Dacia în al II^{lea} secol, și *descălicătóre*, precum dicu cronicile, a domniilor românesčí, cam pe la al XIII^{lea}, a fost lucru firesc de a împărți monumentele nóstre archeologice, precum și analele politice, în patru grupuri, corespundétóre, nu fără de órecare siguranță, cu períodele istorice.

Cel d'ântei din aceste període, cel mai puțin sigur, cel mai necunoscut și cel mai puțin cercetat pêne acum, s'ar începe de o dată cu ivirea ființei omenesčí pe pólele Carpaților; el

s'ar prelungi prin nenumărate secole de întunecime, în care popóre străvechi, rădicate din Asia, se vorú fi prefirat cu încetul către apus; el s'ar sfârși la epoca memorabilă, când puternicul ném al Dacilor fu nevoit să facă aci loc și să'si înfrângă tária dinaintea armelor romane, învingătoare sub ordinele lui Traian. Acest period, pe care 'l putem cu adevărat chiăma *preistoric* și nu numai *dacic*, și care, în nemărginita sa întindere, a trebuit să presente faze multe și felurite, stă încă cufundat într'un adânc întuneric.

Al douilea este periodul *roman*, care se deschide cu al II^{le} secol al erei creștine; el a depus pe tărâmul României urme numeroșe, al căror caracter nu lasă nici o înduoielă despre gradul de cultură, relativ înălțat, ce coloniï romanï aduseră în țera noastră. Monumente, care aparținú grupei distinctive a acestui period, parú a se fi înălțat pe mai multe puncte ale Daciei, cu mult în urma părăsirii acestei provincii de către guvernul imperial al Romei; ceia ce dovedesce staruința colonilor latinï pe țărmul stâng al Dunării, chiar în timpul cotropirilor barbare.

Al treilea period ne dă iarăși înapoi de pe calea civilizațiunii și ne cufundă într'o adâncă învâlmășelă; îl numim periodul *barbar*, și, făcându'l să începă de-o-dată cu ivirea Goșilor în Dacia, la 274 dupe Christos, el ne înfățișeză, în curs de aprópe o miï de ani, o clătire neince-

tată de n muri inculte,  mbr ncindu-se pe acest nenorocit p m nt ce'l disputa  pe t t   ioa colonilor romani cari se  mp m ntenise aci. Pu inele spuse ce găsim în istorie despre felurii Barbari, nu ne sunt de ajuns spre a pute satornici caracterele tuturor rem si elor plastice ce a  putut lăsa, pe solul nostru, popóre precum erau Visigoii, Hunii, Gepidii, Avarii, Bulgarii, Slavonii, Uigurii, Pacinaii, Iazigii, Cumanii  i c ti alii.

 n fine, de la  ntemeierea Staturilor române încóce, adică de pe la finitul secolului al XII^{le}, noi  ncpem a socoti un al patrulea period pe care 'l putem numi curat *românesc*,  i ale cărui monumente, cu atât mai rare cu c t sunt mai vechi, a  un caracter f rte bine lămurit. Ele prin urmare constitue o grupă de archeologie adev rat *națională*, care, împreună cu aceia a periodului roman, sunt singurele mai mult se  mai pu in explorate p n  în  ioa de astăzi.

Ca să ajungem dar a determina limitele  i caracterul artei curat rom nesce, ca să putem descrie, mai cu înlesnire  i mai cu folos, producțiunile geniului estetic al Rom nilor, în timpii când na iunea n str  ajunsese a' i c p ta un cuget, o fină, o limbă ale sale proprii, se cade, credem, să aruncăm mai  nt i o răpede privire asupra r m si elor de monumente ce ni s'a  păstrat se  în ruinele existente, se  în povestirile scriitorilor

celor mai vechi, din cele trei perioade anterioare. Astfel vom pute așeza arheologia națională pe o basă mai solidă, și nu scim decât într'o zi, când noue descoperiri, când noue cercetări voru fi elucidat mai bine regiunile antice ale istoriei și ale artei din țera noastră, nu scim decât atunci nu vom da peste unele urme care voru lega geniul clasic al antichității greco-romane și fantasia aspră a Barbarilor, cu spiritul care a domnit și domnesce încă în estetica poporului nostru.

Negreșit că mult-pușinul ce aș lucrat Români în dominiul artelor n'a fost numai și numai invenșuni ale lor. Acéstă pretenșune n'o potu avé nici popórele cele mai puternic creatóre. Destul este ca împrumuturilor făcute de la stră-ini și de la vecini, să scie un popor a le da un caracter de originalitate, care să le distingă de operele eterogene, cu mai mult séu mai pușin farmec.

„Je prends mon bien où je le trouve,“ a șis cu veselie pētrunșetóru geniu al lui Molière, și acest principiū de individualism comunist este o mare și spornică lege a naturei.

Acest dar de fecundă însușire, eș sunt încredinșat că Români l'aș avut, și mă voiu sili a o dovedi.

Pentru acéstă însă să cercetăm acum, precăt se va pute, ce a fost arta la popórele, multe

și felurite, care au ocupat țera noastră pe când ea încă nu era a Românilor.

Au fost multe, au fost felurite acele popore ce s'au cutreerat pe aci, în primitivele trei perioade ale istoriei noastre. Au fost atât de multe încât nici numele tuturor nu'l cunoscem și nici l'a cunoscut vr'o dată cine-va. Au fost felurite, coci chiar din puținele fărâmațuri ale trecutului care s'au pripășit la noi, pene în vremea de acum, înțelegem că multe nemuri au depus prinosele închipuirii și măiestrii lor pe acest pământ adese și mereu preînnoit.

Fie-ce popor, din câte au venit pe rînd aci, și a adus cu sine mult-puțina sa cultură. Dar ore toate avut'au ele o cultură artistică? Lăsat'au ele urme de producțiuni estetice?

Cei mai mulți aru răspunde îndată: Nu!

Eu ansă nu cutez a mă hotări așa lesne, într'acest cas, pentru negativ.

Dați'mi voie să mă explic.

Sunt două chipuri de a privi și de a studia artele.

Unii, plutind într'o atmosferă psihologică, credi că arta e numai reprezentațiunea plastică a frumosului. Ceia ce nu este cu totul conform, dicit ei, unui ideal estetic convențional, nu se mai poate numi *artă*. Într'un cuvânt, cea ce nu ne place noă, ómenii culti, cea ce trece peste hotarele în care noi am îngrădit idea frumosului, a-

ceia nu mai este artă. Iată punctul de vedere ce 'l vom găsi mai pretutindenă, la artiștii cari înșiși practică o artă.

Ómenii ánsă cari își pórta cugetările pe un orizonte mai întins, aceia cari studiază spiritul omenesc în toate fazele activității lui, recunosc în tot genul omenirii, luându'l din gradul cel mai înjosit al sălbăticiei și pênă în culmea celei mai înaintate cultură, o trebuință providențială, un instinct firesc de a produce, cu mai multă séu mai puțină măiestrie, obiecte care nu sunt cu totul de o necesitate practică, cari nu pot servi la un us indispensabil pentru existența omului, obiecte care sunt inventate de imaginațiune, numai și numai pentru satisfacerea unei idei de ordine morală. Cum óre vom chiâma acele producțiuni, fie ele oră-cât de monstruóse în ochii nostri? Cum vom chiâma instinctul ce pórta pe om a da o realitate plastică tuturor elucubrațiunilor închipuirii sale?

Óre numai acelea ce sunt conforme regulelor esteticeí nóstre contimporane și locale se vorú puté numi *obiecte de artă*? Ce nume să dăm atuncea celor care noă ni se parú astăđi urite, și care negreșit erau capete de opere artistice în ochii celor ce le au executat?

Limbele moderne n'au găsit un termen generic special spre a denumi toate acele întrupări ale închipuirii omenesci, toate acele superfetațiuni

plastice, care nu sunt dupe gustul modern. Archeologii se vădu dar siliți a le chiăma și pe din-sele *obiecte de artă*; și eı facu bine, cocı și acelea purcedu din acelaș instinct al spiritului omenesc. *Dolmenele* și *menhirile*, aceı colosali bolovani de pétră grămădiți de Celti în codrii Armoricei, au aceiași sorginte psihologică cu Partenonul lui Ictinus și al lui Fidias; cıolanele de animale sgıriate, în timpi preistorici, cu figure de urși și de cerbi, ce s'au găsit ıngropate sub straturi adunci în cavernele Dordoniei, sunt și ele frați de cruce cu Apolonul din Belveder și cu Moise al lui Michel Angelo.

Ce să mai đic? Sęlbaticul din insulele Viti ce 'și măsgălesce și 'și tatovéză corpul cu colori pestrițe, o face și el dintr'un cuget analog cu acela care a ındemnat pe Rafael să zugrăvésă nemuritorea sa frescă a *Scolei din Atena*.

În tote aceste lucrări, grosolane seu sublime, aceiași intențione, acelaș spirit domnesce: dorința de a face un ce care să dea o naltă idee despre măiestria omenésă.

Ânsę fie-ce epocă, fie-ce popor chiar, se precepe ınr'alt fel a pune în lucrare ăcea nobilă dorință. De acolo provinu gradurile în perfectıunea artelor; de acolo provine cea ce numim *stilurile*.

Este un fapt netăgăduit că fie-care seminție omenésă, — am puté chiar đice, fie-care ramură a semințielor, fie-care popor distinct, — are în ge-

niul său un mod special de a concepe și de a produce frumosul plastic.

Acea originalitate a simțului estetic se vede în producțiunile unui popor, de la unelta casnică pînă la cel mai monumental edificiu.

Există dar o caracteristică a popórelor sub raportul artistic.

Aceia, bine explorată, bine studiată, bine explicată, póte fi cel mai puternic auxiliar al științei etnografice, precum chiar și al istoriei.

Pentru timpii despre care anelele scrise nu ne au lăsat nici o trădanie, pentru popórele care au perit cu limba lor, singure monumentele existente încă pe pămînt pot să ne desvăluie și să ne afirme și tendența ingeniului lor și trépta lor de măiestrie.

Cît este însă de greú a face asemenea distincțiuni în chaosul lumii primitive!

Negreșit că în timpul a miilor de secolii cari au precedat în omenire arta de a păstra prin graiu său prin scris memoria faptelor, multe popóre, deosebite prin origină, deosebite prin limbă, deosebite prin usurí, 'și au succedat unul altuia pe fața pămîntului. Ele au lăsat mai mult său mai puçin, în straturile de pămînt pe care ele călcau, doveđi pipăite de ingeniositatea lor și de dibăcia lor manuală.

Astăđi știința archeologică cercă să afle un fir spre a da de căpătěiu aceluí labirint; dar ea

abîé cutézá pêně acum, cu ajutorul antropologiei, să facă, printre remășițele preistorice, distincțiuni de seminție și de nēmuri; ea mai mult se mărginesce d'o-cam-dată a clasifica producțiunile primitive ale omenirii, într'o ordine cronologică, de pe natura materiilor care aũ venit succesiv la cunoșcința și la întrebuintărea omului.

Astfel ea socotesce, — dupe o epocă embrionarie, în care omul sēlbatic încă s'a servit numai cu tulpine de copaci și cu bolovanî de stâncă — un period în care el s'a învățat să cîopléscă prin cîocnituri pétra și osul, ș'apoî iar, prin frecături, să le lustruiescă.

Dupe aceia, el a scos din pămēnt arama; a dibuit prin depărtări cositorul, și topindu-le împreună, a nimerit bronzul, un metal care cu înlesnire priimesce forme mlădióse, păstrând și o tărie durabilă.

Epoca, dișă de bronz, domnilor, are fără tăgăduială o însemnătate mare din punctul de vedere artistic; ea ne presentă, în tóte produsele ei, forme șovăițe de o grație originală, suprafețe óble, mlădiite cu dungî și ornate cu săpături ușóre, arme delicate ce abîé le potũ mǎnui palme fórte mici, podóbe trupescî formate din mari spirale elastice, într'un cuvēnt, o colectivitate de obiecte, tot aceleași din *falesele* Bretaniei pêně în *turbariele* Livoniei, din fundul Scandinaviei pêně sub Carpații Bastarnici, obiecte care

destăinuiesc pînă la evidență, respândirea peste mai tótă Europa a unei seminții inzestrate cu înalte facultăți estetice și cu un mare geniū de expansiune.

Ómenii din epoca de bronz se înfrânseră, în timpī mai apropiatī de noi, dinaintea semințiilor mai aspre care aduceau cu sine ferul...

Dar aci suntem pe limitele timpilor istorici. Să ne întórcem iar înapoi ca să aruncăm o ochire asupra patriei nóstre, pe vremea când colcoteau în lume poporațiunile, mai mult séu mai puțin sêlbatice, ale epocei de pétră, și cele mai debile și mai industrióse ale epocei de bronz.

Precât cine-va ar voi să'si pórte atențiunea asupra diverselor timpurī când poporațiunea continentului nostru european s'a simțit expusă la clătiri mai mult séu mai puțin violente, prin năvălirea în mijlocul ei a noue contingente etnice, va băga neapêrat de sémă cum-că, la eșirea lor din Asia, tóte popórele cele mari care au avut misiunea providențială de a crea séu de a reînoui civilisațiunea Europei, au trebuit într'un mod fatal să intre într'acéstă nouă țéră a făgăduinței printr'o portă comună. Aceste Propilee ale Europei au fost, — cutez a o spune, — întinsele și avute câmpii ce staū d'a-lungul țermului stâng al Dunării, aprópe de vêrsătura ei în mare; a fost țera nóstră.

Priivind acum din punctul de vedere istoric

înfățișarea acestei părțicele a Europei răsăritene, ar crede cine-va că Dunărea, principala arteră fluvială a apusului, îndată ce intră într'acea regiune, inchipuesce, cu ajutorul celor două șire de munți, Balcanii și Carpații, care de la granița României încolo apucă direcțiuni divergente, inchipuesce, ȳic, un fel de mare pâlnie căscată, care părea a se deschide firesce dinaintea anticilor căutători de pământuri.

Latele pustii ale Scitiei, cu orizonturile lor înduoielnice, cu goliciunea lor neospătósă, pare-că vină să se infundeze în acea bogată țerină, unde naturei, — ca cum ea ar fi voit să inițieze într'insa pe om despre tóte avuțiile respândite în continentul răsăritén, — unde naturei 'i a plăcut a înconjura o câmpie roditóre și scăldată de miș de rîuri, cu o șiră de munți măreți, pe care crescú codrii vërtoși și în care staú ascunse comorile mineralogice cele mai variate.

Pe timpii marilor băjenii ale semințiilor omenesci, cărduri de popóre, pribegite din Asia, séu că urmase d'alungul rîurilor scitice și pe țermurile mării interióre în care ele să revérsă, séu că umblase pe sub póla orientală a munților ce înconjură acele pustii, a trebuit neapărat să isbucnescă într'acéstă vale.

Calea însemnată de natură îi ducea nestrămutat în acea pâlnie, de unde li se deschideaú apoi trecătorile spre miédă-ȳi și spre apus.

De aceia, îndată ce sosea în acest punct de întâlnire comun, noródele care aveau o dată să cotropéscă Europa se opreau în valea Dunării de jos și sta în îndoiélă, pêne când, îmbrâncite de alte horde năvălítóre, ele apucau care decindea Istrului și dincolo de Balcani, către frumoșele țeri ale mării Meridionale, care în susul Dunării, pe unde li se însemna drumul părților apusane.

Așa dar, cât de departe ar voi istoricul să se urce pe scara vîrstelor, el este sigur de a întâlni, la un moment óre-care al existenței lor, pe fie-care din marile familii de popóre europene, — chiâma-s'arú ele Pelasgi și Liguri, Celți și Gaeli, Sciți și Geți, Goți și Germani, Sarmati și Slavoni, și chiar némuri altaice ca Ungurii și Turcii, — istoricul este sigur, și, de a le întâlni ocupând, cu o statornicie mai mult séu mai puțin dăinuitoare, malul stâng al Dunării de jos. A-fără de locuitorii aborigeni ai Europei, — decă asemenea ómeni au fost vre-o dată, — și de câte-va ramure aședate în înfundătorele ei septentrionale, se póte, cred, afirma că tóte popórele, câte au coprins în trecut și câte locuiescú astăzi fața Europei, tóte, intrând într'insa, au pășit acest prag comun.

Dar óre lăsat-au ele tóte vre o urmă d'a lor pe aici? Anticarul și antropologul găsescú ei cum-va să spicuiescă pe aci doveđi de acelea netă-

găduite, care vină să sprijine atât de puternic spu-sele și bănușelile istoriei?

Iată întrebări ce se potă cu drept cuvânt face exploratorilor României și a căror deslegare, într'un mod afirmativ, ar sluji spre a descurca forțe tare antichitășile primitive ale continentului nostru european.

Feluritele seminșii ce s'au grămădit într'accest coprins mărginit, spre a se revêrsa apoi la diferite epoce preste țêrile occidentului, s'arū arăta aici în față una cu alta, purtând fie-care însușiri distinctive de pe care ele s'arū puté grupa și coordona cu mai multă înlesnire decât se pôte face prin țêrile răsipite, unde ele se răspândiră mai târșii.

Ar fi fără îndoieșă un frumos rezultat când am găsi astfel, întrunite în aceiașă țêră, în patria nôștră, urmele celor mai multe din anticele seminșii care au ocupat Europa, și ar fi negreșit meritul mare al aceloră cari, în mijlocul atător rêmășite felurite, arū puté să statornicéscă o ordine, o clasificașune, întemeiată și pe deosebiri etnografice și pe urmarea cronologică a timpilor.

Trebușe ânșe să mărturisim, cu tótă umilinșă, că noi, Româniș, suntem ânco departe de a fi atins acest scop înălșat; abié déca pêne acum s'au făcut la noi óre-care dibuirș destul de pușin fericite în domeniul epocelor preistorice.

Pentru ca să putem reuși a avé rezultate solide, pe care să se întemeieze cu siguranță știința, ar trebui ca cercetările arheologice ce facem în țără să procedă depe un sistem bine raționat, în care să fie prevădute de mai nainte toate faptele ce experiența a înregistrat prin alte țări, pentru ca astfel să avem în veci în vedere puntele de comparațiune și să putem constata tot de o dată și analogia rezultatelor dobândite aci, cu acelea obținute aiuré, și elementele adevărat noué ce se vorú ivi pe solul nostru.

Este o țără, domnilor, unde cultul archeologiei a intrat în usurile poporane. Acea țără e Danemarca. Acolo, orí când un țéran a răsturnat cu ferul plugului o ólá vechie, un cíocan de pétră séu o custură de bronz, el o duce cu mândrie la museul național din Copenhaga, unde descoperirea lui e aședată cu onóre în dulapuri, alături cu numele dăruitorului. Orí ce Danes aspiră la fericirea de a vedé productul aflărilor sale arheologice înavuțind tesauzele artistice și istorice ale țerei.

Sciți, domnilor, că acesta este un nobil mod de a 'și iubi patria. El dovedesce că o națiune care scie așa de mult să'si respecte datinele părintesci, nu voiesce și nu póte să móră!

Suflarea trecutului e încă atât de vivace în anima ei, încât o va conduce mereú cu aripele destinse către viitor!

Aș dori să putem și noi să deșteptăm un astfel de simțimânt în poporul nostru; aș dori să facem ca religiunea trecutului să se manifeste la dînsul printr'o preocupațiune constantă despre ceia ce aũ fost străbunii noștri.

Cel care pune preç la onórea părinților săi, nu va scăpata nici-o-dată!

Dar dorințele mele, trebuie s'o mărturisesc, nu se traducũ tot-d'a-una în fapte, și mai adese, în visurile mele de fală națională, trebuie să mă mulțumesc cu slabul contingent ce puterile'mi mărginite îmi permitũ să dau realizării lor. Așa, spre exemplu, ca să cercãm a aduna elemente de statistică archeologică și să dobîndim pênã la óre-care punct mijlóce de a clasifica, cel puțin *grosso-modo*, monumentele antice din țera noastră, am redactat, acum vre o două ani, un fel de *isvod* în limbă poporană, un *Cestionar archeologic*, care, prin intermediul oficial al ministerului de Instrucțiune publică, dirigit pe atunci de instruitul și activul nostru coleg d^l Esarcu, s'a împărțit pe la învățătorii comunelor urbane și rurale din țeră.

Aũ răspuns mulți din învățători la întrebările ce li se făceau în privința vechilor monumente locale, și răspunsurile multora sunt pline de interes.

Decã prin stăruința autorității s'ar fi continuat acéstă instrucțiune archeologică a țerei,

resultatele pênă astăzi sunt încredințat că ar fi fost foarte însemnate.

Dar nu tot-d'a-una instrucțiunea domnesce în Instrucțiune la noi, nici cultura la Culte, și nu tot-d'a-una autoritățile știu să prețuiască ideile de știință și folósele intelectuale ale națiunii.

Astfel ansă, precum stăm astăzi cu cunoștințele noastre archeologice, asupra epocii preistorice din România, noi avem numai a constata, de o cam-dată, ca aparținând probabilmente acelei epoci : movile multe, mari și mărunte, răsipite pe câmpia românească; — ulcele și hârburi de formă și de materie grosolană; — câte-va cuture de cremene și mai multe ciocane de pétră tare, adunate, în acești doui-trei din urmă ani, de câți-va colecători, mai cu sémă de d¹ Bolliac; — apoi câte-va cuvinte și câte-va sculpture descriind și reprezentând, în operele autorilor și artiștilor greco-latini, unele obiecte de artă industrială și sumptuarie ale predecesorilor imediați ai Romanilor, adică ale națiunii dacice; — și în fine, un câmp nemărginit, deschis imaginațiunii pentru a 'și închipui cum ómenii primitivi s'aú pitit în pescerile Carpaților și in colibe de lemn, aședate pe taraci în mijlocul lacurilor, spre a se feri de férele sélbatice, de elefanții flocoși, de maamuții, de urșií speluncilor, de cerbií giganticí, de zimbrii uriași, cari pustiaú codrii seculari din

lunca răslăţată a Dunării şi cari bolbociau în bălţile'î revărsate.

Mărginindu-ne ânsă în cercul mai restrâns al obiectelor existente, vom recunoşce, — precum a făcut tot aci mai de-ună-đi şi d^l Boliac, — că seria de unelte de p tr  ce s'a adunat la noi în puţin timp, şi mai ales toporaşele, ciocanele şi d lţitele multiforme de petre dure, de serpentină, de diorit, de ofit şi chiar de iesm, presentă o varietate de forme şi o perfecţiune de lucrare, care ne facă a socoti pe locuitorii ţere'  n stre din epoca de p tr  cu totul a a de înaintaţi ca şi contemporanii lor din ţerile unde archeologia preistoric  a dat p n  acum cele mai splendide ale ei prin se.

C t despre  meni'  epoce'  de bronz, trebuie să vă mărturisesc, domnilor, că n'am avut  nc  plăcerea de a mă  nt lni, în ţer  la noi, cu unelte de ale lor, a a de gingaşe, a a de frumos ml diate. Scim, că chiar dincolo de Carpaţi,  n Ardél, s'a  descoperit agrafe de ale lor, întortochiate ca nesce melc'  uriaş'  şi br c r'  elastice care se resucea  d'a-lungul bra elor şi a pulpelor; scim că Ungaria, vecina n str , e una din ţerile cele mai bogate în arme şi unelte din epoca de bronz.

Dar pe c sta meridională a Carpaţilor — trebuie s'o constat, — se  că delicaţi'   meni'  ai aceste'  epoce n'a  str b tut de loc, se  că urmele lor sta  ascunse sub p m ntul nostru, cu mai multă gelosie dec t ale altor populaţiuni antice din România.

Nu trebuie ânsă să disperăm. Țăra noastră e așa plină de movile de toate formele și de toate dimensiunile, pe care noi încă nu le am explorat, încât se poate foarte bine ca multe din ele să cuprindă comori ascunse din epoca de bronz.

În acele movile se voru găsi negreșit multe alte lucruri prețioase pentru archeologie, pe care noi acum nici că le bănuim. Movilele sunt, fără îndoielă, archive tăcute care păstrează în negrul lor pământ documente istorice ale țerei noastre din timpii pe când istoria nu se scria cu condeïul.

Cercetarea lor este una din datoriele cele mai însemnate, cele mai curioase, dar tot de odată și din cele mai anevoioase ale archeologilor români. Lăsând la o parte greutatea curat materiale, — coci trebuie să asude muncitorii mulți cu sapa și cu lopata, și salaori cu raba, ca să despice una din cele mai mărunte movile, — apoi cu câtă răbdare trebuie așintită atențiunea, spre a nu se trece cu vederea nici una din dispozițiunile interioare ale coprinsului, spre a se înregistra cu scrupulositate și cu inteligență pene și așternuturile de pământuri felurite, de bolovanii, de năsip, de humă, de cărbuni, de petriș, de cenușă, care întocmescă o mare parte din acele edificii rudimentare dar masive, unicele monumente poate ale multor secolii străvechi!

Nu în preumblări de câte-va ore, cu ómeni adunați în pripă de vătășelul satului, prin adi-

menirea bacșișului și a cindecei de rachiū, nu în zorul unei vëratice călătorii de plăcere, se studiază o movilă, astfel încât rezultatele dobândite să pótă fi de folos sciinței, să pótă servi de basă neîndoiósă la comparațiuni etnologice și la teoriī de istorie primordială.

Mărturisesc, domnilor, că eū unul n'am putut pêne acum să cercetez interiorul nici unia din numeroșele movile ale țerei, și nu vë voiu puté dar spune decă ele trebuiescú despicate d'a-dreptul orī pīediș, în perghel seū în rëscurce. Atăta sciū numai, că am auđit de pe la archeologi, cari aū făcut și facū încă explorări însemnate în movilele din Crimeea și Rusia meridională, — așa de asemënate cu ale nóstre, — cum-că conținutul pământului ce constitue movila este adese neînsemnător, de vreme ce mai în tot-d'a-una acel pământ a fost grămădit la un loc ca să acopere un obiect óre-care, clădire seū simplu sicriū mortuar, aședate pe suprafața seū dedesubtul solului. Acésta ne este confirmat și de autoriī anticī cari aū vorbit despre usul fórte vechiu al movilelor, întrebuințate ca monumente comemorative ce se rădicaū d'asupra cadavrului unui șef de popóre, unui eroū, seū chiar totalității luptătorilor căduți într'o bătălie.

Când vede însé cineva mulțimea de movile, care staū grămădite pe largi întinderi în unele țeri, — și printre ele, și țera nóstră, — nu'ī vine a

crede că sub fie-care dintr'însele are să fie câte un mort, și că poșorele vechimei 'și au făcut o petrecere de a presăra răposății, astfel încât să împestriteze o țără întrégă cu mormintele lor. Apoi iar unele din acele clădiri de pământ, făcute de mâna ómenilor, au proporțiuni atât de uriașe, încât nu s'ar puté crede că, pentru a acoperi țărâna unui singur om, arú fi lucrat mii de ómeni în mii de zile.

Asemené înduoielí ne conducú a crede că nu tóte movilele câte le vedem pe câmpí și pe délurí, sânt morminte omenescí și nu tuturor se aplică cu justetă apelațiunea de *movilă*, care este un termen slavon, spre a însemna un *mormént*.

Póte chîar că cele care mai cu drept cuvânt arú purta acest nume sânt movilele acelea care la noi se chiamă *gorgane*, iar în Rusia *kurgany*.

Gorgane sânt multe prin România, și de câte orí vre un căutător de comorí, călăuzit de flăcăraiele ce esú nóptea de pe fața unui gorgan, s'a ispitit a face o grópă cât de pușin adúncă într'însul, el a dat neapérat peste oseminte de om. Pământul din care ele sânt compuse este plămădit cu cadavre.

Gorganele sânt dar adevérate osuare, unde zacú generațiuni antice care, trecénd la vecie, au

păstrat pînă ađi tăinuite, și numele și epoca vîetuirii lor.

Când veți eși din această sală, domnilor, aruncați-vă ochii la dreapta, și în întunericul nopții, veți zări printre crăcile despuiate ale arborilor din Cișmegiū, turnul bisericeii St Ilie. Temeliile aceluī templu enorial al mahalalei *Gorganul* se afundă în băierile unei movile, unui antic *gorgan* care a dat numele său împrejmuirii. Se vede că străvechiī locuitorī ai mocirlelor de pe malul Dâmboviței, sêlbaticii cari retăciaū, acum cîteva mii de ani, printre stuful mlaștinei Cișmegiului, și au înălțat această necropolă, cu mângăietórea speranță că ea va sci să deștepte în noi o cuviósă amintire.

Nu uitați dar, dómnele mele, — cõci d^vóstră aveți ánima milósă, — de cîte orī veți purta pașii sub umbra rëcorósă a aleelor din Cișmegiū, de a saluta cu un „*Dumnezeū să'i ierte!*“ pe rëposatiī preistoriciī ai gorganului de la St Ilie!

Acéști pietósă datorie împlinită, să ne reîntórcem iarăși privirile către acele mii de movile semëdate prin câmpiile nețermurite, prin bărăganele pustii ale luncei dunărene. Vedeți colo un șir de movilițe gemene, care aședate cîte douë, din distanță în distanță, se prelungescū de pe malul Dunării pînă dincolo de bălțile Ialpuhului? În tóte direcțiunile ele își întindū ramure, alcă-

tuite de alte movile, care mai mari, care mai mici, presărate preste tot întinsul țerei!

Ce ôre sunt acelea? Sunt ele hotare înălțate între moșiile ale mai multor némuri? Séu mai bine, sânt ele semnele ce călăuzeaŭ hordele barbare, în cutreieratul pustielor?

Ici și colé, pe câte un mal înălțat d'asupra unui riŭ ce șerpuesce pe o matcă lată, răsare câte o movilă uriașă ce domină tótă împrejmuirea.

Ca sfincșii de granit în pustiele năsipóse ale Africei, așa își rădică capetele lor pleșuve acei fruntași ai movilelor, proflând d'a-lungul secolilor conturnul lor gârbovit, peste lunce și peste șesuri!

Și ele conținŭ o enigmă în sînul lor. Și ele cerŭ o deslegare, care neapărat va vërsa lumină asupra vieței omenirii! Incercați-vă dar isteciunea minții, archeologilor români! Deslegați enigma, moderni Edipi ai acestor noui sfincși!

Eŭ unul mă daŭ în laturi, cõci am spaimă de a înfrunta cu ușurință necunoscutul, cu atât mai mult că nu mă pot încă lăuda că am găsit iérba férelor!

Și cu tóte ânsé, țin minte că acum vre o dece ani, călătorind prin Moldova și mergând de la Ruginósa la Pășcani, drumul meŭ mă duse d'asupra unei cóste fórte înalte, pe a cărui culme sosind, mă aflaŭ la pólele unei mari movile de

unde ochii mei zăriră de o dată o priveliște măreță, ce 'mă a rămas adânc întipărită în minte. Sub priporul acelei râpedi coste se desfășura albia Siretului, care își rostogolea apele sale volburóse pe un năsip aurit; lunca era înveselită, cât puté coprinde ochiul, cu dumbrave, și prin acea întinsă pajiște smălțuită cu tóte nuanțele unei bogate vegetațiuni, riul își răslăța suprafața sa alburie, spumegând și prăvălind fără încetare undele sale adânci și pripite.

Malul opus era fórte depărtat; abié se zărea sub linia orizontului rîpa surpată care îngrădea de cea-l-altă parte lunca. La o asemené vedere stătui cátva timp înmărmurit dinaintea aceluí maiestros tabel al naturei.

Impresiuni ca acestea am încercat adese în călătoriele mele prin țéră, și suvenirea lor nu este cel mai slab legămént ce strînge ânima mea de patrie!...

Dar revenind din acel farmec și cugetând la trebuința și la posibilitatea practică de a 'mă urma calea, mi se păru un lucru cu neputință ca să mă expun a trece d'a curmezișul acea luncă intrând d'a dreptul în apele umflate și arțăgóse ale Siretului. Drept în fața mea nu era drum, nu era vad, nu era trecétóre.

Plimbându'mă ânsé ochii pe depărtata linie care însemna pe cer cósă opusă, zării cu mult în susul apei, departe, fórte departe, o altă mo-

vilă, întocmai ca aceia lîngă care mă aflam. Ea domina malul din potrivă, precum acéstă-l-altă încununa cónsta de dincócî. Atunci, urmând cu ochii linia care se întindea prin luncă între aceste două movile, vëđui că pe acolo trecea drumul, străbătënd apele Siretului, prin locuri unde ele erau lat-rësfirate d'asupra unui prundiş solid.

Movilele erau dar semnele căii, semne aşdate acolo de mii de ani şi pe care natura le a respectat, păstrând acelaş curs apelor din luncă. Ele aũ fost şi sunt încă, — precum şi multe altele de aceiaşi specie, — stélpii miliarî ai drumurilor şi ai vadurilor; printre dînsele aũ trecut sutimile de popóre, care aũ străbătut din adunca vechime şi pêne acum țera nóstră.

Vë întreb, óre, dupe astfel de servicie făcute omenirii, în timp de atâtea secole, nu merită şi ele titlul de *monumente*?

Maĩ mult decăt atata! Ceĩ cari le aũ înălțat şi cari, decă s'arũ fi gëndit numai la îndeplinirea trebuințelor đilnice ale mărginiteĩ lor viețe, n'arũ fi ostenit atata spre a rădica movile, ci s'arũ fi mulțumit a pune, drept semne, simple prăjini séũ momie, — ómenii aceia, đic, clăditorii movilelor, aũ avut negreşit în cugetul lor de a face, pentru minunarea posterității, lucrări mărețe, adevérate obiecte de artă.

Intru aceste lucrări ánsẽ aũ sciut şi aũ pu-

tut ei să concentre cea mai întinsă concepțiune a esteticeii lor. Să nu nesocotim astăzi nici operele lor, nici mai ales idea ce îi a îndemnat a le executa. Dacă odinioară n'ar fi pășit omenirea pe trépta unde s'aũ aflat dînșii, ea n'ar fi astăzi la culmea de unde noi îi privim.

Am puté preçi și mai bine înaintările progresive ale artei la popóarele primitive, aruncând o privire asupra unei serii de monumente străvechi, mult mai lesne de fabricat și de un uscasnic mult mai neapărat decât gorganele morméntale și movilele miliare. Numeróse descoperiri întâmplátóre și câteva săpături de amatori ce s'aũ făcut pe la noi, aũ scos fórte des la lumină obiecte de lut, óle, vase și mai adesé hârburi. Unele din acestea pórtă în formele, în pasta, în coloritul, iar mai ales în ornamentele și legendele lor, caractere netăgăduite ale industriei romane. Dar altele sunt cu mult mai grosolan lucrute decât olăria ce aũ lăsat Romaniĩ prin țérrile unde ei s'aũ aședat; acelea aũ forme cu totul străine, ba chiar și desernne gravate pe ele, care nu se găsescũ pe vase romane. Acelea sunt negreșit olăriĩ ale popórelor barbare, care aũ precedat aci pe legionariĩ și pe coloniĩ Romei. A le clasifica dupe némuri și epoce, este péné acum un lucru fórte temerariũ. Eũ nu cutez a intra pe o astfel de cale, unde mă tem că voiu fi silit să am

recurs la imaginațiunea mea mai adese decât la cunoștințe pozitive.

Va veni însă timpul când clasificarea va fi posibilă și suntem în drept de a aștepta de la dînsa rezultate de cea mai mare însemnătate pentru etnologia antică a țerei noastre. Dar trebuie mai întei să explorăm mult, să studiem cu atențiune condițiunile și natura descoperirilor, să le comparăm cu obiectele analóge aflate prin alte țeri.

De o cam dată mă voiu mărgini a face mențiune numai despre două descoperiri care mie unuia mi s'a părut că oferă, printre tóte, un caracter de originalitate marcantă.

Sunt vre o două ani, de pe îndemnul d^{lui} Bolliac, junele d^l D. Butculescu a făcut câteva săpături într'o localitate de pe malul Ialomiței, numită Piscul-Crăsani, proprietate a d^{lui} Lehliu. D^{lui} a adus de acolo mai multe vase de lut negru, ale căror forme și ornamentațiuni nu le am mai vădut la alte olării antice din România, ci numai la vase provenite din țeri celtice, ca Bretania și Irlanda. Mai tóte vasele de la Piscul-Crăsani sunt reduse în cioburi; cu tóte acestea se recunosc pe dînsele buze tare resfrante, pantece de óle cu forme unghiulare, nalte scaune conice, mânere subțiri și fórte încovoiate, găurele desc ca de ciur, ornamente cu linii în zigzag, în fine tótă caracteristica unei arte ce n'are nimic banal, nimic imitat de pe formele cu care ne au

obiceiuit popóarele cu ale căror usuri plastice suntem mai de mult familiarisați.

Olăria de la Piscul-Crăsanı merită dar o băgare de sémă specială printre cele ce am vădúť pêne acum ca provenind din țera nóstră, și ar fi bine ca, prin nouă explorațiuni, să se înzestreze și Museul nostru național cu o cătime de acele curióse hárburı, cel pușin egală cu aceia ce posedă d^l Bolliac.

Nu mai pușin importante sunt vasele, tot ale d^lui Bolliac, despre care d^lui ne a spus aci mai de-unăđi, că le arú fi găsit într'o necropolă antică din préjma Zımnicei. Printre dınsele este o urnă de lut gros, cenușıú, de o dimensiune mare, aprópe un metru înălțime, care înfășișeză pe partea superióră a pântecilor ei un ornament de șése orı repetit: între două brăuri de stelute, adúnc tipărite în lut, se deosebescú șése călăreți de o înfășișare stranie, stampați cu un relief destul de ușor. Toți sunt identici în formă; calul are corpul prelung și rotunjit la extremități, iar capul mic. Călărețul, fórte mărunt în proporțiune cu animalul, este de o structură cu totul rudimentară și pare a nu purta nici un veșmânt.

Acest ornament este fără înduoielă un ce care merită tótă atențiunea. Se pare vėđendu'l și luând în sémă stilul lucrării și provenința obiectului, că din cea mai adúncă vechime țermurenii Mărei Negre, cari aú fost tot-d'a-una

vestiți prin caii lor, au adoptat ca ornament favorit al vaselor, reprezentațiunea de scene de călărie. Astfel, sînt vre-o cîțiva ani, la 1862, s'a descoperit în Rusia meridională, în movila Țisă Certamlık-Kurgan, lîngă orașelul Nicopol, mai multe obiecte antice de mare preț, printre care și un vas magistral de orfăurărie elenă, pe ale cărui pantece se vedu reprezentați cu o perfecțiune rară, Sciți ocupați a prinde cu arcanul și a împedica cu chîosteci picîórele din nainte ale unor călușei sêlbaticî.

Arta grécă a dat acestor scene o grație naturală, pe care nu o putem cere de la meșterii anticî din România; voim numai să constatăm că o idee analogă a inspirat pe argintarul elen care va fi lucrat vasul de la Certamlık-Kurgan dupe cererea vre-unuî rege scit, și pe olarul barbar de la Zimnicea.

Călărețul care face ornamentul principal al vasuluî d^{lui} Bolliac, — ba și steluța de lîngă dînsul, — nu ne sînt cu totul necunoscute. În mai multe rîndurî și mai ales, dupe cum ne încredințeză tot d^l Bolliac, acum vre-o cîțiva ani, pe malul stîng al Oltuluî, s'au descoperit monete de argint în forma staterilor macedonicî, pe al căror revers se vede, în mai mic, un călăreț și o stea ce se asemănă fôrte tare cu acele de pe vasul de lut.

Ânsê, — să ne grăbim a o spune, — aceste

semne nu sunt exclusiv particulare popórelor barbare din Dacia; s'aú gásit în Panonia monete cu acelaş tip; ba chíar monetele galice din Francia şi cele celtiberice din Spania ne presentă o figură de călăreţ tot aşa de grosolan lucrată.

Óre acelaş popor a preumblat acest tip monetar din răsăritul pêne în apusul Europei? Şi déca ar fi aşa, care este acel popor?

Unii îşi închipuiescú că Dacií aú fost o seminţie celtică.

Alţii ne amintescú că vechii Galí aú făcut în mai multe rîndurí incursiuni prin Orient; ei, póte, aú lăsat numele lor oraşului Galaţi, şi fără tăgăduială l'aú dat provinciei Galatia din Asia-mică.

Monetele de care vorbim aci nu sînt în stare de a resolve singure ceştiunea; de aceia ne mărginim a constata acel tip al călăreţului în arta plastică a anticilor locuitorí ai României şi alături cu dînsul ne simţim datorí a menţiona şi unele monete de argint ce se găsescú în ţeră la noi şi pe care se vedú imitate, cu fórte puţină dibăcie, tipurile ce figuréză pe staterii macedonicí, ba chíar şi inscripţiunile de pe dînsii. Ânsé, ca unii ce se vede că nu sciaú ce scriú, imitatorii séu *calpuzanii* de la noi aú scris pe monetele lor numai primele litere ale numelui lui Filip Macedonicul şi, obosiţi de a imita caracterele pêne la sfêrşitul cuvêntului, s'aú mulţumit a înlocui literele urmátóre prin simple linii.

Décă am voi să cercetăm cine aũ fost acei calpuzani, cari aci la noi aũ contrafăcut într'un mod așa grosolan frumoasa monedă macedonică, am trebui să recunoscem că națiunea de pe malul stâng al Dunării care a stat în contact cu Macedonenii, aũ fost Geții.

Va să dică, dupe tótă probabilitatea, noi posedem moneta Geților, și prin acésta cunoscem dupe tipurile ce sũnt imprimate pe acei bani, gradul în care ajunsese la dînșii cultura artelor plastice.

Dupe tótă aparența, acei Geți cari băteau monedă de argint, nu aparțineau generațiunilor din epoca de pétră, nici chiar póte din aceia a bronzului.

Cu greũ ar veni dar să le atribuim lor uneltele de serpentină și mai puçin ancõ așchiele de cremene, care s'aũ găsit în țéră le noi; și ar fi, credem, a face o adevărată confusiune de a prelungi pêně în timpii la care am ajuns, industriile primitive practicate de omenire, pe când ea ancõ nu cunoscea metalurile.

Acésta am putea-o face cu atât mai puçin cu cât aflăm, tot în țerile nóstre, mai nainte chiar de Geți, două popóre despre ale căror aplecări și mod de viețuire ni s'aũ păstrat curiose tradițiuni.

Agatirșii, cari locuiaũ în câmpiele de la pólele Carpaților, erau ómenii desfětați și trăiaũ

o viață moleșită, zugrăvindu'și o parte din trup cu vii colorii și acoperind restul cu veșminte aurite, cu petre nestemate.

Siginiî, veciniî lor, — în cari uniî autoriî au avut comica idee de a vedé pe străbuniî Țiganiilor de astădî, — Siginiî, Țic, își petreceau viața crescând hergheliî de cai și mânându'î, atât bărbații cât și femeile, din căruțele lor cu care străbăteau țera în tóte părțile.

Nici rătăcitoriî Siginiî (băgați bine de sémă că nu este aci vorba de Țiganiî de șatră), nici luxoșii Agatirși nu parú a fi fost popóre de acelea care stau să lustruiéscă cremenea spre a o face custure, ori să se mândréscă cu modeste podóbe de bronz.

Când un popor s'a deprins a preface aurul și petrele scumpe în obiecte de lux, când a învățat a face căruțe, el fără înduoielă a dobândit o cultură mai presus de aceia a timpilor curat preistoriciî. Arta, la dînsul, a ajuns la un grad mai înalt și, cu tóte că pêne adî nici un monument existent nu ne póte da o idee exactă despre artele Siginiilor, și mai ales ale Agatirșilor, noi ne socotim în drept de a induce din puținele spuse ale scriitorilor vechi, că aceste popóre se puteau asemui în cultura lor artistică cu popórele cele mai înaintate ale Sciției, iar mai cu sémă cu urmașii și cu veciniî lor, cu Daciî.

Putem óre Țice, când ajungem a vorbi de-

spre arta Dacilor, că ei se aflaă încă în epoca de pétră, seú să închipuim că ei nu cunoscéau decât bronzul, la momentul când îi vedem în faça Romanilor ?

Asemené alegațiunii nu potú aduce decât confusiune în puçinele cunoscințe ce aveam despre arta la acel popor, care închide periodul preistoric al analelor archeologiei nóstre.

Am fi sciut mult despre starea de cultură a Dacilor, decă atâtea cărți câte s'aú scris în vechime despre dânșii ni s'arú fi păstrat. Dar sórta, pare-c'ar fi voit să ne recuze orí-ce altă origine decât pogorîrea nóstră din némul roman, ne a redus la fórte puçine cunoscințe despre acel popor din Carpați care îngrijise tare pe împérații Romei.

Câte-va scurte pasagie în puçini autori vechi și baso-relievurile columnei Traiane, íată la ce se reducú adú documentele istoriei, ale limbei, ale artelor la Daci.

Scim ánsé că ei íubeaú cultura și căutaú prin tóte mijlócele a se folosi de dinsa. Când Decebal, regele Dacilor, ívinse armata împératului Domițian, el impuse ca condițiuni de pace răspunderea unui tribut în bani și trámiterea în Dacia a mai multor meșteri romani, cari să instruiéscă pe locuitori în artele rásboiului și ale pácii.

De aceia póte când, cu câți-va ani în urmă,

Traian veni în Dacia să răsbune onórea armelor romane, el găsi pe Daci preparați pentru o rezistență puternică, apărați în cetăți de pētră și în metereze de pământ încinse în țarcuri de pari, bine muniți cu mașine de răsboiu construite de pe modul roman; astfel ni se arată țera și armata Dacilor pe mai multe din scenele ce întocmescă spirala de sculpture a columnei Traiane.

Ânsă, pe lângă clădirile de pētră cubică, pe lângă colonadele și frontónele de stil roman ce decoră unele cetăți dacice, ni se arată, tot pe columnă, și unele construcțiuni de un caracter mai local.

Pe la începutul primului răsboiu dacic, vedem o scenă în care ostașii romani dau foc cu torțele la nisce colibe făcute de scânduri și aședate pe nisce taraci înalți cari esū din apă. Ai dice că veđi pe columnă pichete de ale grănicerilor romani din insulele Dunării.

Apoi într'alte locuri, clădiri isolate. staū împrejmuite cu uluce formate de blăni retezate pēdiș la vēr. Cine din noi n'a vēđut asemenea împrejmuirii la curțile locuințelor muntene de peste Olt?

Sunt încă pe columnă și ziduri de cetăți dace, care se recunoscă a fi clădite cu pământ bătut, amestecat cu paie și nuiele, și aședat între două pāreți de scânduri; se vēđă și ómeni adu-

când cu coșurile pământul spre a umple acel părete.

Mi s'a întâmplat și mie, domnilor, a vedé remășițe de ale unor asemenî cetățî; la dinsele palisadele de lemn aũ perit negreșit, mistuite de incendiũ, iar pământul bătut dintre ele s'a întărit, s'a pěrjolit și a format o masă compactă, roșcată, pe care abîé a putut'o măcina pêně astăđî acțiunea distructóre a timpului.

Eram cu d^l Bolliac acum vre-o trei anî, când, punénd să sape în jurul unei vechî cetățî ce domină valea Prahovei între Puchenî și Tinosu, am dat peste asemené ziduri și ne am mirat de dăinuirea unor clădirî ce parũ a fi fost atăt de fragile.

Nu mai puçin durabile ânsě se parũ a fi fost și unele usuri, a căror origină antică arta singurã ne a păstrat'o. Când vedem pe columnă veșmintele ce pörtă Daciî: cămașa lor cu mânece, strînsã la mijloc și crestată la póle de âmbele părți; ițarii și opincele ce le acopere picîórele; gluga lățórã saũ sarica, atêrnată de umerî; chica pletósã a luptătorilor, și mai cu sémã *țurca* ce acopere capetele șefilor, ale *Zarabilor*, precum îi numesce Iornandes, nu ne putem opri de a recunósce într'însele chîar portul muntenilor noștri.

Vêlurile ce îmbrobodescũ capul femeilor dace sînt âncă maramele sătencelor nóstre.

Vom avé ocasiunea altã dată, sper, de a

vorbi mai pe larg de costumul național al Românilor și de originile lui. De o cam dată ne mărginim a pune în comparațiune portul Mocaniilor, și mai ales al Moșilor din valea Hațegului, cu îmbrăcămintea vechilor Daci.

Dacii, dupe tótă probabilitatea, aũ fost mai cu sémă un popor de munte; din stâncele și de pe plașurile Ardélului ei își întindeaũ domnia peste țera Mureșului, peste Oltenia, peste ținuturile Timeșului și mai departe. Pe șesurile despre răsărit ședeau Geții, pe cari ei îi supusesse domniei lor.

La munte dar, și mai ales în jurul acelei Sarmisegetuse, pe care columna Traiană o reprezintă printr'o vastă împrejmuire de pétră cubică, în lă-untrul căria staũ grămădite multe și înalte edificii, la munte a rămas tradițiunea portului dacic mai stăruitoare; și acésta, nu numai în forma îmbrăcămintelor, dar cu tótă probabilitatea și în colórea lor. Dacii n'aũ purtat haïne poleite și tatovagie pestrițe ca Agatirșii, predecesorii lor; haïnele erau la dînșii de lână albă, de cânipă albă, și tot astfel sũnt și acum ale muntenilor români.

Nu vreaũ să antecipez asupra subiectului unei viitoare convorbiri, cu atât mai mult că timpul este înaintat; dar nu mă pot opri, d^{lor}, de a vă atrage băgarea de sémă chiar aci, unde

a fost vorba de albele straie ale Dacilor, asupra unui caracter distinctiv al portului românesc.

Poporul la noi se îmbracă în albe, atât véra cât și érna; albul la dînsul e colorea predominátore; și băgați de sémă că nici un alt popor european nu are acéstă predilecțiune pentru *colórea candóriă*, cum dicea, acum câțî-va anî, un mare poet al României.

Dar să grăbim.

Armele ce pórtă Daciî pe columna Traiană ne arată învederat că ei nu se luptău nici cu topóre de pétră, nici cu paloșe de bronz. Petrele de praștie le mánuescú numai auxiliariî germanî aî legiunilor. Dacul ține mai adese în mână un mare cuțit în forma unei secere puçin încovoiată, pe care cu nedrept cuvênt uniî autorî aũ semu-it'ó cuțitóei cu cârlig a lui Chronos, obiect de us casnic ce se numia *ἀσπρη* la Elenî. Cuțitul Dacilor séménă mai mult, la tăiș și la mâner, cu *hangerul* persian, cu *kinjalul* Cerkeșilor.

Dar luxul cel mare al Dacilor se arată în scuturile ovale ce pórtă ei la braçul stâng. Pe acele scuturi, ornamentele sînt atât de variate cât și graçiose, și acest lux al pavezelor dacice a dat ocasiune unui învățat françes, d^lui de Lasteyrie, ca să emită, în Academia Inscriptiunilor și Belelor-litere din Paris, opiniunea că acele arme defensive ale Dacilor, care în așa mare cătime aũ împodobit triumful lui Traian în Roma,

erau nisce bogate obiecte de artă, îmbrăcate cu aur, decorate cu ornamente sculpturale și cu petre scumpe.

De la acéastă ipotesă, vom trece la un fapt atestat de scriitorii antici, adică la sumptuositatea ce Daciî depuneaă în flamurele séu praporele lor de răsboi, în acei *dragones* pe care și Romaniî, din cauza aspectului lor măreț și îngrozitor, îi adoptară pentru armată, îndată dupe răsboiele dacice. *Dragonii* erau lungi prăjine d'asupra cărora sta fâlfăind un balaur, cu capul de bronz aurit și cu trupul mobil de o stofă purpurie. Când în mișcările ordielor vântul umfla acei balauri, ei păreaă ca un stol de zmei fantastici amenințând fioros pe dușmanii din fața lor.

Daciî, în fine, prețuiaă și luxul uneltelor casnice ; ei aveaă bogate vase de argint și de aur ; pe columna Traiană se vede, cum Romaniî încărcăă căruțe și desage cu asemeni despuierî, luate de pe la Daci ; și Dione Casiu, istoricul lui Traian, ne povesteste cum Decebal, desperat de a vedé capitala și țera lui cotropite tóte de Romani, mai nainte de a se ucide cu propria sa mână, puse să abată apele rîului Sargeția, și prin Romaniî robiți, pe cari apoi îi ucise, îngropă în albia rîului și acoperi cu bolovanî de petre, tóte comorile lui, compuse din obiecte de aur, de argint și din multe nestemate. Se vede că mai târziu un prizonier dac destăinuî lui Traian se-

cretul, și avuțiile lui Decebal fură duse în Roma, unde serviră la edificarea măreței colonne, a arcului de triumf și a forului divului împărat.

Ânsă, printre odórele luate de la Daci erau mai ales două vase de argint și un corn de zimbri împodobit cu petre scumpe. Se ȳice că Traian le luă cu sine, și mergénd mai târziu în Siria, le depuse cu propria sa mâna în templul lui Jupiter Casiu, din cetatea Seleucie.

Negreșit că voru fi fost prețioase obiecte ale artei indigene acele vase și acel corn al unei fere din codrii României, pe care gloriosul împărat le alese dintr'atâtea avuții, ca să le închine ȳeului ce 'l ocrotise în uriașele sale lupte cu Daci. Împreună cu cornul răpit din comorile lui Decebal, periră și puterile și artele aceluî mëndru popor. Geloși péné la sélbáticie de libertățile și de bunurile lor, Daci simțindu-se înfrânți, deteră înșiși foc la cetățile și la colibecele lor, prăvăliră în prăpastie vitele ce 'i hrănea, și 'și căutară scăparea, cari sorbind din cupa de otravă, cari părăsind țera lor subjugată.

Astfel se stinse din România trufașa națiune a Dacilor, cufundând în peirea ei și monumentele ce ea putuse înălța.

De aci 'nainte sórele Romei răsare pe malul stâng al Dunării!

Vom căuta într'alt rînd, domnilor, a recunosce câte reflecte din rașele lui s'aũ mai păstrat pênã ađi pe pãmêntul României¹⁾.

Bucurescî, dechemv. 1872.

Tipãrit în *Columna lui Traian* din 1874.

---

1) *Columna lui Traian* din dechemv. 1872, a publicat și un mic memoriũ al dluĩ Odobescu «*Despre un vas de lut cu numele lui Decebal, descoperit la Blain, în Bretania*». Pe un fragment de lut smãlțuit roșu, de acela ce se șicea în vechime *lut samian*, pare a se vedé un barbar lãnçuit. Acésta este póte o amintire a rãsbóielor dacice.

FUMURI ARCHEOLOGICE

SCORNITE DIN

LULELE PREISTORICE,

de

UN OM CARE NU FUMEZĂ.

Scim de-o-cam-dată atât de puçin asupra vechilor locuitori ai țerei noastre, am dobândit încă, prin a noastră proprie lucrare, așa de puçine cunoștințe despre antichitățile naționale, ne am câștigat pêne acum așa puçină credință în cercurile științifice ale lumii civilizate, încât, dău, nu s'ar pré căde să ne mâncăm de îndată acea brumă de credință, cum dăce Românul, prin emiterrea unor ipoteze de o natură mai mult seũ mai puçin fantastică, care nu potũ să provóce decât un zîmbet ironic pe buzele adevăraților ómenĩ de știință.

Acéstă cugetare a fost din nou deșteptată în mine mai deunăđi citind în *Trompeta Carpaților* din $\frac{4}{16}$ februarie (N° 1045, anul IX) încă un articol, sub rubrica : *Archeologia*, subscris de d^l Cesar Bolliac. Într'însul e vorba de *Usul fumatului din timpîi preistorici*, și eruditul președinte al comitetului nostru archeologic ne spune că Pomponiū Mela, acel geograf spaniol ce scria latinesce cu 60 or 70 de ani înaintea concuistei Daciei de către Traian, „atribuie *numaș* Tracilor „celor vechi usul fumatului;“ apoi adaoge că : „Daciî, ale căror obiceiuri urméză să fi fost mai „aceleași cu ale vechilor Traci, *nu mai este îndouîelă* că fumaă, că fumaă din lulea prin vreme un fel de țeve subțiri care n'aū putut să reziste „pênă la noi;“ în fine ne arată că d^lui a găsit însuși pênă acum, „printre vase și cioburi de vase „preistorice,“ în trei localități diferite, la Vödastra din Romanași, la Hunia de lîngă Calafat, și la Piscu-Crăsanî de pe Ialomița, trei lulele de lut negru, care sunt leite poseclite „lulele românesci!“

Iată o frumoasă descoperire archeologică, și când un om ca d^l Bolliac o întemeiează pe carte letinescă, pasă de nu te minuna!

La noi lumea nu se pré ocupă de archeologie, și prin urmare pôte cu înlesnire să credă în erudițiunea orî-cuî. De ce ânsă noi, déca în adevăr ne taie capul și déca ne interesăm la starea de cultură a compatrioților noștri, — de ce să

ne facem o glumă din mijlocele ce avem pentru a'î instrui? De ce să nu tratăm știința cu serioșitatea ce i se cade și să n'o prezentăm precăt ne dă mâna, sub aspectul ei cel adevărat și respectabil, atât publicului român, care póte avea o naivă încredere în noi, cât și străinilor cari ne judică cu mai multă justeță, dar și cu mai puțină îngăduielă?

Eū cređ că aceste idei arū trebui să călăuzescă pe toți aceia cari, cu péna seú cu limba, vorū să contribuie la lățirea cunoscințelor de orice natură printre poporul român, seú să răspândescă prin străinătate noțiuni științifice despre patria nóstră.

Cu acéstă învățatură aș vré dóră să se alegă bine-voitorul cititor, din paginile ce 'î staū dinainte.

Restul e numai fum!

Să cătăm dar, pe urmele dlui Bolliac, a aduna fumul din antichitate, și să ne întrebăm și noi decă cu adevăr el a eșit din lulele preistorice.

Cu vre o cincī sute de ani mai nainte de Pomponiū Mela, părintele istoriei adică elenul Erodot auđise că Masageții, un popor care locuia dincolo de marea Caspică, pe malurile rīului Arax, rīu mai mare chīar decăt Dunărea, că „Masa-geții descoperise un copaciu ale căruī fructe ei „le aruncaū pe jaratic, stānd cu grāmada adu-

„nați împrejurul focului, și din fumul ce se înalța, și pe care 'l mirosea, ei se îmbăta, precum Grecii din vin; și cu cât mai mult arunca de acele fructe pe foc, cu atât mai mult se îmbăta, pênă în sfârșit se scula și se puneau pe cântice și pe jocuri ¹⁾.”

Alt unde-va, tot Erodot mai dice că Sciții, intrând sub nisce acoperișuri de păslă, pună sēmēnță de cânipă pe petre roșite în foc; și când acea sēmēnță începe a arde, ea răspandesce un fum mai tare decât aburul băilor din Grecia; și Sciții, amețiți de acea aburélă, se pună pe urlete. Acésta le servă lor de baie ²⁾.

Aci pôte, precum observă d^l G. Rawlinson,

1) *Herodoti* lib. I, §. 202: «*Ἄλλα δὲ σφι ἐξυρῆσθαι δένδρεα καρπὸς τοιούσδε τινὰς φέροντα, τοὺς ἐπεῖτε ἂν ἐς τὸντὸ συνέλθωσι κατὰ εἰλας καὶ πῦρ ἀνακαύσονται κύκλῳ περιζομένους ἐπιβάλλειν ἐπὶ τὸ πῦρ, ὄσφραινομένους δὲ καταριζομένου τοῦ καρποῦ τοῦ ἐπιβαλλομένου μεθύσκεσθαι τῆ ὀδμῇ κατὰ περὶ Ἑλλήνας τῶ οἴνω, πλεῦνος δὲ ἐπιβαλλομένου τοῦ καρποῦ μᾶλλον μεθύσκεσθαι, ἐς ὃ ἐς ὄρχησίν τε ἀνίστασθαι καὶ ἐς αἰοιδὴν ἀπικνέεσθαι.*»

2) *Idem.* lib. IV, §. 75: «*Ταύτης ὦν οἱ Σκύθαι τῆς καννάβιος τὸ σπέρμα ἐπεὰν λάβωσι, ὑποδύνουσι ὑπὸ τοὺς πῆλους, καὶ ἔπειτα ἐπιβάλλουσι τὸ στέγμα ἐπὶ τοὺς διαφανέας λίθους τῶ πυρὶ τὸ δὲ θυμιῆται ἐπιβαλλόμεν, καὶ ἀτμίδι παρέχεται τοσαύτην ὥστε Ἑλληνικὴ οὐδεμία ἂν μιν πυρὶ ἀποκρατήσῃ. Οἱ δὲ Σκύθαι ἀγάμενοι τῆ πυρὶ ὠρῶνται. Τοῦτό σφι ἀντὶ λοιτῆσῶ ἐστὶ.*»

traducătorul englez al lui Erodot¹⁾, scriitorul elen a confundat două usuri distincte ale Sciților : adică, pe de o parte, băile de abur pe care le întrebuintează încă și ađi Rușii, producând aburêla prin turnare de apă pe petre roșite în foc, iar pe de altă parte, afumarea cu fructul unei plante, pe care vedurăm mai sus că Masageții o aruncau pe foc spre a se îmbêta din fumul ei, cântând și jucând în beția lor.

Acea plantă ar fi dar chiar cânepa *κάνναβις*, ce crește, și de sineși și semănată, în Sciția; care se aduce cu inul, dar e mult mai presus decât dînsul prin grosimea și înălțimea ei, și din care Traciî își făceau veșminte întocmai ca cele de in²⁾.

Este de cređut că Pomponiŭ Mela, autorul predilect al d^{lui} Bolliac, împrumutase sciința sa de la Erodot, când ne spune că „locuitoriî Traciei nu cunosceaŭ usul vinului, ci că, mănucând ei se așeđau împrejurul focului, aruncaŭ pe jatic nisce semințe și prin mirosul lor deș-

1) History of Herodotus. A new english version by *George Rawlinson*. New edition, vol. III, p. 55, note 6.

2) *Herodoti* lib. IV, §. 74 : « Ἔστι δέ σφι κάνναβις γνομένη ἐν τῇ χάρη πλὴν ταχύτητος καὶ μεγάθεος τῶ λίνω ἐμγερεστάτη ταύτη δὲ πολλῶ ὑπερφέρει ἢ κάνναβις. Αὕτη καὶ αὐτομάτη καὶ σπειρομένη γύεται, καὶ ἐξ αὐτῆς Θρηήκες μὲν καὶ ἔμματα ποιεῦνται τοιοῖσι λινέοισι ὁμοιότατα... »

teptaŭ într'înșii o veselie analogă cu a beției¹⁾.”

Din acelaș us pare a proveni și numele de *Καπνοβάτοι* (derivat din *καπνός*, *fum*) pe care Strabon²⁾, într'un pasajiu cam încurcat, îl dă locuitorilor Mesiei, d'a drépta Dunării.

Și Plutarc, séu póte un altul ce a luat numele lui Plutarc spre a scrie un mic tratat despre „*Numirile rîurilor și munților și despre cele ce se găsescŭ într'insele*,” vorbind de rîul Ebru al Traciei (Mărița de astădŭl), arată că „în acel rîu se nasce o plantă asemănată cu șovêrful³⁾, *ὀριγάνω παρόμοιος*, ale cării căpêtŭlie Traciŭ le culegŭ spre a le arunca în foc, dupe ce sunt sătui de mâncare, și absorbind prin dese aspirațiunŭ

1) *Pomponii Melæ* de situ Orbis lib. II, cap. 2 : «Vini usus quibusdam ignotus est : epulantibus tamen ubi super ignes, quos circumsident, quædam semina ingesta sunt, similis ebrietati hilaritas ex nidore contingit.»

2) *Strabonis Geographicarum* lib. VII, cap. 3, §. III : «Λέγει δὲ τοὺς Μυσοὺς ὁ Ποσειδώνιος καὶ ἐμφύγον ἀπέχεσθαι κατ'εὐσέβειαν, διὰ δὲ τοῦτο καὶ θρημμάτων μέλιτι δὲ χοῖσται καὶ γάλακτι καὶ τυρῶ ζῶντας καθ' ἡσυχίαν διὰ δὲ τοῦτο καλεῖσθαι θεοσεβεῖς τε καὶ καπνοβάτας.» — §. IV : «Τὸ δὲ δῆ καὶ θεοσεβεῖς νομίζειν καὶ καπνοβάτας τοὺς ἐρήμους γυναικῶν σφόδρα ἐναντιοῦται ταῖς κοιναῖς ὑπολήψεσιν.»

3) *Doctor A. Fétu* în Enumerațiunea speciilor de plante cultivate în grădina botanică din Iași pênê la anul 1870 p. 42 (extras din *Revista Științifică*).

fumul său mirosul, care se ridică dintr'însele, se îmbată și pică într'un somn adânc 1).“

Pliniu cel bătrân schimbă și soiul plantei și scopul fumigațiilor scitice, când ne spune, urmând întru acesta unui medic grec numit Apolodor, că Barbarii, spre a 'și scăde volumul splinei și a se face astfel din ți în ți mai sprinteni și mai virtoși, aspiră pe gură fum de săbiuță 2) (cypirus est gladiolus, ut diximus, radice bulbosa...) și nu esă din casă, pêne a nu fi făcut în fie-care ți o asemené aburélă 3).

Déca barbarii lui Apolodor sunt tot aceia cu Masageții și Sciții lui Erodot, cu Cabnobații mesii ai lui Strabon, cu Traciții lui Pomponiū Mela și ai falsului Plutarc, apoi trebuie să recu-

1) *Plutarchi fragmenta et spuria*, edid. Fr. Dübner. Paris, 1855, p. 82 : «Περὶ ποταμῶν καὶ ὀρεῶν ἐπωνυμίας καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς εὐρισκόμενων.» §. III. 3 : «Γεννᾶται δὲ ἐν αὐτῷ (τῷ προειρημένῳ ποταμῷ "Εβρῶ) βοτάνη παρόμοιος ὀρυγάνῳ, ἧς τὰ ἄκρα δρεψάμενοι Θοῤῃες ἐπιτιθέασι περὶ μετὰ τὸν κόρον τῆς δημοτριακῆς τροφῆς, καὶ τὴν ἀναφερομένην ἀναθυμίασιν δεχόμενοι τὰς ἀναπνοιαῖς, καρροῦνται καὶ εἰς βαθὺν ὕπνον καταφέρονται.»

2) *Doctor A. Fétu*, loc. citat. pag. 51.

3) *C. Plinii Secundi naturalis historiae* lib. XXI, § 69 : «Quod ad cypiron attinet, Apollodorum quidem sequar qui negabat bibendum : . . . mirumque tradit, barbaros suffitum hujus herbæ excipientes ore, lienes consumere et non egredi die omni, nisi ab hoc suffitu : vegetiores enim firmioresque sic etiam in dies fieri.»

nóscem că tóte popóarele Scitiei aũ practicat fumigațiunii de diferite speciĩ, cu scopul, unele d'a se inveseli dupe mėsă, spre a cãnta și a juca; altele, spre a adormi; altele, spre a'și întretine sãnětatea. In primul cas, eĩ sorbeaũ fum de cãnipă, in al douilea abur de șovêrf, in ultimul in fine se afumaũ cu pãrlélă de sãbiuță.

Dar toți scriitorii vechi cari ne aũ păstrat tradițiunea acestui us, ne afirmă tot-d'o-dată că Barbariĩ aruncaũ d'a dreptul pe foc plantele afumătóre și le absorbiaũ mirosul stãnd in prėjma focului. Nicãieri dar nu e vorbă de pipe și de lulele.

Prin urmare chĩar d'am voi, spre a face plăcere d^{lui} Bolliac, sã recunóscem că și Daciĩ fumaũ ca Traciĩ lui Pomponiũ Mela, apoi tot n'am avé de unde scóte, că „eĩ fumaũ din lulea.“

Abié decã rėsfoind prin reęetele medicale ale bėtrãnului Pliniũ, gãsım că : „fumul rãdecinei uscate de podbélă seũ de limba-vecinei'), — bechion quæ et tussilago dicitur, — fiind aspirat printr'o *trestie* și inghițit, vindicã, dupe cum se crede, tusea invechitã²⁾

1) Doctor *A. Fétu*, loc. citat, p. 30.

2) *C. Plinii Secundi* lib. XXVI, §. 16 : — «Hujus (bechion et alio nomine chamæleucen) aridæ cum radice fumus per arundinem haustus et devoratus, veterem sanare dicitur tussim.» La cartea XXIV, §. 5, tot Pliniũ spune despre acéstã plantã

N'ar fi óre, vë întreb, cam multă cutezare de a preface trestia, *arundo*, răpcigoşilor lui Pliniú, într'o „lulea cu ţeva subţire,“ a care, în puterea unei imaginaţiunii archeologico-caloiatrico-poetice, am închipui că Traian, blândul Traian, osândise pe sërmanii Daci, oftigaţi de ne'mpăcatele lui prigoniri?

Numai astfel s'ar puté ânsë explica pentru care cuvânt Dacií, despre cari, — cum ne încredinţeză d^l Bolliac — „nu mai este înduoíelă că fumaú, „că fumaú din lulea prin vre un fel de ţeve subţiri „care n'aú putut să reziste pêně la noi“, cum Dacií nu ni se presentă toţi cu luléoa în gură, pe columna din forul lui Traian.

Fiind că ânsë se vede că arhitectul Apolo-dor a uítat să ne păstreze, în baso-relievurile sale, acel *netăgăduít* instrument întrebuiţat de Daci pentru fumat, cerem voíe d^{lui} Bolliac a descrie aci, în câte-va cuvinte, lulelele ce d^{lui} a descoperit la Vödastra, la Hunia şi la Piscu-Crăsaní, numai şi numai spre a îndeplini o aşa regretabilă lacună a archeologiei dacice.

Din douë lulele care sunt întregi în colecţiunea de vase preistorice a d^{lui} Bolliac, una are forma fórte comună a lulelelor ardelenesci, cu o buză teşită în partea despre ţeva şi cu trupul

---

că i se arde rădęcina pe cărbuní de ciparos şi, la casurí de tuse învechită, se aspiră fumul printr'o pálnie (per infurnibulum).

tăiat în opt laturî pe din-afară; alta are cîoda adusă melc și un ornament în zigzag săpat în jurul gurei. Amîndouă sunt de lut negru.

Cît despre „obiectele preistorice de pămînt, „în forme rotunde și mai lătărețe, secî în-lă-întru, „ne avînd decît o singură gaură d'asupra“, și pe care d^l Bolliac le crede a fi „umflate prin su-„flare“ și a respunde cu narghiléoa portativă a Persilor, mărturisim că, nu numai ele nu concordă întru nimic cu practicile afumătore atribuite Tracilor de către autorii anticî, dar încă nu presentă nici una din condițiunile materiale care să înlesnescă orî-ce fel de fumat. Abié déca ar puté servi ca un fel de candelé, de făptură cu totul primitivă.

Inchipuiescă'și cine-va doué scoici de lut ars lipite una de alta pe muchi și avînd d'asupra unuia din țesturi, o mică găurice care pune cavitatea teșită a obiectului în comunicațiune cu aerul exterior. Staū de mă întreb cum a avut răbdare d^l Bolliac să vîre prin acea mică găurice și tutun și iescă aprinsă? Eū bănuiesc că Daciî, — orî-cât de mult le ar fi plăcut luléoa, — ba chiar și d^l Bolliac, s'arū fi lipsit de fumat d'arū fi fost siliți tot mereū să umple și să aprindă o astfel de narghilé, stănd apoi cu gura căscată d'asupra ei ca să aspire ibrișimul de fum ce pôte eși pe acea microscopică găurice.

Ierte-ne dar autorul articolului despre *Usul*

fumatului din timpuri preistorice, a'î mărturisi că descoperirea sa de *narghilele preistorice* ne a adus fără voie aminte o scenă gluméță dintr'o veselă comedie jucată la teatrul *Palais-Royal* din Paris ¹⁾, în care un archeolog pasionat din provincie, Președinte al Academiei din Etampes, descopere și el, în gunoîul din poiana, un mâner de vas . . . . casnic, pe care 'l botéză de lacrimatoriü . . . . al decadentei, întrebuițat de Romani în momente . . . . de intime expansiuni.

În privința lulelelor preistorice ânsă aü apucat alți archeologi înaintea Președintelui Comitetului nostru archeologic, descoperind în mai multe părți ale Europei apusane, pipe amestecate printre obiecte antice.

La 1786, în Burwein, lângă Conters din cantonul Grisonilor în Elveția, s'aü descoperit două hârdăiașe de bronz care conțineau brăçări de aur, fibule séu chiăotori în spirale, monete Masaliote, un vas de argint și nisce *mici pipe* pe care le aü cređut pe atunci a fi instrumente de ale augurilor romani, deși cele mai multe din obiectele d'acolo parü a fi fost de formă barbară ²⁾. Tot în Elveția s'aü mai găsit adese asemenea pipe: una de pământ la Morges; alta de fer la Augst;

---

1) *La Grammaire*, comédie-vaudeville par M. M. E. Labiche et A. Folly, 1866.

2) *Roeder und Tschärner*. Der Kanton Graubünden.

una tot de fer la Develier printre ruine romane; încă una de fer s'a descoperit la 1854 sub trunchiul unui vechiu stejar din pădurea de la Faoug, lângă Avenches; tot aci, în vechia cetate Avenches, la patru-spre-dece picîore adîncime, împreună cu olărie purtând inscripțiuni latine, s'a găsit și o pipă de lut, de o formă cu totul originală, de vreme ce închipuiesce o mână cu mânicuță încrețită, ținînd un pahar conic.

Încă și în ruinele romane de la Lausana și în cele de la Saint-Prex, între Rolle și Morges, s'a aflat câte o pipă de fer; iar d^l baron de Bonstetten, care raportează toate aceste fapte și dă chiar desemele acelor pipe, nu se pôte opri d'a începe descrierea lor prin aceste cuvinte: „Risum teneatis! Iată încă pipe¹⁾!“ Printre archeologii elvețianî renumitul Troyon, ne mai putîndu-se înduoi de antichitatea acelor obiecte descoperite printre rămășițe ale timpilor vechi, a emis opiniunea că ele arū fi jucării de copii.

În Germania, și mai ales în movilele din districtele Freesen și Osnabrück, din Hanovra, se găsesc, împreună cu ôle, cu topore și cu cuțite de silex, nisce mici pipe de lut, tăiate pîdiș la gură și pe care ômenii locului le credū a fi fost

---

1) *De Bonstetten*. Recueil d'antiquités suisses, avec planches lithographiées. Berne 1855, planche XIV și Supplément. Lausanne, 1867, planche XI.

pipele de fumat ale unor genii séu uriași numiți *Aulk*, cari au fost îngropați în acele movile, ce poartă și ele numele de *Aulkeen-Græber*¹⁾.

Un învățat german, d^l Chr. Keferstein²⁾, cercă să explice întrebuintărea acestor pipe, arătând că Celtii din Irlanda au fost, din epocele cele mai străvechi, în raport cu America, neînduoioasa patrie a tutunului și a pipei³⁾.

În adevăr printre antichitățile desgropate în Irlanda și Scoția, ba chiar și în Englitera, s'au arătat adese pipe mici, căroră poporul irlandez le dă numele de *Danes pipes* (pipe danese), iar cel scoțez, de *Celtic* și de *Elfin pipes*, adică pipe ale Celtilor și ale genilor Elfi.

D^l Collingwood Bruce⁴⁾, în scrierea sa *The roman Wall*, arată că a găsit pipe de lut pen-

---

1) *Wachter*, Statistik der heidnischen Denckmale in Hannover. Hannoversches Magazin, 1841, p. 675—685.

2) *Chr. Keferstein*, Ansichten über die Keltischen Alterthümer, die Kelten überhaupt und besonders in Teutschland, Halle, 1846, Vol. 1, p. 248.

3) Despre originea americană a plantei tutunului, *nicotiana tabacum*, și despre usul străvechiu al pipei de fumat la poporele noului continent, se poate consulta mai ales scrierea lui *Tiedemann*. Histoire du tabac; — studiul lui *Fairholt*, Tobacco and its Association, în publicațiunea *Notes and Queries*, 1 Series. Vol. II și VII; — *Wilson*, Prehistorical man, Vol. II; — *E. Stevens*, Flint Chips, p. 315 și altele.

4) *Collingwood Bruce*, The roman Wall. in 8, 2 edit.

trn fumat în mai multe stațiuni romane din Anglia și chiar lângă zidul roman din Londra, în vecinătate cu Turnul (*the Tower*); iar d^l Daniel Wilson, descriitorul antichităților scoțeze¹⁾, memorând despre numeroasele pipe ce s'aũ aflat la North-Berwick și în Irlanda, crede că usul fumatului exista la popórele celte mai nainte d'a se fi adus tutunul din America, și că el se practica póte cu cânipă și alte plante.

În Franția ansă archeologii s'aũ arătat mai cu rezervă în privința pipelor ce ei aũ descoperit pe ici și colé, și abatele Cochet, neobositul explorator al antichităților Normandiei, nu cutéză a da o provenință anterioră secolului al XVII, pipelor de lut însemnate cu litere și cu flori, une-orı chiar cu flori de crin, ce el a găsit într'un cimitir roman de la Dieppe²⁾.

Cu tóte acestea, d^l Louandre din Abbeville crede antice pe cele găsite la o mare adũncime, în localitatea disă *la Portelette*; d^l Muret din Paris păstrează în colecțiunea sa de antichități, o pipă de fer, care are o gaură pătrată pe laturea sa; iar în minunatul Museũ de antichități etrusce adunat de Campana și cumpărat, în mare parte,

---

1) *Daniel Wilson*, Prehistoric annals of Scotland. 2 edit. London, 1863, Vol. II, p. 503.

2) *L'abbé Cochet*, La Normandie souterraine. 2 édit. Paris, 1855, p. 76.

de împăratul Napoleon III, spre a înavuți cu dînsul colecțiunile archeologice ale Luvrului, era și o lulea de bronz, care se recomanda mai mult prin frumósă eî patină (coclélă) verde, decât prin forma sa. Nu pot încredința déca ea 'și a aflat un loc în gravele și artisticele vitrine ale Luvrului.

Iată, pare-ni-se, starea în care se află ađi cestiunea archeologică a fumatului popórelor antice din Europa :

pentru partea orientală, începënd de la E-brul Traciei, pêně la Araxul Masagetic, atestate numeróse ale scriitorilor anticî, elenî și romanî, cum-că popórele barbare din acele locurî se îmbătau, se veseleaú și se întăreaú, absorbînd d'a dreptul, fără pipe nicî lulele, fumul îndesat al unor plante, mai mult séú mai puçin cunoscute, precum cânipă, șovêrf și săbióră, pe care le aruncaú pe foc ;

prin țêrile apusane, din contra, în insulele Britanice, în nordul Germaniei și al Franciei póte, în Elveția, descoperiri numeróse, printre ruinele romane și prin morminte de natură îndouíósă, a unor micî pipe, și de lut și de fer, care pe alocurê pórtă și nume legendare ; dar nicăierî, pe aci, doveđi scrise séú representațiunii plastice care să amintéscă despre usul fumatului prin pipe, în antichitate, la popórele celtice și teutone.

Iuliŭ Cesar n'a aflat pe Galî și pe Bretoni fumând; Tacit nu auđise că pe atunci Germanii să fi stat cu pipa atérnată de buză.

Permită-ne dar și dl Bolliac a crede că nici Traian n'ar fi pățit atâtea nevoi spre a înfrange pe Daci, decât 'i ar fi găsit scărpinându-se în cap cu luleoa în gură seŭ trăgênd cu tabiet din narghilé.

Scim că d^{lui} ne pôte dice: „De ce să nu fie „pipele mele antice, déca archeologii elvețianî, cei „germanî și cei englezî, au recunoscut toți că pi- „pele găsite prin patriile lor, sânt de o netăgăduită „antichitate?“

Vom responde la acestea, cu trei cuvinte letinesci care, deși nu sunt spuse de Pomponiŭ Mela, dar conținŭ un adevăr pe care tot omul, și mai ales archeologul, trebuie să 'l rumege de șépte orî înainte de a emite o opiniune excen- trică; aceste cuvinte sunt: *Errare humanum est!* Omul se pôte înșela!

Nu este cu neputință ca miclele instrumente în formă de pipă să fi servit Celților, Germani- lor, ba chiar și Romanilor, la un alt us decât fumatul, la o întrebuințare pe care nu o cunós- cem, precum nu cunóschem întrebuințarea multor instrumente casnice și multor micî monumente ce se descoperŭ adese sub pămênt.

Pôte iar ca multe din pipele, cređute antice

să se fi strecurat acum de curând, în mod întâmplător, prin țărâmurî vechî.

Și în adevăr stau de mē mir cum se face ca pipele, presumpțe antice, ce s'au găsit în Franția și în țerile vecine, în Irlanda și în Elveția, să aibă întocmai forma subțire și ușoră a celui *brûle-gueule* de pământ, din care fuméză bluzarul și studentul frances; cum se face ca cele provenite din Germania să fie cu pantecele borcănate ca pipa némțului; în fine pentru ce chiar și lulelele d^{lui} Bolliac să vędescă „în formele, în ornamentele și în dimensiunile lor, o analogie, ba chiar o identitate cu lulelele ڊise românesci?”

Ce atâta persistență în formele plastice locale ale unei unelte așa de înduoioșe?

Pentru ce ore, când moda nestatornică, când gusturile variabile ale popórelor și ale epocelor au schimbat și au prefăcut tóte ale omului, și îmbrăcăminte, și vase, și mobile, ba chiar și clădiri, pentru ce pipele singure să remănă nestrămutate în disgraciósa lor originalitate?

D'ar fi cu adevăr așa, apoi am avé aci un fenomen al spiritului omenesc care trebuie notificat poetilor celor însetați de antitese; pipa ne ar arăta statornicia îndērētnică a formei, întrupată în obiectul care produce materia cea mai nestatornică, fumul cel în veci schimbător, cel nețermurit în momentanele'i prefaceri!

Pe calea deschisă de d^l Bolliac nu se p^ote opri nici spiritul nostru, așa de prosaic, a nu încerca un desghin prin regiunile poetice ale fantasiei; dar Pegazul nostru, nefind de o cam dată nici măcar amețit cu fumul plantei îmb^otătore a Masageților, spre a sci să necheze și să salte, Pegazul ne tr^ontesce pe jos, și ne deșteptăm cu mirare în acea întindere, care de la Hunia, vecină Mehedinților, merge prin V^odastra Romanaților p^on^o la Piscu-Crăsani de pe Ialomit^oă, întindere în care d^l Bolliac vede, în timp^oi preistoric^o, „o identitate de obiceiuri, învederată prin formele vaselor, ale silixelor și ale celor-l'alte obiecte de lut, de os și de p^otră“.

Am au^odit d^oc^ondu-se că de câte ori pe un negru s^ou arap, îl răpesc^o din Africa centrală, spre a 'l aduce printre Europei, printre omeni albi, acel b^oiet negru multă vreme nu p^ote să deosebescă figura un^oi alb din figura celor-l'alt^oi; i se pare că to^oi albi^o a^o un^o și acelaș chip; trăsurile figurelor a^o o înfăcișare atât de neasemuită cu cea ce din copilărie, ochiul lui a fost deprins a ved^o, încât pentru mult timp to^oi albi^o i se par^o identic^o în formele lor fizice.

Tot astfel trebuie să pătescă și archeologul, când întem^oplarea s^ou norocul lui l'a adus a face, în timp scurt și fără cercetări pregătitoare, descoperiri numeroase într'un câmp de antichități p^on^o atunci lui necunoscute.

Ochiul nedeprins a deosebi diferențele ce există în formele și în ornamentele, care adese, — și mai ales pentru timpii foarte depărtați, — caracteriză singure producțiunile feluritelor epoce și popóre, vede uniformitate, ba chiar identitate, în obiecte ce n'aũ alt raport între ele, decât analogia materiei și póte o asemuire în destinațiunea lor.

Témă'mi e că așa pățesce și d^l Bolliac, când confundă diversele specii de vase barbare ce d^{lui} a avut imensul merit de a descoperi în acești din urmă anı, în mai multe localități ale țerei.

Décă, pe lângă acea prețioasă ardóre ce d^{lui} depune în desgroparea și adunarea antichităților patriei, ar fi avut și timpul de a consulta scrierile ce, prin alte țeri, aũ tratat materiı analoge; déca ochiul d^{lui} ar voi să se deprindă cu preçuirea caracterelor plastice ale obiectelor descoperite și ale ornamentelor ce le decoră, negreșit că acea negură ce'l face a vedé identitate între vase ca cele de la Piscu-Crăsaniı și cele de la Vödastra, spre exemplu, ar peri și pentru d^{lui}, și archeologia nóstră preistorică seũ barbară ar păși cu urme mai răpedi spre o clasificare rațională, care ne ar conduce la domirirea multor puncturi înduioıse ale etnologiei antice a României.

Fie-ne dar permis, la sfêrșitul acestor ne-

precugetate rîndurî, pe care le am scris limpedî de orî-ce amărăciune, fie-ne, ȳicem, permis a ruga pe autorul articolului despre *Usul fumatului în timpî preistoricî*, ca, de vreme ce d^{lui} a întreprins, cu o așă lăudabilă și fericită stăruință, desgroparea de sub pămînt a antichităților nîstre barbare, și dîcă în adevîr doresce ca pîna d^{sale} să fie tot atîat de folositîre archeologieî naționale ca și săpăturile ce d^{lui} execută, atuncî să binevoiescă a urmări cu tot pozitivismul și cu tîtă răbdarea ce ele reclamă, asemenea pămîntescî lucrări, și să se ferescă de a se avînta așă des prin regiunile închipuirîi, purtat bună-îră de fumurile archeologice ce potî eși din lulele preistorice.

Bucurescî, 1873.

Tipărit în *Columna lui Traian*, din
15 februarie, 1873 1).

---

1) Acest articol a fost tras într'un fîrte mic numîr de broșure în-80, cu o copertă pe care erau reprezentate în desemn, următîrele obîecte: *dupe Bonstetten*: Pipa de lut găsîtă printre cărămițî romane la Avenches (Elveția), Pipa etruscă din Museul Campana (bronz), Pipa de fer din colecțiunea d^{lui} Muret (Francia), Pipa de lut găsîtă în pădurea Faoug (Elveția); *dupe Bolliac*: Lulîoa de la Piscu-Crăsanî (lut negru), Lulîoa de la Vîdastra (lut negru), Narghilîoa Dacilor! ? (lut roșu); *dupe Waechter*, Aulkeen Pfeife (Germania, lut); *dupe Wilson*, Elfin pipe (Scoția, lut).

VI.

DIN TIPĂRIRILE ACADEMIEI ROMÂNE

1869—1881.

MIȘCAREA LITERARĂ DIN ȚERA ROMÂNESCĂ în SEC. al XVIII-le.—

DICȚIONARUL LIMBEI ROMÂNE, LA 1871. —

PRÂNȚUL ACADEMIC. —

TOT DICȚIONARUL ACADEMIEI, LA 1872. — TRADUCEREA
DIN IULIU-CESAR. — CONDIȚIUNILE UNEI BUNE TRADUCERII
ROMÂNE. — REVISIUNEA DICȚIONARULUI ACADEMIEI. —

ANTICHITĂȚILE JUDEȚULUI ROMANAȚI. —

TRADUCERE DIN ERODOT. —

BISERICA DE LA CURTEA DE ARGEȘ ȘI LEGENDA MEȘTERULUI
MANOLE. — V. ALECSANDRI ȘI MAKELE PREMIU
NĂSTUREL-HERESCU.

MIȘCAREA LITERARA

DIN

ȚÉRA ROMÂNÉSCĂ

ÎN SECOLUL AL XVIIIlea.

Scrisóre adresată la 20 august 1869, către dl A. Papiu Ilarianu.

Domnul meü,

Discursul academic a căruï schiță 'mă ai citit'o mai deunăđi *Viața, operile și ideile lui George Sincai*, mi s'a părut mult pré doct și interesant spre a nu'mă lăsa grija de a împlini óre-care lacune în ceia ce privesce istoria literară a limbei române din epoca când Principatele au fost copleșite sub jugul umilitor și desnaționalisator al Domnilor Fanarioți. Acea epocă de urgie a lăsat în țéră așa triste întipăriri, încât și nobilele silințe ale unor patrioți români, cari se luptau a-

tunci, cu înduoit merit, în contra noianului cotropitor, aș rămas mai toate pene adă în uitare. Timpurile acelea, — permite'mi o comparațiune puțin plăcută, — sunt ca un morman de gunoie, în care Românului de astăzi îi este silă și grêtă a răscoli. Cu toate acestea, printre rușinoșele lepădături ale străinilor, cel care va avé curagiul a scormoni acel strat uricios de umiliră și de depravațiuni, va avé satisfacerea de a descoperi mai multe nobile suflete, mai multe nalte inteligente românesce, care aș dorit cu ardore binele națiunii și aș lucrat fără preget și cu eroism pentru dinsa. Să nu ne grăbim dar a declara geniul națiunii române ca osândit la o deplină amortire în tot timpul domniei Fanarioșilor; el a trăit, el a veghiat în inima a mai multor apostoli ai naționalității, cari, spre a puté lucra mai în voie în sensul dorințelor lor, aș îmbrăcat, cei mai mulți, haina pe atunci mai venerată a călugăriei. Aceștia, înțelegând prin instinct de ce însemnătate este limba pentru o națiune strivită politicește, aș lucrat cu stăruință spre a traduce cărțile bisericei în limba românescă, ca nu dora să se strêcore grecesca și acolo de unde, în secolul precedent, Românii începuse a lepăda cărțile slavone. Trebuie să ținem socotélă de acéstă însemnată mișcare ce se prelungește cu stăruință și chiar cu ore-care intermitență de înflorire, în

tot acel secol cât au fost ocupate tronurile Principatelor de precupeții greci.

Permite-mi dar a-ți semnala câte-va nume de prelați români, cari, deca în secolul al XVIII^{-le} nu au proclamat ca frații lor din Transilvania, originea noastră latină, dar cel puțin au umplut țera cu miș de cărți de acelea ce sună românește la urechăa poporului întreg, de la nascerea pruncului până la astrucarea moșnegului. Pentru cel ce studiază dintr'un punct de vedere înalt, istoria limbei și a culturii române, ómenii pe cari îi voiu cita, sunt ómeni mari, demni de a figura pe o tréptă alăturată cu a *Maiorilor*, a *Klaînilor*, a *Sincailor*.

Nu mă voiu afunda în timpii relativamente prosperi, când încă domnea la noi Brâncovénul și Cantacuzeni, ci voiu vorbi numai de epoca Fanarioților, de la 1720 până la 1821.

Voiu numi dar pe mitropolitul Ungrovlahiei *Daniil*, (1720—1731) și pe protopopul Bucurescilor *Niculae din Prund*, conlucrătorul său la tipăririi religioase; pe mitropolitul *Grigorie I* (1760-1787), a cărui păstorie de douăzeci și șapte de ani a fost semnalată printr'o adevărată înălțare a culturii limbei românesce în biserică. Mai mult de două-spre-zece opere mari liturgice și dogmatice s'au tipărit sub dînsul în Bucuresci, la care au lucrat români plini de merite ca și păstorul lor, și anume *Iordache Starcovič*, *Michaïu Moldo-*

vénu, și mai ales *Filaret*, archimandritul mitropoliei, carele în urmă, a lucrat pentru limbă și biserică, ca episcop de Râmnic (1780) și în fine, devenind la rândul său mitropolit al țării, n'a putut păstra mai mult de două ani scaunul, din multa ură și invidie ce aveau domniile grecești în contra acestui virtuos, instruit și mândru prelat român. Mai încóce, la 1819, avem pe mitropolitul *Dionisie Lupu*, care se interesa așa de mult la instruirea tinerimei, încât primul trâmise cu cheltuiala sa junii din țară ca să studieze în Italia și Franța (P. Poienaru, S. Marcovici, Efrosin Poteca, G. Moroșu, etc). Trebuie să menționez și pe mitropolitul *Grigorie II*, carele a păstorit de la 1823 până la 1834, dar ale cărui scrieri și traduceri, în număr de douăzeci și mai bine opuri, n'a încetat de a se tipări, se în București se în la mănăstirea Némțu, de la 1801 până la 1832. De n'ar fi fost născut în Zița, loc învecinat cu ședătorile Românilor din Macedonia, aș fi insistat și asupra numelui mitropolitului *Dositei* (1793—1810), carele a tipărit în țară cărți românești și grecești, și murind a lăsat averea sa spre a se trâmite cu veniturile ei tinerii la studiu. Acest legat se observă până azi.

Dar n'am sfârșit! Un nume mai ilustru pôte decât toate cele precedente, ca literat român, este acela al dascălului *Damaschin*, care a fost succesiv, episcop de Buzău (1703) și de Râmnic (1710—

1726). Acest om învățat, carele cunoscea limbile elenă, latină și slavonă, a lucrat pôte mai mult și mai bine decât oricare altul la traducerea și tipărirea cărților eclesiastice în limba română. Urmașii lui de la Râmnic, *Inocentie* (1726) și *Climent* (1735—1748) au tipărit mereu operele sale postume. Episcopul de Râmnic *Chesarie* (1773—1780) continuă traducerea cărților bisericesci; succesorul lui, *Filaret* (1780—1792), amicul banului Iănăchiță Văcărescu, a fost asemenea un om instruit, înțelept și iubitor de némul românesc, căruia numitul scriitor îi aduce cădutele laude în precuvântarea Gramaticăi sale, tipărită la episcopia de Râmnic, în anul 1787.

Cunoscî pe *Iosif*, antéul episcop de Argeș (1793—1820), care s'a ocupat și el cu publicațiunii eclesiastice; nu mai puțin cultivat, dar fără de a scrie vre o dată ceva, a fost urmașul său, *Ilarion*, amicul și povățuitorul lui Tudor Vladimirescu.

În literatura bisericescă a țării Românesci, de la începutul secolului nostru, găsim încă pe ambii călugări, ierodiaconul *Grigorie* și monahul *Gherontie*, cari lucrau la mitropolia din Bucuresci sub păstoria suscitaturului *Dositei Filitis* din Zița; apoi mai târziu, de la 1811 în cóce, pe archimandritul *Nicodim Grecianu* din Căldărușani, urmaș al acelei familii de Greceni cari tradusesese

Biblia românească. *Efrosin Poteca*, bunul și virtuosul profesor și egumen de la Motrn, este și el din călugării cari au precedat cu tipăririle lor, răscolă națională de la 1821.

Dar să ne întorcem înapoi cu câteva decimii de ani, ansă de astă dată, pe alte căi mai lumesci.

În fruntea literațiilor profani ai țării Românești din secolul al XVIII^{le}, vom găsi fără îndoielă pe *banul Iănăchiță Văcărescu*; dar alături cu dînsul stă fiul său cel mare, *clucerul Alecu Văcărescu*, exilat din țară și dispărut în temnițele Turciei încă de la 1795. Pușini Români pînă astăzi au avut darurile poeziei, grațiile, focul, vioiciunea de închipuire și înlesnirea de graiu ale aceluși tînăr bărbat. carele, imitând și întrecînd într-o acastă ramură, pe tatăl său, a știut în versurile lui să mlodieze limba românească într'o epocă pe cînd încă era foarte incultă și puțin dedată cu finețele unei versificațiuni curgătoare și armonioase. Poemele sale amorose, pe care poporul le păstrează în amintirea sa, stau încă și neatînse de téscuri. Al doilea fiu al banului Iănăchiță, adică *logofétul Nicolae Văcărescu* moștenise și el o rață mai pălită a talentului poetic immortalizat de părintele și de fratele său. *Iancu Văcărescu*, care își inaugurase nemuritoria sa musă încă mai înainte de 1821, era fiul lui

Alecu; el închide cu glorie horul acestei luminoase pleiade de poeți Văcăresci.

Cu mai puțin talent decât acești poeți, un alt boier român, *Iordache Slătineanu*, tipărea la 1797, în Sibiiu, o traducere în versuri a tragediei lui Metastasio, *Achilevs în Shiros*.

Pe urmele lor călca, la începutul secolului nostru, *Paris Mõmulénu*, ale cărui versuri patriotice și elegiace au circulat mult timp în manuscris, ca ale lui Alecu Văcărescu, mai înainte de a se începe tipărirea lor pe la 1825 și anii următori.

De aș urma enumerarea scriitorilor români cari au precedat epoca de renaștere literară de la 1830, pôte că aș trece preste termenul în care d^{ta} ai circumscris cercetările d^{tale} asupra culturii literare și naționale la Români de dincolo și de dincóce de Carpați.

Mă mărginesc în citarea acestor bărbați mai de frunte, în cari se resumă, cred, istoria literară a țerii Românesci de la 1720 pêne la 1821. Îmi pare rău că nu sunt în stare de a face nici măcar atât pentru Moldova, lipsindu'mi noțiunii suficiente. Sper totuși, domnul meu, că, întru cât privesce Muntenia, nu vei nesocoti cu totul acest mic prinos de date biografice și literare, care voru puté óre-cum să te înlesnescă a completa interesantul d^{tale} studiū, făcând tot-d'o-dată să isvorescă dintr'însul acéstă de mare folos idee

că adică : geniul națiunii și limbei române nu s'a stins nici chiar în epocile cele mai triste de împilare și de umilire a poporului. Altarul bisericeii și une ori chiar fastuósele curți ale boierilor pământenii au fost asilul în care el refugi spre a veghia și a pregăti timpuri mai fericite.

Iértă-mé a'ti scrie tóte acestea cu atâta neîngrijire ; dar eú acum nu fac alta decât a'mi descărca coșnița în grabă dinainte'ti. Ca măiestru bun, vei sci fără înduoiélă să tragi folos și din acest material inform.

Al dtale devotat amic

Odobescu.

P. S.—Un cuvânt ancó ! Aș vrea să nu mai pomenesc despre jurisprudentă, coci destul ne mánâncă ea ađi capul. Ânsé nu pot să mé opresc a'ti aminti că, în secolul din urmă, mai mulți bărbați români s'au distins în acéstă ramură, luând parte la redactarea legiuirilor lui Mavrocordat, Ipsilant și Caragé, și la decretele ce le publicaú prinții. Unul din acești bărbați a fost și *Ștefan Văcărescu*, tatăl banului Iănăchiță. Sentențele date de dînsul la divan s'au păstrat

mult timp ca să serve de modele în felul lor. Un alt legist vestit român de la începutul secolului nostru, și anume pe timpul lui Caragé, a fost *logofătul Nistor*¹⁾.

Bucurescî, 1869.

Din *Analele Societății Academice Române*. T. II. 1869.

---

1) Despre mitropoliții și episcopiți români citați în această scrisoare, vezi *Istoria bisericăscă* de Alexandru Gėnoglu Lesvioldax. Bucurescî, 1845.

DICTIONARUL LIMBEI ROMÂNE

Părerî exprimate în cursul desbaterilor din sinul Societății Academice Române, în sesiunea anului 1871.

În ședința Societății Academice Române de joi, 10 septembrie 1870, domnul A. Papiu Ilarian, secundat de domnul I. Hodoș, propune de membru actual al Societății pe domnul Alexandru Odobescu. Resultatul scrutinului a fost: șapte voturi cu *da*; unul cu *nu*; unul, domnul Babeș, abținut. Președintele proclamă pe domnul Alexandru Odobescu de membru actual al Societății Academice Române.

(Analele Societății Academice Române, sesiunea anului 1870).

Ședința din 4 septembrie 1871

Domnul Odobescu, luând cuvântul spune că, precum d^{sa} nu a participat în anii precedenți la

regulamentul și la decisiunile luate în privința dicționarului (sEU mai bine ȓicend a *Proiectului de Dicționar al limbEI române, elaborat de dⁿⁱ A. T. Laurian și I. Maxim*), nu se pôte socoti ca obligat în observarea lor; însE dlui, dupe ce a studiat cu atenȓiune tot ce se atinge de lucrarea dicționarului, atât în Analele Societăȓii cât și în côlele tipărite de Comisiunea lexicografică, a putut constata că obligaȓiunile regulamentului se reducū la fôrte puȓin lucru în privinȓa sistemEI ce are sE urmeze comisiunea în lucrarea sa. Cât despre decisiunile luate în ședinȓele sesiunii trecute asupra unor puncturI din proiectul dl^{or} Laurian și Maxim, s'a încredinȓat că multe, fôrte multe din ele nu aū fost aplicate și, voind a'șI da sEma de acEștă procedere a comisiunii, dupe un studiū minuȓios a dobendit încredinȓarea că comisiunea actuală a adoptat în lucrarea sa o sistemă bine caracterisată, de la care nu s'ar putE abate fărE de a sacrifica armonia părȓilor ce o compunū.

Acea sistemă, pe care d^{sa} se grăbesce a declara că nu o admite ca cea mai nimerită, tinde într'un mod evident a presenta în lucrarea dicționarului român, nu atât limba astfel precum ea se află adI scrisă și vorbită de către naȓiunea română, ci astfel precum se pare dl^{or} membri ai comisiunii că ea ar trebui sE devină, pă-

strând unele elemente actuale și admițând multe alte noue, atât ca cuvinte cât și ca forme.

Acésta este o sistemă pe care pôte cineva să o priiméscă séu să o lepede; dar a veni să o amendeze prin decisiuni parțiale date în pripa discusiunii, astfel încât să nu fie nicî o dată lucru sigur că o modifiçațiune introdusă într'un loc, va fi aplicată și la alt cas analog, a voi ca, printr'un răpede examen, să se alégă bunul și rēul din acel tot, combinat cu o mare putere de erudițiune și chiar une orî (trebuie să o mărturisim) cu óre-care avēnturî de imaginațiune, se pare d^{lui} Odobescu a fi o lucrare inutilă, care nu pôte da nicî un rezultat practic. Printr'insa numai se strică, se desfiguréză sistema concepută de autoriî ei, și nu se pôte de fel realiza o lucrare seriósă, făcută dupe o sistemă nicî contrarie, nicî măcar apropiată de a d^{lor}. Totul se va reduce la un ce fără formă și fără caracter.

— Din acestea conchide că d^{niî} Laurian și Maxim aũ fost consecuenți, păstrând, în retipărarea de estimp, lucrarea d^{lor} mai cu totul conformă cu cea de an (pe care membriî Societății o amendase p'alocuré), și adauge că d^{lui} este încredințat cum că acești onorabilî autori aî proiectului de dicționar vorũ renunța cu totul la lucrare, îndată ce Societatea le va impune de a lucra altfel decât conform opiniunilor filologice ce 'și le aũ dobēndit prin studie și cugetare. Este dar lu-

cru van a cerca să'î obligăm pe d^{lor} a'și modifica opera în care vedem limpede și lămurit sistema bine caracterizată ce'î conduce.

D^l Odobescu însă nu se p^ote împăca cu această sistemă, care i se pare, în f^orte multe, divergentă de tendențele ce trebuie să se urmeze în Dicționarul Academic al limbei române. Constata tot de o dată că acest dicționar nu se p^ote elabora decât în urma unor lucrări preparatorii care neapărat trebuiesc făcute, și fiind că d^{lui} crede că sistema adoptată de membrii actuali ai comisiunii lexicografice nu este cea mai apropiată de aceia care trebuie să domine în opera definitivă, ved^und apoi că mai mulți din domnii membri ai Societății au pregătit și d^{lor} material pentru proiectul de dicționar (și anume d^l Ho-doș literile I, J, K; d^l Bariț, literile L și M; d^l Urechie, literile N și O; d. Sion, litera P, în fine d^l Roman s'a îndatorat a da la i^ornă literile F, G, H, iar d^l N. Ionescu parte din litera R) ved^und tot acest material adunat, d^l Odobescu crede că ar fi mult mai nimerit pentru Societate a renunța la uniformitatea proiectului de dicționar ce o prescrie regulamentul, a aboli t^ote regulele restrictive stabilite în acesta, și a tipări pe viitor și cu grăbire, diferitele lucrări ce s'au adunat și se vor^u mai aduna, astfel precum le au produs autorii lor, fără de a le mai supune la revisuirea comisiunii lexicografice, care ar tre-

bui să le dea un caracter uniform; iar, pentru acestea, acea comisiune se va reduce la un simplu corector de tipărire. Cu modul acesta, negreșit că nu avem pretențiunea de a dice că se va produce de o cam dată un dicționar; dar vom dobândi curând un abundant material al limbei, în care, pe lângă marea mulțime de cuvinte românesce ce se voru afla acum pentru prima óră adunate în acea lucrare pregătitoare, vom vedé și diferitele sisteme propuse de mai mulți bărbați de litere distinși ai României, pentru întocmirea și redactarea dicționarului academic. Din confruntarea acestor sisteme, publicul român și Societatea noastră își voru poté lámuri mai bine ideile; observațiunile voru poté concurge din tóte părțile asupra acestui material variat, și cu mult mai mare înlesnire va poté atunci Societatea Academică să'si stabiléscă o programă bine precisată, bine specificată, bine aménunțită și bine întemeiată pe exemple culese din materialul multiplu ce'i va sta în față, și din diversele observațiuni care se voru fi adunat. Dupe stabilirea unei asemenea programe va poté însărcina pe unul séu pe mai mulți literați a elabora un dicționar practic, care se va lucra fórte ușor dupe sistema ce'si va fi fixat într'un comun acord Societatea Academică.

Pentru aceste cuvinte dl Odobescu propune a se desființa regulamentul votat la 1869; a se

invita dⁿⁱi Laurian și Maxim ca să urmeze în deplină libertate lucrarea d^{lor} lexicografică în mărginirea literilor B, C, D și E; a se tipări astfel cum s'au depus părțile din dicționar aduse și acelea care se voru mai aduce de către ceilalți colaboratori, fără de nici o schimbare; a se împărți cât mai curând pe la alți colaboratori, literile ce nu se află încă în lucrare, pentru ca să se termine și acelea cât de iute; și în fine, a se trage acest *magazin lexicografic*, nu în număr de 4000 exemplare, ci într'un număr cât de redus, fie chiar și 400 numai, pentru ca el mai mult să serve ca temă de observațiuni la ómenii literați decât ca o carte practică și populară, și pentru ca să fie mai curând simțită obligațiunea de a procede la lucrarea definitivă a dicționarului academic, pe care d^{lui} socotesce că Societatea l'ar puté da publicului chiar dupe un termen de cincî séu șése ani.

D^l Odobescu urméză arătând că lipsa de uniformitate în proiect nu i se pare a fi un inconvenient, ci din contra, proiectul fiind destinat numai a servi ca material la lucrarea definitivă, d^{lui} crede că, din mai multe proiecte felurite s'ar puté trage mai cu înlesnire o lucrare întrunind mai multe perfecțiuni; fiind că ânsé i se pare că n'ar fi tocmai economic nici în privința banilor, nici în a timpului a se da sub tipar, cu fondurile Societății, mai multe proiecte complete de

dicționar, și fiind că, afără de acestea, tot omul pôte, în una seú câte-va litere din alfabet, să'și arate pe deplin idea ce'și a format pentru întocmirea unui dicționar, d^{lui} susține că și timpul și speșele arú fi cruțate, publicându-se îndată de Societatea Academică acele trunchiuri de material, avênd fie-care trunchiu autorul seú. Este încredințat d^{lui} că între ele se vorú învedera sisteme diverse și pôte chiar cu totul divergente, cõci nu 'i vine a crede că toți literații români cari facú parte din Societatea Academică, să fie de un radicalism așa de transcendental, precum sunt autorii celor 15 cõle tipărite care, în litera A, asupra unui total de 2168 cuvinte, aú admis numai 460 din cuvintele usitate de tot poporul român (57 cuvinte sunt numai repetițiuni), prelungă 1671 neologismă, din care o bună parte n'aú fost încă nici scriși, nici pronunțați pêne acum de Români; iar alte 28 cuvinte, din care unele de origină curat latină, le aú lepădat la *Glosariu*, ca nedemne de a figura mai mult în limba cultă a Românilor. D^l Odobescu speră mai multă indulgență pentru limba actuală de la alți colaboratori și, în orî-ce cas, ne putênd pune la îndouială nici cunoscința de limbă, nici erudițiunea, nici chiar perspicacitatea filologică a acestora, nu pôte crede că va găsi la toți acelaș cutezător avênt către o limbă română a viitorului.

D^l Maxim.... ȝice cã, de am adopta propunerea d^lui Odobescu, am face din proiectul de faȝã o operã împetriȝatã care ne ar expune la derisiunea publicului cunoscãtor al decisiunilor luate de Societate în trecut; de aceia o respinge.

D^l Odobescu replicã cum cã, prin admiterea propunerii sale, nu crede a expune pe Societate la nici un ridicol, cõci nu vede cum ar fi cu totul a se desȝice, urmãnd de acum înainte sistema pe care Societatea Academicã o adoptase chãr de la fundarea ei. În adevãr, la 1867, Societatea Academicã, cãria lucrarea unui dicȝionar romãn îi este impusã atãt prin legatul Zappa cãt și prin instituirea ei, a cugetat la mijlocul cel mãi nimerit spre a face o asemenea lucrare. Îndatã a venit la idea pe care d^l Odobescu o crede ancõ și aȝi cea mãi nimeritã, de a aduna mãi ântãii materiale multiple pentru un dicȝionar, și din acel material a elabora apoi opera definitivã. Publicaȝiunii de premie s'aũ fãcut de atuncã pentru adunare de materiale; ânsã a trecut un an, aũ trecut douã, și materialele dorite n'aũ sosit. Atuncã Societatea s'a îngrijat și a decis a face dãnsa ceia ce nu fãcuse publicul literat. Temãndu-se ânsã cã toȝi membrii ei împreunã nu vorũ fi mãi zeloși la adunarea materialelor decãt literaȝii strãini Societãȝii, ea a decis sã lase acãstã lucrare asupra unui numãr de trei, apoi de douã persõne, care arãtaũ mãi multã bunã-voinȝã și

îndemânări mai speciale pentru așa ingrată labóre. Astfel s'a constituit Comisiunea lexicografică, și s'a făcut regulamentul care prevede mai ales întocmirea și retribuirea acelei comisiuni. Membrii ei, adică dⁿⁱi Laurian și Maxim, s'a pus îndată pe lucru, și în sesiunea anului trecut v'aũ adus cinci cóle tipărite din proiect. Procesele verbale ale acelei sesiuni staũ față spre a dovedi cu câtă mirare și recunoscință s'a primit de către Societate acéstă primă tentativă; Societatea s'a simțit fericită vedënd că în fine a apucat să pășescă pe calea ce 'i era impusă. Efectul acestei prime încercări a fost atât de puternic, încât de îndată a tras în emulaținne pre alți membri ai Societății la lucru, și estimp ne vedem în fața unui număr destul de însemnat de litere din alfabet, séu pe deplin lucrate, séu aprópe terminate de către mai mulți colaboratori. Ce sunt óre acele manuscripte diverse care ne aũ venit și ne sunt promise, déca nu un material de dicționar, precum s'a cerut în proiectul primitiv, și chiar putem dice, în condițiunii cu mult mai satisfăcétóre? Să profităm dar de acest material, spre a studia într'însul ideile și procederile lexicografice ale literațiilor nostri. Acésta nu o putem face decât tipărind textele lor, cel puțin într'un număr redus de exemplare. Apói, culegënd dintr'însele și de pretutindenĩ ceia ce ni se va

păré mai apropiat cu trebuințele națiunii, vom face dicționarul academic.

Pentru dl Odobescu este un fapt neînduoios că dicționarul perfect nu pôte eși de o-dată din Societatea Academică precum Minerva a eșit din capul lui Joue. Lucrările pregătitoare fiind dar indispensabile, d^{lui} susține că este mult mai bine ca ele să fie făcute de către mulți, în deplină libertate, și apoi supuse, în diversitatea lor, la critica publicului. În fine, d^{lui} invită pe membrii actualei Comisiunii lexicografice să nu facă din această o cestiune de amor propriu și de susceptibilitate; să considere și d^{lor} că de vreme ce au declarat în prefața d^{lor-sale} și în desbaterile noastre cum că proiectul tipărit îl consideră ca o operă a d^{lor}, luând asupra-le totă răspunderea dinaintea publicului, este drept ca și cei-l-alti colaboratori ai proiectului de dicționar, să se bucure de aceleași prerogative, adică să 'și pôtă arăta publicului opera d^{lor} astfel cum au conceput'o și au executat'o.

Ședința din 9 Septemvrie, 1871.

Dl Odobescu cere ca, deși orele sunt foarte înaintate și că'i lipsesce timpul de a coordona argumentele sale spre a răspunde la cele dișe de

d^l Laurian în precedenta ședință și de d^l Papiu Ilarianu în cea de ađi, să i se acorde cuvântul spre a explica o ultimă óră tendența propunerii sale și folósele ce d^luⁱ așteptă de la punerea ei în aplicațiune.

Mai ántei de tóte, d^luⁱ nu póte înțelege cum d^l Laurian vede în acea propunere o pierdere de timp și o cheltuială superióră celei ce se va face cu dicționarul comisiunii. Astfel cum d^l Odobescu propune a se tipări materialele colaboratorilor, adicó nerevisuite de comisiune și în număr de 500 exemplare, speșele se reducú la 13 galbeni de fie care cólá, drept remunerariul comisiunii, și cu cincí topuri de hártie asemeni de fie-care cólá, ceia ce face, la numărul probabil de una sută cóle, o reducțiune de cel puțin 1300 galbeni din remunerariul comisiunii, și de 500 topuri de hártie. D^l Laurian ánsé, arátând că speșele ce s'ar face pentru *Magasinul*, (propus de d^l Odobescu), tipárit în 500 exemplare, ar obliga pe Societate să vîndă acéstă carte pe preç de cincí galbeni exemplarul, spre a 'și scóte cheltuíelile; iar *Dicționarul*, tras în 4000 exemplare, acopere tóte cheltuíelile prin vîndarea numai a 2000 cu câte doué-deci de lei noui; arátând acestea s'a întemeiat pe convicțiunea sa că 2000 exemplare cel puțin din Dicționarul Comisiunii vorú fi de sigur vîndute, și a înaintat că nu crede posibilă vîndarea nici a unei sute din Magasin. Părerea d^luⁱ

Odobescu nu este aceiași; d^{lui} crede că 'și face iluziuni d^l Laurian întemeindu-se cu atâta siguranță pe vîndarea edițiunii întregi a Dicționarului Comisiunii. În orî ce cas, o așa mare răspîndire a elaboratului Comisiunii se pare d^{lui} Odobescu a fi un adevărat pericol pentru limba română. D^{lui} a declarat în mai multe rînduri cât este de contrariu sistemii urmate în acest proiect de dicționar; nu pôte și nu voiesce să intre acum în desbateri neterminabile asupra acestei sisteme, și de aceea se mărginesce a cere ca expunerea ei să rămână limitată în redactarea câtor-va litere ale alfabetului. D^{lui} se înspăimîntă la idea că junele noastre generațiuni luând, un asemenea dicționar în mână, voru învăța dintr'însul acea limbă în care rolul predominant este dat numai cuvintelor și formelor ce au găsit grație dinaintea comisiunii, séu pe care dînsa le a închipuit. D^{lui} crede că nu este în dreptul lexicografilor de a modifica pînă 'ntr'acest punct o limbă, de a introduce într'însa un așa îmbilșugat material al lor propriu, și de a lepăda din ea așa multe forme și terminațiuni înrădăcinate în limbă, precum sunt, de exemplu, tôte cuvintele, chiar de origină latină, cu terminațiune în *ială*, *iță*, *nic* etc., pe care dⁿⁱⁱ Laurian și Maxim le au aruncat în gunoîul *Glosarului*. O asemenea procedere, d^l Odobescu abîe o pôte ierta unor particulari cari

lucrăză numai în numele lor propriū; dar precăt lucrarea se face subt auspiciile Societății Academice, precăt acest proiect de dicționar pôte chîar să fie bănuīt că este al nostru tuturor, d^{lui} crede că este de a noastră datorie a'l reduce în marginele unei simple încercări, a unei expunerī parțiale de idei, cu care Societatea Academică nu are nici o solidaritate. În resumat, d^l Odobescu se teme, seū că edițiunea proiectului de dicționar al comisiunii va rămâne nevëndută, și atunci va fi pagubă bănescă pentru Societatea Academică, seū că lipsa de alte lucrări lexicografice și autoritatea ocultă ce acest proiect va împrumuta din origina sa pseudo-academică, îl vorū respândi în publicul român, și mai ales în junimea scólelor, și atunci va fi o și mai mare pagubă pentru societatea română în genere. D^{lui} declară cu franchețā că odată cu viața n'ar voi ca limba dicționarului d^{lor} Laurian și Maxim să devină limba succesorilor noștri.

D^l Laurian a đis încă cum că tipărirea proiectului d^{lor} este o cruțare de timp. D^l Odobescu răspunde că așa ar fi deca acest proiect s'ar considera ca Dicționar al Academiei; însă, de óre ce nimeni din membrii acestei Societăți nu pôte da proiectului acest calificativ, d^{lui} crede că mai lesne și mai curénd^l s'ar extrage din magazinul lexicografic, acel dicționar dorit, decăt din opera comisiunii, care are tendență cu totul unilaterală,

și, dupe părerea d^{sale}, cu totul abătută de la ceia ce trebuie să fie Dicționarul Academiei.

În fine, d^l Laurian a ȓis că va fi greu a combina din feluritele lucrări ale Magasinului, o normă pentru Dicționarul definitiv. D^l Odobescu crede din contra și, luând act de declarațiunea ce au făcut adesé membrii comisiunii cum că d^{lor} se vorú folosi de lucrările colaboratorilor, astfel încôt să nu li se pérdă caracterul și individualitatea, d^{lui} crede că acea facultate de unificare, acel dar eclectic le vorú posede și mai mult decât d^{lor}, bărbați mai puțin exclusiviști în opiniunile lor filologice.

Între cele ȓise de d^l Papiu Ilarian, d^l Odobescu n'are să combată decât duoé puncturi de importanță secundarie.

D^l Papiu acusă pe d^l Odobescu de a cere Societății să facă abateri de la regulamentele sale. Nu rămâne înduoielí că fiescine are dreptul a cere rēsturnarea chîar a unei legi, când aceia i se pare că a devenit neaplicabilă séu vătămătoare pentru institutul séu pentru societatea ce 'și a impus'o.

Acesta este cazul de față, cōci, în definitiv, acel regulament al Dicționarului, pe care d^l Papiu îl tot învócă, este un ce fórte elastic și lesne de interpretat în tóte sensurile. D^l Papiu pretinde că membrii comisiunii nu s'au ținut de dînsul; aceștia ȓicú din contra. Póte că și unul și alții au

dreptate. Ceia ce rămâne evident este că d^l Papiu nu este mulțumit de proiectul de dicționar al comisiunii; ânsă să bage de sémă d^l Papiu că această nemulțumire nu provine atât din abaterile comisiunii de la regulament și de la decisiunile anteriore ale Societării academice, cât de la sistema generală urmată în proiect. La aceia ânsă, să fie bine încredințat d^l Papiu că membrii comisiunii nu vorū renunța, și prin urmare, in zadar îi tot rechiamă la regulament și la decisiuni, cu speranță că astfel d^{lor} îi vorū lucra un dicționar pe placul d^{sale}.

D^l Papiu înfine a mai spus că se vorū puté face tot de o dată și proiect de *Dicționar* și *Magasin lexicografic*, cõci ambele staū în decisiunile anteriore ale Societății. Acéstă idee nu împacă cât de puçin pe d^l Odobescu, cõci d^{lui} nu admite ca aceste duoé lucrări să se pótă face cu vre o utilitate, într'unul și același timp. Adunarea de material variată este trebuință a se face mai ântei, pentru ca apoi, printr'o critică scrupulósă, să se extragă dintr'insa elementele unui bun dicționar. D^l Odobescu cere ca lucrările ce sunt pênă acum executate de membri comisiunii și de toți colaboratori să fie considerate ca acel material, să se tipărăscă îndată fără modificațiuni și, déca membrii Societății socotescū că arū puté mai lesne să acopere cheltuielele printr'o edițiune mai numerosă, d^{lui} se împacă fórte lesne

cu idea de a se tipări în orî câte miî de exemplare acest material, a căruî varietate chîar, d^lui crede că va fi mai plăcută și mai folositore publicului decăt sistematica și exclusivista uniformitate a proiectului comisiunii lexicografice.

D^l Laurian rîspunde d^lui Odobescu... Ne mai luînd nimenî cuvîntul, președintele pune la vot propunerea d^lui Odobescu, luînd act de declarașionile d^lor Sion și Urechie cari o susșinuseră, dar cari pentru momentul de față erau absenșii, și propunerea d^lui Odobescu cade.

Ședinșa din 14 Septemvrie 1871.

D^l Odobescu presentă următoreă propunere: „Secșiunea filologică a Societășii Academice române, în lipsa ce se simte de o cam dată în literatura română de lucrări lexicografice complete, negășind nici un mijloc practic și nevîdînd nici o posibilitate în timpul de față, de a redacta de îndată și fără de lucrări pregătitoare un *Dicșionar al limbei române*, care pe lînga o înrîgă uniformitate, să satisfacă tot de o dată pe deplin și pe majoritatea membrilor Societășii academice sub raportul economiei generale, subt al limbei și al ortografiei, lasă însărcinașii cu elaborarea *Proiectului de Dicșionarîu și de Glosariu*, ce se află de acum începute, pe dⁿⁱi Laurian și Maxim, mem-

brii actuali ai Comisiunii lexicografice; determinând însă, în modul cel mai precis că, astfel precum lucrarea d^{lor} este începută și chiar duce lucrările parțiale ale conmembrilor colaboratori vor fi trecut sub aceeași sistemă de redactare a d^{lor}, Societatea academică nu iese câtuși de puțin asupra sa răspunderea pentru sistema, limba și ortografia urmate de d^{lor} în această operă pregătitore, ci o consideră, duce art. 17, aliniat II din regulamentul admis pentru redactarea Dicționarului, numai ca un proiect pentru lucrarea *Dicționarului Academic*, care 'l va prezenta Societatea Academică la timp. Acastă decisiune se va tipări pe una din paginile copertei a fiecărei fășiore din opera actuală a comisiunii lexicografice“.

D^l Odobescu, dezvoltând propunerea, dice că ea, adoptându-se, ar ușura mult lucrarea dicționarului; ea ar preciza pozițiunea comisiunii lexicografice față cu Societatea, și a societății față cu publicul. La cele aduse în propunerea sa, mai adaugă că, duce ce este constatat că n'avem dicționar, dar că avem trebuință de un dicționar al Academiei, Academia trebuie să 'l facă. Ea însă asădă nu găsesce alt mijloc de a 'și procura un proiect de dicționar decât prin o anume comisiune, pe care o lasă să lucreze sub răspunderea ei proprie; coci altmintrelé vede imposibilității de a ajunge a avé un dicționar. Acastă măsură, dice, d^l Odobescu, este necesarie și in-

dispensabilă prin situațiunea în care ne aflăm. Să lăsăm dar pe comisiune să lucreze așa precum lucrăză, de oră-ce nu putem face altminterel. Societatea pôte să fie răspundătore pentru speșele ce se facū cu tipărirea aceluī proiect de dicționar (speșe ânșe care ar puté să revină Societății); dar ea nu pôte nici într'un chip să fie răspundătore pentru ideile coprinsē în acel proiect, mai nainte ca, acea lucrare a comisiunii fiind o dată trecută prin revisuirea secțiunii filologice, să se fi transformat în *Dicționarul Academiei Române*.

Propunerea dlui Odobescu se pune la vot. Abținându-se dñii Bariț și Papiu de la vot, aū rămas opt votanți (dñii Laurian, Maxim, A. Roman, Caragiani, Hodoș, Sion, Odobescu și Poienaru), patru aū votat pentru și patru contra; prin urmare propunerea dlui Odobescu a căđut.

Bucurescī, 1871.

Din *Analele Societății Academice Române*. Tom. IV, 1871.

PRÂNÐUL ACADEMIC

DIN 15 SEPTEMBRIE 1871.

Pe la finele sesiunii generale din 1871 a Societăţii Academice Române, dl A. Odobescu, spre a se înfrăţi în mod mai cordial cu colegii cari, în anul precedent, îl chiămasese prin alegere în mijlocul lor, şi spre a încheia tot de odată în chip mai vesel aprigele debateri ce, în şedinţele trecute, se iscase asupra proiectului de dicţionar al comisiunii lexicografice, întruni la dsa acasă într'un ospet amical pe membrii Societăţii Academice. Lista de bucate a acelei mese prietenesci era redactată întocmai duple sistema de latinizare totală a limbei românesci, ce se urmasse în discutatul proiect; ea deşteptă atunci printre meseni, — şi în şilele următoare prin diarele şi în societatea din Bucuresci, — o ilaritate şi o curiositate destul de mari, pentru ca să luăm libertatea de a repări acum acea pagină efemeră :

PRANDIULU ACADEMICU

MERCURI XV SEPTEMBRE

MMDCIX. V. C.

VINU-ARSU DE ANICETU.

*Sorbitione cu Scriblete.*VINU PERUNCTU DEIN INSULELE-FORTUNATE (*Madera*).*Fame-stimuli varii.**Siluru munitu cu astaci fluviali, in condimentu de sinape.*

VINU ALBICANTE PERENNIU ALUTENSE DE ACIDAVA.

*Lumbu bubulinu intinctu in cremore, cu bacce e tuberculi leguminose.*VINU NIGRU DE BURDIGALA (*Sanctu Julianu*).*Coturnici cu pulte venatorica, abstrudi in placenta foliacea.*

POIIONE CONGELLATA DE MODU ROMANU.

*Melungine rubre cu farcimine de minutale.**Copsa de ariete in verubi torresa.**Acietaru de olere, condita pre usu Athonicu.*VINU CAMPANICU SPUMOSU (*Silleriu*).*Casiu induratu de Batavia.**Vesice fermentate pre ratione Germanica.**Biscopte lactantie glaciata.**Canistru multipomariu.**Pepone Cantaliense.*VINU APPIANU BASTARNICU (*Tocaiu*).*Conditure melimeraria e prunaria.**Confapte saccharine.*

LICUORE BELLARIA DE BROMELIA

Publicul de azi și cel din viitor voru citi această glumă pagină negreșit cu mai multă răbdare și cu mai puțină anevoință și bătaie de cap decât le ar trebui pentru mistuirea voluminoșelor și greoțelor Dicționare, ale cărora ea este o ușoră și vie parodie.

Nevinovata glumă a academicului care a stat în luptă necurmată în contra neologismilor exagerați, își va păstra prețul precum se va mai vorbi, în istoria noastră literară, despre acea curioasă încercare de o închipuită lexicologie românească; acea lighionă monstruoasă s'a svêrcolit totuși câțiva ani în sinul începândei noastre Societăți Academice. Acum să 'i fie țărâna ușoră! 1)

---

1) De ore ce totă această glumă literatură nu este alt ceva decât *latină de bucătărie, du latin de cuisine*, cum zice Francesii, limbă anevoie de înțeles celor cu știință de carte și încă mai mult celor necărturați. fie-ne ținut a da aci o traducere în limbă vulgară, mai exactă decât interpretațiunile fantastice ce au apărut prin ziarele românești din 1871. Acesta o facem spre a scuti pe cititorii noștri de a răsfoi *Proiectul de Dicționar al Societății Academice*, unde e probabil că ei ar pute găsi cei mai mulți din termenii culinară coprinși în această listă de bucate. Deci ea ar cam suna pe românește de rînd : « *Rachiă anason*, Supă cu plăcintă, *Vin dulce de Madera*, Mezelicuri felurite, Somn fierț însoțit cu racă și cu sos de muștar, *Vin alb vechiu de Drăgășani*, Mușchi de vacă cu sos de smântână, garnit cu mazăre hobe și cu cartofi, *Vin negru de Bordeaux*, Prepelițe gătite cu sos de vînat și năbușite în foie de plăcintă, *Punch à la Romaine*, Pătlăgele roșii cu tocătură de măruntaie, Căpsă de

berbece friptă la frigare, Salată de verdețuri, gătită ca la muntele Atonului, *Vin de Champania*, Cașcaval uscat de Olanda, Gogoși dospite nemșeci, Biscoturi cu înghețată de lapte, Coșuleț cu pome, Pepene Cantalup, *Vin dulce de Tokay*, Dulcețuri de mere dulci și de prune, Cofeturi cu zahar, *Vutcă de ananas.*»

La care s'aũ adaos, în acea ȕi, multă voie bună și multă veselie! Îndată ce se aducea pe masă câte un noũ fel de bucate, rĩdeaũ toȕi cu hohote, și numai bȕetul rĩposatul Maxim, unul din autorii *Proiectului de Dictionariu*, se mira, în sincera și naiva încredere ce avea în cĩudata sa sistemă de lexicografie română, pentru ce tot ridũ ceĩ-l-alȕi de un «*operatu carele in genulu seu speciale era redessu chiaru depre cumu convine spiritului essentialu originariu alu limbei romane.*» Din toȕi ceĩ atunci de faȕă, mãi mult de jumėtate nu mãi sunt aȕi printre ceĩ viĩ; uniĩ s'aũ îngropat, sėrmaniĩ devotaȕi și aprigĩ muncitorĩ, sub surpăturile âncũ din temeliele lor șubrede, ale nenorocituluĩ lor *Proiectu de Dictionariu alu Academiei!*

TOT DICȚIONARUL ACADEMIC

Propuneri făcute și susținute în sesiunea anului 1872

Ședința din 23 august, 1872.

D^l Odobescu presentă următoarea propunere :
„Spre a se aplica mai cu rigóre dispozițiunile regulamentului din 16 august 1869, pentru lucrarea și publicarea dicționarului limbei române, și spre a se completa lacunele acestui regulament, propun cele următoare :

1°. Comisiunea lexicografică va lua măsuri pentru ca, în orî ce cas, proiectul de Dicționar, împreună cu Glosariul ce se redacteză, să nu devină mai voluminoase decât copriinderea a *unei sute două-deci* de côle maximum, în total. Pentru

aceia, în anul curgător 1872—1873, comisiunea va tipări, în cele 40 côle votate în budgetul de cheltuieii al Societății, finea literei C și literile de la D pênă la L inclusiv. Volumul I care va fi circa de 60 côle, se va opri la litera I; iar al II^{lea} care va avé aceiaș întindere, se va începe cu acea literă.

2°. Ca să ajungă la scopul de a nu trece tótă lucrarea peste 120 côle de tipar, comisiunea lexicografică este invitată a reduce articolii redactați asupra cuvintelor, la definițiuni concise, fără prolixitate; a înlătura considerațiunile ipotetice asupra etimologiei cuvintelor și a analogiei de sunete și înțelesuri ale lor; a nu prodiga frazele date drept exemple și mai ales a căuta ca acestea să fie scurte, mai puțin banale, fără trivialități, și chiar, precât se va puté, culese din scriitorii cei buni ai Românilor, vechi și noui.

3°. Tot asemenea, comisiunea lexicografică va purta atențiunea sa asupra termenilor de sciință, mai ales în istoria naturală, și a face ca denumirile românesce să corespundă exact cu cele latine. Întru acésta, ea să consulte pe bărbații specialii ce facă parte din Societate. Tot de o dată se vorü înlătura și din proiectul de dicționar și din glosar, expresiunile obscene, înscriindu-se termenii tehnici echivalenți de care se servă sciința séu chiar, déca cuvinte obscene s'arü strecura în

proiectul de dicționar și în glosar, să se reducă articoliī privitorī la dīnsele, astfel încāt să dea o fōrte scurtă arātare de înțelesul cuvētului, cu notă expresă despre necuviința întrebuițării lui. Se vor ū înlătura cu totul exemplele date prin locuțiuni triviale și obscene.

4°. Comisiunea lexicografică este invitată a nu depune o rigōre pré exagerată în alegerea cuvintelor usuale romānescī, mai ales cele de origină latină, care să lépădă din proiectul de Dicționar, și se trecū în Glosar, și a nu se arāta cu așa multă prodigalitate în crearea de neologisme mai ales de cele care nu sunt necesitate de tehnologia sciințifică.

5°. Observând ortografia priimită de Societate, comisiunea lexiografică este invitată a nu trece cu rigurositatea etimologiilor peste marginele impuse de buna pronunțare a limbei romāne, cum spre exemplu, să nu scrie cu *t*, ci cu *c* cuvētul *mancaciosu*, care romānesce nu se pronunțā *māncāțios*; să nu întrebuițeze terminațiunea *one*, care este reprobată de marea majoritate a membrilor Societății, în loc de *une*, usitată în tōtă Romānia.

6°. Comisiunea lexicografică să se completeze prin alegerea unū al treilea membru, conform regulamentului.

7°. Nicī într'un cas, autorul unū articol din proiectul de Dicționar și din Glosar, carele s'ar

afla și membru al comisiunii lexicografice, să nu pótă fi și examinator al aceluși articol, care să se cerceteze numai de ceî-l-altîi duoî membri, reducându-se și remunerațiunea examinatorilor în proporțiune cu lucrările lor, astfel ca ceî remuneratî ca compunători să nu mai priiméscă remunerațiune ca examinatorî pentru aceiaș lucrare.

8°. Comisiunea lexicografică va fi invitată a lua tóte măsurile necesariî pentru ca, în termen de duoî anî, adică pêně la sesiunea anuluî 1874, să fie atăt proiectul de Dicționar cât și Glosarul tipărite în tótă întregimea lor¹⁾.

Ședința din 14 august, 1872.

Adunarea procede la revisuirea dicționaruluî. Dl Odobescu cere a se enunța déca desbaterea are să fie generală séu déca se va trece numai decăt la punte, cōci la acestea ar avé să facă óre-care observațiuni, și anume :

În Analele Societății tipărite cam târđiú,

---

1) La acéstă propunere s'aú asociat și dnîl Bariș, Hodoș, Sion, P. S. Aurelian și dr Fétu. Ea s'a desbătut în ședințele din 24, 25, 26, 27 și 28 august 1872.

d^{sa} află cu părere de rău că în raportul comisiunii asupra traducțiilor din Iuliu Cesar, (*Comentariile de Bello Gallico*) s'a schimbat nu numai ortografia cuvintelor, ci că d^l secretar general 'și a luat rolul de profesor de gramatică, corectând cuvinte, expresiuni, ș. c. l., și înlocuindu-le. Mai adaugă că, asupra aceluși elaborat, d^l Odobescu, în calitate de raportor al comisiunii, a făcut și ore care note, dar cu mirare a observat și aci că ideile, care le vede puse în acele note, nu sunt ale comisiunii. Eă, d^{ice} d^l Odobescu, nu sunt amic al *dicționarului* (comisiunii lexicografice) și'î fac neîncetat opozițiune; prin urmare nu pot admite ca cuvinte întregi să mi se corecteze de membrii acelei comisiuni. Cer ca să se pună margini la asemenea corecțiuni și ca să se lase nealterate stilul fiecărui membru al Societății; cer în fine ca observațiunile mele să se trecă în procesul verbal.

Intrându-se apoi în dezbateră proiectului de *dicționar*, aă vorbit succesiv dⁿⁱ N. Ionescu și G. Bariț.

D^l Odobescu, răspundnd mai înt^{ei} d^{lui} Bariț, d^{ice} că este acum f^{or}ă de nici un folos practic de a tot face procesul Societății Academice pentru că, în curs de patru ani, a permis și chiar a îndreptățit continuarea *Proiectului de Dicționar*, astfel cum l'aă început și cum l'aă executat membrii comisiunii lexicografice, adică dⁿⁱ Laurian și

Maxim. Așa a voit majoritatea pe care d^l Odo-
bescu are conștiința a o fi combătut, dupe tóte
puterile sale, și astfel s'a urmat pênă acum. Ceia
ce s'a făcut, rămâne dar de sine'sși făcut; dar a-
césta negreșit nu însemnéză că ceia ce s'a făcut
este bine făcut, nici mai ales că nu se póte de
acum înainte să se facă mai bine. De aceia, d^l O-
dobescu, întrunindu-se întru tóte cu părerile ros-
tite de d^l N. Ionescu, propune ca Societatea să
procédă fără întârđire la revisuirea *Proiectului de*
Dicționar, cu scop de a pregăti edițiunea care se
va puté cu drept numi *Dicționarul Academiei Ro-*
mâne. Pentru acésta d^{lui} socotesce că Societatea
trebuie mai ântéi de tóte să statueze bazele dupe
care se va face acea revisuire, și aceste base
d^{lui} le găsesce în spusele d^{lui} N. Ionescu, pe care
le resumă subt următóarele opt rubrice :

1°. Ca pe viitor lucrarea să nu mai fie îm-
părțită în *Dicționar* și *Glosar*, ci tóte cuvintele
limbeï române să figureze la locul lor alfabetic,
fără osebire de origină și de provenință.

2°. Ca din articoliï lexicograficï în care se
explică cuvintele limbeï, să lipséscă pe viitor dis-
cusiunile și polemicele asupra etimologieï, origi-
nei și înțelesului đicerilor. Înțelesul să se dea în
cuvinte puține, dar bine cumpánite și coprinđe-
tóre. Etimologia să se arate numai când este ne-
induoioasă séu cel puțin fórte probabilă.

3°. Neologismii neusitați, adică cuvintele pe

care nici un scriitor pînă așī (afară de autorii *Proiectului de Dicționar*), nu le a întrebuintat să se scôtă din rîndul vorbelor limbei române, rămânînd astfel ca adevăratul *Dicționar Academic* să coprindă numai materialul limbei nōstre existente și nu elemente ale unei sisteme de limbă închipuită.

4°. Cuvintele din *Dicționar* să fie întemeiate, nu pe frase banale și adese orī puçin alese, ci, precât se va puté, pe citațiunī din autorii români vechī și modernī, și pe locuțiunī populare, dintre care să se înlătoreze cele triviale și obscene.

5°. Accepțiunile cuvintelor să fie bine specificate, mai lămurit explicate prin definițiunī precise și, în varietatea lor, să nu se uite unele din cele mai usuale, iar cele cu totul neusitate să se lepede.

6°. Definițiunile termenilor de sciință să fie tōte rectificate dupe starea actuală a cunoscințelor omenescī.

7°. Forma cuvintelor să fie aceia pe care a consacrat'o usul și natura limbei, astfel încât să nu se producă între scriere și graiu, anomalii re-raționate; bună óră, de vreme ce Româniī toți pronunță *mine, tine, bine, puçin, rugăciune*, să nu se scrie *mene, tene, bene, pucinu, rogatione*.

8°. Ortografia va trebui asemené redusă la

regule mai practice, spre a înlesni și nu a complica fără folos cunoștința limbei române.

Luându-se de basă aceste opt puncturi, pe care dl Ionescu le a semnalat, Societatea prin re-vizuirea *Proiectului* actual, poate face chiar în puțin timp prima edițiune a *Dicționarului* definitiv al Societății academice române.

Să procedă dar la re-vizuire, apucând lucrarea chiar de la începutul *Proiectului*, fără de a ține în seamă observațiunile care s'a făcut la 1870, asupra câtor-va pagine din litera A. Pe atunci membri Societății nu puteau avea experiența dobândită adă prin citirea și studiarea a celei mai mari părți din proiectul dl^{or} Laurian și Maxim. Dl Odobescu adauge terminând că, deși s'a adoptat idea de a se începe aceste re-viziuni în ședințele sesiunii actuale, dl^{ui} însuși tot crede că aceste ședințe se voru petrece numai în discuțiuni preliminare, care negreșit potă să fie folosite; dar și mai important este de a se îndeplini a doua parte a concludului Societății, adică de a se numi *Comisiunea permanentă* de re-vizuire, care va avea să lucreze în cursul anului și să aducă la sesiunea din 1875, precăt se va puté mai mult material pregătit din edițiunea definitivă a *Dicționarului Academic*. Pentru o asemenea lucrare comisiunea va trebui să aibă purure în vedere că opera ei trebuie să fie, nu expunerea și desvol-

tarea unei sisteme particulare de limbistică română, ci o oglindă veridică a limbei românesce din trecut și de astăzi, din care apoi numai scriitorii și nu gramaticii, sunt singurii autorizați a'și croi dreptarul pentru inovațiunile de introdus în limbă ').

București, 1872.

Din *Analele Societății Academice Române*, Tom. V, 1872.

---

1) Punturile de mai sus au fost dezbătute în ședințele din 16, 17, 19, 20, 21, 23, 24 august, 1872.

TRADUCEREA COMENTARIELOR LUÎ IULIU CESAR

PREMIATĂ CU PREMIUL «ALEXANDRU IOAN I CUZA»

Extract dintr'un raport, prezentat în sesiunea anului 1873

Societatea Academică Română, în ședința sa din 3 septembrie anul 1871 a pus la concurs *Traducțiunea în limba română a Comentarielor lui Iulii Cesar de Bello Civile*, împreună cu anexele (lui Hirtiu și alora) *de Bello Alexandrino, Africano et Hispaniensi*, anunțând pentru acest concurs tot aceleași condițiuni ce se puseseră pentru traducțiunea *Comentarielor de Bello Gallico*, precum și un premiu de una mie două sute lei noi, din fondul *Alexandru Ión I Cuza*, ce are a se decerne traducțiunii celei mai bune.

Mai înainte de 15 iulie, anul curgător, termin fixat pentru depunerea manuscriptelor prezentate

la concurs, s'aũ priimit estimp duoe elaborate, ce s'aũ însemnat cu literile A și B.

Comisiunea însărcinată de dv^ostră cu examinarea acestor manuscrite, și compusă de dⁿⁱi Laurian, Maxim și subsemnatul, a cercetat aceste lucrări dupe metodul comparativ, întrebuințat acum duoi anı în examinarea manuscritelor din traducțiunea *Comentarielor de Bello Gallico*, și ea n'a încercat greutate spre a se convinge că manuscriptul cu lit. A este superior celui-l-alt, cel puțin sub raportul înlesnirii și corecțiunii stilului românesc.

În privința exactității cu care înțelesul autorului latin e produs în limba română, comisiunea n'ar puté da precădere nici unuia din ambii concurenți; dar fie-căruia 'i ar puté înputa de a se depărta, adese ori fără necesitate, de la structura fraseologiei latine, spre a produce frase românesce mult mai împedecate și mai puțin elegante decât ar fi fost o traducțiune simplă și fidelă a textului latin. Printre erorile de această natură, s'a observat mai cu sémă pré désa schimbare a timpurilor în traducerea verbilor, și acesta mai adese fără să fie necesitate de diversitatea sintaxei ambelor limbı.

În manuscriptul lit. B, provincialismii neîndemânatici și expresiunile de un caracter puțin literar abundă; dar nici manuscriptul lit. A nu este ferit de óre care forme gramaticale incorecte,

care, deși sunt usitate în unele părți al României, nu pot fi admise în limba scrisă, în limba *literară*.

Pre lângă aceste generalități vom adăuga cum că termenii tehnici, și mai ales cei de rebel, adese întrebuiți în textul latin, sunt traduși românesce într'un mod foarte neregulat, adică amestecând diceri vechi din limba română, dar foarte rar adaptabile la obiecte de strategie antică, cu expresiuni latine transportate d'a dreptul în limba română.

Convenim de îndată că aceștia din urmă sunt mai tot d'auna preferabili celor d'ântei; dar, în orî ce cas, ne simțim nevoiți a recomanda o mai scrupuloasă exactitate în întrebuițarea celor-l'alți.

Pe de altă parte, observăm că, în manuscrisul lit. A, al cărui stil este cu neasemănare mai lesnicios, mai elegant și mai corect decât cel din manuscrisul B, nu se mai simte așa tare, ca în traducțiunile cele preferite acum două ani, influența galicismilor nejustificabili, cari s'aū introdus la noi prin usul cotidian al traducțiunilor servile din limba franceză.

Precum se vede din citațiuni (aici omise), comisiunea nu pōte acorda o deplină aprobațiune, nici chiar manuscrisului lit. A., care, fără înduoielă, însușese mai multe calități decât cel-lalt. Pre lângă o destul de mare exactitate în reproducerea înțelesului din textul latin, primul

manuscript se presentă mai adese cu un stil românesc pe care 'l pôte citi cineva cu ôre-care plăcere. Să adaugem încă cum că notele, deși scurte, sunt tot-d'auna nemerite, și că introducțiunea la *Comentariul despre Belul civil* este un bun conspect de situațiunea Statului roman în momentul când începă evenimentele narate.

Manuscriptul lit. B, presentă drept introducere o prescurtare din viața lui Iuliū Cesar; notele dintr'însul aū și ele valôre critică, și nu se potă trece cu vederea duoă bune accesorii ce s'aū pus la sfârșitul operatului, și adică, o tabelă alfabetică de numiri și de obiecte, și o tabelă cronologică (cu anii și zilele) de evenimentele co-prinse în narațiunea lui Cesar.

Fără dar de a recomanda manuscriptul lit. A, ca o traducțiune ce nu lasă nimica de dorit, comisiunea crede însă că acésta nu este cătuși de puçin mai prejos de lucrările ce s'aū prezentat acum duoī anī. Pe acest temeiu și considerând marea necesitate ce se simte de a stimula cât se pôte mai mult în sînul națiunii nóstre aplecarea și gustul la lucrări literare seriose, comisiunea nu crede că este oportun, de acéstă dată, a refusa nici chîiar a amâna decernerea premiului propus.

Societatea nóstră, domnilor, a lucrut pêne acum în mod de a deschide tuturor bărbaților laborioși și cu cunoscințe, o cale lesnicîosă spre

a înavuți limba cu opere de o mare valoare literară, fără de a le presenta alte dificultăți de învins, decât ale unei traduceri din limbile clasice în limba noastră.

Lucrările de această natură ce s'aun propus de către Academie ofereaun concurenților încă și retribuțiuni din cele mai cuviincioase. Să constatăm că, în anul trecut, s'aun prezentat pentru asemenea lucrări un număr mult mai considerabil de concurenți, decât în anul de față. Óre, această împușinare a aspiranților nu provine, în mare parte, din împrejurarea că Societatea Academică n'a putut aproba lucrarea nici unaia din concurenții de an?

Ne temem ca nu cumva, printr'o exigență pré riguroasă, Societatea să nu facă alt decât a micșora și mai tare pușinul îndemn la asemenea lucrări lungi și anevoioase, ce se simte printre bărbații noștri de litere.

Cugetăm asemenea cum că rigórea ce Societatea trebuie neapărat să arate, când este cestiunea de a pune în executare o idee provenită din propria sa inițiativă, când voiesce, bună óră, să scótă la lumină, cu spese însemnate și prin acord mutuun, traduceri románesci de pre autorii clasici antici, acea rigóre, credem, se póte îmblândi atunci când, precum este în cazul de față, Societatea nu are altă funcțiune decât cea de a îndeplini vointele unui generos donator, recom-

pensând lucrările, care relativamente se voră crede cele mai bune la timpul când este prescris a se decerne premiul.

Chiar acel premiū, pus astăđi sub arbitriul dvóstră, fiind mai cu sémă un premiū de încuragăre, de îndemn și de stimulațiune la producerea de lucrări seriose în limba română, în atare calitate mai vîrtos, comisiunea se crede în destul îndreptățită a vė propune și de astă dată a lui decernere.

Ea dară, întemeiată pe considerațiunile de mai sus, invită pe Societate să acorde premiul fixat de 1200 lei din fondul principelui Alexandru Ión I, persónei care a prezentat manuscriptul (A) cu devisa : „Non solum armatis, sed interdum „etiam otiosis minabantur (Pompeiáni,) nec quid „quisque sensisset, sed ubi fuisset cogitandum „esse dicebant.“ — Ciceronis *pro M. Marcello.*)

Așa dar, domnilor, ađi pentru a duoa óră, Societatea Academică Română se vede în pozițiune de a decerne premiul literar instituit de răposatul marele Domnitor al României *Alexandru Ión I*, și ađi ne aflăm în đioa de 30 august, đioa onomastică a fostului Domnitor, în care, pentru áltăia dată estimp, avem a deplânge perderea sa dintre muritorī.

Sunt acum đece anī, domnilor, de când avusei fericirea de a fi organul prin care Alexandru Ion I fundă, în România, áltăiul premiū de în-

curagiere literară, deschidând astfel primul avânt al activității viitoare a Societății noastre, tot *din-sul* carele a pus pétra fundamentală la cele mai multe acte prin care se înalță patria.

Am socotit, domnilor, că nu putem trece în tăcere această coincidență întâmplătoare, și că este o datorie solemnă, providențială a noastră de a ridica glasul aci, împreună cu țera întregă, spre a rosti ađi, cu o pietósă durere, cuvintele: „Eternă „să fie memoria marelui Domnitor al României „Alexandru Ión I Cuza!“

Bucurescý, 1873.

Din *Analele Societății Academice Române*. Tom. VI, 1873.

CONDIȚIUNILE
UNEI
BUNE TRADUCERİ ROMÂNESCİ,
DIN
AUTORIİ ELENİ ȘI LATINİ

Raport asupra traducerii române din Dione Casiu, prezentat în
sesiunea anului 1874.

Domnilor,

Pentru a treia oră Societatea noastră, mereu stăruitoare în dorința-i de a da publicului român traducțiuni bune de pe autorii clasici, a pus la concurs, în sesiunea anului trecut, seria de scriitori eleni și latini, asupra cărora de două ori repetitele noastre încercări au rămas fără de rezultat mulțumitor. Și nu s'a înșelat întru această obstinată răbdare a Societății, căci al treilea rînd de probe, adică cel de estimp, iată'l că ni se presentă cu câte-va lucrări care nu pré sunt așa tare depăr-

tate de condiȚiunile ce se potă impune, în momentul de față, traducătorilor români de pre scrise antice.

Ținând sémă de fluctuaȚiunile la care limba noastră este încă expusă în procesul ei de limpedere, sciind cât de greu este a se feri cineva atât de exageraȚiunile adimenitoare ale sistemelor limbistice, cât și de incorecȚiunile consimȚite de usul Țilnic al vorbirii și al tiparului românesc, ne este óre permis, domnilor, a cere de la scriitorii români, pre cari datoria și dorinȚa noastră ne ducă a 'i îmbărbăta la lucrări literare, o perfecȚiune de stil clasică, tot d'a-una în raport cu aceia a autorului pe care ei aũ a'l români? Să mai cugetăm apoi că chiar și literaturile cele mai bine cultivate ale Europei moderne posedă puține, fórte puține traducȚiuni perfecte de pre autorii anticı.

Adevărul e că dificultatea unei traducerı crește în proporȚiune cu diferenȚa ce există între vocabularele, sintaxele și construcȚiunile bine întemeiate și bine statornicite a duoă limbe ce se încercă la lupta înfrăȚitoare a traducȚiunii; așa dar, ca principiũ general, se póte Țice că cu cât o limbă are cuvinte și regule mai temeinic stabilite, cu cât ea a ajuns a fi mai de sineși stătătoare, cu atât ea este mai puțin priinciosă, mai puțin înlesnitóre la translaȚiuni dintr'o limbă rivală; și din contra, limbele nu încă de tot for-

mate, limbele încă slabe și sărace, dar care ănsă aspiră la înavuțire, au și folos și îndemănare de a se mlădia, prin mijlocul traducerilor, dupe chipul și asemănarea limbelor celor mai corecte.

Acesta este fără îndoielă cazul limbei noastre, și pentru aceia mai cu seamă, — s'o declarăm încă o dată, domnilor, — stăruim noi așa tare ca să îndemnăm pre scriitorii noștri la dese și înmulțite cercări de transferire a modelelor antice în limba românească.

Pentru ca să atingem ănsă scopul și să facem ca traducțiunile propuse și premiate de Societatea Academică să fie cu adevărat folositoare la înavuțirea treptată a limbei și la sporirea bunei literatură române, nu cred că putem de o cam dată cere de la concurenții noștri alt ceva decât:

Maî întâi, ca ei să se pătrundă bine de înțelesul autorului ce le stă în față, fără ca să nesocotască nici una din nuanțele, une ori foarte delicate, ale cuvintelor și ale fraselor.

Apoi ca ei să se silască a reprezenta pre românesce, în mod clar și cu fidelitate, atât înțelesul general al fraselor și al cuvintelor, cât și totă acea minunată varietate de nuanțe, care este podoba cea mai admirabilă a frumóselor și măiestritelor limbe antice, în fine, ca ei să nu părădă și să nu răsipască cu totul, în acea strămutare a materiei, a ideilor și a impresiunilor străine

pre românie, caracterele care constituie însăși originalitatea limbei noastre, semnele distinctive care facă dintr'însa o ființă limbistică *a-parte*; în câte-va cuvinte, să nu nesocotescă nici calitățile, nici virtuțile, nici farmecul ei propriu.

Déca, dupe experimentele făcute într'un șir de mai mulți ani, vom căuta astăzi a consemna principalele defecte la care se află mai cu sémă expuși traducătorii noștri în raport cu fiecare din aceste trei norme pe care, în mod tacit, Societatea le a fost impus chiar din ziua când pentru întâia dată a deschis cariera concurselor de traduceri, și pe care ea le a delineat din ce în ce mai lămurit în criticele publicate dupe fie-care concurs, déca vom face astăzi inventarul substanțial și explicit al pericolelor de traducțiune, credem că astfel ne vom fi îndeplinit cu totul datoria noastră pentru viitor și că de acum înainte, la fie-care nouă probă ce se va presenta, rolul Societății se va puté mărgini întru a constata numai pênă la ce punct nouii concurenți aũ putut și aũ sciut să se ferescă de primejdiele pe care noi le vom fi arătat ca semănite în ca-lea lor.

Acéstă schimbare de procedere în criticele noastre ne este, pare-mi-se, prescrisă chiar prin simțitórele progrese ce, cu o învietóre mulțumire, am putut constata estimp într'o bună parte din probele ce ni s'aũ înfățișat. Remâne acum

învederat că ale noastre consilii n'aũ fost nici greșite, nici sterpe. Ca o sēmēnță vie, ele nu s'aũ spulberat în vânt, ci aũ picat în țărână roditoare. Precât ănsē o asemenea idee ne pōte insufla și mulțumire, și mângăiere, și bun augur pentru viitor, tot atāt trebuie dinsa să ne întemeieze a recunōsce că concurenții cari rēspundū la chiāmările noastre nu sũnt scolarī îndērētnici, cārora trebuie fără preget și fără îndurare să le repețim mereū și neîncetat învățături elementare de gramatică, de logică și de estetică, ci în mare parte sũnt bărbați instruiți și literați cari staū, — ȳertați mē, domnilor, a o đice, — ca și noi, în nedomerire asupra multor cestiuni de limbistică română și cari cerū numai să li se arate direcțiunea cea mai bună, pentru ca ei să o urmeze cu pași siguri și fără șovăire.

Apoi óre, astfel stând lucrurile, nu este de ajuns, domnilor, ca în câte-va trāsuri generale să schițăm aci, o data pentru tot periodul actual al culturii noastre filologice și literare, care sunt pericolele ce trebuiescū ocolite de către scriitorii români, în calea pe unde ei urmărescū, traducēndu'ı, pe autorii eleni și latini?

Mai nainte de tōte, — am mai đis'o, — se cade ca traducētorul să cunōscă bine limba din care se apucă a traduce, așa de bine încāt să nu ı scape nici una din acele delicate nuanțe ale înțelesului cuvintelor, nici una din acele construc-

țiuni sintactice care facă să varieze pênă la infinit tendența principală a conceputului unei frase. Ar fi, negreșit, a cere pré mult, déca am pretinde ca, în lupta truderii, el să nu intre cu altă armă decât cu acelea pe care i le dau cunoștințele sale limbistice de mai nainte dobândite; dar însă nu e mai puțin adevărat că o traducere basată numai pe neîncetate cătări în dicționar, pe continue răsfoiri prin gramatică, pe ajutóre mereu împrumutate de la truderii în alte limbe moderne, acea traducțiune nu pôte nici odată să fie nici o reproducere exactă a autorului tradus, nici o operă literară în limba traducătorului. Punctul de atac către care privirea traducătorului va să fie direct țintită, este însuși textul autorului antic și numai acel text; de aceia, mai nainte de a'l ataca, zelosul traducător să 'și cerce bine puterile, să se încredințeze bine déca se află în stare a învinge dificultățile limbei originalului chiar și fără de ajutóre străine; și numai atunci când va fi sigur că limba și stilul autorului de tradus nu conține pentru dînsul pré numeróse arcane, atunci numai să cuteze a se apuca de lucru, ajutorându-se, în mod accesoriu, cu dicționarele cele mai complete, cu scholiele și adnotațiunile cele mai erudite, cu truderile cele mai perfecte. Asemené ajutorințe sunt chiar și de recomandat acelor cari înțelegă bine pe autor și fără sprijinul lor, coci din confruntarea unui ma-

terial variat se nasce o critică ce va avé mai adese rezultate folositoare pentru noua traducțiune.

Ceia ce este limpede și lămurit în mintea omului, el pôte s'o și exprime cu claritate și cu precisiune. Acéstă axiomă a logiceı literare este tot așa de adevărată în privința traducătorului, cât și în a scriitorului care de la sineși compune; déca acestuia se cere ca să 'și lămurască propriile sale cugetări mai nainte de a le enuncia, cel-l-alt trebuie să se pătrundă bine de gândirile modelului seü, să'si însuşască tot complexul de idei ce se vedü și se străvedü în stilul lui. Când va fi căpătat acest dar, cu care studiul singur îl pôte înzestra, sarcina 'i va fi fôrte împuținată. El va sci cu cine are a face, /cunoscând și puterile și subtilitățile modelului seü, prețuindu'i frumusețile și cumpănindu'i slăbiciunile; unica lui grijă de traducător va rămâne a fi, cum mai bine să le strămute, tóte netrunchiate, tóte nevătămăte, tóte vii, /în limba nouă d'asupra căria el voiesce să altoiescă anticul model.

Aci nasce fără înduoielă adevărata luptă. Lupta se arată negreșit grea și periculósă celui ce n'are la îndemână decât o armă slabă, imperfectă și stângace. La prima încercare, la primul atac, fie-care se va spăimênta de neputințele sale; dar să nu se amăgescă cutezătorul luptător, să

nu 'și pérdă curagiul.  n mii de casur , chiar aceea nestatornicit  flexibilitate a elementului pl p nd de care el dispune,  i va veni întru ajutor; ea  i va permite a urmări de apr pe, pas cu pas, pre trufașu'  antagonist; ea îl va învăța să '  s rb , — de aș pute  ice aș, — virtutea lipindu-se de el, precum v scul de stejar; ea îl va face să 'l  ving , supun ndu-se și asemuindu-se lu , precum odinióră

*Gr cia capta ferum victorem cepit et artes
Intulit agresti Latio...*

 ntru ac st  insinuare victori s  a perfectiunii clasice în pușin, p n  acum, cultivata n str  limbă, întru aceea bună și solidă direcțiune ce modelele antice pot  da n sc nde  n stre literatur, constau principalele f l se didactice ce avem să tragem din traducerile pe care Societatea Academic  le propune; aș, dar, să nu fugă aspirantul la premiele n stre de temerea ce preocupă mai cu s m  pe Francesi, că va sta pre mult servil în traducere; din contra, /traducătorii români să nu pérdă nici o ocasiune priinci s  de a r m ne fideli construcțiunilor fraseologiei antice, de c te ori ei vor  simți  ns  că, f c nd astfel, înțelesul frasei nu se perde pre rom nesce. C nd se presentă dar asemen  casur , să se fer sc  mai ales și cu tot dinadinsul a traduce

prin perifrasede împrumutate din alte limbe străine.

E știut că junele studios, de la învățătorul bun mai mult câștigă; și cine poate fi mai bun învățător pentru limba noastră, așa spornic și așa felurit vlăstărită, decât scrierile clasice ale antichității?

Nu e rău, — o repețim — ca traducătorul român să consulte și pe cei cari, mai înainte de dînsul, s'aun cercat a interpreta în limbe moderne pe autorii vechi; dar cât de îndemânatic și cât de experimentați aru fi aceia, nu se cuvine ca noul cercător să'i iewa orbesce drept călăuze, și urmând poteca lor laturală și poate chiar mai lin așternută, să părăsescă calea cea largă și adese mai accidentată a textului original.

Însistăm asupra acestui consiliu, coci ne am putut cam des încredința cum-că, în momentele de oboselă ale nevoioșei lor sarcine, unii din concurenții noștri cei mai meritoși il punu cam lesne la uitare. Le aducem dar aminte că este cu puțință a face într'altfel; și decă nu e mai ușor, în ori-ce cas este mai bine.

Ceia ce este ansă și mai puțin ușor, chiar pentru cei cari știu bine limba din care traducă, pentru cei cari se țină strînși legați de înțelesul autorului și/cari se silescă a traduce cu exactitate, tôte ideile, tôte nuanțele stilului său, este de a scrie tot de o dată și frumos românesc. Cu tôte ansă, acesta este a treia și poate mai de toți

simțită și prețuită condițiune a unei bune traduceri. Ce folosește în adevăr publicului cititor deca un erudit, carele netăgăduit cunoște foarte bine limbile antice și poate chiar gusta în sineși toate finețele scrierilor clasice, s'a opintit a transvasa, — 'mă aș fi permis a dice îndată, a *pritoci* de n'ar fi fost vorba de nobilele creațiuni ale geniului antic, — a scâlamba cel puțin acele creațiuni într'o limbă trivială seú extravagantă, greoie seú pretențioasă?

Cărțile se scriu spre a fi citite, și numai acele citiri potu fi profitabile cititorului pe care el le înțelege și care, conținând idei sănătoșe prezentate într'un mod logic, sunt scrise într'o limbă de toți pricepută, de toți gustată, într'o limbă care nici desgustă mintea prin formele și expresiunile ei pocite și înjosite, nici o ostenesce prin a ei fraseologie nomoloșă și încălciată, nici o spăimântă prin netrebuincioșe și nejustificabile inovațiuni.

Iată dar o nouă șiră de stânci, printre care traducătorul cată să'și prefire vasul, fără de a'l periclita, isbindu'l pré tare de vre-una din ele. Aceste pericole, care se înfăcișeză nu tot-d'a-una așa amenințătore precât ele adesé se arată pline de înlesniri și de adimeniri, sunt *provincialismii* seú formele și expresiunile necorecte care se întrebuințeză numai în câte-va localități, cu disprețul bunului us mai general; sunt *vulgaritățile*

séu creaȃiunile hibride ale graului poporan și familiar, care adese sunt și contrarii spiritului limbii naȃionale ; sunt *platitudinile* de stil séu lipsa de vigóre, de eleganȃă și de corecȃiune în alegerea cuvintelor, și mai ales în construcȃiunea frazelor, care se destramă séu se împletecescú fără spor și fără gust ; sunt *archaismii* nevoiași séu cuvintele sterpe care aú îmbétrânit si aú réposat fără de a lăsa sémênȃă în limba ceá vîile ; sunt în fine *neologismii* prisositori, séu formele și vorbele din nou create care, pe lúngă dificultatea de înteles ce presentă cititorului, mai aú și neiertatul pécat de a fi făurite fără de necesitate practică, séu numai dintr'un simplu capriciú, séu chîar și ca o consecinȃă rigurosă a unei sisteme personale de reformă limbistică.

Așa dar, / traducătorului i se cere a fi limpede, corect, elegant, cumpănit și mai cu sémă inteligibil în limba sa ; căutând formele literare el nu trebuie să scape din vedere nici puritatea și demnitatea stilului, dar nici folosul ce potú trage cititorii din claritatea cărȃii lui. Cu cât vorú fi ideile mai simplu și mai lámurit expuse, cu atát ele vorú fi mai apreȃuite și mai spornic sémênate în inima lectorului ; cu cât cuvintele vorú fi mai alese, cu atát ele îi vorú sustine mintea în sfere mai nobile și mai înalte ; cu cât mai mult vorú lipsi din limbă ȃiceri hibride, gârbovite și scăpátate, cu cât mai puȃin vorú rêsări într'

Însa superfetațiunii neologiste, cu atât scriitorul va fi mai gustat de public, și tot de o dată mai folositor și limbei și literaturii naționale.

În periódele cele mari ale culturii omenesci, scriitorii cei buni au fost luminătorii epocii lor; ei au scris pentru ómenii din timpul lor; au scris ca să fie pricepuți de dînșii, și numai astfel au reușit chiar a face ca rațele răspândite de ei în timpul viețuirii să se resfrângă și asupra depărtatei posterități. A scrie limba trecutului este un joc retrospectiv, o petrecere de anticar care, chiar când e perfect executată, rămâne a mulțami numai un fórt mic număr de amatori. A voi din contra să scrie cineva limba viitorului, este o utopie fără de nici un temei, este a cerca dupe calcule ilusorie viitorul limbelor, precum necromanții și vrăjitorii cercă în zodii și cu bobii viitorul sufletelor.

Dar este timp acum, domnilor, să resumăm toate cele ce am luat voie a desvolta dinaintea d^{vóstre}, sub próspăta impresiune a traducerilor de pre autorii latini și eleni, cari ne au venit estimp la concurs.

În câteva cuvinte, vom dice dar, adresându-ne către aceia din studioșii români cari vorú voi să traducă pe limba lor scriitori clasici, că ei trebuie mai întâi să cunóscă bine ambele limbe pe cari vorú a le pune în luptă, și apoi să nu uite că, ținându-se pecăt se póte mai alături cu

textul original, ei aŭ datoria de a scrie o limbă românească alésă, dar tot de o dată și înțelesă.

Cu aceste premise și ținând sémă de tóte justele și finele observațiuni pe care le a consemnat colegul nostru d^l Nicolae Ionescu în ingeniosul și măiestritul său raport asupra traducțiunilor de pe autorii latinii, venite în sesiunea acésta la Societate, vom deschide acum dinaintea d^{vóstre} pe rînd cele patru manuscripte de traducțiuni din limba elenă cari s'aŭ dat în cercetarea comisiunii nóstre. Onorabilii mei colegi, dⁿⁱi Sion, Maxim și Caragiani, 'mi aŭ delegat favórea de a strînge în snop pentru adunarea Societății ceia ce noi în comisiune am spicuit prin manuscriptele de probă.

Ca și în anii trecuți, autorii eleni propuși la concurs nu aŭ fost aleși cu privire la perfecțiunea lor de stil, ci mai mult la materiile ce ei aŭ tractat. Patru istorici ai analelor romane, toți din epoce mai mult séu mai puțin scădute ale clasicității, întocmescú lista concursului. Déca o asemenea alegere ne obligă la óre-care condenscendță în privința corecțiunii de stil a traducerilor, ea pe de altă parte ne atrage atențiunea asupra înlesnirii mai mari ce oferă translațiunea unor scrieri lipsite de un riguros caracter de perfecțiune clasică. Aceste considerațiuni se resfrîngú neapărat în proporțiuni inegale asupra autorilor puși la concurs, cari aŭ fost :

Polibiū, cu 16 capitole din cartea I a *Istoriilor* sale;

Dionisiū din Halicarnas, cu 12 capete de la începutul *Antichităților romane*;

Dione Casiū, cu o parte din domnirea lui Tiberiū (cap. 58, § 1—12 din *Istoria romană*); și în fine:

Plutarc, cu câte-va paragrafe din viața lui Tiberiū Grachu.

Nici un concurent, estimp n'a mai cutezat se înfrunte fraseologia prolixă și complicată a biografului din Cheronea, cel mai popular, déca nu și cel mai corect din scriitorii propuși spre încercare.

Polibiū, președintele istoric al politiceii romane, ni s'a prezentat într'un specimen românesc de 8 côle, primit de delegațiunea noastră la 24 iulie 1874, cu epigraful:

*Vos exemplaria græca
Nocturna versate manu, versate diurna.*

Se vede că traducătorul a urmat cu sfințenie povața lui Orațiū, pe care o iewa drept semn distinctiv al lucrării sale. Se simte că el cunoșce limba elenă și că s'a pētruns bine de înțelesul autorului său, pe care 'l urmăresce foarte fidel, pôte pré foarte mult fidel, în fraseologia lui. Déca acest traducător arū sci să scrie așa corect și așa elegant românesc precât pricepe de bine

elinesce, comisiunea ar fi fost fericită că a găsit de îndată într'însul pe traducătorul lui Poli-biū. Dar citirea unui capitol, în care am subliniat numai unii provincialismă și unele expresiuni rău alese, va da îndestulă dovadă de neîndemănarea stilului :

„Pre acestu tempu ¹⁾, Romanii încercara cea de antaiu trecere cu potere armata în Illyri'a ²⁾, si în aceste parti ale Europei, unu evenimentu *acest'a*, preste care nu potu trece usioru, ci trebue se *pcrsevereze* pre lenga *acel'a* cu *attentiune*, *acelia*, carii voiescu intru adeveru, a si-procură idea *intenționata* dein partea nostra, despre *incrementulu* si consolidarea *domniei* romane. Ei se determinara a trece in Illyria, cam dein urmatoriele cause :

„Agron, regele Illyrilor, *fū* fiulu lui Pleuratu si *dispuneă* preste cea mai mare *potere pedestra* si *navale* deintre regii Illyriei, carii domnisera in ainte de elu. *Acest'a* fiindu induplecatu cu bani dein partea lui Demetriu, tatalu lui Philippu, promise ajutoriu Medioneniloru ³⁾, carii erau impresurati *dein partea* Etoliloru. Etolii *adeca*, dupace nu putura *nici decatu persuadă* pre Medioneni, că se participe la confederatiunea lorū : intreprinsera *pre aceia*, a si-i subjugă cu forti'a. Deci scotiendu-si afora tota poterea armata *impresurasera* cetatea acelor'a, si continuara a o *impresură*, folosinduse de ori ce midilocu al' puterei si al' artei. Veniendu inse tempulu alegerei

---

1) *adeca* : 231 a Ch. (523 urb. cond.).

2) Illyri'a era tier'a de lenga marea Adriatica în Albani'a si Dalmati'a de astadi.

3) in Acarmani'a lenga confiniile Etoliei.

magistratiloru si fiindu de a se alege unu nou strategu, chiar pre candu assediatii se aflau intr'o *puseiune* atatu de precarie, *catu* pre tota dio'a se asceptá supunerea loru: Strategulu de *pono aici*, *fece* propunere Etolilor, dicundule: cá de orece elu a suferitu greutatile si periculi assediului, este de cuvenintia *cá deca* voru occupa cetatea, se-i-se adjudece lui si impartirea predii, *cum si* inscrierea numelui pre arme. Dar unii si mai alesu a-celi'a, carii *competira* pentru locuri de onore, se oppusera acestei pretensiuni, si *admoniara* pre poporu, cá se nu *preocupe*, ci se lase nedecisu *acea*, *ca cui* va impartii fortun'a acést'a distinctiune. Deci Etolii decisera', cá Strategulu care se va denumi, daca ar'ocupá cetatea, se aiba impreuna cu Strategulu de mai nainte, dreptulu de a impartii pred'a, cum si onorea de a si-inscrie numele pe arme."

Comisiunea vė incredinteză, domnilor, că traducerea de pe Polibiū este minunat de exactă; cât despre stilul românesc, ați putut înșivă judica. Cred dar că ne veți aproba, când referindu-ne la frumoșele versuri ale epigrafului acestei probe, vomū dice: „Impartă'și orele de dioă, impartă'și și pe cele de nópte între rėsfoirea exemplarelor grece, și deprinderea la scrierea corectă și elegantă a limbei românesci, și cercătorul de ađi al lui Polibiū va deveni máne demnul sėu traducėtor!”

Maí puçin norocos ancă decăt părintele istoriei pragmatice ni s'a arătat retorul din Halicarnas, în cele 6 cóle de probă românescă, venite la 5 iunie 1874, sub scutul rėu apărator, dar de

mai nainte mângaios al următoarei strofe din Orașii :

*Virtus repulsce nescia sordidce
Intaminatis fulget honoribus,
Nec sumsit aut ponit secures
Arbitrio popularis aurce.*

Luarăm și aci un capitol, pre cel d'antêi, spre a 'l transcrie pentru dñiile vóstre; dar el de la început ne ese înainte cu o frasă rău înțelesă de traducător și încă și mai grea de înțeles pentru cititorul traducțiunii. De aci înainte, urmarea lasă tot așa mult de dorit și sub raportul stilului românesc, și sub acela al fidelității traducerii. S'ar puté dice că concurentul n'a știut a se feri de nici una din acele trei serii de pericole pe care noi le am semnalat mai sus ca semenate în calea traducătorilor. Ar fi de dorit, în interesul său propriu, ca să caute întărirea sa prin studiu și să nu pré pună temeu pre seméța și amăgitoarea mângăiere că meritului nu 'i pasă de rușinea unei respingeri : *Virtus repulsce nescia sordidce.*

Am însemnat unele defecte mai aparente subliniând cuvintele în acel prim capitol :

„Contra voientiei mele, me vedu necesitatı la limba *indatinata* pentru precuventarile istorice de a vorbi mai antaiu despre *mene* insumi; totusi nu voiu *excedá nece* in laud'a propria, carea, cum știu, pre auditori¹⁾ i-obosesce,

1) « Scriitoriulu si-representeza mai antaiu unu cercu de

nece n'am de cugetu, de a defaimá pre alti scriitori, — cum *fecera* Anaxilau si Theopompu¹⁾ in precuventarile la istoriile loru, — ci voiescu numai a aratá motivele, care me indemnara la compunerea acestui opu, si *ami* dá seam'a despre isvorele, dein care mi-am luatú cunoscienția pentru descrierea istoriei incesi. Sum *adeca* convinsu, cumca *fiacare*, *carele* se *determineza* a lasá posterității monumente a le spiritului, pre care tempulu nu le pote nemici de odata cu corpulu, mai alesu istoriculu, la care noi presupunemu adevverulu, acestu fundamentu al'totei intieptiunei si prudentie, trebue inainte de tote, se si alega materii demne, distincte si aducatorie de folose abundente pentru cetitoriu, si dupa acea pentru prelucrarea acelorá, se si adune cu multa grigia si incordare mediloce corespondietorie. Coci carii seau dein *poft'a* de a se face cunoscuti, si a-si *pastra* oresicare nume, seau spre a si-aratá talentele loru eminente de scriitori, scriu tractate istorice despre obiecte neinsemnate seau rele, seau despre atari obiecte, care nu *meriteza* nece una a-tentiune, aceli dein partea posterității nece voru fi invidiati pentru cunoscienția loru, nece voru fi glorificati pentru talentulu loru. Si *acesta pentru acea*, coci eli lasa prin acea cetitoriloru *sei*, un'a presupunere, cumca insusi au dusu o vietia conforma scrieriloru, ce le-au *edatu*, fiendu ca cuventele scriitoriului mai in generalu, se considera cá icon'a spiritului seu“.

---

auditori si nu de cetitori, carui'a elu si a perlesu opulu seu, dupe datin'a romana de pre atunci.»

1) «Anaxilau, unu istoricu necunoscutu. Theopompu, unu istoricu forte bunu, s'a nascutu in Olimpiadu. 100 (377 a. Chr.). Desi opulu seu «istoria Greciloru» nu s'a pastratu pana la noi, totusi acelé a sierbitu ca isvoru principale pentru istoricii mai tardii.»

Ne mai rămâne acum Dione Casiu , spre a pune capăt la răpedea ochire ce arunc dinaintea d'lor vóstre asupra manuscriptelor, pe care ánsé comisiunea, în ședințele sale, le a examinat și le a studiat cu o atențiune mult mai specială și mult mai minuțioasă decât cum este resumatul opiniunilor ei pe care am onóre a vi 'l transmite.

Dintre toți autorii eleni, Dione fu în rîndul acesta cel mai favorit de sórtă. Pentru dînsul duoi concurenți intrară în luptă, venind unul la 20 iunie cu un manuscript de 5 cóle, însemnat cu un vers archaic al vechiului poet Neviú :

*Provenibant oratores novi
Stulti adolescentuli...*

altul, și cel din urmă sosit, la 30 iulie, cu epigraful :

Fortes creantur fortibus et bonis,

coprinđend 22 pagine, în mare parte ocupate de bune note critice și istorice.

Nu putem și nu voim a defăima pre cea d'ántei din aceste probe; dar mulțimea de điceri rău întrebuintate și o mare stângăcie în enunțarea ideilor, ne aú făcut a 'l rîndui cam între traducțiunea de pe Dionisiú din Halicarnas și aceea de pe Polibiú, prin urmare cu mult mai jos de trépta pe care se cuvine a sta traducătorii

premiați de Societate. Transcrierea primului capitol, însemnată dupe cum aș fost și celelalte, ne va sta dovadă de cele ce dăserăm; dar tot de o dată ea va arăta că, deca cumva concurentul, în extrema'i modestie, a gândit să 'și aplice sie'și epitetele versului Nævian din fruntea încercării sale, apoi adolescentul încă noviciu și ne-deprins cu arta de a dice și de a scrie bine pôte prin studiu să ajungă a fi un bun orator, un scriitor de merit ¹⁾ :

„Tiberiu²⁾ fu de in generatiune vechia nobila, si a-
vuse crescere buna, fu inse de unu naturelu forte parti-
culariu. Elu nu permitea a se observa ca ce dorește, si
cuventele sale nu corespundeau intentiunei sale, ma inca
vorbele sale adese ori steteau in contradicere directa cu
acesta. Tote acele, la care nisuia, le nega, si se parea a
dori aceea, ce elu chiaru urea; se simula iriritatu asupra
lucrurilor, ce chiaru le avea in cugetu, si se arata bunu,
candu era mai reu; se parea misicatu de compatimire,

---

1) Ne-am silit a transcrie toate manuscriptele citate în acest raport cu ortografia fie-căruia din ele. Societatea Academică nu pôte încă lua asupra'si de a impune o sistemă orecare de ortografie; ea admite dar de o cam dată fără de a le judica orice fel de scriere; însă nu ne putem opri de a semnală subliniându-le acele erori de ortografie care sunt chiar erori gramaticale și care mai cu sémă se găsesc în prezentul specimen de traducțiune de pre Dione Casiu.

2) «Tiberiu fiulu adoptivu a imperatoriului Augustu nascutu in 712 a. urbis conditæ (42 inainte de Christosu) a domnitu dela 767—790 a. U. C. 14—37 d. Chr.»

candu pedepseá mai tare, si se *mania*, candu ertá cuivá; pre celu mai urgisitu inaintea-lui, lu priviá cu faciá cea mai *amicabila*, si tractá cu cea mai mare recela, pre amiciei sei cei mai *increditi*. Principiul lui erá, cá unu domnitoriu nu trebue se si vedesca sentimentele sale. Prein aceea *deveni* nenorocitu in multe si mari lucruri, precandu pre cale contraria cu multu mai multe si mai mari lucruri ar'fi potutu *conduce* la scopu. Deca tienut'a lui ar'fi fostu totu deuná un'a si aceeași, atunci a-cel'a carele a avut *de* a face cu *densulu*, lesne s'ar'fi potutu padí de *densulu*. Ar'fi trebuitu se presupuna totudeun'a numai contrariulu; ori ce manifestare de antipatia cá dorentia, si ori ce dorentia cá antipatia. Daru elu se maniaá, candu cinevá *appareea* ai fi nemeritu adeverat'a intentiune, si multor'a nemicu alt'a le a servitu spre *stricare*, decatu nefericit'a impregiurare, ca ei lu pricepura. Asiadara erá de o potriva reu *al'nulu* pricepe, coci multi *cadiura* prin aceea, cá eli *sia* datu consentimentulu loru dupa vorbele lui er nu dupa cugetulu lui celu ascunsu; dar 'mai periculosu erá' ai nemeri cugetulu lui celu adevratu . . . . .

In privința manuscriptuluí al duoilea de pre Dione Casiú, — cel care a căutat a se întări făcându-se fiú și discipol la cei tarí și la cei buní, *fortibus et bonis*, — noi, domnilor, în comisiune ne am simțit îndată dispușí a'l declara ca demn de a fi adoptat drept fiú român al scriitoruluí antic. Nu dóră că este cu totul lipsit de abateri nejustificabile de la textul original, în care abateri se simte póte cam des cum că traducătorul a fost rãpit de adimenirile ce 'i presenta admirabila traducțiune francesă a lui Gros și Boissée;

nu dóră că nu se împedecă une orı într'o fraseologie întortochiată, și alte orı alunecă în perifrasede fără folos; nu dóră în fine că nu 'ı scapă pe ici și pe colé câte un neologism de acelea pe care necesitatea nu 'l reclamă și pentru care cititorul român se va afla cu nedrept cuvânt nevoit a recurge la dicționare latine séu franceze.

Dar de am voi chıar să alegem cu obstinățune și fără cruțare tóte aceste pete ócheșe de pre fața manuscriptului, nu remâne mai puțin adevérat că el presentă o lectură lesniciósă și plăcută, că înțelesul textului original este în genere reprodus cu exactitate și precisiune, că limba este alésă și curgătoare, într'un cuvânt, că Dione Casiu, subț acéstă formă, pare a nu se simți strimtorat și desfigurat în traducățune, și că cititorul român va prețui într'ınsa la drépta sa valóre pe scriitorul elen. Tradusă într'astfel, séu póte și ceva mai binișor, *Istoria romană* a lui Dione Casiu va fi o operă literară recomandabilă a limbei române.

Dați'mı voie de a vă demonstra acésta prin citirea aceluiași prim capitol, în care ne am încercat a însemna cu rigóre tóte greșelile și tóte slăbicıunile :

„Tiberiu se trageá d'in parenti nobili si priimisse una educatione *potrivita cu nascerea lui*, dero erá de una fire cu totul singularia. Nu declará nimicu din celle ce

doriá si nu voiá *mai* nimicu din câte diceá că voiá; ci vorbindu contr'a intentionii selle, desapprobá totu ce 'i placeá si propunea totu ce *uria*; se infuriá candu erá pré putinu superatu, si se aretá blandu candu erá forte in-teritatu; deplangeá pre cei-ce 'i *punia* cu asprime si se irritá contr'a acellor'a pre cari i iertá; câte una data, priimiá pre cellu mai mare inimicu allu seu cá pre unu amicu intimu, si cotra cellu mai bunu amicu se portá cá cotra cellu mai strainu ¹⁾. In scurtu, credeá ca unu do-

---

1) Cauta se distingemu in conduit'a lui Tiberiu, cá in à celloru mai multi din imperatorii cei rei, trei elemente: influ-enti'a tempului, si a situationei si a caracteriului, lucruri pre cari le au neglessu toti istoricii anticitatii. Se nu uitamu, pre de alta parte, citindu pre Dione Cassiu, ce ne spune Tacitu (*de oratoribus*, 35) despre educationea oratoria a juniloru romani. Caracteriul litteraturei imperiului este unu tonu de declamazione si fortiatu, care essageredia tote, *ingentia verba*. Petroniu (*Saty-ricon*, I) 'si bate jocu de acesti atleti ai scoleloru cari, candu se presenta pentru prima ora la tribunale, vorbescu parc'à ar fi cadiutu din alta lume; atátu suntu de straini de viueti'a reale. Chiaru sub Augustu, Strabone se plangeá de acea inflatura ori-entale ce incursá Rom'á. D. Duruy, meritosulu es-ministru alu instructionii publice din Franci'a, publicà la 1853 una these in latinesce (*de Tiberio imperatore*) unde cauta nu a scusá crudimile lui Tiberiu, ci a restabili caracteriulu acestui imperatoriu, asiá de desnaturatu de scriitorii anticitatii mai cu sema. Opiniunea ce eminentele istoricu sustineá in acea tese tende a predomni in Angli'a, in Germani'a si in Olland'a.—Cf. Merivale (*History of the Romans under the Empire*, 1865); Stark (*Tiberius*, 1863); Sievers (*Tiberius und Tacitus*, 1870); Karsten (*de Taciti fide*), etc.—Freytag (*Tiberius und Tacitus*, 1870) si Hoeck (*Roemische Geschichte*) mergu si mai departe; celu din urma a dissu: «*Wer die Reiche der Imperatoren durch Jahrhundert verfolgt*

mnitoriu nu se cuvine se 'si dee pre facia cugetarile; căci, dicea ellu, din acest'a se nascu numerose si mari neajunsuri, pre candu *sistem'a* contraria offere mai multe si mai mare folose. Si de ar fi avutu numai acesta, *ar fi fostu* usioru cui-va se se feresca de ellu ¹⁾, deco i afflá una data firea; (căci, luandu togmai contrariul coventelorui lui, *conchidea din aceea ca* nu voesce unu lucru, *că* lu doresce forte tare, si *din aceea că* cere cutare lucru, *că* nu le recommenda de locu); *dero* se mania indata ce sentiá *că* este intellesu, si pre multi i ucisse, fora se aiba a le imputá altu-ceva decâtu *că* l'au intellesu. Periculosu erá si de nu lu intellegeai (multi in adeveru se compromitteau sustinendu ce dicea, ero nu ce voia ellu), *dero* si mai periculosu de lu intellegeai; . . . .

Pagina care o audirăți și care împreună cu cele ce urmază ne au inspirat considerațiunile ce-am avut onóre a le expune mai sus, ne a îndemnat, domnilor, a lepáda în favórea acestuĩ ultim manuscript reserva ce ne a fost impusá de imperfectiunile mai védite ale celor trei anterióre.

Sá le lásám dar pe acelea în misterul anonimuluĩ, invitând pe aútorii lor a se sili să pășescá gradat pe treptele mai mult séu mai puçin

---

hat, und wem Hass und Gunst fern liegen, der muss Tiberius Principat den ehrenwerthesten zuzählen». (T. III, p. 190).

1) Citimu *εὐφύλακτος*, ero nu *ἀφύλακτος*, cá in editionea Tauchnitiana; pentru cá, dice Reimar, nu esistu essemple in cari *ἀφύλακτος* se aiba intellesulu cerutu de mersulu ideelorui si pentru-cá *ἀφύλακτος* ar fi ambiguu si fora claritate.

numeróse, ce 'i despartú de culmea unei bune traducțiunii românesce; iar celui din urmă, să 'i tindem o mână bine-voitoare ca să 'l săltăm pêne pe pragul dorit și, rumpênd aci între noi sigiliul care ascunde numele meritosului concurent, să rescumpărăm această legitimă indiscrețiune, dând premiaturului nostru însărcinarea de a traduce, în cursul anului ce vine, porțiunea reglementară din *Istoria romană* a lui Dione Casiú, în condițiunile de îndemnisare ce sunt prescrise prin decisiunile Societății Academice.

Cređ, domnilor, că abié va mai fi trebuință de a se mai adaoge recomandațiunii speciale în privința neglijențelor semnalate. Studiosul scriitor, care va avé de la noi sarcina să traducă pentru publicul român pre istoricul carele ne a păstrat cele mai numeróse și mai prețioase datine despre augustul întemeietor al coloniilor romane în Dacia, acela va simți fără înduoială în sineși nobila emulațiune de a lucra opera cu mult mai bine încă decum a lucrat proba. Demn și pietos strănepot al coloniilor divului Traian, el va căta neapêrat să nu desmință devisă ce însuși 'și a ales :

Fortes creantur fortibus et bonis !

Bucuresci, 1874.

Din *Analele Societății Academice*, T. VII, 1874, și reprodus în *Columna lui Traian* din 1874.

REVISIUNEA DICȚIONARULUI ACADEMIEI

Raport prezentat în numele Comisiunii de reviziune, în sesiunea
anului 1877 1).

Sunt acum trei ani, de când ne ați făcut onoarea a ne alege, spre a forma împreună o comisiune cu scop de a procedea la reviziunea Proiectului de Dicționar și de Glosar, ce se executa de către comisiunea lexicografică.

Decât orî-ce mai lesne ne ar fi fost să declarăm de îndată, cum că ne am încumetat atunci a lua asupra-ne o sarcină mai presus de puterile noastre, dar fiind toți convinși că omul,

---

1) Acea comisiune era compusă din d-nii G. Bariț, V. A. Urechie, N. Ionescu, D. A. Sturdza și A. I. Odobescu.

când simte și scie ceia ce este bine, trebuie să 'și depună toate putințele ca să ajungă a 'l realisa, noi înfruntând chiar imputarea de a nu fi îndestul de modești, cutezăm a vă spune că, spre a face pênă acum ceia ce se așteptă de la noi, nu atât puterile cât putințele ne aũ lipsit.

Ca să fim și mai lămurii într'acastă legitimă scuză, permiteți-ne a vă arăta mai nainte de toate, de ce natură aũ fost acele lipsuri, acele neputințe. Unele le putem califica de sociale și fizice, pe cele-lalte de literare, bibliografice și chiar lexicografice.

Noi membri ai comisiunii de revisiune, seũ prin îndatoriri impuse de afacerile publice ale țerei, seũ prin greutateți provenite din interese particulare și din sănătate, nu am putut afla pênă acum o înlesnire continuă de timp și o liniște suficientă de minte, care să ne permită a lucra cu spor la însăși opera ce ne era încredințată.

Dar în acest răstimp nici unul din noi n'a nesocotit importanța sarcinei ce 'i impunea încrederea d^{vóstre}; fie-care, fôrte adese în parte, și une-orî toți împreună, am cugetat și am discutat asupra naturei de lucrare ce aveam a face, asupra modului cum ea s'ar poté executa mai bine, asupra ceia ce ne lipsesce și asupra ceia ce ne prisosesc în starea actuală a elementelor lexicografice, de care dispunem.

Nu putea fi fără de importanță, domnilor,

pentru a ne da mai mult avânt și mai mult temeu în lucrare, terminarea abié acum completă a Proiectului de Dicționar și Glosar, executat de prima d^{vóstre} comisiune. Pe când pênă est-timp am fi fost în drept a aștepta séu mai mult, séu mai puçin de la acel op laborios, acum și numai acum, îl putem cunoște și apreçui în deplina lui întregime.

Ca să ajungă la finele séu aũ trebuit să trecă dece anı, și acésta, — cată să o recunóscem, domnilor, — nu este mult. Alte popóre, ca să 'și adune chıar și atât material lexicografic, cât se află în Proiectul ce ne stă de față, aũ întrebuințat cu mult mai multe decimı de anı. Noi am accelerat în mod extraordinar lucrarea comisiunii lexicografice, și cercându-ne une-orı a o controla, a o preface, a o abate din calea ce ea își alesese, trebuie să constatăm că dınsa a stat neincetat fidelă sisteméi sale proprii, și—ca să repețim aci cuvintele, prin care onoratul d^l Laurian a caracterisat acésta lucrare, — vom recunóscé, că ceia ce a făcut comisiunea lexicografică e adevérat o sistemă și o sistemă cât se póte mai consecintă; dar că planul s'a modificat, fără ânsé a eși din marginile sisteméi, mai virtos dupe restricțiunile Societății, și că multe s'aũ modificat dupe experiența câștigată de comisiunea lexicografică ¹⁾.

1) Veçı *Analele Societății Academice*, tom. VII, p. 68.

Până a nu se începe elaborarea acestui prim Proiect, prin o anume comisiune lexicografică, — care prin forța lucrurilor, a fost redusă neîncetat numai la ambiți pârtași ai aceluiaș sisteme limbice, — Societatea Academică 'și a făcut iluziune cum că dînsa va pute în fiecare sesiune anuală să revédă și să corecteze lucrarea de peste an a comisiunii emanate din sînu'î. Acésta a fost tendența prescripțiunilor din art. 17 al Regulamentului pentru elaborarea Proiectului de Dicționar.

Intr'adevăr s'aũ și făcut la diferite epoce, — și anume în sesiunile anilor 1870, 1871 și 1874, — cercări de a se aplica *ad literam*, prescripțiunile aceluî articol. N'aũ trebuit însê multe ore de discusiune ca să se convingă toți, că nu în iuțirile unor debateri publice se lucréză seũ chiar se îndreptéză cu succes și cu matură chibzuire un dicționar, ci că unor asemené operațiuni le sunt neapărate, și liniștea meditațiunilor, și neîntrerupta urmărire a unui metod logic și consecinte.

De aceia, — plăcutu-ne-a, seũ nu ne a plăcut, — noi toți am lăsat și am grăbit pe a noastră comisiune lexicografică să 'și aducă pênă la capăt lucrarea.

Din acele câteva vii debateri, Societatea noastră a învățat cel puțin un lucru : că adică, revisiunea proiectului nu se pôte face prin dis-

cuționi în timpul sesiunilor, ci că dreptul de a revede, de a completa séu chiar și de a modifica cu totul proiectul, trebuia conferit unei comisiuni speciale, care să se ocupe cu acesta în răstimpul vacanțielor noastre. Atunci dar, în ședința din 27 august 1874, ați instituit comisiunea care vi se presentă astăzi cu reflexiunile ei asupra lipsurilor ce au oprit'o de a executa lucrarea dorită și tot de o dată neînălăturată a Societății noastre.

Când ne ați făcut onórea, domnilor, de a ne denumi în această comisiune, abié decă putem spune că ne ați indicat calea pe care aveam a păși. Tot atunci ânsé, Societatea a votat, ca aplicabile proiectul ce era âncó în lucrare, o serie de câte-va prescripțiuni, pe care noi nu ne putem opri de a le considera ca dreptarul, precum s'a đis atunci, al lucrării de revisiune, ca nisce indicațiuni prețioase pentru viitórea edițiune a Dicționarului Academic.

Credem necesar, domnilor, a reaminti îndată acele voturi ale d^{vóstre}, care au fost într'astfel exprimate :

1°. „Ca pre viitor, lucrarea să nu mai fie împărțită în Dicționar și Glosar, ci tóte cuvintele limbei române să figureze la locul lor alfabetic, având în vedere originea și provenința romană a cuvintelor și având tot de o dată în vedere și cuvintele străine, acceptate în forme

proprii limbei române, și consacrate prin us, indicând la acestea și autorul său epoca.

2°. „Ca din articoliile lexicografice, în cari să explică cuvintele limbei, să lipsescă pre viitor discuțiunile și polemicile asupra etimologiei, originii și înțelesului Țicerilor. Înțelesul să se dea în cuvinte puține dar bine cumpănite și cuprințetóre. Etimologia să se arate numai când e ne-
duoiósă său cel puțin fórte probabilă.

3°. „Cuvintele noue, care se justifică prin necesitatea de a exprima un obiect său o idee nouă, său o nuanță nouă de înțeles, și care sunt formate dupe firea limbei, fie din limba latină, fie din limbile surori, său și din limba vechie románescă, acelea numai să se trecă în Dicționar, indicându-se, precât se póte, epoca întrebuintării lor. Să se trecă asemenea și terminii de arte și sciințe, adoptați în limbile clasice și în cele moderne.

4°. „Cuvintele din dicționar să fie, precât se va puté, basate pe autoritatea scriitorilor románi vechi și moderni, precum și pe accepțiuni și locuțiuni populare.

5°. „Accepțiunile cuvintelor vorú fi bine specificate și separate prin semne diacritice. Aceste semne vorú ajuta înșirarea, cu lámurire și în mod metodic, a înțelesurilor diverse ale vorbeii.

Definițiunea vorbeii, când nu se va puté face prin sinonime, va fi dată prin perifrasede cele

mai scurte și mai precise și în termenii cunoscuți, în conformitate cu art. 18 din regulamentul pentru lucrarea dicționarului.

6°. „Definițiunile vorbelor tehnice de arte, științe și meserii să fie cu cea mai mare îngrijire rectificate și completate, încât să corespundă deplin cu starea progreselor actuale a le științelor omenesci“.

Au mai fost și alți două articoli, în mijlocul discuțiunii cărora, Societatea s'a vădut nevoită a se întrerupe, spre a delega sarcina sa unei comisiuni de revisuire, deși cei mai mulți din membri se pronunțase în favoarea lor; acești articoli sună așa:

7°. „Forma cuvintelor să fie aceia, pre care a consfințit' o ușul (consuetudinea) și natura (logica firăscă) limbei, așa încât să nu se producă între scriere și graiu dificultăți practice fără nici o necesitate științifică.

8°. „Ortografia să se mai simplifice, ameliorându-se modul provisor de scriere, așa încât să se înlesnescă cunoștința practică a scrierii limbei, fără a se uita principiul etimologic. — Alăturé cu fie-care cuvânt din dicționar, să se pună și pronunțarea, figurată dupe sistema scrierii cu semne (\ / ~ ^ și cedilele)“ 1).

1) Veđi *Anal. Societ. Academ.* tom. VII p. 58.

Membrii comisiunii de revisiune au crezut de a lor datorie, ca să cugete la mijlocele de a realiza toate aceste desiderate în edițiunea revădută a proiectului.

Tot de o dată ansă ea trebuia să examine în sine Proiectul de Dicționar și cel de Glosar, ca se vadă pînă la ce punct ele, în tot coprinsul lor, sunt conforme seî abătute de la ideile majorității, exprimate prin voturile de mai sus.

Acastă operațiune făcută asupra complexului, numai acum întregit al lucrării comisiunii lexicografice, ne a adus pe fie-carē în parte la aceleași idei asupra modificărilor ce reclamă proiectele, spre a deveni operate însușind pe deplin aprobațiunea Societății noastre.

În sistema care a predominat la redactarea Proiectului, am putut toți constata că sunt, pe de o parte adause, consistând din neologismî curat sistematici, — „pagine întregi numai de neologismî nejustificați“ ¹⁾, iar pe de alta, eliminări intenționate de cuvinte și de forme existente în limba română.

Dintr'aceia rezultă pentru noi că lucrarea de revisiune trebuia să aibă o înduoită tendență: pe de o parte, a alunga orî-ce inovațiune, nu îndestul de bine legitimată,

---

1) Veđi *Anal. Societ. Acad.* tom. VII. Ședința de la 28 august (9 septembrie) 1874.

pe de alta, de a înzestra viitorul dicționar cu tot legitimul avut al limbei noastre, pe care cu nedrept 'l a desprețuit proiectul actual.

Mărturisim că prima îndatorire ni s'a părut a fi cu neasemuire mai ușoră decât a doua; și într'adevăr, mai lesne este în tot-d'a-una a răsiți, — decât cum-va aci răsiță ar fi, — decât de a agonisi.

Am fi putut dar să ne mărginim întru a combate și a exclude tot ce ni s'ar fi părut, în proiectul comisiunii lexicografice, prę tare exagerat ca sistemă de prefacere radicală a limbei românesce și astfel n'am fi făcut alta decât a continua numai cercările de discuțiune ce s'au petrecut în sînul Societății în anii 1870, 1871 și 1874.)

Dar de am fi făcut într'astfel, mai din na-
inte noi am simțit bine că nu îndeplineam decât o minimă parte din ceia ce erați în drept a cere de la noi.

Noi făceam atunci numai ceia ce, — cu bine, cu rău, — s'ar fi putut face și de toți, chiar în întrunirile noastre anuale.

Ar fi lipsit din lucrarea de revisiune acea porțiune esențială a unui bun dicționar, pentru a cării reîntregire în contextura proiectului actual, Societatea academică socotise de cuviință a încredința provisor comisiunii noastre speciale toate drepturile sale de revisiune.

Și într'adevăr, considerând în complexul lor, toate ideile ce se învederează în prescripțiunile Societății, mai sus enunțiate, noi am recunoscut în ele faptul : că majoritatea noastră înțelege, ca și noi, că un dicționar al limbei române, trebuie să întrunească toate însușirile, pe care marele lexicograf frances, d^l Littré, le resumă în următoarele cuvinte ce ne permitem a le traduce :

„Orî ce limbă viețuitoare... presentă trei termeni : un *us contimporan*, carele este propriu fiecărui period succesiv; un *archaism*, carele a fost și el odinióră un *us contimporan* și care conține (mai adesé) explicațiunea și cheia lucrurilor subsecuente; și în fine un *neologism*, care, rău îndreptat, strică, iar bine îndreptat, desvóltă limba, și carele și dînsul va deveni într'o di *archaism*, consultat ca istorie și ca fase ale limbagîului“.

Dintr'acestea să constată, pare-ni-se, că punctul prim și de căpetenie al unui dicționar este usul contimporan.

Nu corespunde, mai întei de toate, cu cerințele celui ce'l consultă, dicționarul acela, care nu conține cuvintele, pe cari omul este expus a le auzi din gura tuturor în orî ce moment al vieții sale.]

„Dar orî ce limbă își are și trecutul său, a cărei cunoscință conduce de sine mintea spre viitorul ei. Unele persóne, — adauge tot d^l Littré, — sunt dispuse a crede că un dicționar, întru

care istoria intervine, este o operă destinată mai cu sémă erudițiunii. Nu e de loc într'astfel.... Un dicționar istoric este făclia usului și nu trece prin erudițiune decât spre a veni în ajutorul limbei actuale“.

Astfel a treia porțiune constitutivă a unui dicționar bine întocmit, aceia de care a abusat așa de tare comisiunea noastră lexicografică, adică neologismii, trebuie să fie, — de am puté dice așa, — ca un fel de deducțiune a părții sale istorice.

„A impune unei limbe regule trase dupe rațiunea generală și abstractă, — astfel precum fiecare epocă concepe acea rațiune, — acéstă sistemă conduce fórte lesne la arbitrariu. Un dicționar istoric stérpesce de îndată acea predispozițiune abusivă“. Aci în folosul nostru am citat iarăși din Littré.

Privind din acest întreit punct de vedere (us contimporan, archaism și neologism) elaboratul comisiunii noastre lexicografice, aú venit de sine în apreçuirea noastră tóte lipsurile ce el conține. Ele băteaú pré tare la ochi ca să nu le fi putut îndată constata.

Dar acéstă constatare ne a dat tot de o dată și măsura neputințelor literarii, bibliografice și chیار lexicografice, despre care am atins la începutul acestuï raport.

Și iată, domnilor, ce am aflat atunci, că ne

lipsește, spre a completa cu tot ce'î este neapărat trebuincios proiectului de dicționar :

1°. Desvoltarea istorică a cuvintelor, care voru să fie examinate în diferitele și principalele lor fase succesive ;

2°. Întemeierea cuvintelor de us contimporan, pe citațiuni alese de cei mai buni scriitori din timpurile noastre :

3°. Completarea materialului lexicografic cu multe elemente uitate ale limbajului poporan și ale idiotismilor locali ;

4°. Inavuțirea lui cu materialul, — așa de interesant și adese instructiv — al termenilor tehnici, întrebuințați în măiestriile tradiționale ale poporului român din orî ce provincie ;

5°. Și în fine o nomenclatură mai completă și mai exactă a termenilor de știință, care, dupe cum observă foarte judicios d^l Littré, „diferă în mod esențial de aceia ai măiestriilor. În adevăr, pe când limba măiestriilor e tot-d'a-una populară, adese arhaică și eșită de băierile idiomei, limba științifică, din contra, e mai tot-d'a-una elenă, artificială și sistematică ; într'însa etimologia se înfățișează de sine. Ceia ce este greu este de a da pe scurt explicațiuni lămurite despre obiecte adese foarte complicate“.

Acestor considerațiuni generale ne socotim datorî să adaogem încă una, de o natură cu totul locală.

Diferență pentru diferență, orî cât de geloși am fi de reîntregirea limbei noastre cu termeni pentru orî ce idee, derivați numai din origină latină, precât ânsă biserica noastră ortodoxă va mai păstra archaismiî sîi străini, care negreșit se vorû scurge și ei treptat cu acea solemnă prudentă ce caracteriza mișcările bisericeî, — pêne când cuvintele învechite se vorû rosti din naintea altarului nostru, nu ne este permis nici de a le exclude din dicționarul limbei române, nici de a le întina cu nereverențioșele epitete de termeni ridicoli și barbarismî oribili. Ar fi din parte-ne a condamna pe orî ce român cult ca se rîdă și se fugă cu oróre de biserica noastră națională.

Dupe ce 'și a dat bine sémă comisiunea de revisuire de tóte aceste lipsurî de fond ale proiectului existent, ea s'a oprit și asupra unor defecte de formă, séú, ca să đicem mai bine, de expunere. Era dînsa în drept a face acésta, cõci avea în vedere voturile Societății, care îi desemnău acele imperfecțiunî. Dar spre a le îndrepta, pușin îi remânea de cugetat și de inventat de la sine.

Planul magistral adoptat de d^l Littré în giganțica și perfecta sa lucrare lexicografică asupra limbei franceze, — plan, carele în mare parte a fost adoptat și urmat de iluștri frați Grimm în mărețul lor dicționar al limbei germane, —

acel plan abîe mai are trebuință de mici modificări apropiate limbei românești, spre a da celor ce 'l voru aplica, o perfectă și logică expunere a întregului material lexicografic al graului nostru.

Astfel, spre a enumera pe deplin și în ordinea cea mai sistematică, diferitele elemente constitutive ale fie-cărui arcticol din dicționarul limbei, noi ne vom mărgini a le consemna aci d'a rîndul :

Cuvîntul în sine (fie de us contimporan, arhaic sêu neologism);

Pronunțiațiunea lui, cu modificările provinciale;

Formele lui gramaticale, cu neregularitățile, când există;

Acceptiunile sêu înțelesurile lui diferite, clasificate dupe un mod logic și însoțite cu :

Citațiuni din principalii autori contimporani și din cele mai recomandabile și mai caracteristice locuțiuni populare și proverbe;

Sinonimele lui, cu nuanțele distinctive;

Istoricul sêu, adică prezentarea lui sub diferitele sale fase succesive, basate pre citațiuni din autorii vechi;

în fine : *Etimologia* lui, când ea nu este supusă la pré mari înduoiei.

Prin semne diacritice, și chiar prin scurte explicațiuni, se va arăta *Valórea* orî *Characterul* cuvîntului, sub raportul usului sêu actual.

Ca să pótă ânsă cine-va se îndeplinescă cu consciință și cu rigóre tot cuprinsul acestor numeroase rubrice ale planului, la care noi înșine ne am oprit, s'ar cuveni să aibă la îndemână un material, care a lipsit negreșit comisiunii lexicografice, — fără ca dînsa, consecintă sistemei sale exclusive, să simtă vre o pedică din acéstă lipsă, — dar din naintea absenței căruia noi, spre a vă satisface pe dvóstră și a ne satisface pre noi înșine, precum și spre a corespunde la adevăratele trebuințe ale națiunii, am stat locului, căutând mijlóce practice de a realiza ceia ce trebuia făcut.

De sigur puteam, dupe cum și proiectasem la început, să cercăm sub formă de specimen, a vă presenta câteva foî de dicționar, lucrute dupe planul mai sus schițat. Dar iară noi ne am încredințat, că în lipsa materialului, ce ne era indispensabil, n'am fi putut ajunge decât la o încercare informă cu mult mai pre jos de legitimele dvóstre așteptări și póte âncó și mai pre jos de dorințele nóstre.

Dintr'acestea veți înțelege, domnilor, de ce ne am sfiit a vă pune în față acele schițe incomplete, cu care mai mulți din noi s'aũ ocupat.

În loc de acestea venim din contră cu mânilé góle, dar cu un plan bine satorit în mințile nóstre, ca să vă declarăm că stăruim âncó în decisiunea de a cerca, de a pune basele, de a în-

cepe măcar, un Dicționar mai complet al limbei române, o edițiune revădută, expurgată și completată a Proiectului actual.

Dar,—spre a 'l pune în concurență cu o lucrare așa de completă, — am socotit de cuviință să venim tot acum a vă cere și autorisarea și timpul de a aduna, în modurile ce ni se parū cele mai practice, materialurile felurite de care încă simțim mare nevoie.

Vom expune succesiv, și natura acelor materialuri, și procederile ce le credem mai nimerite și tuturor mai folositoare, spre a ajunge la scopul dorit.

Intru această enunțiere, n'avem decât a urma rōndul diferitelor lipsuri seū neputințe literarii, bibliografice și lexicografice, pe care le semnalarăm mai adineori; și iată-le :

1. Intru ceia ce privesce materialul istoric al limbei, n'avem decât a vă aminti, domnilor, cât este de greu a 'și 'l procura cineva în raritatea, defectuositatea și confusiunea materială a edițiunilor *princeps* de cărți tipărite românesce mai nainte de al XVIII^{le} secol. Abié unul dintre corifeii sciinței românesce, veneratul părinte Timoteiu Țipariu, a reușit prin stăruințele unei întregi vieți de paciență și de labóre, să pătrundă în arcanele străvechii literaturii naționale.

Sciți din citirea *Analectelor* sale literarii, cu câte neînchipuite anevoințe 'și a putut procura

eruditul filolog, în mai multe decimii de ani, elementele studiilor sale de limbistică română. Fiecare din noi nu este un Timoteiu Țipariu și fie-căruia nu 'i este dat a străbate prin așa mari dificultăți, ca să pătrundă pênă la miezul ce trebuie extras din acele cărți, spre a nutri Dicționarul românesc cu sucul istoric al limbei. Dar totuși, fie-care din noi, și pôte chiar și alții afară din cercul restrînsei năstre comisiuni, simte în sine și voința și putința de a studia cu de a măruntul câte una séu mai multe din acele *antice* ale filologiei naționale și de a înlesni ómenilor de sciință accederea la misterele limbei din secolii trecuți, prin republicarea de așa prețioase texturi.

Socotim dar, domnilor, că a retipări în edițiunii critice și înzestrate cu glosare speciale și cu indice și note lexicografice, principalele opere literarii ale secolilor trecuți, — și anume, unele din cărțile românesce ale *diaconului Coressi*, din tipăriturile în limba națională, făcute în Ardél sub George Racotzi, în țera Românescă sub Mateiu Basarab și în Moldova sub Vasile Lupu, din scrierile mitropoliților *Varlaam*, *Dosofteiu* și *Antim*, din operile *Urechilor*, *Costinilor*, *Greacenilor* și *Cantemirilor*, precum pôte chiar și unele documente din aceleași epoce, încă inedite, — este a așterne, pentru folosul tuturor litera-

ților români, stratul cel mai temeinic al edificiului istoriei noastre limbistice.

Îată dar, domnilor, una din principalele lucrări pregătitoare, pe care comisiunea d^vastră de revisiune o reclamă pe sēma-ī sēu mai bine subț a eī direcțiune, de la a d^vastră bună chibzuire.

2° și 3°. Pentru citațiunile din scriitorii contemporani și din limbajul popular, pentru care d^vastră ați exprimat dorința să le vedeți figurând ca exemple preferite ale limbei actuale, comisiunea de revisiune are negreșit a se folosi de numeroșele locuțiuni ce sunt răspândite în Proiectul comisiunii lexicografice și va îngriji singură a completa prin citațiuni de scriitori moderni, a căror lipsă totală ați constatat'o cu părere de rău acolo.

4°. Iar când e vorba de terminii tehnici întrebuințați în măiestriile poporului român, noi credem că este oportun a reveni la decisiunile ce s'aū luat în acest sens, în primii ani ai existenței Societății noastre și, spre a le da un caracter mai practic și a le face mai realizabile, cerem de la d^vastră ca să fim autorisați a însărcina cu misiuni retribuite pe unii literați români din părțile locului, cari în diferitele provincii ale romănității, s'arū ocupa cu adunarea tuturor cuvintelor atingătoare de cultura pământului și de orice industrii naționale, casnice sēu publice.

5°. În fine nomenclatura științifică ne o vorū

puté comunica în condițiunile dorite, atât cărțile speciale publicate în alte țări asupra materiei, cât și mai cu sémă concursul bine-voitor al colegilor nostri din secțiunea Sciințelor naturale.

De altmintrelé suntem convinși că vom afla întru tóte ale nóstre neajunsuri, sprijin puternic din partea celor-l-alte două ale nóstre Secțiunii și mai cu osebite din partea celei filologice-literarii.

Cu aceste ajutóre ce, precum vedeți, sunt încă de dobândit, cu abundantul material din Proiectul de Dicționar și de Glosar, întărită cu ceia ce acum are și cu ce mai aștepta, comisiunea de revisiune va poté pași mai temeinic la îndeplinirea sarcinei sale, care, lămurindu-se atunci mai curat, va fi de a grupa printr'o asiduă lucrare, tóte acele varii elemente, conform planului pe care ea 'și 'l a adoptat.

Ea vine să vă róge, domnilor, ca să 'i acordeți atáta încredere încât să pótă lucra în concurență și la pregătirea materialului și la elaborarea operatului în sine.

Deceniul care trecu póte fi considerat ca periodul proiectului. De adă înainte cată să se deschidă acela al revisiunii, al completării, al îndreptării.

Să sperăm că în timp scurt va fi adunat materialul ce constatarăm că este de lipsă, și vă putem încredința că îndată ce tóte elementele

necesarii spre a face un complet dicționar al limbii române voru fi întrunite, lucrarea concepută și urmărită dupe un plan larg dar bine determinat, va merge iute, cu atât mai iute că ea se va folosi de proiectul actual, în multele lui părți solide, îl va înavuți cu tot ce 'i lipsesce și 'l va frunđari acolo unde el presentă un desis

```

    pré tare umbros de neexplicite inovațiunii.
```

Comisiunea de revisiune, presentându-se din nainte d^vostră cu cereri provocate de necesități adunc simțite, este inimată de dorința de a procede cât mai curênd la o lucrare efectivă.

Ea speră că nu o veți ține de rău pentru lungul timp, ce pare a 'l fi răsipit în neputințele felurite pe care le semnalarăm pêně aci. Acest timp n'a fost cu totul pierdut. Bine-voiți a 'l considera ca un stadiu reflectiv, prin care dînsa a trebuit să trecă spre a ajunge la constatarea deplină a tot ceia ce are și a tot ceia ce 'i mai trebuie încă.

Ce 'i mai trebuie? Ea vi 'l a spus și 'l re-peșce :

Să dăm studiosilor români, — și nouă înșine, socotiți printre ei, — mijlócele practice de a studia formațiunea și desvoltările succesive ale limbii naționale, prin scóterea la lumină a adevăratelor *acte civile* ale adolescenței sale ;

Să găsim putința de a ne înfige adunc în mēduva graiului poporan de prin tótă români-

mea și s'o sorbim de acolo spre a 'i distila vîrtutea în rezervoriul cômun al limbei naționale;

Să adăogem la aceste două comori ascunse în rărunchii traîului nostru strămoșesc, tot ce ne potû da mai bun scriitorii noștri moderni și sciința universală ;

Și din tóte acestea, să întocmim un inventar complet și rațional al întregii nóstre avuții limbistice, să înființăm adevăratul *Dicționar al Academiei Române*, carele, precum s'a mai đis adese printre noi, „*cată să fie oglinda limbei din trecut pêne în present*“¹⁾.

Îată, domnilor, în ce consistă și unde tindû propunerile comisiunii de revisiune.

Décă i le veți aproba, ea este tare încredințată că prin stăruința ce va depune pe viitor în răpedea și scrupulósa îndeplinire a sarcinilor sale din nou specificate, va înlesni fórte Societății Academice mijlócele de a înălța cultura limbii românesce cu o tréptă ancó mai sus de cum dînsa a făcut în primul deceniû al existenței sale.

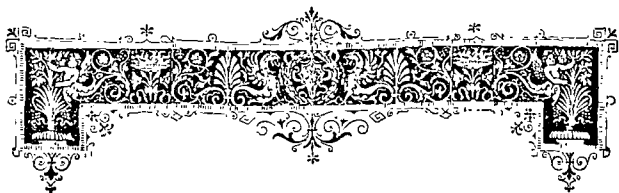
Bucurescî, 1877.

Din *Analele Societății Academice*,
Tom. X, 1877.

---

1) Veđi *Anal. Societ. Academ.* tom. VII, p. 51.

ANTICHITĂȚILE JUDEȚULUI ROMANAȚI

Relațiunile despre localitățile semnalate subț acest raport, prezentata in sesiunea anului 1877.

Unii din dvóstră n'aũ perđut póte cu totul din memorie comunicațiunea ce am avut onóre a face secțiunii istorice în ședința de la 28 august 1871, despre *Cestionarul* popular de arheologie, pe care îl redactasem în anul precedent și carele, trãmis fiind de către Ministerul Instrucțiunii publice către învățătorii sătesci, ancó de pre atunci 'mĩ a înlesnit mijlócele de a face un raport arheologic asupra principalelor monumente antice din județul Dorohoũ 1).

---

1) Veđi maĩ sus, la pag. 175 și urm.

S'a emis atunci opiniunea că n'ar fi rău să cêră Societatea de la Minister tôte dosarele ce se voru întocmi din rêsponsurile venite, spre a le păstra în arhivele sale și mai cu sêmă spre a le utiliza.

Astădî, domnilor, acele dosare, încredințate tôte mie, aũ ajuns a fi fôrte voluminöse, de ôre ce ele conținũ cu bun cu rău, peste 1600 de rêsponsuri la dîsul *Cestionar*, venite de prin tôte județele țerii.

Nu daũ negreșit aceste rêsponsuri, — din care o mare parte, trebuie să mărturisesc, sunt cu totul negative, adică spunũ că în comuna respectivă nu se află nimica din cele însemnate în *Cestionar*, — nu le daũ ca documente archeologice de o înaltă valóre, dar iară un număr considerabil din ele ne procură netăgăduite doveđi despre existența multor rêmășițe ale vechimiĩ, de care n'aveam pênã acuma nici o cunoscințã.

Subt acest punct de vedere, dosarele în cestiune potũ servi pentru informațiunĩ ulterioare mai aprofundate; ele potũ deveni, mai ales completându-se și mai mult, nisce preçuite călãuze pentru seriose explorațiunĩ archeologice; ele chĩar de acum, pentru acela care le examinã în comparațiune cu bruma de archeologie eruditã sêu semi-eruditã ce se pôte culege din scrierile asupra Românieĩ, facũ ôre-cum să se destãlnuiescã

aspectul archeologic al pământului românesc, cu diferitele sale straturi séu zone succesive.

Acest folos al lor îmi propun, domnilor, a vi 'l învedera astădji schițând, în fôrte râpedji trăsuri, caracterul anticar al unuia din județele cele mai interesante ale țerii subt acest punct de vedere, al Romanaților de peste Olt.

Adevêrul este că tocmai acolo s'aũ făcut în secolul nostru, și cele mai multe investigațiuni archeologice din partea bărbaților cultji, căroră, cam în trecêt, le a plăcut a da ôre care atențiune archeologiei românesçi.

Așa dar, nu numai din rêsponsurile învățatorilor sătesçi, cari pentru județul Romanați, ne aũ sosit pêne acum în număr de 58 bucăți ¹⁾, dar încă și din notele și cărțile scrise și tipărite de unii literați ai noștri, vom culege elementele următorului nostru conspect.

Voiu avé ocasiune a spune, la locul séu, tot contingentul ce 'mi 'l vorũ fi procurat însemnările, mai mult séu mai puçin erudite, ale cercetătorilor din stratul superior al culturei nôstre. De aceia, mai nainte de a vê descrie cum mi s'aũ înfăcișat șesurile Romanaților de pre naivele revelațiuni ale învățatorilor sătesçi, dați'mi voie a face o mică nomenclatură despre cercetările și

---

1) Notele staũ puse în urma acestuï text. Veđi acolo nota 2 și următórele.

tipăriturile executate cu anume intențiune ar-cheologică de către unii diletanți séu literați ro-mâni, în ultimele decenii care au semnalat rena-scerea culturei la noi.

Duoi bărbați cu o mare influență politică și administrativă în țera Românescă, au manifestat încă de acum vre o patru-deci de ani, gustul lor pentru adunarea de antichități, și fie-care din ei a reușit mai mult séu mai puțin a 'și satisface acest nobil gust, formând colecțiuni private de obiecte antice, adunate în mare parte din România. Acești duoi bărbați au fost, generalul Nicolae Mavros, căruia Muzeul nostru național din Bu-curești îi datorază prețioase monumente antice, mai cu sémă în ramura epigraficeii romane de pe malurile Dunării, cel-l'alt, marele ban Miha-lache Ghica, frate mai mare al Domnitorului Ale-xândru Ghica și vornic séu ministru de interne pêne pe la 1842.

Ministrul a făcut ce a putut pentru ca, în-trecându-se cu directorul general al carantinelor Nicolae Mavros, să 'și adune din interiorul țerei tot atâtea antichități, pe câte rivalul séu își ago-nisea de pre ambele maluri ale Dunării de jos.

Acéstă luptă avu din nenorocire tóte nea-junsurile unui răsboiu pe căpătate, în care se pręda, se resturna și se fěrâma ținutul cucerit. Marelui vornic îi plăceaă anticele și pe unde audea séu bănuia că se află antice, de grabă el

trămitea *ispravnică*, *zapci* și *pomojnici* ca să ridice satele, să sape și să scormone sălașele de vechi cetăți, spre a 'i aduce la curtea sa din București, actualul palat al administrațiunii de Ilfov, petroăie, antice și bănuți.

Vai! bietul județ Romanați număra multe locuri de acelea, unde, printre dirămături de ziduri și printre movile, plugarii și salaorii desgropău pe dibuite obiecte de pe placul vornicului. Așa s'aun făcut pre atunci săpături la Recica lîngă Caracal, la Celei, la Slăveni și prin alte locuri ale județului Romanați, sfărâmând și răsipind urme prețioase ale vechilor așezăminte romane din acel colț al țării, însemnat pentru eternitate cu stampila colonilor romani din Dacia.

Cumnatul lui Mihalache Ghica, junele colonel Vladimir de Blaremburg, fiu al unui distins arheolog, careie a contribuit în mare parte la descoperirile și elucidarea antichităților scitico-ele-nice din Rusia meridională, luă sarcina de a consemna în câți-va articoli de arheologie, tipăriți într'o revistă din București, numită *Muzeul Național* din anii 1836 și 1837, principalele rezultate ale acelor informe și deprădătoare explorațiuni ⁹⁾.

Cam atăta scim despre ceia ce s'a lucrat în acest sens pe timpul de atunci, cōci abie avem sciință despre direcțiunea ce pare a fi dat unor asemené cercetări profesorul G. G. Papadopolo din Atena, care pe atunci era institutorul copiilor

marelui ban, și apoi, întors în Grecia, a scris un discurs despre urmele „Elenismului în România“⁴⁾.

Însă tot pre acele timpuri, trăia aci la noi un inginer hotarnic, Alexandru Popovici, din ducatul Bucovinei, decă nu mă înșel, carele având ocaziune de a cutreera în toate sensurile cu lanțul și cu țeruşele, moşiele mănăstiresci și boieresci, a însemnat în condicuțele sale orî ce monumente antice, cetăți, movile și șanțuri, câte a putut el vedé cu ochii săi, descriindu-le cu de amăruntul.

Norocul m'a făcut să dau peste condicuțele răposatului Popovici, pe care 'mî voiu face o plăcere a le depune în tesaurul de manuscrite ale Societății noastre. Cuprinsul archeologic al unia din ele s'a și tipărit, sunt câți-va anî, în foiașiarului *Trompeta Carpaților*. Intr'aceia, ca și în alta, găsim indicațiuni curiose despre antichitățile Romanăților, precum și ale tuturor județelor țerei⁵⁾.

Noțiunile noastre asupra acestuiași subiect devinū însă mai lămurite și dobëndescū un caracter mai sciințific, când consultăm în *Magazinul istoric pentru Dacia*, paginile ce venerabilul nostru coleg, d^l A. Treb. Laurian, consacra în eruditul său articol *Istriana*, visitei și săpăturilor ce d^{sa} a făcut, la 1845, în localitățile de preste Olt, cuprinse în județul Romanăți⁶⁾.

De la anul acela în cóce avem a consemna

cercetări adese repetite, dar din nenorocire nici odată bine lămurite, a două mari amatori de obiecte antice, ale căror nume figurază, adese fără scirea lui Dumneșeu și a adevăratei științe, în rîndul archeologilor români.

Zelul și patrioticele lor aspirațiuni, când ei exploră și explică antichitățile țerei, ne autoriză însă a-i numi și chiar a le reserva partea de laudă ce li se cuvine, ca adunători de obiecte antice. Aceștia sunt, — i ați și ghicit, — maiorul Dimitrie Papazoglu⁷⁾ și poetul, diaristul și omul politic Cesar Bolliac, pe care nici țera, nici literatura, nici archeologia României nu pot a 'l nesocoti.

D^l Bolliac nu s'a mărginit cu cercetările sale, în genere puțin fructuoase, făcute înainte de exilul din 1848. Reîntors în țară, d^{sa}, decâte ori a găsit înlesnire, a purces în explorațiuni archeologice, și adese-ori județul Romanați a fost tărâmul său de investigațiuni. În numeroși articoli din foile sale *Buciumul* și *Trompeta Carpaților*, a consemnat adese noțiuni prețioase despre descoperirile de numismatică, de ceramică și chiar de unelte de pîtră și os din timpii preistorici, ce s'aũ făcut, prin sine și prin alții, în acest județ⁸⁾. Ele, trebuie să mărturisesc, îmi vorũ fi de mare ajutor pentru cele ce am a vă spune. Dar ca să închiãu, domnilor, lista cercetătorilor și exploratorilor români aĩ porțiuniĩ de țară de care mē ocup, voũ numi în fine pe mult stimatul nostru

coleg d^l Dimitrie Sturdza, care acum câțiva ani a întreprins, drept simplă petrecere, cercetări în vre o două movile de pe malul drept al Oltului, la Rusănesci și încredințându'mi est-timp notele ce d^{sa}, cu scrupuloasă îngrijire pe care 'i o cunoscem, le a cules la fața locului, 'mă a dat chiar idea și îndemnul de a contopi în presenta schiță elementele archeologice ce ne procură scrisele cărturarilor, cu rusticile răspunsuri ale învățătorilor sătesci de prin comunele Românățene¹⁰).

Dacă acum, lăsând în latură și împărțirea administrativă și dispozițiunea topografică a ținutului în care am să mă mărginesc de o cam dată, voiu întreprinde a grupa cele 44 de raporturi cu mieduri venite din partea locului, trebuie să constat că, în fața ochilor mi se presentă o adevărată chartă archeologică cu totul specială a județului Romanați. La miédădi, d'a lungul malului Dunării, acolo unde staă semenate pe țărmurile septentrionale ale riului și ale întinsei bălți, numită Balta Bistrețului seă a Orlei, satele Dabuleni, Celarii, Ianca¹¹) Grojdibodul¹²), Gura Padinei¹³), Orlea, Celei, Garcovul¹⁴), Corabia și în fine târgulețul Islazul în colțul vërsăturii Oltului, pe acastă sprincenă de deluri, vëduri mară mäguri înșirate în grupe, când de trei, când de cincă, când de șese-spre-dece și mai multe. În trei puncturi diferite, la Grojdibod¹⁵) la Celei și la Islaz¹⁶)

sunt și urme de cetățî, unde se găsesc băni și petre scrise din timpul Urieșilor.

Urieșii, domnilor, vorbeau latinesce, coci latinesce sunt scriși acolo și banii și petróiele. La Celei¹⁷⁾ mai cu deosebire resarū din apă pe malul Dunării și picioarele de pétră ale unui pod peste acest mare riū.

Dar de aci în sus merge spre Recica o cale împetrită, pe care o constată în comuna sa și învățătorul de la Brăstăvăț¹⁸⁾, carele atestă despre existența unei cetățî cu vechi oseminte pe șesul dintre Caracal și Celei, pe unde se vedū și movile, anume la Devesel¹⁹⁾.

O altă cale și mai bine însemnată pe țermul stâng al Oltului, apucă de la Islaz în sus spre Carpați și trece prin Tiia mare, prin Potlogeni, prin Rusănesci, prin Scărișora, prin Gostăvăț, prin Slăveni, prin Stoenesci, prin Farcașe, prin Dobroslăveni, prin Fălcoiu, prin Vlădueni, prin Șopérlița, prin Brâncoveni, prin Pétra și Ienușesci, prin Slătioare și Dranovăț ș'apoī pasă în sus din Romanați în Vâlcea.

D'a lungul acestei căi, domnilor, sunt răspândite și măguri și vechi cetățî. La Tiia mare²⁰⁾ Oltul e cuprins între ruinele a două vechi aședeminte; la Potlogeni²¹⁾ este o măgură mare, tot așa de mare ca cea pe care a deschis'o în Rusănesci²²⁾ colegul nostru d^l Sturdza, la 1872. Tot din Rusănesci este și frumoșa stelă cu doi

lei culcați pe frontonul ei, pe care soția și liberul Fortunat au ridicat-o lui Ælius Valens, unul din cele mai mari monumente lapidarie ale Muzeului nostru și unul din cele din urmă venite într'insul, pînă la anul acesta, 1877²³).

La Scărișoara²⁴) sunt alte trei movile mai mici, iar la Gostavăț²⁵) drumul cel mare al Romanilor, calea lui Traian despintecată, arată ochilor călătorului latele sale cărămizi cu semne originale, pe care d^l Șturdza a avut îngrijire a le desemna.

Mai spre nord la Slăveni²⁶), alături cu calea lui Traian, este o cetate pătrată cu șanț întreit și cu un turn lîngă dînsa, așezate drept pe malul înălțat al Oltului. În rîpa de sub cetate și sub curtea d^{lui} Murgășenu, s'a deschis la 1837 o boltă subterană, din care s'au scos mai multe tăblițe de pîtră sculptate cu icónele zeului Mitra și cu inscripțiunile: SOLIS. INVICTO. MITHRAE., și un altar purtând cuvintele: ARA. SOLIS. Vladimir de Blaramberg, în articolii citați și apoi academicul frances Felix Lajard, în memoriile Institutului din Paris, au publicat și au comentat aceste monumente din care posedăm ađi în Muzeul Național abié câteva fragmente.

Acéstă descoperire ne întăresce numai în convingerea că zona de antichități, pe care o percurgem, este cu adevărat compusă din rămășițe ale soldaților lui Traian, cari din Asia adu-

seră negreșit în Oltenia cultul persic al ȃeuului Mitra.

La Stoenesci, permiteȃi'mi, domnilor, a vȃ impȃrtȃși d'a dreptul chȃr cuvintele din raportul invȃȃătorului :

„În acȃstȃ comunȃ Stoenesci trece un drum așternut cu pȃtrȃ mȃruntȃ, ce vine de la Celei spre Rȃmnicul-Vȃlcei, adicȃ în lungul Oltului. Numirea o pȃrtȃ de *drumul lui Traian*. Acest drum trece prin centrul comunei, în care nu se pȃte cunȃsce decȃt prin sȃpȃturile șanȃurilor și ale caselor ce 'și facȃ locuitorii pre el. Are o lȃȃime ca de 5 stȃnjeni, o grosime ca de o palmȃ și jumȃtate. In partea de sud a comunei este mȃncat de apa Oltului ca de 150 stȃnjeni; trecȃnd acȃstȃ mȃncȃturȃ, se cunȃsce atȃt prin mal cȃt și prin viile ce aȃ locuitorii pe marginea Oltului, mergȃnd spre comuna Slȃveniȃ, printre douȃ rȃnduri de mȃgure, pȃnȃ se sfȃrșesce iarȃși prin mȃncȃtura Oltului, lȃngȃ cȃtunul Fȃntȃnelile, la o distanȃȃ ca de 300 stȃnjeni.

„In partea despre nord de comunȃ se cunȃsce fȃrte bine și circulȃ pre el lȃcuatorii pȃnȃ în comuna Fȃrcașele, o distanȃȃ ca de 400 stȃnjeni. De acest drum se povestesc de lȃcuatori cȃ a umblat pre el *Domnul de Rouȃ*, carele a avut amantȃ la munȃi și, plecȃnd de acolo spre Celei, la reședinȃ sa, nȃpȃtea, — fiind-cȃ numai nȃpȃtea putea umbla, ca unul ce era format din rouȃ,

l'a apucat ȕioa și, răsărind sórele, l'a topit și pe locul unde s'a topit, s'a format sat și 'i aũ dat numirea de *Potapini*, care este și pêně în ȕioa de astăȕi²⁸).“

Despre Craiul de Rouă și despre drumul sóu de pétră mėsurat în metri (8 în lăȕime și 1 înălȕime) și atribuit lui „Traian imperatorele Romanilor, ce se preumbla numai nóptea pre dınsul din munȕii Carpaȕi și pêně la Celei,“ ne vorbescũ și învăȕătorii din Fălcoiu²⁹), din Dobroslăveni³⁰) și apoi și cei din Osica-de-sus³¹) și din Șopěrliȕa³²). Dar aci și anume în cătunul Vlăduleenii, nu departe de satul Grecii, calea romană a lui Traian calcă d'asupra unui alt val de păměnt, ce 'l bate în cóstă d'acurmeȕișul. Acel noũ val este *Brazda lui Novac*, despre care vom vorbi îndată. Acum ănsě, ca să mănăm calea romană pêně la hotarul judeȕului Vâlcea, să o mai constatăm ăncă străbătěnd comuna Brâncovenii³³); apoi destăinuindu-se săpătorilor căieii ferate, care acum duoi ani surpaũ malul stâng al Oltului în comunele Pétra³⁴) și Ienușescii³⁵); apoi în fine o vedem trecěnd pre lıngă măgura mare de la Slătioře³⁶), pe la Dranověȕ³⁷) și continuându'si așternutul sóu de pétră měruntă și de late cărămiȕi prin păměnturile moștenesci ale boșerilor Buzesci, la hotarele Vâlcei și Romanaȕilor.

Pêně a nu perde din vedere așeȕemintele romane din acest ȕinut ar trebui să ne oprim în-

de-lung, în cetatea care astăzi încă poartă numele împăratului Antonin Caracala și în împrejurimile ei, așa bogate în ruine antice; dar asemenea cercetări, ce s'ar căde să le întemeiem pe toate notele archeologice și epigrafice culese de colonelul Blaremburg, de inginerul Popovici, de d^l Laurian, de maiorul Papazoglu și de d^l Bolliac³⁸), 'mă ar lua pré mult din timpul de care pot să dispun acum dinaintea d^vostă, cerându-vi'l măi cu semnă spre a caracteriza răspunsurile, ce 'mă aū venit la *Cestiorarul* meū *archeologic*.

Fie dar atăta numai constatat că înșiși învățătorii sătesci, răsipiți prin comunele din Romanați, ne facū să urmărim *cetățile antice* și *movilele funerari* de pre malul Dunării și apoi *calea de pētră a lui Traian*, Craiul de Rouă din poveste, urcând de-a-lungul Oltului în sus, cu șiruri de movile și de cetăți — probabile antice stațiuni seū *mansiones*, — presărate în juru'i; și apoi încă o altă *cale*, care de la Celei, străbătând șesul central al județului, mână la cetatea capitală, la acea vechie Antonina seū Antina, ruinele Recicăi de astăzi, fôrte învecinate cu orașul Caracalul.

Abătându-ne acum din sfera antichităților netăgăduit romane, vom reveni de îndată la acel val, numit *Brazda lui Novac*, și printre raporturile venite din Osica de sus, din Șopêrlița, din Brâncoveni, din Dobrun³⁹), din Vișóra⁴⁰) și din

Popenzălesci⁴¹⁾ care toate menționează despre această brazdă ce taie în două șesul dintre Carpați și Dunăre; mă voiu mărgini a cita descripțiunea lui, făcută de învățătorul de la Brâncoveni :

„Spre sud de această comună, prin proprietățile Pârșcovenii, Șopêrlița și Grecii, este un șanț cu o lărgime de un stângen și jumătate. Înălțimea pământului scos din el se poate socoti de un stângen. Pământul este aruncat spre sud. În mai multe locuri este stricat de arături. El vine de la Vest mergând spre Ost. Tradiția poporană se exprimă într'astfel despre acest șanț, numit *Brazda lui Novac* : *Brazda lui Novac vine tocmai de unde apune sórele și să sfêrșesce la răsăritul sórelui. Novac a tras cu plugul această brazdă, având înjugați două bivoli albi, cari au tras brazda chiar prin Olt, mai adăugind că Oltul face și acum valuri, pe unde a trecut această brazdă.*“

Se înșală dar rău acei din învățătorii sătesci, cari dicu *Troian* acestei mitice brazde, dând'o pe séma împératului Traian; și despre acesta ne încredințăm și mai bine din faptul, constatat mai mai dinainte de către ingenieul Popovicî, că drumul roman de pe malul Oltului încalecă lîngă satul Grecii, valul de sigur anterior, ce pörtă ađi numele de *Brazda lui Novac*.

De cine a fost făcută această brazdă, și pentru ce ea pörtă numele enigmatic a lui *Novac*, carele, în România mică, s'a păstrat ca o denu-

mire geografică în *plaiul Novacilor* din nordul județului Gorjii, iar aiuré între româtime pare a fi sinonim cu epitetul de *Uriés...*? Acestea sunt cestiuni pe care abié decât constatări archeologice purtate prin tóte țările de la Dunărea de jos, le vorú puté vre o diniórá elucida. Ne mulțumim acum a stabili faptul cum că valul transversal este mai vechiu decât căile romane, cele cu datá mai mult séú mai precisá.

Mai vechie decât dînsele, mai vechie decât Dacií, decât Geții și decât orí-ce popóre cu nume istoric, este — de vom crede nu numai entusiastele descripțiunii, dar și vasele de lutărie grosolană și așchiile de cremene ale d^{lui} Bolliac, aduse de d^a dintr'o curiósă localitate ce ocupă centrul vastei câmpii dintre Caracal și Celei — este, d^{icem}, cetatea, pe care ne o înfățișeză învățătorul local ca existentă în comuna Vödastra⁴²).

D^l Bolliac a săpat în doué, trei rönduri în acea localita și d^{lui} ne afirmá cum că la Vödastra a fost, în mijlocul unei bălți, o stațiune preistorică, aí cărei locuitori se serveá cu arme de pétră nelustruită și de os, cu vase de lut lucrate cu mâna, fără róta, cu tot primitivul aparat al epoței paleolitice din timpii preistorici. Eí, ca semințiile lacustre ale Elvetiei își îngropaú mortii pe cósta învecinată, mâncaú scoici, melci și roduri pădurețe ale pământului, nu cunosceaú nici un metal și abié decât într'o regiune mai lă-

turașă a vechii siliștii preistorice, d^{lui} a găsit un obiect de aramă nativă⁴³). Noi suntem obligați a crede pe d^l Bolliac în atribuirea aședemintelor din Vödastra, unei epoci mai vechie decât tot ce s'a găsit pînă acum la noi în țară, mai ales când vedem minunata colecțiune de grosolane vase de pămînt, pe care d^{sa} le a publicat sub numirea de *Ceramica dacică din Vödastra preistorică*, colecțiune în care s'a strecurat, — spre a ne cam pune la bănuială despre deplina ei autenticitate, — vr'o șése, șépte lulele de formele cele mai realiste.

Dreptul lui Dumneđeșu, învățătorul din Vödastra nu ne face nici o mențiune despre aceste curioșe specimene preistorice.

O cestiune interesantă care se légă de acéști localitate este negreșit și numele ei. Impreună cu d^l Bolliac, nu putem crede că dînsa ar proveni de la un astronom latin, care de acolo *vedea astrele* pe cer. Să fie o numire de origină slavonă, derivată de la вода (voda), apă și острин, răpede, iar nu ne vine a crede, de órece nici apă așa de tot răpede nu este pe acolo și nici compunerea ordinară a cuvintelor slavone nu permite o asemenea combinațiune cu postpunerea calificativului. Rămâne a se întreba déca nu cumva numirea Vödastra n'ar avé vre o înrudire fórte de aprópe în sînul vocabularului limbilor traco-getice, cu numele vechiei cetăți macedonice *Cha-*

lastra, cu acela al anticeї mutațiunii postale *Balkanstra* din Sirmiu; apoi și cu denumirile locale ale marilor rîuri din orientul Europei: Danubiul, numit aci *Ister* și Nistrul seú *Tyras*, căruia i s'a ȃis odinióră și *Dunaster*; în fine chiar cu termenul *Tutastra*, prin care, dupe spusa medicului grec Dioscoride, Daciї însemnaú dovlecii⁴⁴). Póte că o radicală comună a acelei limbe perdate din tótă peninsula Emului, identică în adevér la sunet cu sufixa latină care ne a înzestrat limba nóstră de aȃi cu ȃiceri ca: *fiastră*, *colastră*, *feréstră*... a lăsat ultimele sale urme pe șețul românățen, déca nu și câte-va rare cuvinte ale poporului nostru.

Grație d'luї Bolliac, am aflat pe câmpia din centrul acestuї județ un fel de oasis preistorică, înfundată în mlaștina de la Vódastra, și d'asupra căria aú venit a se superpune construcțiunii din epoce posterióre, romane, ba chiar póte și medievale.

Grație învățătorilor din satele apusene ale aceluiași ținut, situate cam pe rázorul județului Doljü și anume a celor din Zánóga⁴⁵), din comunele fórte alăturate Cacaletü⁴⁶) și Radomirul⁴⁷); iar mergénd tot mai în jos, din Diosci⁴⁸), din Marotin⁴⁹), din ambiı Amărăscii⁵⁰) și din Ghizdăvesci⁵¹) și în fine Apele-vii⁵²), aflăm împrejmuirile rěslățate ale acesteї ultime localități cu nume așa de caracteristic, o grupă de posițiuni

însemnate prin taberile lor de măgure, prin urmele lor de cetăți, pe unde plugarul găsește pe tot minutul vase de lut, cărămiți, olane de apă, arme de metal și chiar monete din diferite epoce.

Ce este acest șir de ruine antice, grămadite în jurul comunei Apele Vii? Ce însemneză numirile, slavone de pre totă aparința, ca Zanóga, Diosci, Zvorsca și altele? Avem aci rămășițe din antice stabilimente romane, precum ne ar face să credem existența de ruine, clădite odinioară cu de acele late și masive cărămiți, cărora dialectul local al Românăștenilor le a însușit denumirea topică a Antinei, dîcîndu-le *cărămiți de Antina*? Avem urme de la popórele slavone ale evului meșu? séu chîar numai din epoce mai apropiate, când glónțele de pușcă se puteau rătăci prin arina din bătătură?

Îată puntele asupra cărora nu se póte da nici o lumină hotărîtore din raporturile, scurte și lipsite de experiența archeologică, ale învățătorilor sătesci. Póte, corelațiuni cu antichitățile din învecinatul județ al Doljului, déră și mai sigur explorațiuni făcute de un expert la fața locului, ne vorů înmăna chiăia acestor enigme, care, în orî ce cas, parů a nu fi lipsite de un interes istoric.

V'aș lua un timp pré îndelung și v'aș osteni póte preste mēsură, domnilor, presentându-vē cu aceleași amērunte ca pēnē aci, alte

două cercuri de rămășițe archeologice, ce se învedereză în dosarul anticariu al Romanaților.

Aceste două puncturi sunt: de o parte, puțin la nord de Caracal, vechia vatră a familiei Brâncovenilor, ruinele locuinței lui Mateiu-Aga devenit apoi Mateiu-Vodă Basarab, și însuși cuprinsul mănăstirii Brâncovenii; iar la extremitatea nordică a județului, jumătate din cuibul ilustrei familii de eroi Buzescii, carele, prin mănăstirile lor Stănescii și Dobrușa, se întindea și în districtul Vâlcea. În Romanați avem mănăstirea Călușului, cu portretele celor trei frați de arme a lui Michaiu-Vitézul, cu portretul domnitorului însuși și a fratelui său Petru Cercel, cu acelea ale soțiilor și fiilor acestor domnitori și ai credincioșilor lor vasali.

'Mă este de ajuns, d^{lor}, a rememora acum în trecăt că aci sunt palatele și mănăstirea lui Mateiu Basarab, mai apoi prenoite de Constantin Vodă Brâncovénu ⁵³).

Mă opresc asemeni de a desvolta mai pre larg cele ce învățătorii sătesci din Șopêrlița ⁵⁴) și din Dobrun ⁵⁵) spună despre casele și despre biserica acum ruinate, ale vistierului Ghinea Olarul, a căruî aprigă lăcomie la bani atrase asupra'î și asupra stăpânului său Mateiu Vodă, ura și mânia poporului.

Tradițiunea acelor tragice evenimente, păstrate în cronicile noastre ⁵⁶), este încă viie în

memoria locuitorilor din Șopêrlița, cari împărțind legenda de hrăpiri a vistierului între un mit fabulos și între un fapt posibil, arată la un ôre care loc din comuna lor, o grópă mare în care odinióră ar fi locuit un șérpe urieș, ce devasta vecinătatea, iar de altă parte spună că în bolțile vechilor case ale lui Ghinea s'ar fi găsit acum câțiva ani comori neprêcuite.

Fără de a mai rătăci prin schiturile de o însemnătate secundarie, cum sunt Hotărani⁵⁷⁾ și Popênzălescii⁵⁸⁾ fără de a ne mai perde timpul spicuind *léturi* de clădiri și nume de *ctitori* prin vechile bisericuțe de sat,⁵⁹⁾ vom grăbi acum iarăși către pragul nordic al județului, la vatra Buzescilor.

Acolo, între comunele cu denumirile caracteristice de Morunglavu și de Oboga, se află și cea mai antică reședință a familiei, în satul Cîturóia sêu Cepturóia, astăzi Știrbei⁶⁰⁾ de pre proprietarul sêu actual, și cea de pre urmă locuință a ultimului dintre Buzesci, răposat în secolul nostru și îngropat în biserica din Străjesci⁶¹⁾.

În aceste diverse localități, în mônăstirea Călușului⁶²⁾ în schitul ruinat din Stănesci⁶³⁾, trăiesc încă vii amintirile Buzescilor, păstrate pe *pisanii* sêu dedicațiuni murale, pe lespeși morméntale, pe chipuri zugrăvite cu penel aspru dar caracteristic d'alungul pârreților. Între locuitori însê, în poporul cu viață se păstrează chiar

sufletul timpilor eroici, în care aŭ trăit Buzescii și frații lor de arme.

Spre a vă da o dovadă, domnilor, permiteți-mi a termina acéastă pré răpede schiță cu fragmente dintr'un cântic bătrânesc din acele epoce de glorie, pe care eŭ însu'mi l'am cules din gura unui unchiés de la Străjesci ⁶⁴).

- „Asupra Caralelor,
șesul Măgurelelor,
în drumul Bucurescilor
multe corturi sunt întinse ;
5. multe sunt, mărunte sunt;
multe sunt de ipingele
dar mai multe de burci negre,
de burci negre tătăresci;
daï cu glonțul, nu isbesci!
10. La mijloc de cortulețe
este-un cort mare rotat
cu creștetul nerêmzat
cu maïugul de argint, —
ce n'am văđut de când sunt! —
15. cu streji albe de mêtasë
împletite'n câte șése ;
iar sub cort cine mi'ți șede? —
Șede domnul Michaiu-Vodă.
cu Buzescii amênduoï
20. și Căplesci câte'si trei
și Nica căpitanul
care-a stăpânit divanul,
popa Stoïca din Fărcași,
care sare șapte pași,
25. moșul Fărcașenilor ;
scie séma oștilor,
cred și pe a răsboïelor,

- car' s'a lăsat de popie
și s'a-apucat de vitejie
30. și de mare mișelie
și a urit biserica
și a'ndrăgit săbióra,
și a urit ciocanele
și a încins pistólele;
35. lasă tóca netocată
plécă la răsboiú sá-se batá. ⁶⁵;
Michaiú-Vodă ce'mi făcea? —
Frumósă masă 'ntindea
și bea și se veselea;
40. când căta cam de o parte
și se uita drept în vale
cam despre sóre rösare,
tare'mi vine și'mi sosesce
cred Radu Calofirescu. —
45. Michaiú-Vodă ce'mi făcea? —
De la masă se scula
și la vale se uita;
mare pulbere vedea;
„Boierí! — din gură dicea —
50. d'o fi pulbere de drum,
sus mai sus că s'o 'nălța,
cu norí albi s'o-amesteca;
iar d'o fi cétă din cer
jos mai jos că s'o lăsa,
55. pe vâlcele o'negura.“ —
Nici cuvântu nu-obêrșea,
iacă Radu că sosea,
cred Radu Calofirescu,
măre, din Calofiresci
60. p'un cal roib cam pintenog;
pintenog 'mi este din pîedí,
măre, și cu ochii verđi;

- dar nu vine cum se vine,
și el, măre că mi'și vine
65. cu sulița 'ncrucisată
sabia'n bașeri lăsată
și'n cap făr'de comanac;
din greu răsboiu 'mî e scăpat. —
Domnul Michaïu de'l vedea,
70. din guriță așa'î dicea:
„Descalică, mēi Radule,
mēi Calofirescule!“
Radu din gură grăia :
„Hei! Dómne, Măria ta,
75. n'am venit eū ca să beaū,
ca să beaū și să mănânc;
ci eū, Dómne, am venit
să'mî dai oști într'ajutor,
să scot robi de la Tătari;
80. că scii, Dómne, orî nu scii
c'aū intrat Tătarii'n țeră
și aū robit marginea tótă,
Bucurescii jumătate,
și aū ajuns în sat la noi,
85. la noi la Calofiresci
și mie că 'mî aū robit
arsă'și măiculița mea
dalbă coconița mea
și dalbi de coconași,
90. împrejur de megiași
și negrii de ȕigănași.“ —
D'aci Michaïu ce făcea? —
Unde așa că'l audea,
lui milă i se făcea
95. óste 'ntr'ajutor că'î da.
și ce óste că mi'î da? —
Pe Buzescii amênduoi

- și Căplescii câte trei
 și iar pe Nica căpitanul
100. care a cormuit divanul,
 popa Stoica din Fărcași,
 care sare șapte pași,
 moșul Fărcășenilor;
 scie séma oștilor
105. cred și p'a răsboielor;
 car' s'a lăsat de popie
 și s'a-apucaț de vitejie
 și de mare mișelie ;
 și a urit biserica
110. și a 'ndrăgit săbióra
 și a urit ciocanele
 și a încins pistólele,
 lasă tóca netocată
 plécă la răsboiu să-se bată! —
115. Din dērēt că mi'ī lua
 și la răsboiu că'ī ducea;
 de răsboiu se apuca
 și așa din gură ȡicea :
 — „Hoților Buzescilor,
120. cănilor Căplescilor,
 să'mī pāzițī marginile,
 c'o să taīu mijlócele,
 că le țīū sorócele.
 Ce 'mī-o scāpa de la mine,
125. de la voi să nu mai scape;
 că voi mie nu'mī scāpațī
 nici în cer nici în pāmēt
 nici în gură de șérpe.“
 D'aici Radu ce'mī făcea? —
130. El bine că se gătea
 și'n răsboiu că mi'țī intra,
 numai el singur intra,

- cu Nedea slugulița,
slugă bună și'nțeléptă.
135. D'aci pe răsboiu că se chitea.
trei țile că mi'i tăia,
și'i tăia de'i zădărea;
toți robii că mi'i scotea,
iar cocóna n'o găsea. —
140. Décă el așa vedea
așa din gură țicea:
— „Nu sciü ochii 'm'i a 'mpăiejenii
orî murgul 'm'i a nebunit,
aü paloșul în sânge s'a spurcat;
145. póte că pe ea 'm'i am tăiat!“
Maică-sa că'l auđea
din guriță așa'ı țicea:
— „Radule, voinicul maichi,
taci, maică, nu te 'ntrista,
150. nu'ți face inimă rea,
că pe ea nu 'ți ai tăiat'o,
ci pe ea, măic', a luat'o
cel Marzac bêtrân,
bêtrân, maică, și cam spân,
155. cu trei fire, maică, 'n barbă
și cu trei, maică, 'n mustăță.“ —
Radu decă'mi auđea,
lui mai bine că'i părea
și pe cal încăleca,
160. mâna'n buzunar băga
și ochianul că'l scotea,
pe ochian că se uita
și pe Marzac își zărea,
frate mare, cam departe,
165. unde Dunărea cotesce
și tufele se răresce. —
El dec'ășa că vedea

- lui mai bine că'i părea,
 ochianul mi'l pitula,
 170. gôrbaciul că'mi trăgea,
 gôrbaciul de bumbăcel,
 cu sfêrcul de aurel
 și pe murgu 'l atingea;
 nainte murgul trecea
 175. savaî cale d'o prândare. —
 Stătea'n drum d'acurmeșișul
 pe Mârzac il adăsta
 pênê Mârzacul venea;
 decă pe el l'ajungea
 180. Radu din gura'i grăia :
 . . . . .
 El cu mândra lui vorbea
 și din gură-așa'i dîcea :
 — „Arsă'sî mândrulița mea!
 185. ce ție că 'ți a venit
 de pe mine mai urit
 și Marzacu-ai îndrăgit?“ —
 Dar ea din gură-așa'i dîcea :
 — „Radule, soția mea,
 190. nu'mi vorbi mie așa;
 ci tu, măre, te păzesce
 că'mi e prokletul stângaciū;
 el cu stânga că va da
 și pe tine te-o strica.“ —
 195. Când Radul că 'mi o audea
 el mai rău se necăjea,
 cu Mârzac s'alătura,
 buzduganul că'l trăgea
 și în pept că'l asvêrlea,
 200. de pe cal il povêrnea;
 apoi palșul trăgea
 și cu mândra lui vorbea :

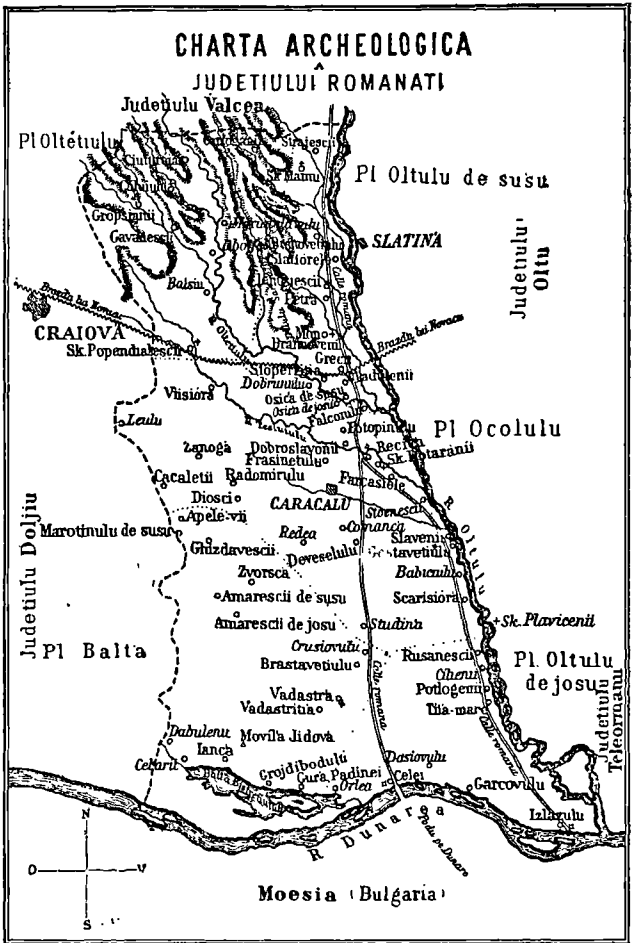
- „Arsă’și mândrulița mea,
 ȳa plécă’ți, fată, capul
 c’o să’mi taĳu eĳ Mârzacul.“ —
205. Dar ea din gură ce’mi đicea:
 — „Nu pot capul ca să’l plec,
 că cosița ’mi-a ’nodat
 și de gĳt m’a atĳrnat.“ —
 Când Radu așă auđea,
210. cosița ăntĳi ’i curma,
 capul la Mârzac tăĳa,
 nici de chilșug mi’l căta;
 numai mĳndra ’și o lua,
 mĳna pe ea c’o punea
215. și al douilea că se răpedea
 și la spate o arunca
 și toți robii ȳ scotea,
 la Mihaĳu-Vodă ’i ducea. —
 Mihaĳu-Vodă de’l vedea,
220. tot mai bine că’i părea;
 frumósă masă ’ntindea
 și bea și se veselea;
 ȳar când fu despre beție
 despre mĳndra veselie,
225. Radu Calofirescu
 ȳncepu a cocăĳa. —
 Mihaĳu-Vodă că’mi đicea:
 — „Hoților Buzescilor,
 cănilor Căplescilor,
230. și tu Nico căpitanul
 care-ăĳ cĳrmuit divanul,
 popă Stoico din Fărcășĳ,
 care săĳ și șĳpte pași
 moșul Fărcășenilor,
235. ce scĳi séma oștilor
 cred și pe-a răsbóielor

- care-ai urit biserica
 și ai încins săbióra
 și ai urit ciocanele
 240. și ai îndrăgit pistólele ;
 lasă tóca netocată
 plécă la răsboiu să se bată !
 cum stați voi și vă uitați
 și pe Radu nu'l luați
 245. la odihnă să'l duceți ;
 că 'mă e Radu ostenit
 și din greú răsboiu venit.
- . . . . .

Mă opresc, domnilor, ca să nu vă obosesc preste măsură, cu tóte că obosélă nu póte fi, când pētrundem în sînul amintirilor din timpurile de glorie ale poporului nostru și asemenea amintiri ne sunt cînticele lui bătrănesci ⁶⁵).

Fie ca aceste aspre rēsunete ale epocelor de vitejie străbună, adunate de prin locurile unde sub lepedi și sub movile se odihnescú ósele atâtor eroi de odinióră, să inimeze astăđi pe Români cu tótă vîrtutea ce a rēsărit d'alungul secolilor în românescul județ al Romanaților!

SOCEGU & TECLU BUCURESTI

NOTE

LA

ANTICHITĂȚILE JUDEȚULUI ROMANAȚI.

2) Dintre acestea ânsă, 14 nu ne procură alt contingent decât alegațiunea, nu tot-d'auna decisivă, că nu există nici o rămășiță de antichități în respectiva localitate. Acestea sunt satele : *Leul, Gîlvărescîi, Orlea, Cîlienî, Moldovenî, Celariî, Dobrotesci, Găvănezei, Vădastrîța, Cioroiul, Străjescîi, Băbiciul, Studina, Osica de jos*. Localitățile de unde aș venit răspunsuri voru fi citate în cursul expunerii.

3) Seria de articoli ai lui W. de Blaramberg în *Muzeul Național, gazetă literară și industrială* din Bucuresci, este compusă din : 1° *Suveniruri istorice și archeologice asupra României*, Art. I, în No. 1, din 3 fevr. 1836. — 2° Idem Art. II, în No. 4, din 26 fevr. 1836, tratând despre *Câmpul Severinului*. — 3°. Idem Art. III, în No. 7, din 18 martie 1836, tratând despre *Ruinele Caracalului*. — 4°. Idem Art. IV, în No. 9, din 8 aprilie 1836, tratând despre *Celeiu și Turnu*. — 5°. *Mormânt vechiu găsit în România cea mică*, în No. 24, din 5 august 1836; această descoperire se lîgă și cu articolul *Sciri din lă-untru*, cuprins în țiarul

Curierul Românesc, gazetă politică și comercială, No. 48, din 31 iulie 1836. — 6°. *Antichități pământesci*, Art. I și II, (asupra templului supțeran al zeului Mitra de la Slăveni) în No. 8 (anul II^{le}) din noemvrie 1837. În Anexa A, la finele notiței din *Anal. Soc. Acad.*, am reprodus articolii de sub No. 3, 4 (în parte) 5 și 6, cōci publicațiunea citată a devenit fōrte rară. Observăm, că o mare parte din acești articuli este reprodusă în limba franceză în *Annuaire de la Principauté de Valachie*. Boukarest, 1842, pag. 133—149.

4) Discursul lui G. Papadopolo, pronunțat la 1859, apoi și tipărit în limba grēcă, este tradus și românesc: „Discurs pentru elenismul între Valachii, rostit de G. G. Papadopulo, tradus din elinesce de A. Tambacopulo. Bucuresci (Iosif Romanov) 1859.“

5) D^l Kogălnicēnu, în *Archiva Românescă* (veđi în ediția 2^a, Iași, 1860, tom. I, pag. 275) tipărea la anul 1840 cele următōre: „D^l Alexandru Popovicii, moldovén de loc, acum inginerul noului oraș Severin în Valahia, cel mai învățat dintre toți românii în sciința istoriei naționale și carele în anii trecuți voise într'un adins jurnal, *Dacia vechie și nouă*, să arate publicului isprăvile cercărilor și aflărilor sale, într'o scrisōre din octomvrie 1840, plină de sentimente patriotice și de erudițiune, bine-voiesce a ne făgădui pentru *Archiva*, tōte acele documente și descoperiri, ce le a făcut într'un curs aprōpe de patru-đeci de ani și care pēnē acum n'aū putut avē o publicitate meritată, din pricină că acel jurnal, nefind înbrăcișat, nu s'a putut pune în lucrare. Articolele dlui Popovicii, în unele vorū prefacē mai multe puncturi de căpetenie și într'altele vorū lumina mai multe fapte a istoriei nōstre. Pe lūngă scrisōrea dsale care singurā așēđă multe adevăruri istorice, noi vom publica āncō, între altele de ale dsale și: 1° *Șirul Domnilor Țerei Ro-*

mânesci, din chrisóve scos, care se abate cu totul de șirul pus de Engel și prin urmare și de dl Fl. Aaron. — 2°. *Descrierea cetăților celor mai vechi din Moldova și Valahia.* — 3°. *Daturi istorice asupra mănăstirilor din Bucovina.* — 4°. *Sobórele ținutale și episcopale, care au stat mai înainte de împăratul Constantin și dupe dînsul ș. a.*“

Intreruperea pre mai mulți ani a publicațiunii istorice a dlui Kogălnicénu se vede că l'a oprit a da curs acestor promisiuni. Popovicî a murit fără ca, dupe scirea mea, lucrările sale istorice să se fi publicat vre unde-va. Abié în No. 869 al diarului *Trompeta Carpaților* a dlui C. Bolliac (1⁹/₂₄ noemvrie 1870) s'a reprodus, dintr'o condică manuscrisă, o serie de note, sub titlurile: „*Numire de orașe, ce a găsit împăratul Traian în Dacia*“ și „*Arătare și de locurile altor multe orașe în pământul țerei Românesci, de care nici un istoric nu scia că stau aici și a căror nume de aci înainte au a se cerceta.*“ Acea condică, coprinđend: *Istoria Dachică alcătuită și povestită de inginerul Alexandru Popovicî, la anul 1836.*“ — 100 pagine manuscrise, în care se cuprinde istoria Daciei pêne sub împărăția lui Titu (79—83), — precum și altă condicuță de vre o 180 pagine cu note diverse, sunt cele ce ofer Societății. În Anexa B la presenta notiță, stă extras din ele tot ce este atingător de antichitățile județului Romanați.

6) Veđi *Magazinul istoric pentru Dacia*, Tomul II, (București, 1846) pag. 65—128. Am reprodus în Anexa C, cele relative la cercetările și descoperirile făcute în Romanați.

7) Este o lucrare cu mult mai presus de putințe-le'mî bibliografice, aceia de a se consemna toate elucubrațiunile privitoare la archeologia națională, pe care neobositul bătrân maior D. Papazoglu le a dat la lumina

publicității în cei vr'o două-zeci și două ultimi ani, aci în fășiore și articoli de diare, aci în tabele și charte litografice. Idea mai lămurită despre procederile archeologice întrebunțate de d^{sa}, atât în explorațiunii și clasificarea de antichități, cât și în explicațiunile critice și în polemica sa disă științifică, pôte da mai cu sémă catalogul colecțiunei sale, publicat la 1864 (Bucuresci, tip. C. A. Rosetti) sub titlul, *Muzeul Papazoglu*, din care am extras în Anexa D, o parte din relațiunea unei excursiunii, făcută la 1864, în județul Romanați. Apoi iară nu de tot fără interes sunt și chartele *Dunării* și ale *Munților* din România litografiate la 1869, cu indicațiunii de numeroșe localități coprinđetóre de rămășițe antice.

8) In privința publicațiunilor dlui Cesar Bolliac atingetóre de archeologie, voiu cerca aci de a face o nomenclatură a principalilor sêi articoli, mai cu sémă din anii din urmă; âncõ de pe la 1845, d^{sa} a publicat un *Itinerariu archeologic* în *Curierul Românesc*; apoi a atins despre antichitățile țerei în opera sa franceză: *Mémoires pour servir a l'histoire de la Roumanie; Ière partie: Topographie*. Paris 1855. Intors în patrie, dupe exilul de la 1848, a început tipărirea, rămasă întreruptă la pag. 80, chîar în mijlocul descrierii antichităților de la Islaz, a unei *Călătorii archeologice în România de la 20 martie pêne la 22 aprilie 1858*; pușin dupe aceia a publicat o tabelă litografiată cu antichități ale României, sub titlul *Daco-Romane*; iar seria articolilor sêi archeologici din diarul *Trompeta Carpaților*, cu pușine greșuri este acêsta: 1° No. 699 al foii din 1869. *Archeologia și Numismatica*, unde vorbesce despre 9 descoperiri succesive de monete antice, făcute în România. — 2° No. 737 din 1869. *O descoperire nouă* (zidurile de la Slon în Prahova). — 3° No. 739 din 1869. *Cetatea Tinosul* (din Prahova). — 4° In N^{le} 222, 223 și 224 ale *Monitorului oficial* din 1869, se află un lung

raport către Ministrul instrucțiunii publice, prezentat în urma unei excursiuni făcută la *Cetatea Calomfirescilor* pe Vede, la *Cetatea frumoasă* din Teleorman, la *Zimnicea*, la *Voivoda*, la *Turnu-Măgurele*, la *Bănăsa*, la *Celei*, la *Caracal*, la *Recica*, la *Bucovăț*, la *Valea-Rea*, la *Răcari*, la *Turnu-Severin*, la *Cetatea Latinilor*, la *Zidina Dachilor* și la *Porcesci*. — 5° In No. 846 al *Trompetei Carpaților* din august 1869. *Archeologia: Pescera de la obârșia Ialomitei, Pescera cu oțele, Comora din Cumpăna Ciocârlăului, Valea Caselor și mormintele de pe Vulcana mare*. — 6° No. 860 din octombrie 1870. *Piscul Crasani*. — 7° No. 928 din iulie 1871, *Comorarii și Archeologia* (atingător de zidurile de la Slon). — 8° No. 939 din septembrie 1871. *Archeologia* (relativ la semnele găsite pe petrele de la Slon, cu o stampă litografiată, reprezentând acele semne și monete Dacice). — 9° No. 942 din septembrie 1871. *Numismatica* (aflări din Galați). — 10° No. 966 din februarie 1872. *Ceramica* (de la Vădastra). — 11° No. 1010 din august 1872. Raport către membrii comitetului archeologic din Bucuresci, tratând despre arme și unelte de piatră precum și despre cercetări făcute la *Zimnicea*, la *Celei* și la *Vădastra*, cu o stampă litografiată de arme preistorice de piatră. — 12° No. 1054 din martie 1873. Răspuns dlui Odobescu în privința lulelelor preistorice. — 13° No. 1059 din aprilie 1873. *Archeologia*, relatând o nouă excursiune la *Zimnicea*, *Islaz*, *Celei* și *Vădastra*. — 14° No. 1137 din iunie 1874. *Ceramica Daciei, Câmpul morților de la Zimnicea* cu o stampă litografiată reprezentând olăria localității descrise. — 15° No. 1255 din iunie 1876. *Ceramica preistorică a Daciei. Vădastra* cu o stampă litografiată de olărie variată. — Din principalii articoli relativi la localitățile situate în județul Romanați și anume la *Islaz*, *Celei*, *Caracal*, *Recica* și *Vădastra*, am făcut excerpte în Anexe, spre a elucida puncturile pe care le am atins mai departe.

10) Am reprodus în Anexa E din *Anal. Soc. Acad.* notele dlui Sturdza, împreună cu micile desemnuri ce le însoțesc.

11) Invățătorul din comuna *Ianca* (plasa Bălți) arată că: această comună se află situată pe o cîstă aprîpe de lacul Padinei; în această comună nu se află nici un lucru vechiu; ânsă spre międă-nîpte de această comună se află niște *gropi în pămînt*, unde dicu că aũ fost siliște pe timpul Tătarilor și s'aũ spart de acolo și aũ venit unde se află astă-đi. În moșia acestei comune spre międă-nîpte, se află *nisce măguri care sunt în șir* și trecu peste tôte moșile celor-l-alte comune de pe aprîpe; tot în șirul acestor măguri în dreptul acestei comune este o *măgură*, care dicu că este scîsă de *Jidovi* din pămînt și care se chîamă și *Măgura Jidova*, cîci locul cu grîpa de unde aũ scos'o se cunîsce și astă-đi, care este spre rêsărit do dînsa; acea grîpă de unde este scîsă măgura este fîrte mare și se cunîsce și locul pîrghiilor, unde aũ pus de aũ scos'o. Această măgură este în forma unui *con trunchiat*. Diametru la basă are 7 stînjeni și înălțimea ei este de 4 stînjeni (subsc. I. Predescu).

12) De la comuna Grojdibodul (plasa Bălți) ni se spune că este: 1° o *măgură* care pîrtă numirea de *Rusănescă* și care se află spre rêsărit de această comună ca de 650 stînjeni, și este aședată pe loc șes, fiind pămîntul ei negru, coprinđend 9 stînjeni înălțimea și 42 stînj. ocolul, iar vîrfu ascuțit; — 2° una idem ce pîrtă numirea de *Măgura mare*, care coprinde 9 stînjeni înălțimea și 42 ocolul; vîrfu rotund fiind aședată pe loc șes. Această măgură se află în capul comuneii despre rêsărit; — 3° una idem *fără nici o numire*, spre apus de capul comuneii și care coprinde 1 1/2 stînj. înălțime și 12 ocolul, vîrfu rotund, fiind aședată pe loc șes. Această ma-

gură s'a săpat de maiorul Papazoglu în anul expirat 1867, dar ce fel de obiecte s'a găsit într'insa nu am putut constata; — 4° una idem pe moșia *Bistrița*, care pòrtă numirea de *Percinu* din timpurile vechi, iar acum se numesce *Măgura Cazacilor*, care coprinde 5 stânjeni nălțimea și 45 ocolul, vârful rotund, fiind aședată pe un dél. Acéstă măgură se află ca 150 stânjeni spre apus de comuna Hotarului, care este învecinată cu comuna Grojdibodul; — 5° una idem pe moșia *Bistrița*, care pòrtă numirea de *Têmpa* și se află între comunele Grojdibodul și Hotarul și coprinde 5 stânj. nălțime și 29 ocolul, vârful rotund, fiind aședată pe loc șes; — 6° una idem pe moșia *Bistrița*, care pòrtă numirea de *Ascuțita* și se află spre miédă-nópte de comuna Hotarul, ca 350 stânj., și coprinde 9 stânj. nălțimea și 45 stânj. ocolul, vârful ascuțit, fiind aședată pe loc șes, (subscr. N. Popescu).

13) La *Gura Padineî* (plasa Bălții) se află vre o 16 măguri și anume: spre răsărit *Măgurele Ulsei, Gólelor, Cazacilor, Drăgoiu, Slanului, Nicolici*; spre miédă-nópte *Măgurele Voini, Manea, Boldu-mare, Boldu-mic, Neicăi, Florilor, Strecia, Istrate*; spre apus sunt trei, ale căror nume nu sunt cunoscute. (subsc. Ion Vlădescu).

14) Din comuna *Gârcovul* (plasa Oltului-de-jos) avem sciință că: spre miédă-nópte de vatra comunei care este aședată pe malul stâng al Dunărei, în depărtare ca de 400 stânjeni, sunt 4 *mobile* și anume: 1° *Măgura Titiri*; — 2° *Măgura Verde*; — 3° *Măgura Ciolacului*; și 4° *Măgura Țigăi*, aședate cam în linie dréptă, având direcțiunea de la răsărit spre apus și în depărtare ca de 400 stânjeni una de alta, iar o a cincea măgură, numită *Măgura Țiganului*, este aședată pe malul Dunării spre apus de comună și în depărtare ca de 500 stânj., care și acestea nu se scie de când și de cine sunt făcute. (subscr. N. Dumitrescu).

15) La *Grojdibod* s'aũ aflat la 1838 cele douë tabele de bronz, al căror istoric îl vedem în raportul dlui maior Papazoglu, citat la Anexa noastră D. Aceste tabele s'aũ publicat mai întâi de *Joseph Arneth* în „Zwölf römische Militär-diplome“. Wien 1843 No. VII, cu reproducțiuni litografice; apoi în *Neugebauer*: „Dacien aus den Ueberresten des classischen Alterthums“. Kronstadt 1851 pag. 117. — *Ackner und Müller*. „Die römische Inschriften Dacien“. Wien 1865 p. 173. — *Mommsen* „Corpus Inscriptio-num latinarum“. Berolini 1873 t. III, p. 2. p. 876;—*Tim. Çipariũ*, în „Archivul pentru filologie și istorie“. No. XVII din 10 august 1868. — Negreșit că acest monument se află reproduș și în noua operă a dlui *Léon Régnier* din Paris, asupra tabelelor de liberare din serviciul militar „honestia missio“. A reproduș elucidarea monumentului dupe venerabilul nostru coleg *Tim. Çipariũ*, în Anexa F.

16) Invățătorul de la *Islaz* (plasa Oltului de jos) referă cum-că: în arondismentul acestei cõmune, precum și în vecinătatea ei s'aũ găsit *duoë cetățui de pământ* înprejmuite cu șanț; una în mahalaoa *Racovița* și alta în *Verdea*. Cea din mahalaoa *Racovița* este desgreș răsărit și miédă-nõpte, la loc șes, pe malul unei gârle numită *Racovița*, unde astă-đi se află biserica cea vechie. Iară cea de a dua se află între *Verdea* și *Islaz*, pe malul Dunării despre miédă-nõpte, fiind făcută pe dél despre miédă-đi, și pe valea despre miédă-nõpte. Ele aũ trei șanțuri paralele care mergũ cu capetele spre răsărit și apus, din care cele douë despre miédă-đi aũ o distanțã în depãrtare unul de altul ca 2 stânjenĩ; iarã cel de al 3lea ca de un pogon; lungimea lor este de 72 stânjenĩ, iarã adũncimea acestor șanțuri este astă-đi ca de 2 palme. Bêtrâniĩ locului aũ auđit de la moșii lor, despre ființa vechie a acestor cetățui de pământ. Tot în acestã comunã

s'a găsit în anul 1872 pe piața Școlii și a Primăriei, o tinichea ca de o jumătate de oca cu *bănuți* mici din vechime, de către un copil ca de 7 ani, anume Ion al locuitorului din această comună Călin Floriță, (subscr. F. Popescu). În Anexa G am relatat cele spuse de dl Bolliac despre antichitățile de la Islaz.

17) Din *Celei* (plasa Oltului de jos), avem următoarele comunicațiuni: În coprinsul acestei comune se află o cetate, un drum de piatră și picioroale unui pod ruinat, ce se află în Dunăre. Cetatea este de piatră și cărămidă de Antina și poartă numirea de cetatea *Sicibida*(?)

Drumul este de piatră și poartă numirea de *Șoséua lui Traian* și picioroalele podului ce se află în apa Dunării sunt de aramă(?) și se numesce *podul lui Traian* (?). Cetatea este spre miédă-đi de comună și este așezată pe dél și numirea locului unde se află cetatea nu este cunoscut; șoséua merge prin mijlocul comunei spre N., iar picioroalele podului cadă spre miédă-đi de comună. Cetatea e rotundă în formă de circonferență și spațiul ocupat e ca la 4 pogóne; zidul cetății este format de lepedi de piatră cioplită și cărămidă de Antina în formă pătrată, având lungime de 3 palme și grosime de 4 degete. Intrebând pe bėtrâni, pe preoți și pe alții, au spus și dînșii că cetatea, drumul și picioroalele podului ruinat în Dunăre, le au pomenit și dînșii din bėtrâni. În coprinsul acestei comune s'au găsit *urcióre și bănuți de argint* și o *pietră* mare în formă pătrată cu litere slavone(?) de pe timpul împărăției lui Comod, și un *stėlp* de piatră limpede în formă cilindrică, care s'a descoperit de curând. (subsc. *M. Pusqualescu*). Relațiunile dlui Bolliac, pe care le am dat în Anexa H, lămurescū mai bine cele relatate aci.

18) Din comuna *Brăstăvėtul* (plasa Băltii) ni se co-

munică cum că : despre răsărit de comună și în depărtare ca la 1500 stânjeni, se află *drumul lui Traian* și pe acel drum se află pietriș. Despre miédă-nópte de comună și în depărtare de dînsa ca la 1700 stânjeni, în latură de drumul Caracalului, cu 150 stânjeni spre răsărit și în alăturare cu balta comunei Crușovul și în delimitarea comunei Brăstăvățul, s'ar fi aflând *o cetate* și se ȳice că s'ar fi găsit cărămiđi, pletrofe și alte unelte. Despre miédă-đi de comună în depărtare s'ar fi aflând o biserică sêrbescă și în depărtare de 150 stânjeni de comună s'ar fi găsit óse de ómeni. (subsc. C. V. Popescu).

19) Din comuna *Deveselul* Comanca (plasa Ocolului) priimim sciințele următóre : acéstă comună se află situată pe loc șes, învecinându-se la apus cu comuna Re-dea, și la nord cu Caracalul, iar despre miédă-đi cu comuna Rădila. Dupe cercetările făcute prin bêtărâni comunei despre vechile aședeminte, ce se crede a fi rêmase de la strămoșii noștri Romani, nu am putut afla alta decât că la miédă-đi de acéstă comună să află *doue movile*, ca de 6 stânjeni lărgime și *o altă movilă* la miédă-nópte de acésta comună în înălțime, lărgime și depărtare tot ca celel-alte movile arătate mai sus. (subsc. I. Diaconescu).

20) De la *Tiia-mare* (plasa Oltului de jos) suntem informați că : la miédă-đi de acéstă comună, care se învecinesce la apus cu Vișina, la nord cu Potlogeni, la răsărit cu Uda și despre miédă-đi cu Donea-mare, se află peste Olt, *duoă cetăți* ca de șapte-đeci stânj. lărgime și în depărtare de acéstă comună ca de 400 stânj. (subsc. Th. Păsculescu).

21) De la *Potlogeni* (plasa Oltului de jos) ni se spune că se află : *o măgură* fôrte mare, situată spre apus de

acastă comună în depărtare ca de 700 stânj. în câmpie, ânsă fără să se scie de cine este făcută séú pentru ce. (subsc. I. Dădulescu).

22) *Rusănescii* (plasa Oltului de jos) este locul explorat de dl Sturdza. De acolo învățătorul ne amintescă că: se află *duoë măguri*, dintre care una este situată în partea despre apus a comunei Rusănescii de jos, pe loc șes, în distanță de 1700 stânj., al cărui conturn măsoră 43 stânj.; are formă conică; este pe moșia Rusănescii, proprietatea dlui Alexandru G. Golescu și se numesc *Măgura Ieni*. Acastă măgură s'a tăiat în patru la 1872 și s'a găsit de desubtul ei un schelet de om complet, care, dupe cum se spune, a fost la mărime ca și ómenii din vremile de acum. A duoa măgură se află situată în partea despre apus a comunei Jieni, vecină cu Rusănesci, pe loc șes, în distanță de 1500 stânjeni, al cărui conturn măsoră 40 stânjeni; nălțimea măsoră 8 stânj.; are formă conică; este pe moșia Jieni a dlui Ștefan Jianu și se numesc *Măgura lui Ion Ciobanu*. Acastă măgură s'a tăiat în patru la 1865 și s'a găsit dedesubtul ei o cruce de petró, a cărui mărime, dupe cum se dice, era de 12 palme lungime, 4 lățime și 3 grosime, pe care se află desemnați duoi lei sêlbateci, unul pe față și altul pe dosul ei. Se spune că avea și inscripție necunoscută, care s'a și luat de autoritățile administrative. (subsc. Const. Vasilescu). Crucea, de care e vorba aci este înverdat stela, pe care am descris'o mai cu de-amêruntul în Anexa I.

23) A se vedea la anexa I în *Anal. Soc. Acad.* descrierea acestui interesant monument.

24) Din *Scărișoru* (plasa Ocolului) ni se arată că în cuprinsul comunei se află: *măguri* de pământ, care se

vędü a fi făcute din vremile vechi, iară nu de inginerii de astăzi și anume: *Măgura cu cruce*, pe moșia Plăvicénca; *Măgura lui Gârdu*, pe moșia comunei Scărișóra; *Măgura lui Stoian*, pe moșia Brâncovénu. Cea d'ântéi e spre sud-vest de comună; a dua spre vest și a treia spre nord-vest. Ele sunt nalte ca de 7 stânj. și în ocol ca de 30 stânj. Spre amięđi de *măgura lui Gârdu* spunü bętrâniü că mai de de mult s'ar fi găsit *lespeđi de cărămidă mare*, care se vede că erau făcute din vremile vechi. (subsc. I. Dodea).

25) Din *Gostavęț* (plasa Ocolului) ni se relatéză că: se mai vędü și acum numai remășițele unei *vechü șosele*, ce se đice că ar fi fost făcută de împęratul Traian, avęnd direcțiune de la Dunăre spre munți, fără a mai fi aci în comună alte locuri însemnate de felul acesta. Iară în comuna Slăveniü, ce se învecinéză spre mięđă-nópte cu comuna nóstră Gostavęțul, deosebit de urmele șoselei, despre care se vorbi mai sus, se mai vędü și urmele unei *vechü cetăți* romane, ce se află în centrul aceleü comune și care nu se scie de când este zidită. *Bănuți cu inscripțiuni* fórte vechi s'aü găsit adesé de locuitori pe acest loc. (subs. D. Vișinescu).

26) Iată acum informațiunile ce ne veniră de la *Slăveni* (plasa Ocolului): în acéstă comună Slăveniü se află în centrul sëü, ruinele unei *vechü cetăți*, care, dupe cercetările făcute prin bętrâniü comunei, nu se scie de când și de cine este zidită, ale căriü șanțuri se vędü a fi fost numai de pământ, iară nu de pétră sëü de cărămidă. *Bănuți cu inscripțiuni* fórte vechi s'aü găsit adesé de locuitori pe ruinele acesteü cetăți. Se mai află încă prin acéstă comună, ruinat, un *drum* așternut cu piétră męruntă, avęnd direcțiune de la mięđă-nópte spre mięđă-đi

prin comună, care se țice a fi fost făcut de împăratul Traian. (subsc. *P. Ionescu*).

27) Notița lui Felix Lajard pörtă titlul: *Additions au mémoire sur deux bas-reliefs mithriaques qui ont été trouvés en Transylvanie, séü La découverte du Mithræum de Slaveni en Valachie*. Ea este publicată în „Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres de France“ t. XIV (1830) p. 179—175, precum și în: „Nouvelles Annales publiées par la Section française de l'Institut Archéologique de Rome“ t. II, 1838, p. 7—85. Am reprodus, tradus pe românesce, acest memoriü în Anexa J, împreună cu stampele ce 'l însoțescü. Baso-relievurile aflate în Mitreul de la Slăveni s'aü răsipit din colecțiunea lui Mihalache Ghica, unde erau adunate; abié decă regăsim unele din ele în colecțiunile actuale din țără.

28) Acéstă relațiune a învățătorului din Stoenesci (plasa Ocolului) este subscrisă *I. Stănescu*. Să adăugom aci o notiță despre drumul lui Traian, din raportul învățătorului de la Farcași (plasa Ocolului): „*Drumul lui Traian* să găsește prin acéstă comună trecut, care a avut comunicația de la Dunăre spre munții Carpați“. (subsc. *I. Eliescu*).

29) De la *Fălcoiu* (plasa Ocolul): „Pe tot teritoriul acestei comune, cum și cele învecinate, nu se află nici un lucru însemnat din vechime, decât numai *un drum de pétră*, care ıea numirea de *Traian*; el cade în partea comunei despre apus și este aședat pe un dél, ce se numesce *Délul Viilor*. Acest drum se află în depărtare de comună ca la 4 kilometri; are o lățime ca de 8 metri și înălțimea ca un metru. Se țice de către bătrâni, că ar fi fost făcut de Traian împăratul Romanilor, ce se

preumbla numai nóptea pe dinsul, din munții Carpați și pênă la Celei, fiind-că acolo se spune că a fost cetate. (subsc. *St. Triculescu*).

30) De la *Dobroslăveni* (plasa Ocolul): Este numai o șosea vechie, numită *drumul de petró și drumul lui Traian*, care drum venind de către Recica. intră în hotarul cătunului Potopin, la partea despre miédă-đi și mergo spre miédă-nópte către comuna Fălcoiu, ânsă este părăsit și numai pe alocuré se póte vedé în stare bună. (subsc. *N. Deconescu*).

31) Raportul provenit din *Osica de sus* (plasa Oltul de sus) ne procură elemente de topografie archeologică mai variate, pe care le vom reproduce aci îndată: „Se face cunoscut, că împrejurul acestei comune sunt trei déluri, dintre care unul este spre răsărit de comună și se întinde spre apus într'o lungime nedeterminată (?), spre nord; iar unul se întinde spre apus într'o lungime nedeterminată (?), carele se desparte tot din celă-l-alt, ce se întinde spre nord; iar cel de al treilea este la miédă-đi de comună și se întinde într'o lungime nedeterminată (?). — Se mai face cunoscut că riul Oltetul trece pe lúngă temelia acestei comune și se vérsă în Olt, dincolo de comuna Fălcoiul, peste care se află și pod stătător de lemn făcut acum din nou. — Se face cunoscut că în délul, care se întinde spre nord, se găsescú *tronurí cu óse* într'insele și fără ca să se póta constata de pe ce timpurí sunt acele tronurí cu oseminte, care se găsescú în acel dél. — Se mai face cunoscut că *drumul* marelui Imperator Traian trece pe despre răsărit de comună, prin cătunul Vlăduleni, ce aparține tot comunei Osica, și că el se transpórtă și prin alte comune ale României, din apa Dunării în sus și trece în Transilvania preste munții Carpați, precum și noul drum ce se face acum și carele

este pus la mai multe locuri tot pe al Imperatorului Traian.—Se mai găsesc *oseminte* precum și *tronuri* spre răsărit de comună, în marginea drumului din vechime al Imperatorului Traian, la adâncime ca de 7 palme, fără ca să se pótă constata de cine-va, ca de pre ce timp să fie acele *oseminte* și *tronuri*, decât din vremurile vechi. — Se mai deslușesce că spre nord de comună este *un troian*, ce pörtă numele de *Brazda lui Novac*, și este străbătut prin mai multe comune ale României și care este cu un capăt la răsărit, iar cel-l-alt la apus și are o lărgime ca de un stânjen și jumătate, și nălțime ca de doui și jumătate stânjeni, și este trunchiat la vârf, fiind pământul tras spre miédă-đi și care se đice din moși din strămoși, că este făcut seú tras din vremile vechi, de pe timpul marelui Imperator Traian. — Tóte ce se arată prin acest răspuns sunt fórte bine constatate că sunt de prin vremile vechi și nu de acum, pentru că nu se găsesce măcar un singur om care să scie, seú cel puțin să fi auđit pe moși noștri vorbind despre acele *oseminte* și *tronuri* aflate în acel dél, precum și cele din marginea arătatului drum din vechime și care sunt tot în aceiași direcțiune unele cu altele, ca la o distanță de 100 stânjeni unele de altele (subsc. D. Popescu).

32) Din raportul venit de la învățătorul din *Șopêrlița* (plasa Oltului de sus) extragem aci numai puncturile 3, 5 și 6, atingétóre de materia ce ne ocupă de o cam dată și rezervăm restul, care este de cel mai viú interes, pentru a'l reproduce mai la vale: 3º Tot în còprinsul acestei comune, pe délul dintre Olt și Olteț, pe o câmpie fórte frumósă, spre miédă-nópte de comună, sunt *mai multe măguri* mari de pământ; una este chîar în comună; la lărgimea circonferinței este ca 11-12 stânjeni; înălțimea ca 3 stânjeni; vêrful ascuțit. Aceste măguri se đice că ar fi făcute de Daci, când aú avut

resbel cu Traian. — 5° Tot în coprinsul acestei comune spre miédă-nópte, este *brazda séu valul lui Traian*; este ca de 4 stânj. lărgime și 3 stânj. adâncime; pământul este scos spre miédă-đi; este trasă de la răsărit spre apus; lungimea nu 'i o potú cunosce bėtrânił, cõci trece și prin apa Oltului. (Negreșit că este aci vorba de *Brazda lui Novac*). — 6° Tot în vecinătatea acestei comune este și *drumul lui Traian*, așternut cu pétră, care trece de la miédă-đi spre miédă-nópte, pe unde astăđi se face șoséua județénă. Pétra de pe dînsul este în mărime ca și a nóstră de astăđi; lărgimea 'i este ca de 4 stânjeni (subsc. *Preotul I. Ionescu*).

33) Asemení din raportul învățatorului din *Brâncoveni* (plasa Oltului de sus) consemnăm de o cam dată numai notițele despre calea romană și despre *Brazda lui Novac*: Cele mai vechi aședeminte aflate în acéstă comună sunt: 1° *Șoséua de pétră*, spre apus de satul Brâncoveniı; ıea de la nord indreptându-se spre sud la Dunăre. Acéstă șosea se cunosce fórté bine în unele locuri, iar în altele este acoperită de pământ. Preste acéstă șosea se construiesce acum în unele părți șoséua județénă numită *drumul Sării*, fiind că pe aci se transportă sarea de la salinele din districtul Vâlcea. Tradiția verbală o numesce șoséua séu *drumul lui Traian* și altă tradiție, de pre altıı, o numesce șoséua *Domnului de Rouă*. — 2° Spre sud de acéstă comună, prin proprietățile Pârșcoveniı, Șopėrlıta și Greciı este un șanț cu o lărgime de 1 1/2 stânjeni. Înălțimea pământului scos din el se póte socoti de un stânj. Pământul scos din el este aruncat spre sud. În mai multe locuri este stricat de arăturı; el vine de la vest, mergėnd spre est. Tradiția poporană se exprimă într'astfel despre acest șanț numit *Brazda lui Novac*: *Brazda lui Novac* vine tocmai de unde apune sórele și să sfėrșesce la răsăritul sórelui.

Novac a tras cu plugul această brazdă, având înjugați *doi bivoli albi*, cari au tras brazda chiar prin Olt. mai adăogind că Oltul face și acum valuri, pe unde a trecut această brazdă (subsc. *T. Marinescu*).

34) Din *Pétra* (plasa Oltului de sus): In această comună se în comunele vecine nu se află alte așezăminte se în locuri însemnate din vechime, decât numai în comuna vecină Ienușescii, pe unde trece linia ferată, săpându-se un cap de dél, adâncime de un stângen, s'au găsit mai multe *ziduri de pétră mică și cărămidă foarte mare*. S'au găsit tot în acel loc și *căoburi de ole foarte mari și gróse ca de două degete*. De aci se înțelege că acel loc a fost vre-un așezământ strămoșesc se în de pre vremile când cu *Uriéșii* ori cu *Jidovii*; însé nu pórtă nici o numire din vechime, fiind pêne acum necunoscut de ómenii existenței. Acel loc cade spre răsărit, la marginea unei mahalale a comunei Ienușescii. Este așezat pe muchia unui dél, unde a fost o mică pădure, care s'a tăiat de linia ferată și se numesce astăzi *délul Ienușescilor*. Acele ziduri sunt făcute de pétră mică și cărămidă mare; pétra este așternută cu materii așa de tari încât fie-care se póte sparge, iar de deslipit nu se póte deslipi una de alta. Parte din acele ziduri s'au tăiat de lucrători în bucăți enorme, pe unde a ajuns linia ferată și retezându-se cu ciocanele s'au prestegulit singure în vale, unde stău tocmai ca nisce lepedi de pétră întregi. Mărimea acelor ziduri este: înălțimea de un stângen și grosimea de o jumătate de stângen. — Mărimea cărămidel, ce s'a găsit în unele ziduri este: lungimea de 2 palme și 5 degete, lățimea de 1 palmă și 5 degete, și grosimea de 5 degete. Acele ziduri inchipuiesc a fi fost locuința de ómeni; însé nu se cunósce bine, coci se întindú către comuna Pétra spre sud, și cele-l-alte capete ale lor nu s'au vedut ca să se scie cât sunt de lungi; pentru acel

loc nu s'aŭ păstrat spuse seŭ povești din vechime bătrânesă, fiind-că nimenea nu scia ce ar fi fost acel loc, coci a fost la toți invidibil pêne astăzi (*Nesubscris*).

35) Aceleași sunt confirmate în relațiunea de la *Ienușesci* (plasa Oltului de sus) : Se află, pe unde trece drumul de fer, pe costa ce este situată între comunele (Ienușescii și Pétra) *un zid* gros ca de trei palme aproximativ, iar în lă-untru ca de 10 metrii în toate părțile, și pământul crescut d'asupra ca de un metru. Acest zid este chiar în centrul comunei, situat pe o muchie de dél; el este patrunghular și cuprinderea lui în lă-untru este ca de 100 metrii pătrați. (subsc. *Gr. Georgescu*). De pre acéstă descrițiune s'ar crede că în centrul comunei Ienușescii, pe un dél, s'ar afla o clădire antică pătrată, ceia ce este foarte posibil; ceia ce ânsă am putut constata însu'mi din vedere, trecând răpede cu convoiul pe calea ferată, este că în délul ce mărginesce spre răsărit lunca Oltului, se presentă învederată ochilor o secțiune foarte distinctă a căii romane, construită cu straturî de petriș și cu întăriturî și pardoselă de cărămiđi late.

36) De la *Slătioare* (plasa Oltului de sus) aflăm că : în partea despre răsărit de acéstă comună, nu așa departe de riul Oltului se află o *Măgură de pământ*, având circuitul seŭ împrejur aproximativ de 30 stâneni, iar înălțimea sa de la suprafața pământului cam de $1\frac{1}{2}$ stâneni. Întrebând pe locuitorii mai bătrâni ce sciŭ despre acéstă măgură, 'mi aŭ declarat că nu sciŭ de este făcută de mână seŭ de este provenită de vr'un artificiu natural, decât, de pre spusele bătrânilor, fiind pré vechie, se dice că acéstă comună a fost încorporată cu Slatina, de la care pôte 'și trage și numele (*Nesubscris*).

37) De la *Dranovet* (plasa Oltului de sus) : Din ve-

chime este *drumul lui Traian*, făcut în plan de șosea, care trece prin mijlocul acestei comune și merge de la miédă-nópte spre miédă-đi, iar alt ceva nu se află nimica (subsc. *Preotul Ioan Demetrescu*).

38) În Anexele A, B, C și D, se cuprindú note despre diferite explorațiuni făcute și informațiuni culese la *Recica* și *Caracal*. În Anexa K, am cuprins cele ce a scris mai important dl C. Bolliac despre aceste localități.

39) Noțiunile despre *brazda lui Novac*, venite de la Osica-de-sus, Șopêrlita și Brâncoveni, se află în notele precedente sub No. 31, 32 și 33. Înă din *Dobrun* (plasa Oltului de sus) ne au venit cele următóre: În moșiă boierilor Brătășeni, subt un pisc de dél, în marginea Oltețului, în vecinătate cu comuna Dobrunul, se află în fața pământului rămase ziduri de case... Se află brazda ce se numesce *Brazda lui Novac*... ea vine pe o muchie de de dél de-asupra comunei Dobrunul, coborînd pêně în mijlocul comunei și merge spre răsărit la comuna Șopêrlita (subsc. *Preot. Dimit. Iordăchescu*).

40) De la *Viișóra* (plasa Ocolului) avem scire că : în cuprinsul comunei Viișóra, proprietate a Statului, s'a găsit o *măgură vechie*, aședată în centrul comunei, pe loc potrivit ; are forma unui oval ; măsurându-se póla măgurei jos, a fost de 480 stânjeni ; la capul de la apus are nălțime 48 stânj., la mijloc 44 și la capul de la răsărit 34 stânj. Și s'a mai găsit și *Brazda lui Novac*, ce vine drept de la apus și merge spre răsărit ; are largul de 2 stânjeni și naltul de 1 stânj. (subsc. *Drosu Costantin*).

41) De la *Popênzălescă* (plasa Oltețului) avem informațiuni că : Tot despre răsărit, în depărtare de acéstă comună la 3000 stânj. luați aproximativ, se afla o brazdă

ce vine de la răsărit și merge spre apus séu vice-versa, care bētrâniî o numescū *Brazda lui Novac* (subsc. *George Gavrilescu*).

42) İată ce culegem din raportul învățatorului sătesc din *Vödastra* (plasa Bălții) : In cuprinsul comunei Vödastra se află *o cetate și mai multe măguri*. Cetatea este de pământ calcaros și pörtă numirea de *Sculieni*, iar măgurile sunt de pământ, dintre care una pörtă numirea de *Măgura fetelor*, iar cele-l'alte n'au nume cunoscute. Cetatea cade spre apus de comună și este aședată pe loc șes, iar Măgura fetelor se află în marginea comunei, între sud și vest, una în centrul comunei, iar cele-l'alte spre mîedă-nöpte de acéstă comună, tóte aședate pe locuri înalte. Cetatea are forma unui pentagon, avënd lărgimea de 1600 stânj. pătrați séu un pogon și $\frac{86}{400}$ dintr'un pogon, înălțimea de 3 stânj. vērful rotund, înconjurată în prejur cu un pērîu de apă, avënd lățime ca de 3 stânjeni; iară Măgura fetelor are la basă forma unei circumferențe, lărgimea de 225 stânj. pătrați, înălțimea îi este de 5 stânj.; iară vērful are forma unui con cu căpētăiul tăiat. Măgura ce se află în centrul comunei asemenea are la basă forma unei circumferențe; lărgimea îi este de 625 stânj. pătrați, înălțimea de 6 stânjeni, vērful rotund, iar cele-l'alte măguri, ce se află în vecinătatea comunei, au tot acea mărime. Intrebând pe bētrâni, au spus că cetatea și măgurile arătate le au pomenit din vechime și să vorbesce de acele măguri că au fost ca pichete séu centruri de apărare în contra barbarilor. In cuprinsul acestei comune s'au găsit *sulițe, lănci, topóre, vase de pământ, bănuți și o mulțime de unelte de cremene* (subscr. *A. Marinescu*).

43) Am căutat a reproduce în Anexa L cele mai importante din descrițiuile date de d^l Bolliac, despre

localitatea Vödastra și despre descoperirile ce d^{sa} a făcut acolo.

44) Cetatea *Chalastra*, la gurile râului Axios (Vardarul) în provincia Mydoniei, figurază, cu variantele *Χαλαίστρα*, *Χαλέστρον* și *Χαλαίστρα* în *Strabon VII. fig. 24*; *Erodot VII. 123*; *Plutarch. vit. Alex.*; *Pliniu VII., 10*; *XXXI „Nitrum Chalasticum“* etc. Se află în localitatea *Kulakia* de astăzi. „*Mutatio Ballanstra*, între *Translitis* și *Meldia*, e citată în *Itinerarium a Burdigala Hierusalem usque*, pe calea dintre cetatea *Sirmium* (Mitrovitz), și cetatea *Serdica* (Sofia?); se crede a fi fost lângă *Sribnitz*. Despre numirea *Hister* a Dunării de jos, găsim între alții, în *Iordanis „De Getarum sive Gothorum origine“*, următoarea indicațiune: „*Danubius . . . in lingua Bessorum Hister vocatur*“. Tot *Iordanes, V*, precum și *Amian. Marcellin. XXXI* și *XXXII* și alții dau râului *Tyras*, numirea de *Danastris*. În tractatul lui *Dioscoride, περι ὕλης ἐνρίσις*, printre alte denumiri de plante, reproduse în diferite limbi vechi, citim și acesta: *Κολοκυνθίς, ῥωμαῖοι κοινούρβητα σιλβάτικα, Λάκοι τουτάστρα*“. Aceiași terminațiune *astra* aflăm în cuvântul românesc *fiastră*, carele totuși este invederat latinescul *filiastrer, filiastra*, ce se prezintă în inscripțiuni (*Orelli, Inscip. latin. selec. 6206, 6207* etc.); precum și în terminul țărănesc *colastră*, rămas pînă astăzi la bații Carpaților chiar același ca la păstorii Lațului etc.

45) Din *Zănóga* (plasa Ocolului) ni se arată că sunt: *trei măgure*, ce sunt în hotarul acestei comune: una despre răsărit de comună și se numește *Măgura lui Căpățîna*; este de 3 stânj. și în lungime de 40 stânj. și în vîrf de 2 stânj.; a doua este despre apus, se numește *Măgura mare*, este înaltă de 4 stânj., în lărgime de 50 stânj. și în vîrf de 2 stânj.; a treia este cam la miédă-đi

de comună, se numesce tot *Măgura mare* și este în mărime tot asemenea (subsc. *Preot. M. Stănescu*).

46) Din *Cacaleți* (plasa Ocolului) avem scire: că la miédă-đi de comună se află un loc unde a fost *biserica vechie* de la strămoși, aședată fiind pe o cóstă, lúngă o apă, care merge pe valea Ghorocului mare; tot pe acest loc și lúngă acéstă apă este și *siliște de sat vechiu*, iară de când cu ciúma s'a spart din acest loc; iară peste tot în acest loc să gălescú *cioburi* și *óle vechi* și fórte gróse la făptură. Tot la miédă-đi de comuna nóstră se află și o *movilă* mare de pământ, înaltă de 5 stânjeni, iară lungimea adică ocolul este 27 stânjeni și vârful ı̄ este trunchiat. Tot în acéstă parte de loc se află adică *óse de Jidovi, olane, care curge apa pre ele, de lut*; adică când dă ploı̄ se gălescú de acestea, adică olane și óse. Măgura đisă mai sus pórtă numele de *Măgura Turcului*. — La miédă nópte de comuna nóstră sunt în număr de đece *movile*: una, numită *Măgura mică*, are înălțime de 4 stânjeni, iară ocolul de 24 stânjeni; — alta numită *Măgura mică*, are o înălțime de 3 stânjeni, ocolul 18 stânjeni; — alta numită *Măgura Corni*, are înălțime 4 stânjeni, ocolul 15 stânjeni; — alta, numită *Măgura Berzei*, are înălțime 6 $\frac{1}{2}$ stânjeni, ocolul 34 stânjeni; — alta, numită *Măgura Purceli*, are înălțime 4 stânjeni, ocolul 17 stânjeni. Tóte acestea aú vârful trunchiat și sunt aședate pe pământ limpede. — La miédă-đi de comuna nóstră, pe nisce délurı̄ și pe nisce rıpe se gălescú arme vechi, precum puscı, pistóle de acestea se gălescú și acum în present (subsc. *D. Ionescu*).

47) Din *Radomir* (plasa Ocolului) avem informațiunile următóre: Se află *mai multe măguri* în hotarul moșiei acestıi comune, din vremile vechi, cu numele ce pórtă fie-care în deosebı și în ce parte de loc a comunei

cade, dupe cum se însemnăză la vale: *O măgură* spre miédă-đi de comună, cu numele *Măgura de la Stăncilă*, care se mai đice și *Măgura de la viile Hagiului*, aședată într'un pisc de dél, numit délul Stăncilei, avënd forma circonferenței; ocolul la basă este de 31 stânjeni și înaltă de 2 stânjeni cu vêrful trunchiat. Și spre apus de acea măgură se cunoscă *urmele unui șanț* de cele bêtărănesci, care este în depărtare ca de 40 stânjeni, și este în lungime de 60 stânjeni, largul 1 stânjen și adũncimea iară un stânjen, și pământul aruncat spre rêsărit dintr'insul, fiindu'í un cap spre miédă-nópte și un cap spre miédă-đi. *O măgură* spre miadă-nópte de comună, cu numele *Măgura Dolani* avënd forma tot a celei de sus; ocolul la basă este de 35 stânjeni și înălțimea de 2 stânjeni, cu vêrful cam țuguiat, aședată pe un dél numit délul Dolani, lũngă drumul cel mare, numit drumul Alboti, despre miédă nópte de drum. — *O măgură* spre miédă-đi de cea de sus și tot spre miédă-nópte de comună cu numele *Măgura Dumbrăvi*, aședată pe un del, numit délul Dumbrăvi, lũngă drumul Zănógei, spre miadă-đi de drum, tot în forma celor de mai sus; ocolul la basă este de 30 stânjeni, și 'naltul de 2 stânjeni, cu vêrful trunchiat. — *O măgură* spre rêsărit de comună, între hotarul moșiei cătunului Vijulescii, ce depinde de acéstă comună, cu numele *Măgura Măiugului*, care se mai đice și *Măgura Apărătóre*, în forma piramidei, cu vêrful trunchiat, avënd ocolul la basă de 40 stânjeni și naltul de 3 stânjeni, aședată pe un pisc de dél, numit délul Obogénului și se cunoscă *gropi vechi*, de cele strămoșesci, pe lũngă acea măgură și pe acel dél și șanțuri vechi, care spună bêtărăni că aũ fost siliște vechie de la moși strămoși. — Asemené spre apus de acéstă comună se mai cunoscă *ruine* de cele bêtărănesci, care spună bêtărăni că aũ fost oraș vechiu de când cu Tătarii și cu Jidovii, de unde s'aũ scos la anul 1860, nisce cărămiđi, de pluguri de pre

acel loc, când s'a arat ântei, care cărămiđi aũ fost de 2 palme în lungime și latul asemenea, ânsă grosimea de 5 degete, având forma pătratului; și acum acele cărămiđi s'aũ sfărâmat de pluguri, arându-se mai de multe ori acel loc și s'aũ găsit mai multe feluri de rămășițe de la locuitorii din vechime pe acel loc, precum: *urcióre, ôle și străchină*, și locul acela, în care sunt ruine și gropi și unde s'aũ găsit acele cărămiđi și cele-l-alte, pörtă numele de *Livedea boierescă*, care se mai đice și *Stupina*.— S'aũ găsit în pământul acestei comune, la miédă-nópte de comună, la anul 1865, o sfărâmătură de *imbrăcăminte de zea*, ca de 2 palme și o *sabie de oțel*, de către un locuitor, care sabie a făcut'o seceră pentru secera grâului, și s'aũ găsit și *bănuți vechi* în multe feluri de rămășițe de la locuitorii din vechime și de la care ruine se cunoscũ și *gropi* pe acel loc; și locul acela, în care s'aũ găsit aceste obiecte, pörtă numirea de délul Furciturilor (subsc. *M. Dițulescu*).

48) În comuna *Diosci* (plasa Ocolului) ni se semnalază cele următoare: Se află *mai multe măguri* în hotarul moșiei acestei comune din vremile vechi, cu numele ce pörtă fie-care în deosebi, de pre cum se spune la vale. *O măgură*, numită *Măgura Dioscenilor* despre miédă-đi de comună, în forma unei circumferențe, având ocolul ei la basă 41 stânjeni, cu vârful trunchiat; aședată pe loc șes, lângă drumul Bărăcescii. — *O măgură* în partea despre miédă-nópte de comună, cu numele *Măgura Hârca*, aședată într'un pisc de dél lângă drumul Cocănescii, ce merge la Caracal și Craiova, în forma unei circumferențe, având ocolul la basă de 18 stânjeni; cu vârful tot trunchiat ca și al celei d'ântei. *O măgură* în partea despre miédă-nópte de comună, cu numele *Măgura Bășicuța*, aședată într'un pisc de dél lângă valea eleșteului, ce 'i đice și valea Brăticii în forma unei circumferențe, având ocolul

la basă de 9 stânj, cu vârful trunchiat — Spre mîedă-đi de acéstă comună se mai numescú *ruine de o biserică*, care spunú bătrânií că a fost acolo biserică de la moși strămoși, care s'a ruinat de tot și se vede și acum acolo o *cruce de pētră*, scrisă cu litere necunoscute. Și đicú că și acum se vede locul unde a fost sfîntul prestol în altar, acoperit cu puçin pămēnt pe de asupra, și acum este arat locul pe acolo și se află în depărtare de acéstă comună ca de 1200 stânj., spre mîedă-đi, ce 'i đice acolo și *Motea*, unde este crucea și locul prestolului. S'aú găsit de locuitorí nisce *spărturí de óle* într'un loc unde a fost în vremea veche un sat, ce 'i đice acolo unde a fost satul, délul Nucilor, și uníi dintre locuitoríi acestei comune aú găsit *bănuți vechi*; dupe cum spunú uníi că a găsit un lócuitor, cu numele Ion zet Nițu, *bănuți vechi*, dar acesta nēgă găsirea acelor bănuți (subsc. *M. Mihăiescu*).

49) Din comuna *Marotinuł de sus* (plasa Balta) avem informațunile următóre : În cuprinsul acestei comune se află mai multe locurí însemnate precum : *Gunoíul Batișei*, *Teiul Moți*, *o măgură*, *un grind*, *drumul Lupénului*, *lacul Galeșului* și *Dăbóia*. *Gunoíul Batișei* este loc însemnat din vechime, care este făcut ca un fel de măgură, fiind-că a fost chîar siliște în acel loc, care siliște se numea Marotinuł de sus și de pre numele acelei siliște i s'a dat și comunei tot numirea de Marotinuł de sus. — Al duoilea urméză *Teiul Moți*, loc însemnat din vechime, ce 'și are numirea dupe numele Motea, și desparte moșia locuitorilor de moșia Ghizdăvescilor. — Al treilea urméză *Măgura Turcului*, care acéstă măgură este făcută din vechime de la moși strămoși și i se dă numirea dupe numele unui turc ce ședea cu locuința în vârful acelei măgure. — Al patrulea urméză *Grindul Tursanului*, dupe numele unuia Tursanu. — Al cincilea urméză *drumul*

Lupénului.— Al șeselea urmăzeă *Dăbóia*, dupe numele lui Dabu; și al șeptelea, *lacul Galeșului*, dupe numele lui Gali, care dintr'aceste lac se scóte pesce, loc însemnat din vechime ca drept semn de hotar, ce desparte moșia locuitorilor de moșia comunei Mărșaniș. — *Gunoíul Batișei* este spre miédă nópte de comună și este aședat pe vale; *Teiul Moți*, în capul moșiei despre miédă-nópte, ce se desparte cu Ghizdăvesciú, aședați pe dél; *Măgura Turcului*, în capul siliștei spre apus, aședată pe dél; *Grindul Turcului*, la miédă-đi de comună în capul moșiei, aședat pe dél; *Drumul Lupénul*, tot la miédă-đi, semn de hotar. ce desparte moșia locuitorilor de Sohotesci și merge cu un cap la miédă-đi și cu unul la miédă-nópte; *Dăbóia*, la miédă-nópte în laturile moșiei, aședată pe vale; *lacul Galeșului* spre apus, aședat pe vale. *Gunoíul Batișei* este de 3 stânj. nalt, de ce ocolul lui, și este cu vêrful rotund; *Măgura Turcului* este de 15 stânj. naltă, 60 stânj. ocolul ei, și cu vêrful trunchiat. — Olării, arme, unelte, scule, bănuți, idoli, chipuri și alte feluri de lucruri de pe vremile vechi nu s'aú găsit (subsc. G. C. Marinescu).

50) Din *Amăresciú-de-sus* (plasa Bălții) sunt sciințele ce urmăzeă : În còprinsul acestei comune și în vecinătate se află *un sat* cu numele *Polovinele*, care s'a surpat de când cu Tătariș, pe la aniș 101 (?) dupe Christos, care se găsescú în acel loc de sat, *cuptóre de cenușe și cărămiđi*; *o tabără* cu *Buciunișul*, de când cu Tătariș și cu Urișii, unde a fost răsboiul pe acea vreme și de aceea i s'a dat numirea de tabără, care se găsescú în acea tabără *sulițe, arce de fer și siliște*, care a fost iarăși sat, dar ânsé nu se scie de când este spart, dar se găsescú într'însul *gropi, șanțuri, cărămidă de Antina*; se mai află *o măgură* care pórtă numirea de *Măgura săpată*. Iară locul unde se află siliștea și biserica se numescú *Bâscelele*. — Satul *Polovinele* și tabăra

Bucinișului, cadu despre răsărit de sat, pe loc șes, în depărtare de sat ca de 1400 stânjeni pe proprietatea Statului; iară siliștea și locul de biserică de la *Bâscelele* cadu spre miédă-đi de sat în depărtare ca de 100 stânjeni de sat, pe proprietatea comunei, pe loc șes, unde se desparte de moșia Obêrșia. 1° Satul: întinderea sa este de 150 pogóne; 2° Tabêra ca de 200 pogóne; 3° Siliștea ca de 200 pogóne, iară cărămida din care a fost făcută biserică, este în mărime de 3 palme lungul, de 2 palme latul și grosimea de 4 degete; și 4° Măgura se află în mărime la ocolul ei de 50 stânjeni și înălțimea de 20 stânjeni și vârful este săpat și aruncat pământul în latură. — În coprinsul acestei comune se află spuse bătrânesci de pe la bătrâni și preoți despre acele locuri numite *Polovinele*, *Bucinișul* și siliștea, pe care au fost sate din vechime și s'au robit de Tătari, mai cu sémă cea biserică din siliște, care s'a robit în nóptea Pascilor, când se află preoții slujind; iară măgura se află de când cu Tătari și cu Uriéșii. — În acele locuri, *Polovinele* și *Bucinișul*, s'au găsit *olării*, *cărămizi*, *sulițe de fer*, *lespeđi de piétră mică* și *monete de argint și aramă*, tot o mărime cu banii de 50, având pe dinsele pe o parte chipuri de împărați și pe cea-l-altă inscripții care nu se potú citi, de care s'au descoperit în comuna Amăresci de sus în anul 1871 (subsc. *E. Păunescu*).

Iară din Amăresci de jos (plasa Bălți) se adauge: că împrejurul acestei comune se află *trei locuri de siliște*, în care se coprindú *olării*, *cărămizi Antină* și cloburi de diferite obiecte rămase de pe la locuitorii cei vechi; se mai află și *trei măguri* mari vechi și *una* mai mică, fiind din vremile vechi de când cu Jidovii și cu Uriéșii, care toate aceste locuri pórta numirile următóre: I, o siliște numită *Amăresci*; II, una idem, numită *Bucinișul*; III, una, idem numită *a Piscului*; — Și măgurele: I, o măgură numită *Măgura Săpată*; una idem, numită *Mă-*

gura Vișei; III, una idem, numită *Măgura cu Viță* și IV, una idem, mai mică numită *Bășicuța*. Siliștea *Amărescii* cade despre miédă-nópte de sat, pe vale, în depărtare ca de 100 stânjeni de sat pe proprietatea comunei; Siliștea *Bucinișului* cade în jos de sat, tot pe vale, în depărtare ca de 2500 stânjeni, pe proprietatea Statului, numită *Bucinișul*, ținând de episcopia Râmnicul-Vâlcei; a treia siliște a *Piscului*, cade despre miédă-đi de sat, pe proprietatea Statului numită *Obârșia*, ținând de mănăstirea Brâncovenii. Și măgurile cad câte patru din jos de sat, pe dél, în depărtare ordinară (?) — Cea d'ântei siliște, întinderea sa este ca de 15 pogóne; cea d'aduo ca de 20 pogóne și cea d'a treia ca de 12 pogóne.—Și măgurile: cea d'ântei este înaltă ca de 8 stânjeni, la póle ca de 50 stânjeni și cu vârful trunchiat; cea d'aduoă măgură înaltă ca de 15 stânjeni, ocolul ei la póle ca de 50 stânjeni și cu vârful țuguiaț; cea de a treia e înaltă ca de 12 stânjeni, la póle ca de 55 stânjeni și cu vârful rötund, și cea de a patra înaltă ca de 5 stânjeni, la póle ca de 20 stânjeni și vârful țuguiaț.— În pământul acestei comune și în vecinătatea ei s'aú găsit și se găsescú și acum, când ară cu plugul, rămășițe de pe la locuitorii din timpurile vechi, precum: *cărămizi Antină, cărbuni, cioburi de óle, fere de călcat rufe (?) și alte scule de fer* (subsc. *D. Rădulescu*).

51) Din comuna *Ghisdăvescii* (plasa Bălții) ni se relatează: că în cuprinsul comunei se află o *movilă*, ce pórtă numirea de *Movila Cornei*; este spre nord de comună și aședată pe pământ șes în câmpie și locul acela se numesce *Motea*; ea este de o jumătate stânjen înaltă, are ocolul la póle ca de 7 stânjeni și este rotundă și cu vârful trunchiat (subsc. *I. Florescu*).

52) De la comuna *Apele vii* (plasa Bălții) avem răspunsurile următoare: Se găsescú în cuprinsul acestei co-

mune multe hârburi de ôle, ôle cu bănuți vechi, petre de rișniță și ôle cu ôse de ômeni, îngropate prin pământ. — Acestea se află prin sat și afară din sat : hârburile se găsesc spre miédă-đi de sat, pe loc puțin deluros și compus numai de arină; ôlele cu bănuți, prin sat pe loc șes; petrele și ôlele cu ôse, spre miédă-nôpte de sat, unde este loc șes și arabil. — Hârburile de ôle sunt mici, în forma ôlei de astăđi; ôlele cu bănuți, în mărime cât potú încăpé 5 oca apă, și astupate; petrele de rișniță aședate una pe alta, încât parú a fi aședate de mână de om, la formă rotunde; ôlele cu ôse de om, în mărime cât pôte intra o vadră licuid și astupate cu capac. Se spune de mai mulți bêtrâni că în vecinătate spre nord-est se găsesc ôre-care sloiuri de céră prin pământ, asemenea și cărămidă de Antina spre răsărit, în forma pardoselei, cât coprinde spațiul unei case, iarăși prin pământ, de care se vorbește că în vechime arú fi fost situate case pe acel loc. S'aú găsit și se găsesc în coprinsul acestei comune bănuți vechi, pe mai multe locuri; în unii este létu șese-spre-đece, frumoși și bunți la sunet; s'aú mai găsit și glonțuri de pușcă în partea de miédă-đi a comunei prin arină (subsc. Preotu Georg. Florescu).

53) Din raportul învățătorului de la Brâncoveni (plasa Oltului) voiu extrage aci cele relative la clădirile care amintesc la fața locului, despre domnésca familie a lui Mateiu și Constantin : 30. Spre răsărit de acéstă comună pe un dél, se află ruinele caselor familiei Brâncovenilor. Acest dél, cu o suprafață ca de 3 pogóne, a fost închis cu zid de cărămidă în formă de cetățuie, de pre cum arată șanțul din care s'a scos de curênd cărămidă. Cărămida este de mărimea celei ce se face acum; ânsă este de observat că varul pus între cărămiđi, are o tărime fôrte mare, astfel că mai bine se pôte rupe cărămida decât varul. Din aceste ruine mai este un zid cu o gro-

sime de patru palme, înălțimea de $1\frac{1}{2}$ stânjen; iar lungimea de 19 stânjeni. Acest zid a făcut parte din cele ce serveau de cetățuie, care aveau formă rotundă neregulată. În lă-untru erau case, care s'au stricat de locuitorii pentru a lua cărămida, dupe care le au săpat pênă la adâncime de 3 stânjeni. Tradițiunea se exprimă astfel despre aceste ruine : Aci au fost casele Brâncovenilor; pivnițele erau atât de mari că putea intra carul cu boi și buți, se întorcea prin pivniță și eșea tot pe unde a intrat. Mai multe nu se scie despre aceste ruine. — 4°. Lângă aceste ruine, spre apus, este *biserica satului*, zidită la anul creațiunii 7193 (1685) de familia Brâncovenilor, de pre cum s'a putut descifra din inscripțiunile cele două ce sunt în biserică. În lă-untru bisericeii se vedă zugrăviți din vechime ctitorii în costumele lor vechi. Tot în biserică este un mormânt, pe care este o pétră cu inscripțiunea ruinată; la finit se vede anul 1695 cu slove. — 5°. În curtea acestei biserici spre mîedă-đi, este o *cruce de pétră* înaltă de un stânjen, cu inscripțiuni pe trei fețe. Literile sunt amestecate, latine și chirilice. Nu s'a putut cunósce în ce limbă este scrisă. La finitul acestei inscripțiuni se vede anul 1707, cu numere arabe. — 6°. Spre mîedă-đi de satul Brâncovenii, subt un mare dél, se află *mônăstirea Brâncovenii* cu două biserici. Cea mai mare este făcută de moșul lui Mateiu-Basarab și înoită de acesta la anul lui Chr. 1699 (?). În biserică este un mormânt cu două inscripțiuni în pétră. Aci repauséază Papa postelnicul Brâncovean cu soția sa Stanca Cantacuzino, părinții lui Constantin Brâncovénu. — 7°. A doua *biserică* este mai nouă, făcută de Constantin Brâncovénul Basarab, la anul de la Chr. 1700. — Aceste noțiuni le am scos pe scurt de pe inscripțiunile âmbelor biserice (subsc. *T. Marinescu*). În Anexa M. am reprodus diferite documente relative la vechile clădiri de la Brâncoveni.

54) Din raportul de la *Sopêrlita* (plasa Oltului de sus) transcriem încă aci cele următoare : 1°. În partea despre apus a acestei comune este o *mănăstire ruinată* foarte veche; se dice că este făcută în zilele lui Mateiu-Basarab, când era domnia la Brâncoveni, chiar de un ministru al său cu numele Ghinea vistierul (grec de origină); este în lungime ca de 7 stânjeni numai lumina în lă-untru și lărgimea ca de 6 stânjeni; grosimea zidului este tocmai de un stângen mare; zidul este zidit numai cu gólă cărămidă și var; cărămida în mărime, lungul 1 palmă domnescă și 2 degete, iară grosimea o șchiópă; pe sus are cărămiđi în trei colțuri cu săpături; în patru colțuri în lă-untru are patru petre, câte una la fie-care colț, nescrise; este fundată pe un loc care se numesce de bătrâni *sub zăpodie*, în marginea apei Oltului, într'un deluș.—Tot lûngă acéstă mănăstire mai se găsesc nisce ziduri în formă de case pătrate, tocmai aprópe de Olteț în depărtare de mănăstire ca de 12 stânjeni. Aceste case se dice că aũ fost o grădină de animale sêlbaticе, mai mult ciute; de aceia s'a și numit acel loc *la Ciutărie*. Biserica se dice că s'a părăsit pentru că s'a jăfuit și spurcat de Turci, dupe ce aũ și tăiat pe Ghinea. — 2°. Tot pe acéstă proprietate în coprinsul acestei comune, dincolo de Olteț spre miédă-đi, într'o vâlcea numită Cernéoa, s'a descoperit în anul 1864—65, o *comórá* de felurite antice precum : inele de aur cu petre de diamant, brăçări de aur, cercei cu asemené petre, lingurițe, bóbe de mărăgăritar înșirate pe sîrmă de aur, etc. Acestea s'aũ găsit de un George Coman, locuitor în acéstă comună; el este un om exaltat de minte, are aplecare de a prinde vulpi cu ogarul; a dat ogarul dupe o vulpe și a intrat acolo în Cernea într'o vizuină și vulpea, și ogarul dupe ea. El de frică că 'i mănuncă ogarul a luat sapa și a fêrămat vizuina și s'a pomenit cu ele curênd din vizuină; câte aũ fost mai mari, le a luat în traista, care purta de mâncare,

iar din bóbele de mărgăritar a mai spart cu pétra pe muchia sapii și le a lăsat acolo. Se însciințară proprietarii locului, Brătășeni și îi luară câte-va inele și un șir de mărgăritari, pe care îi deteră câți-va gologani; vedând el că îi sunt de preț a plecat cu ele în traistă la bâlciul Floriilor la Caracal și la cine s'a arătat l'a bătut și i le a luat; cine? nici el nu l'a cunoscut. În urmă se însciințară toate autoritățile acestui district, veni prefectul la fața locului; a căutat cernând țărâna cu ciure și a mai găsit și atunci ceva din acele amaneturi; a mai găsit și în urmă lumea din comunele vecine bóbe de mărgăritari, cu ciurele, în țărână și le a vândut proprietarilor lor. Acum acolo nu se mai găsesce nimic; chiar de la anul 1865 s'a arat grâu peste acel loc; astfel s'a u finit cu aceste amaneturi. — Se spune de bătrâni că aceste amaneturi au fost îngropate acolo de 12 hoți, cari au trecut Oltețul acolo cu 5 cai încărcăți; în acel timp Brătășeni, proprietarii acestui loc, erau căpitani de poteră și s'au războit cu dânșii în acea vale; atunci ei le au îngropat ca să fie ușor de scăpat. Acea vale, care se numesce Cernea, este o scursóre de apă care vine din plóie, curge de la apus spre răsărit și se vérsă în Olteț; aduncimea pe unele locuri este de 3 stânjeni; pe alte locuri este de 2 stânjeni; lărgimea asemenea; are și godovane (bálti); véra sécă mai tot-d'a una. — 4°. Tot în co-prinsul acestei comune spre răsărit, este o grópă ca de 5 stânjeni aduncă și largă tot asemenea; acéstă grópă se numesce din vechime *gaura șopérlei*, de la care 'și a luat și comuna numele de *Șopérlița*; în acéstă grópă se dice că a locuit o șopêrlă séu un șérpe mare. El a mâncat mai multe animale de ale ómenilor, se spune de bătrâni, că chiar și copii; a fost omorit de vênătorii de pre atunci cu puscile; grópa este rotundă, săpată de șérpe; sunt în ea multe óse vechi putrede (subsc. *Preot. I. Ionescu*.

55) Din comuna *Dobrunul* (plasa Oltului de sus) ni se rapórtă mai aceleași informațiuni : În moșia boierilor Brătășeni, subt un pisc de dél, în marginea Oltețului, în vecinătate cu comuna Dobrunul se află în fața pământului rămase ziduri de case. Biserica e apropiată de acele ziduri... Se povestesc de nisce *talere de argint, cuțite, inele* de pietre scumpe, *brăcări* de aur cu pietre scumpe și bóbe de *mărgăritare*. Zidurile se află pe pământ simplu, iară nu pe piétră; ele cadú spre răsărit. — Zidurile bisericeí sunt și acum necădute, de cărămidă potrivită, zidite cu var, forma avënd'o un dreptunghiú. Despre ziduri și biserică se spune de nisce bétrâni și un preot, că din povestirea părinților lor aú fost zidite de Ghinea vistierul, ce i s'a đis Țucala, de ném bulgar, în đilele când era domn Mateú-Vodă. — Bóbele de mărgăritar se povestesc că, la anul 1865, afară din comună spre miédă-đi de vâlcelele ce se numescú Cernele, unde și acum este o braniște de ulmi, numiți ulmií din Gădărel, în depártare de comuna Dobrunul ca 900 stâneni, unde pe acele vâlcele s'aú găsit într'o vizuină în pământ făcută din fire; iară largul a avut ca cât ar intra o fiéră sêlbatică și adúncimea de două stâneni (subsc. *Preot. Dimit. Iordăchescu*).

56) „Și așa fiind turbați (slujitorii lui Mateú-Vodă și mai vértos Dorobanții și Seimenii și alte cete) când fu într'o đi se strínseră toți în curtea Domnescă ca să ucigă pe două boieri ai lui Mateú-Vodă, anume Ghinea Țucala și Radul Vêrđarul vel-armaș, aruncându-le prihană cumcă ei sfátuiescú pre Domn ca să nu le dea lefi. Și așa fiind ei turbați ca nisce porci făr' de rușine, se suiră sus în casele domnesci, și dădură năvală unde zăcea Domnul lor, căutând pre acești boieri, sub căpétéiul lui, sub paturí, prin poduri, prin cămări, prin lăđi, pêné îi

găsiră și așa dinaintea lui 'i aŭ luat, cât se cutremura locul de grôza lor, desbrăcându'î de haîne, bătându'î nemilostiv, pênă 'i aŭ scos afară la câmp și acolo 'i aŭ omorit înaintea tuturor oștilor". *Istoria țerei Românesce, de când aŭ descălicat Româniŭ, în Magas. ist. pentru Dacia* tom. IV, pag. 328.

57) Intre comunele de la care aŭ venit răspunsuri la *Cestionarul archeologic* al meu, nu figurază *Hotăraniŭ* (din plasa Ocolului). Dar colegul nostru dl V. A. Urechle a avut buna voință a'mî comunica un *Tabloŭ istoric al tuturilor bisericilor și mônăstirilor din județul Romanațŭ*, pe care dsa l'a întocmit, precum și pentru alte județe ale țerei, pe când era director general al Ministerului cultelor și instrucțiunii publice. Voiu extrage din acel tabel cele atingătoare de schitul Hotăraniŭ, care pênă la secularizarea mônăstirilor se afla închinat mônăstirii Dionisiu de la muntele Atos : „Hotăraniŭ, cu o biserică, mônăstire de călugeri, înființată la anul (7096) 1588 de jupân Mitré vornicul și restaurată de Mateŭ Fălcoianu. — Inscricția d'asupra ușei bisericeŭ dice : „Acéstă sfântă și dumnezească biserică ce se chîamă Hotăraniŭ, cu hramul Soborul ângerilor, din temelie a fost făcută de jupân Mitré vornicul i jupânița Néga, la cursul anilor de la zidirea lumii 7096. Trecând multă vreme și stricându-se, îndemnatu-s'a cu ajutorul lui Dumneđeŭ jupân Mateŭ Fălcoianu, biv-vel căpitan sin Gheorghe vornicul de aŭ dres'o și aŭ înfrumusețat'o cu zugrăvelă și a făcut altele asemené un om (?) ca să'î fie vecinică pomenire ; în zilele pré luminatului Domn Iω Constantin Brancovénu Basarab Voevod, la létu 7216“.

Ctitorii zugrăviți în biserica de la Hotăraniŭ, la féstra despre miédă-đi :

<i>Jupân Radu Stolnicul Fălcoianu vel vornic</i>	<i>Jupân Șerban Cantacuzino- Iω Constantin. Basaraba V. V.</i>
--	--

<i>Jupânița ego Andreiana</i>	<i>Jupânița ego Maria</i>
-------------------------------	---------------------------

Cititoriî de la ferestra despre miédă-nópte :

<i>Jupân George Fălcoianu vornic</i>		<i>Jupân Barbu</i>
<i>Jupânița ego Caplea</i>		<i>Jupânița Stanca</i>
<i>Jupânița Despina</i>		<i>Jupânița Preda.</i>

58) Din *Popênzălescî* (plasa Oltețului) dosarul nostru ne oferă sciințele următoare : Acéstă comună este aședată pe loc plan, avênd direcțiunea orizontală(?); despre rêsărit de acéstă comună se află mônăstirea schitului Popênzălescii în depărtare ca 300 stânjeni, care schit este împrejmuit cu zid despre rêsărit, nord și sud, iar despre apus cu apartamentul, în centrul căruia este o boltă mare drept pörtă a curții bisericeî, (subsc. *George Gavrilescu*). Către care adaogim din *Tabloul istoric* al dlui V. A. Urechie, însemnarea că schitul Popênzălescii are o biserică înființată la 1853 de egumenul Lavrentie, în care figuréză în portrete murali Prințul Știrbeu și fundatorul numit.

59) In dosarele de răspunsuri la *Cestionarul* archeologic, mai aflăm ôre-care noțiuni locale isolate, ce nu le am putut grupa în vre unul din cercurile seü din regiunile anticare, întru care am împărțit județul Romanați. Pe acelea le transcriem dar aci, ca să fie dosarul complet în aceste note : „*Cârloganiî* (plasa Oltețului). Se află o *biserică veche* fără înveliș, ânsê de când este nu se vede nici o inscripțiune și se află între apus și miédă-di

și este situată în *Valea de Trești*, în depărtare de comună ca de 2000 metri, a cărui lungime este ca de 9 metri și lățimea de 4 metri, zidită cu cărămidă mare și grosă în forma unui dreptunghi". (subsc. *B. Giurescu*).

Gropșani (plasa Oltețului) : „Între punctele cardinale mi-odă-și și răsărit de la comuna *Gropșani* spre comuna Bălăsa, departe ca la 1000 metri se află o vale numită *Valea Bisericii*, care acum aproape 230 de ani, cam pe la anul 1640, se afla în acea vale un mic sătuleț, care tot în acel an, dupe cum au auzit și bătrânii de la părinții lor, s'a devastat cu desevârșire de Turci, rămânând acea vale cu numele de Valea bisericii, fiind că o mică bisericuță ce era în acea vale a durat mai mult în urmă, și chiar astăzi se potă cunoște chiar locurile unde fusese odinioară acel sătuleț; acum însă este cea mai mare parte din acea vale acoperită de pădure. Iar parte din ea se cultivă de locuitori", (subsc. *P. Predén*). Am dat în Anexa N un extract din *Tabloul istoric* al dlui V. A. Urechie, în privința principalelor biserici de sat mai vechi.

60) Reproducem în întregul său, raportul ce avem de la comuna *Știrbei* (plasa Oltețului): Știrbei, numită în vechime și chiar astăzi *Ciuturóia* séu *Cepturóia*, este situată în partea dreaptă a rîulețului Oltețul. În partea despre sud se întinde deluri, care astăzi se află plantate cu vii. Se numește Știrbei de pre numele principelui Barbu D. Știrbei, care aici are proprietate, astăzi a fiului său principele George B. Știrbei. — În partea despre sud-vest se află cătunele Dobreții și Cărtișóra, ce'i aparțin și de care se separă prin pădurea sus numitului proprietar, ce este traversată de valea numită a Căluului. La nord-est se află asemenea cătunele Mologescii și Oltețanii, de care se separă prin rîulețul Oltețul. *Biserica* ce se află în această comună, propriu zisă Știrbei, se dicese

a fi făcută de aceiași fuudatorî, cari aũ edificat vecina mănăstire a Călușului ce se află spre sud de acéstă comună. Inscriptiunile ânsă ce se vëdũ pe pietrele mormânturilor, fiind slavone nu se potũ descifra, ca să se pótă cunósce pozitiv data și numele fundatorilor ei. — Locuitorii acestei comune, în tradițiunile lor, ȓicũ a fi edificată de nisce haïducî, cari aũ edificat și pe aceia a Călușului. Acésta provine póte de acolo că frații Buzesci și alții cari aũ edificat pe aceia a Călușului, fiind ómenî de arme dupe cum ni 'i descrie istoria și din cauza resbelilor ce erau pe acele timpurî, aũ edificat acea mănăstire cu patronagiul Stului Nicolae, séũ în urma vre unui sângerós resbel, séũ ca refugiũ în acea vale, unde de sigur pe acele timpurî era tot împrejurul acoperit de păduri aprópe nepenetrabile, și de unde a putut fórte logic să se nască tradițiunea că âmbele aceste biserici arũ fi edificate de haïducî. — Inaintea acestei biserici, în curte, unde se află astă-ȓi conacul proprietății și în care șede îngrijitorul însărcinat cu cultivarea câmpului, se ȓice prin tradițiune, ba mulți spunũ că aũ vëdũt părinții cari arũ fi intrat în subterana ce se află în acéstă curte și unde se găsescũ obiecte preȓiose, precum : sfeșnice de aur și argint, arme vechi, monete asemenea vechi etc., dar care se ȓice a fi păzite de spirite rele. Se mai ȓice âncó, că la intrarea acestor subterane se află d'asupra pragului o inscripțiune cu litere, care déca s'ar puté citi, ar fi liberă intrarea. Unul dintre locuitorî adaogă că a avut un părinte , astă-ȓi rëposat , care 'i ar fi narat că din întempleră intrând în acea subterană, osebit de multele obiecte preȓiose ce a vëdũt, a luat nisce monete și când a voit să iésă ușa s'a închis, astfel că 'l a constrîns un ce invisibil a lepăda ce luase. Voind apoi din nou a ieși , n'a putut pënë ce nu 'și a scuturat tóte vestmintele, și dupe ce a găsit o mică monetă cădută din întempleră în opincile sale, pe care lepădând'o, ușa

s'a redeschis, lăsând eșirea liberă. Acestea culegându-se de subsemnatul din narațiunea locuitorilor acestei comune, am format acest răspuns spre satisfacțiunea întrebărilor făcute de dl Ministru, care se va înainta dupe obligațiune, (subsc. *Sabinu Dragomirescu*).

Spre completarea noțiunilor, reproducem și cele aflate în *Tabloul istoric* al d^lui V. A. Urechie: „In Stirbei se află două biserici, una închinată cuvișei Parasciva, se țice a fi făcută la 1560; într'insa sunt pe păreți portretele lui Constantin Buzescu și familia:

Constantin Buzescu cu soția sa și cu trei fiș a-
nume : Preda, Radu și
Constantin.

Șerban vel-vornic Știr-
bei, ginerile lui Constan-
tin Buzescu. Păuna flica
lui Constantin Buzescu.

In a treia biserică seü tindă se află două morminte, d'asupra cu lepedi de pétră scrise cu litere slavone, care nu s'aü putut descifra. — A dóua biserică din Știrbei este clădită la 1851 de Nicolae Gheorghiu și de Prințul B. Stirbei“.

61) Invățătorului care funcționa pe la 1874 în *Străjesci* (plasa Olteșului de sus) i s'a părut că „cercetând scrupulos cu deamănuntul, nu s'a putut dovedi in acéstă comună din antichitate nimic de văđut“. Ceș cari aü întocmit *Tabloul istoric* al d^lui V. A. Urechie, n'aü desprețuit ânsé a semnala o biserică în mahalaoa din vale, înființată la 1733 de Constantin Buzescu și soția sa Maria și restaurată de locuitorî, precum și alta în mahalaoa din dél, înființată la 1818 de Constantin Buzescu, fiul celui de mai sus și restaurată de familia Darvaris; tot aci se află pe pétra mormentală a acestuî din urmă Constantin Buzescu, următórea inscripțiune:

Buzescii ce din vechime
 Pentru țără s'aũ jertfit,
 S'aũ sfârșit acum prin mine,
 Precum Domnul a voit;
 Coci odraslă bărbătescă
 Din mine n'aũ rămas,
 Ci numai de femeiască,
 Doue fiice-ıubite las,
 Rămăind spre pomenire
 Nisce semne și lucrări
 Numai dór' din aũdire
 Și din alte întâmplări.
 Ósele cele trudite
 Aicé se odihnescũ,
 Sub pământ acoperite
 De pétra ce le păzescũ.
 Ȫertă dar, ıubite frate,
 Cel ce vei vré să citești,
 Blagoslovind întru tóte
 Pre Rumânașii Buzesci.

Smeritul Constantin Buzescu
 Sfârșitul némului seũ.
 Létu 1831, ianuarie 31."

62) Raportul din comuna *Călușul* (plasa Olteșul) conține cele următoare, de coprins geologico-archeologic: In coprinsul acestei comune Călușul s'aũ găsit și se găsescũ chiar și astăzi nisce insecte(?), care se numescũ scoici, rămase din acel(?) diluviũ; aceste insecte sunt făcute în formă de elipse.—Unii din acești locuitori spunũ că s'aũ găsit pe la 1872, *óse de Jidovi*, pe care le aũ sigilat și le aũ înaintat tot în acel an 1872 prefecturei. — In această comună Călușul se află și o *mônăstire* cu hramul S-tului Nicolae, făcută din timpul lui Michailu-Vitezul și este împrejurată cu zid de cărămidă, unde staũ și ósele Buzes-

cilor și banul Craiovei, ale căror cadavre sunt înmormântate chiar aici la mănăstire. — Buzescii sunt băgați în stană de pétră dinainté mănăstirii; pe pétră este scris cu litere slovenesci. Tóte aceste obiecte se află spre apus. Distanța de la comună și pênă la acele obiecte este ca de două kilometri aproximativ. Comuna este aședată pe loc șes la gura văii mănăstirii, (subsc. *I. Cunescu*). In Anexa Q, am dat descripțiunea mănăstirii Călușul, de pre notele ce insu'mi le am cules la fața locului in anul 1861.

63) Asupra mănăstirii *Stănesci* din județul Vâlcea, fundațiune a familiei Buzescilor, care a stat închinată câte-va sute de ani la patriarhia din Alexandria Egiptului, am prezentat Ministerului Instrucțiunii publice un raport aménunțit, carele a fost și tipărit în fóia *Columna lui Traian* a dlui B. P. Hasdeu, Anul IV (1873), No. 10 și 11.

64) Acest cântic l'am scris cu destulă anevoință de pre spusa îngânată a unui bătrân lăutar țigan din Străjesci, pe care, la 17 septemvrie 1861, îl chiămasem în schitul Mamu. El spunea că asemené cântice sciuse multe răposaii lăutari mai vechi decât dînsul, cari le cântău în tot-d'a-una boierilor Buzesci, ce aũ perit de 30 de ani și mai bine. Voiu transcrie aci și urmarea fragmentată a acestui cântic cu observațiunii asupra stării, în care el ne a parvenit la cunoscință. De acu ânsé voiu deștepta luarea aminte a cititorului spre a nu confunda pe domnitorul Michaiu-Vodă din cântic cu Michaiu-Vitezul; trebuie să fie vorba de Radu-Mihné fiul lui Mihné Turcitul (1611—16, 1617—23). Voiu emite apoi tot aci câte-va observațiunii asupra limbei și a originei acestui cântic.

Maî ântei, iată cum urmază faptele narate în legenda poporană :

- . . . . .
- Iar Căplescii ca câni,
și Buzescii ca lupii,
pizmă pe Radu c'avea;
250. unde așa că 'mi auḡea,
felinarul aprindea,
de subțiorii că 'mi 'l lua,
la odihnă il ducea,
cam pe ghiăḡă lunecósă,
255. în códa heleșteului.
Când la ghiăḡă c'ajungea
felinarul 'și 'l stingea
și Radu nu maî vedea ;
jos pe ghiăḡă mi 'și cădca
260. toți pe el se grămădea.
Dar Radu ce mi 'și făcea ?
— Nicii o armă nu 'și avé;
déca vedea și vedea,
cisma din picior trăgea ;
265. pêně din carêmb sărea ;
de ei de se apăra,
și pe Nedea că 'l striga :
— „Nedeo, Nedeo, sluga mea!
Adă'mii, Nedeo, paloșul
270. în pustia Caracalul(?)
. . . . .
„De trei orii pe trei locuri(?)“
. . . . .
— Dară Nedea ce'mii făcea? —
El legat că mi 'ți ședea
cu trei ștrêngurii de mătase,
275. împletite 'n câte șése.

- El glăscioru 'l aușea
și din gură că 'l Țicea :
„Radule, stăpânul meu,
nu se cată sluga la beție,
280. ci se cată la trezvie ;
a séră când te 'mbătași
de mine nu întrebași.
— D'aci Radu ce 'mî făcea? —
Fuga la gard că 'mî 'și da,
285. mâna pe proptea punea,
și de ea că mi'și trăgea;
din ghiașă că 'mî o scotea;
dar din cuiu că nu putea.
. . . . .
290. Capu 'ntr'o tupsie punea
și la Michaiu-Vodă 'l ducea :
— „Bună vreme, Michaiu-Vodă,
. . . . .
Cam c'o flóre, c'o neramză,
. . . . .
Cöci cu capul Radului,
295. Al Calofirescului.“
— Maică-sa că 'i aușea,
așă din gură Țicea :
— „Maică, maicăi, Michaiu-Vodă
Nu te ierte Dumneșeu
300. că taiășă pe frate-tëu.“
Michaiu-Vodă, că 'mî Țicea :
— „Să mor necuminecat
și de popă neiertat,
că tu, maică, nu 'mî ai spus
305. că 'mî era Radu frașior ;
că el më scotea la zor.
. . . . . “

Este învederat că aceeași legendă despre mișeléscaucidere a Radului Calomfirescu de către frații Buzesci și frații Caplescii se află reprodusă în balada lui Radu Calomfirescu, publicată de dl V. Alecsandri în *Poesiile populare ale Românilor*, ediț. din Bucuresci, 1886, pag. 169—199. Forma ânsé este mult mai îngrijită și mai corectă, versurile mai bine cadențate, narațiunea mai cu șir și chiar ôre-cum diferită, în versiunea dlui Alecsandri. Cât despre lăutarul meu din Străjesci, el nu păstrase decât o fôrte încurcată amintire despre acest cântic bêtrânesc, astfel încât nici șirul povestii nu era clar în spusele lui, nici versurile nu se întemeiaû cu vre o regulă ôre-care, pe numér de silabe, séû pe accentuațiune, séû pe rimă. Fôrte adesé el recurgea la adause de cuvinte inutile, pe cari le am puté numi *proptele* ale versului, precum sunt dubitativul *cred* în versurile 58 și aîuré, superfețațiunea apelativă *măre*, în versurile 56, 62, 64 etc., vocativul *maică*, repetit d'a rônđul în versurile 149, 152, 154, 156 și altele.

Un ce iar fôrte curios sub raportul limbei în acéstă dăulată poemă, astfel cum am cules'o eû, este întrebunțarea unor điceri de provenință misterioasă, perdute din us și mai că am puté đice fără înțeles determinat în graiul nostru de ađi; cum bună ôră, adverbul *savaîn* (vers. 175), care pare a însemna *cam (à peu près)* și apoi cualificativul, fôrte stranîu ca sunet și ca formă, *arsăși* din versurile 87 și 202.

Socotim de prisos a ne mai opri asupra unor reale frumuseți poetice răspândite în acéstă operă populară, frumuseți pe care cititorul le va distinge și le va admira pe cât ele merită, chiar în acéstă confusa și sdrumicata baladă. Acelea, decă nu mă înșel, covêrșescû, în multe locuri prin originalitatea lor genuină, stîlul și forma baladei publicată de dl V. Alecsandri.

Asemeni curios este că faptul legendar, pe care se

baséză acest cântic nu se află relatat în nici unul din istoricii și cronicarii timpului, în nici un document scris din cele cunoscute pînă astăzi.

Nu putem crede însă că tradițiunea poporului să fie cu totul fără temei, nici întru cea ce privesce uciderea prin trădare a Calomfirescului de către frații Buzesci și Căplescî, nici rudirea eroului cu acel Michaiu-Vodă din balada noastră, căruia versiunea dlui Alecsandri îi dăce și Mihné și Mircé în cursul narațiunii. Decă încă de începutul acestei note ne am grăbit a declara că acel domn trebuie să fi fost Radu Mihné, dintre anii 1611 și 1623, temeiul ne a fost foarte însemnata notă a lui Nicolae Bălcescu (Istoria Românilor sub Michaiu-Vodă Vitézul, Bucuresci 1878, pag. 108), care sună așa :

„De la acéstă solie în Ardél (când Michaiu-Vodă Vitézul, în tómnă anului 1595 trămite pe boierii săi Stroe Buzescu și Radu Calomfirescu în Ardél la nunta principelui Sigismund Batori), documentele istorice perdú din vedere pe vitézul Radu din Calomfiresci, pe care 'l vedurăm înapoi strălucindu-se în răsbóiele cu Tătari; un cântic vechiu popular ni 'l arată rivalisând necurmat în vitejie cu Buzescii amêndoii și Căplescii câteșî trei, fruntea boierilor și domniî răsbóielor, pînă 'n dílele lui Radu Vodă, feciorul lui Mihné Turcitul (1611). Atunci întêmplându-se ca Tătariî să vină să robéscă moșiile, casa și pe mama bêtrână a lui Radu din Calomfiresci, el alérgă la Domn, cerênd ajutor pe Buzesci și pe Căplescî. Domnul refusându'î ajutorul, atunci el, însoțit de drépta lui slugă Nedeia și de vr'o câți-va ómeni, se aruncă asupra Tătarilor. În bătăie, Nedeia striga stăpânului său : „Taie, că nu e aci pe boierie, ci este pe vitejie; taie marginile și eú voiu tăia mijlócele.“ — Tătariî fură învinși și Calomfirescu își mântui pe muma sa. La întorsul său întêmpină în cale pe Buzesci și pe Căplescî, cari 'l omórá și ducú trupul la Mihné Vodă, dícându'î că de trăia, îl

scotea din domnie. Muma Calomfirescului, auzind de uciderea fiului său, alérgă la Domn cu multe zapise prin care se dovedea că Calomfirescu îi era frate. Atunci Domnul făcând divan, judică pe Buzesci și pe Căplescii și porunci de li se tăie capul. Dintr'acest cântic se vede dar că Calomfirescu a fost feciorul lui Mihné Turcitul, care însoçi pe Sinan în țera Românescă. Póte fiul și tatăl 'și aũ încrucișat paloșele la Călugèreni, fără a se cunósce. Póte glonțul Calomfirescului trènti la pământ pe lepèdatul Mihné, în luarea Tèrgoviștei!"

Cu tóte deducțiunile ilustrului nostru istoric, tot rêmâne mare îndoință asupra momentului, când a putut să se petrecă scena de omor a Calomfirescului, povestită de legenda populară, și cari aũ fost acei frați Buzesci, ucigașii Radului Calomfirescul?

Póte că în vre o ȓi, vechi documente de familie, așa numeróse și așa puçin cunoscute pênè acum la noi, vorũ veni să reverse ceva mai multă lumină asupra acestui fapt, care

de n'ar fi
nu s'ar povesti.

65) Profit de acéstă originală caracteristică poetisată de popor, a căpitanului Farcaș, soç de arme a lui Michașu-Vitézul, spre a reproduce raportul învățatorului din Farcașe (plasa Ocolului): Acéstă comună se află situată pe muchia malului drept al Oltului vechiu, părè-sindu'și matca sa din vremile vechi, fiind că acest rîu are comunicație prin coprinsul acestei comune. Spre rêsărit se mărginesce cu comuna Stoenesci și Drăgănescii, spre apus cu comuna Caracalul și Hotărani, spre miédă-nópte cu comuna Comani și Hotărani, spre miédă-ȓi cu comuna Comanca. — De pe cercetările făcute prin bè-trâniil comunei despre vechile aședèminte, ce se crede a fi rêmase de la strămoșii noștri Români, s'aũ găsit cele

cuprinse mai jos : despre comuna Stoenesci în Fărcașul de jos a fost din vechime o *stréjă*, care pörtă și chiar acuma numele de *Lazaret*; acésta este de când cu *Cârjalii*, *robia Hațegului*, și se afla pe muchia mătcii Oltului vechiu, între Stoenesci și Fărcașul de jos, ce 'i mai dăce și *Cătunul*. — Despre apus de acésta comună *duoë măguri*; una se află în vile *Fărcășenilor de sus*; înălțimea sa este de 4 stânjeni, lărgimea la basă este de 10 stânj., iar cea-l-altă este mai mică, avënd înălțimea sa de 2 stânj., lățimea la basă de 7 stânj. și se află situată despre orașul Caracalul, în drumul Caracalului. — Tóte acele dăse mai sus se află situate în Fărcașul de sus. Iar în Fărcașul de mijloc se mai află o *măgură* cu numele de *Măgura Fărcășanului*, care se află despre miédă-đi și hotăresce moșia comunei Comanca; mărimea sa este : înaltă de 3 stânj., lățimea la basă de 10 stânj. — În câmpia Scori despre miédă-nópte de acésta comună se afla în vremile vechi o *tabără* dé óste turcésă, care și acum se vëdú gropile de un grajd de cai, de aședământul lor și altele. — În matca Oltului vechiu a fost din vechime *sat* și o *biserică vechie*, unde chîar acum se vëdú ruine și gropi de sate și altele; iar acuma se află în urma acestui sat pădure fórte mare cu copaci, grosimea ca de 12 palme; tóte acestea se află despre miédă-nópte de acésta comună. — *Casele lui popa Stoica* se află despre miédă-nópte de Fărcașul de mijloc, situate pe muchia délului mătcii Oltului vechiu, unde acum se află pe basa lor zidite, casele zidite de cucóna Tinca Fărcășenca. — Acest Popa Stolca a fost un om brav, care s'a bătut în vremile sale cu Turcii și 'i a rësbit în mai multe rënduri; și chîar astăđi se aude vorbind despre dînsul prin poporul român, că dicú c'a fost un om fórte curagios și miunat; care despre sfinția sa se vorbesce prin mai multe istorii și se cãntă și de către popor, adică dicënd: *Popa Stoica din Fărcaș, sare de șepte pași, și iese din litur-*

ghie și taie la Turci o mie. — Se mai află o tablă de pîtră, lungimea ca de 1 $\frac{1}{2}$ stînj., lățimea de 5 palme, în care sunt scrise numele Dîmnei Bălașa soșia (? fiica) Domnului Brîncovînu, care se află la cișmeua de zid de cărămidă a dîui Fărcășenu, (subsc. I. *Eliescu*).

* *
*

În urma acestei relațîunii s'a adaos, în textul tipărit în *Analele Societății Academice*, un mare număr de anexe, printre care se afla și o colecțîune de *Note inedite culese în mînăstirile Călușul din județul Romanați la 1861* de dî A. I. Odobescu. Materiile tratate în aceste note, care ocupă pag. 298—324, sunt cele următore, însoțite cu numerose stampe : 1° Situațîunea ; 2° Descrierea mînăstirei ; 3° Din *Călătoria patriarhului Macarie*, privitore la mînăstirile Călușul și Stănesci ; 4° Patru-spre-dece documente inedite ale mînăstirii Călușul servind la elucidarea istoricului familiei Buzescilor ; 5° Tabela genealogică a familiei Buzescilor, întocmită cu ajutorul mormintelor acestei familii și al unor documente vechi, cu fôrte numerose desemne.

În fine, anexele acestui memoriu se termină printr'o tabelă sinoptică despre aședîmintele antice din județul Romanați, cu numerose rubrice : Comuna, Tumuli (magure și movile) cu denumirea, dimensiunile, forma și situațîunea lor, Valuri și șanțuri, Cetăți, Căi și poduri, Ruine de zidiri, Siliști de vechi locuințe și sate, Biserice și mînăstiri existente séu ruinate, Cimitire, morminte, sarcofage, Descoperiri de obiecte diverse : inscripțîuni, monete, olărie, arme și altele.

Bucuresci, 1877.

Din *Analele Societății Academice*, T. X, 1877.

TRADUCEREA ROMÂNĂ

DIN

ERODOT.

Raport prezentat în sesiunea anului 1878.

Domnilor,

„Erodot trebuia tradus înainte de a se fi format limba prozei, înainte de a fi dispărut din limbă acea frăgețime, care este fermecătoare în acest autor.“

Acastă idee, susținută la începutul secolului nostru de ingeniosul elenist francez Paul Louis Courier, a fost înscrisă, drept epigraf, în fruntea unia din cele cinci probe de traducțiune română de pre Erodot, care ne au venit est-timp la concurs.

Acésta ne dovedesce cel puţin că concurenţii noştri, — cõci putem adauge că, din studiul tuturilor probelor în genere, se constată că acelaşi spirit a mânat pre toţi în lucrările lor, — ne dovedesce, ñic, cum că toţi concurenţii noştri au fost pãtrunşi de gingãşia întreprinderii lor; ei 'şi au ñis că, în casul special de faţă, le este impus a se folosi de naivele şi nenstrunatele porniri ale stilului lui Erodot, spre a mlõdia dupe dînsele mersul ancõ şovãit al prosei nõstre romãnesci.

Din cele ñise s'ar crede põte că dificultãţile pentru traducãtor scadã acolo unde o limbã, ancõ nu pe deplin statoritã, are numai sã 'şi aştãrnã graçiele sale copilãresci în lãgãnul plin de far-mece al unei vechi şi ilustre literaturii.

Dar în realitate sarcina este cu mult mai anevoiõsã de pre cât s'ar crede.

A respica şi a pãtrunde cu de amãruntul tõte rãsfãţãrile de stil ale unui autor, carele ca Erodot, prin întorsãturile capriciõse ale graiului familiar din timpul sãu, a sciut sã descrie cu pãnã mãiãstrã tõte faptele şi tõte lucrurile strã-ine, cu care el minuna pe contemporanii sãi, este mai tot aşa de anevoie — fie'mi permis acãstã comparaţiune cam exageratã — cât de a 'şi da cine-va bine sãma de tõte acele infinite inflexiuni ale gungãnitului unui prunc, când mintea lui vede şi închipuiesce câte abié vocea lui scie sã

le exprime. Drept exemplu de această mobilitate, specială prozei lui Erodot, vom cita numai acea mulțime nespusă de particule cu care el își împetrițeză frasa, astfel încât să i se strecóre mai lin înțelesul în mintea ascultătorului, prin modulațiunii mai tot-d'a-una fôrte delicate.

Negreșit că este o greutate capitală pentru un cititor, despărțit acum prin secolî și prin deosebiri radicale în graiuri, de a urmări fără smințelă acea cale împletecită, ale cării nenumărate cotituri anticul povestitor elen le a însemnat numai prin țêrușii plăpêndî ai particulelor sale.

Dar și mai greu este de a înzestra cu dînsele reproducerea într'o altă limbă, a aceluî stil așa de rêsfăcat, fără de a pierde nimic din naiva lui complicațiune.

Acésta era ânsê sarcina pe care parü a o fi înțeles mai toți concurenții noștri și d'înaintea căria ei mai cu osebire aü rêmas fôrte adesé neputincîoși.

Și nu este lucru de mirare. Li s'a cerut să ne dea pe românesce, nu numai o reproducere erudită a lui Erodot, cu explicarea filologică, geografică, istorică și archeologică a faptelor consemnate în cărțile părintelui istoriei, ci mai cu sémă li s'a cerut să păstreze farmecul aceluî stil naiv și curgêtor, lipsit de orî-ce pretențiune, de orî-ce emfasă, graçioșa și nemăiestrita simplitate care a născut, nu dintr'o stăruitoře voință a au-

torului, ci din însăși natura graiului cu care el s'a servit.

El a ațat și ne a păstrat prosa elenă în gingășia prunciei sale. Pruncul, prin crescerea ce el a știut să 'i dea, a devenit în curênd acel strălucit semi-deu, ale cărui fapte constituie pentru eternitate una din cele mai mari glorii ale literilor omenesci.

Noi cerem de la traducătorii români ai lui Erodot ca, pe urmele înflorite ale istoricului elen, să dea pruncei nôstre limbe o creștere ce 'i va deschide cale largă și frumos bătută pentru viitor.

Așia dar, nu puțin cerem de la dînșii.

Să vedem acum ceia ce ei ne au adus de o cam dată.

Sunt cinci, dîserăm, cari au venit la concurs; și de la început cată să mărturisim că cu toții cinci se vedu a se fi aplicat tare mult la demna îndeplinire a sarcinei lor. Pare că le a plăcut tuturor a traduce din Erodot; și aci ne putem felicita, domnilor, cu alegerea acestui autor, care singur dintre scriitorii eleni puși pênă acum la concurs de Societatea nôstră, a putut produce o așa meritorie emulațiune.

Sunt dar cinci concurenți, din care unul (manuscriptul însemnat cu litera *F*) pörtă epigraful citat la începutul acestui raport.

Altul (Mns. Lit. *E*) 'și a ales drept moto,

următórea frasă din Cartea V, Cap. 44 a lui Tu-
cidide : *Τὸ γὰρ φιλότιμον ἀγῆρων μόνον, καὶ οὐκ
ἐν τῷ ἀχρείῳ τῆς ἡλικίας τὸ κερδαίνειν, ὥσπερ τι-
νὲς φασί, μᾶλλον τέρπει, ἀλλὰ τὸ τιμᾶσθαι.*

Al treilea (Mns. Lit. *G*) se servă, spre a se
distinge, cu un vers al lui Bolintinénu :

„Fericirea țereî de la noi s’astăptâ.“

Următorul (Mns. Lit. *H*) iew drept devisă
frasa latină :

Mens cujusque id est quisque.“

In fine ultimul (Mns. Lit. *I*) are drept moto
cuvintele : *Μολὼν λάβε.*

Ca să le judicăm dinaintea d^{vóstră} în mod
comparativ, le vom deschide pe fie-care pe rînd
la același loc, și anume (fără nici un fel de pre-
cugetare) la capitolul 31 ¹⁾.

Să cităm dar acest capitol de a rîndul, în
câteși cincî probele nóstre :

*Textul lui Erodót, Cartea VI, 31. — Περὶ δὲ τῶν
περῶν τῶν Σκῦθαι λέγουσι ἀνάπλεον εἶναι τὸν ἥερα, καὶ
τούτων ἀνεκεν οὐκ οἰά τε εἶναι οὔτε ἰδέειν τὸ πρόσω τῆς
ἡπείρου οὔτε διξιέναι, τήνδε ἔχω περὶ αὐτῶν γνώμην τὰ
κατύπερθε ταύτης τῆς χώρης αἰεὶ νίφεται, ἐλάσσονι δὲ τοῦ
χειμῶνος, ὥσπερ καὶ οἰκός· ἤδη ὦν ὅστις ἀγγίθην χιόνα ἀ-*

1) Suprimăm aci alte mai multe capitole care aũ fost stu-
diate comparativ în raportul complet.

δρῆν πίπτουσαν εἶδε οἶδε το λέγω. οἶκε γὰρ ἡ γιῶν πτεροστοὶ καὶ θιὰ τὸν χειμῶνα τοῦτον ἔόντα τοιοῦτον ἀνοίκτη τὰ πρὸς βορέην ἐστὶ τῆς ἡλείρου ταύτης. Τὰ ὦν πτερὰ εἰκάζοντας τὴν γιῶνα τοὺς Σκύδας τε καὶ τοὺς περιοίκους δοκέω λέγειν. Ταῦτα μὲν νυν τὰ λέγεται μακρότατα, εἴρηται.

Manuscriptul E. — În privința fulgiloru de zăpadă¹⁾, cu cari dicu Scitiî că este plină aerulū, și din cauza carora nu potū vedé înainte prin țeră, nici pătrunde, am părerea următoare : în părțile, care suntu din susū de acéstă țeră, ninge necurmatū, mai puținū véra decâtū iérna, precumū este și natural. Cine a vēdutū din apropiare cadéndū multa zăpadă, acela înțelege ce dicū eū, pentru-că zăpada este asemenea penelorū. Și din causă că domnesce acolo o atare iérnă, părțile acesteî regiunî, care suntu spre mēdănópte, nu se potū locui. Eū credū că Scitiî, și cei ce locuiescū în jurulū lorū, numescū zăpada pene din cauza asemănărei. Aceste suntu relatările mele peste acea, ce se vorbesce despre țerile cele mai depărtate.

Manuscriptul F. — În ce privesce penele de care, cum dic Scythii, e plin aerul, și care nu lassă pe cineva nici să vēdă țerra de dincolo, nici să uă străbată, părerea mea este astfel. În părțile care sunt mai sus de acest pământ, ninge necontenit, mai puțin ănsē vara decât iérna, precum e firesc lucru; cine a vēdut de aprópe căđend străns ninsórea, înțelege celle ce dic; ninsórea sémănă în adevér a pene. Și din cauza acesteî ninsorî, care este cum dic, părțile de la miadă-nópte alle acesteî țerrî nu sunt de locuit. Prin comparațiune dar, după părerea mea, Scythii și vecinii lor numesc ninsórea pene. Am spus celle ce se dic despre aceste locurî depărtate.

1) Veđi, IV, 7.

Manuscriptul G. — Ierū despre fulgiū de carī dīcū Scythii că este plin vĕzduhulū și din pricina lorū nu se pōte nicī vedē maī departe pe conținutū nicī strābate, acĕstā părere am despre ei. In părțile de susū alle acestei țĕrrī ninge într'una, mai puținū vĕra de cātū iĕrna, precumū e și fiirecū. Deci acumu cine a vĕdūtū de aproape zāpada dĕsā cādĕndū, scie ce spunū eū. In adevĕru sĕmānā zāpada cu fulgiū; și din pricina acestei zāpedi ținuturile din spre mĕdā-nōpte alle acestei părți de pāmĕntū sunt nelocuibile. Deci credū că Scythii și veciniū lorū numescū zāpada, din causa asemĕnării, fulgi¹⁾. Iĕtā spusele melle asupra acellorū țĕrrī ce se dīcū că sunt fōrte depārtate.

Manuscriptul H. — Acum, in privința fulgilor, de care dīc Sciții că aerul e plin, și că din cauza lor nu sunt nicī visibile nicī de strābātut părțile maī înaintate ale țĕrrii, acĕsta este părerea mea: in părțile mai depārtate ale țĕrrii acĕstia, ninge continuū, mai puțin însă, se înțellege, vara de cāt iarna. Căci orī-cine a vĕdūt zāpada cādĕnd cu desime lōngĕ sine, scie ce voiū să dīc: fiind că zāpada sĕmānā cu fulgiū; și din causa acestei ierne, fiind astfel (de asprā) părțile medinoptiale ale acestei țĕrrī nu pot fi locuite (de om). Eū credu ca Sciții și veciniū lor chiamā acelea fulgi, fiind că comparā zāpada cu fulgiū. Atīt (ajunge) să spunem despre aceste locuri dīse cele maī depārtate.

(223) οὐκ οἰά veđi nota la Cap. 7. Manuscrisul Florentin are aci οὐκ οἰά.

---

1) K. Abicht traduce acĕstā frasĕ așa: «Scythii numescu, precumū am arĕtatū mai susū (τῶ), într'unū modū figurativū (εἰκάζοντες), zāpada *fulgi*».

(224) ἐλάσσοι cu acestŭ cuvânt se sub-înțelege χιόνι sau mai bine νιγετῶ.

(225) τὰ ὄν περὰ. Trebuie se observămŭ aci puterea articolului «Acelea, fulgŭ», adicŭ de care e vorba aci.

(226) ἐκάζοντας τήν χιόνα. Se subînțelege τοῖς περὸς.

Manuscriplul I. Ear despre penele, de cari Scyții spun cã este plin aerul și cã din cauza lor nu este cu putințã nici a vedea cineva continentul de mai încolo nici al percurge, eŭ despre ele am opiniunea urmãtoare; in pãrțile deasupra a acestei țeri tot dauna ninge, se înțelege mai puțin vara de cãt earna, dupě cum și este natural; acuma dar cine vezŭ de aproape zãpadã cãzënd in abundențã, știe ceea ce spun; cãci zãpada seamînã cu pene; și din cauza acestei erni care este astfel pãrțile despre meazã noapte ale acestui continent sŭnt nelocuite; cred dar cã Scyții și veciniŭ lor vorbesc de pene înțelegënd prin aseminare zãpada. Atãta dar despre natiunile, cari se đice cã sŭnt cele mai indepãrtate.

Auđirãțŭ, domnilor, cum sunã fie-care din traducțiuniŭ.

Negreșit cã nici una nu se abate mult de la înțelesul general al autorului, dar apoi iarã, luându-le cu de aměruntul, nici una nu reproduce cu destulã simplã fidelitate, tóte acele inflexiuni de înțeles (de a 'șŭ puté đice așã), care sŭnt însemnate de autor prin multiplele și diversele lui particule.

Asemenea la nici unul din traducători, stilul nu se vede de a fi tare incorect; dar apoi iarășŭ, nici unul nu satisface pe deplin auđul românesc

al aceluia mai cu sémă care scie să prețuiască prosa elenă a lui Erodot, așa de mult netedă și de neîmpedecată.

S'a putut constata óre-care stângăcie la legătura fraselor și la unele expresiuni nepotrivite, în Mns. *E*.

Cel cu lit. *F* are negreșit un stil mai curgător, dar el păcătuiesce prin întrebuintarea frecuentă de galicismă.

Mns. cu lit. *G*., așa bogat provădit cu note explicative a faptelor, culese de prin cei mai renumiți comentatori ai lui Erodot, se poticnesce foarte des în alegerea cuvintelor românesce, și astfel vrând să fie pré mult elenic, el devine neînțeleș pre limba noastră.

În Mns. cu lit. *H*, care posedă meritele unei cercetări și limpediri scrupuloase a textului elen pre care îl reproduce în față, cu bogate adnotațiuni critice împrumutate din cele mai renumite edițiuni străine, se recunósce fără îndoială o mare ocupațiune despre adevăratul înțeleș al autorului, pre care de sigur traducătorul 'l a pătruns adânc, fără ca, din nenorocirea sa, el să scie a mânui limba românescă cu destulă agerime, spre a reproduce lămurit pre românesce ceia ce dînsul pricepe foarte bine în textul elen.

În fine Mns. *I* dovedesce asemenea o deplină străbateră în înțeleșul autorului și în finețele limbei lui; el destăinuesce tot de o dată și dorința

de a preface fără smintelă textul original pe limba noastră; dar aceste laudabile silințe se vedū cam des nimicite prin aplecări straniī ale traducătorului către uniī provincialismī neautorisați, aparținēnd une oriī ținuturilor de peste Milcov, alte oriī s'ar crede chiar graiului Romānilor de de-cindea Dunārei. Apoi āncō se mai gāsescū pe ici și colē nelogismī de aceia cārora le am putē dice banalī.

Din tōte aceste rāpediī apreçurī, pe care ure-
chia d'vōstrā le a simțit tot așa de bine cât și stu-
diul nostru le a cāntārit, ce rēsare ore mai clar
în mințile nōstre?

Aceia că mai toți concurenții noștri s'aū si-
lit a face bine, că uniī aū dovedit chiar o con-
sciințioasă aplicare la pētrunderea adūncă a auto-
rului antic, dar că nici unul, nici chiar cei cari
'l aū înțeles mai bine, n'aū nimerit a ni 'l da pe
romānesce astfel cum el în realitate este în eli-
nesce, ba nici chiar cum parū a 'l fi și priceput
uniī din traducători.

Ne ar fi plăcut a vedē, în nenumērate lo-
curi, mai multă fidelitate în amēruntele de stil,
de care am vorbit mai sus, și pretutindenē ne
ar fi plăcut a vedē mai multă simplitate în sti-
lul romānesc.

Nu pretindem a impune rōndurile următore,
ca un *model*; dar credem că și stilul elen al lui
Erodot și limba nōstrā romānescă arū fi mai pu-

çin trădate, când traducătorii s'arū mănține în limitele de fidelitate și de simplitate, ce am impus acestor câte-va frase din același capitol :

3. „Cât despre fulgii de care Sciții spun că plinū este aerul și că din cauza lor nu este cu putință nici a vedea mai departe, nici a pătrunde în acea țară, iată părerea ce am eu despre dinșii : în părțile din sus de aceste locuri ninge tot-d'a-una, dar mai puțin vĕra decât iĕrna precum este și (lucru) firesc ; deci acum, cel ce a vĕdut zăpada cădĕnd dĕsă de sus, pricepe ce am çis ; cōci zăpada sĕmĕnă a fulgii, și din causă că iĕrna este acolo, într'astfel, părțile despre miĕdĕănōte ale acestei țĕri sunt nelocuite. De aceia cred că Sciții și vecinii lor vorbesc despre fulgii, asemĕnând (cu dinșii) zăpada. Acestea sunt acum de spus despre locurile ce se çicū (a fi) cele mai depărtate).“

Repetim că acĕsta este un *exemplu*, și nu un *model* ; și așteptăm ca alții să prefacă în viitor modestul nostru exemplu în adevĕrat model.

Diserăm în viitor... și cu acĕsta pare că ne și deterăm verdictul asupra probelor de traducțiunii din Erodote, ce ne aū venit estimp la concurs.

Totuși cată să mărturisim că ele rele nu sunt, că ele dovedescū o emulațiune ce nu pōte face alta decât a ne bucura și a ne da tari speranțe pentru viitorul literilor nōstre clasice.

Să lăudăm dar pe concurenții noștri, pentru ca lauda nōstră să 'i îndemne a face āncō și mai bine.

Și aci aflu ocașiune de a resuma în câte-va

cuvinte, observațiunile ce colegul nostru, d^l Caragiani, ne a comunicat, înainte de plecarea sa, în urma studiului ce d^lui a făcut asupra unicului manuscris care ne a venit estimp la concurs, ca probă de traducere de pre viața lui Mariu din Plutarch (cap. I-XVIII), purtând epigraful :

„Ah, vorbiți, scrieți românesce, pentru Dumnezeu?”

G. Sion.

Cel, carele a prescriș aceste versuri în fruntea încercării sale, s'a folosit fără înduoială de consiliile coprinse în raportul nostru de acum un un asupra traducerilor din ilustrul biograf elen; dar, fie că lucrarea sa de estimp a fost făcută în mod cam pripit, fie că n'a știut pretutindenă să nimerescă în buna sa limbă românescă, adevăratul înțeles al textului original, ne simțim și aci împinși a cere ca traducătorul nostru să cerce la anul a sălta cu o tréptă și mai sus pe scara progresului în exactitudinea traducerii.

Acesta a fost, domnilor, spiritul ce a condus estimp judicata noastră în tóte operațiunile capitale ale acestei sesiuni. El nu se va desminți nică în ultima noastră lucrare.

Am avut mereu ocașiunea de a constata că, în tóte cercurile de activitate de care Societatea noastră se atinge, e adevărat progres, e multă silință spre bine.

Dar póte chiar acésta ne a făcut să ne ridicăm cu gândurile încă și mai sus, și să cerem ca totul să se facă încă și mai bine.

N'am mai voit estimp, ca adese ori în anii trecuți, să remunerăm un bine relativ. Meritosele silințe dovedite de concurenții ce ni s'aũ prezentat, ne aũ întemeiat în nobila cutezare de a le cere întru tóte o perfecțiune neînduoioasă.

Așa fiind, Societatea noastră nu póte face nici părintelui istoriei, nemuritorului prosator ionic Erodót, nici ilustrului biograf și moralist din Cheronea, umilirea de a priimi pe séma lor o pėrgă de o valóre negreșit egală, dar totuși nu superióră atátor alte obiecte pe care le a respins, nu dóră ca *rele*, ci numai că *nu întru tóte perfecte*.

Dar póte că nu toți în sînul Societăței noastre aũ fost dispuși, de la început, a călca chiar de îndată cu pași așa de tare apăsați pe acésta cale seméță. Aũ fost — și mărturisesc că sunt și eũ unul dintre aceia, — cari aũ cređut că tot încă este timpul de a ne arăta mai îngăduitori, spre a nu descuragia pre concurenții ce abié de curênd aũ început a veni cu céta, și nu rari și isolați ca mai anii trecuți.

Dar așa s'a croit de la început, prin voința celor mai mulți; așa rămână pêne la capăt!

Aci, permiteți'mi, domnilor, dupe ostenitó-

rele lucrări și asprele prețurii, ce cu toții am avut, acum în curs de șese lungi săptămâni, permiteți-mi, ȕic, a vă descreți frunțile preocupate, cu o mică istorioră din timpii trecuți.

Ea va servi pôte de comentariu propunerii de respingere, cu care ne încheiem și noi acest raport.

Deci, pe la finele ultimului secol, pe la 1789, biéta țera noastră se afla într'o situațiune politică cu totul de plâns. Pórta declarase răsboiu Rusiei și Austriei de o dată. *Kazaci* Ecaterinei erau la Ieși și *Nemți* cu códă în munții noștri. Turcia alesese atunci un caikgiu din Constantinopol ca să 'l pună Domn peste țera Românescă și dînsul, Mavrogheni-Voevod, ridicase oștiri de țără spre a se lupta, aci la noi, cu inimicii Sultanului.

Dar ticiții noștri boieri din *Protipendacă*, fiind mereu luați în rîs și în răspér de fantasticalul grec, îi staū la tóte împotrivă și în tot chipul se cercaū a 'i pune pîdedeci și a 'l depărta din scaun. Fórte puçini din frunțașii țerei se arătaū îngăduitori pentru silințele lui Mavrogheni de a reinvia vechia vitejie a Românilor. Printre rarii apărători ai lui, se afla și mitropolitul Cosma, român de ném din Curtea de Argeș, (pe carele țin minte că bunica mea îl numea cu mîndrie unchiu mare al ei).

Cosma nu voia să se unescă cu boierii, când ei se tot plîngeaū la Pórtă și cereaū depărtarea

Domnului; prin urmare *arz-mahzarurile* séu voturile de blam date de boierime, se porneau la *devlet*, fără de subscrierea mitropolitului.

Așa merse cât-va timp; dar în fine Mavrogheni, desperat de necurmatele sale insuccese, începu cu mânie a stôrce din țără mai mult decât ea putea să dea. Atunci credința lui Cosma începu și dînsa a șovăi, și când i se presentă o nouă ocasiune de a cere respingerea lui Mavrogheni, el luă condeïul în mână și subscrise, ȳcînd în gura mare :

„Ὅπου ο κόσμος καὶ ο Κοσμάς“!

„Unde merge o lume, hai să mérgă și Cosma!“

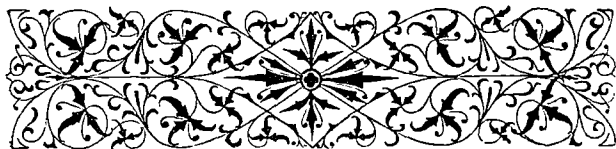
Fie dar, și din parte-ne, respinse cercările de traduceri de pre Erodot și Plutarch, precum aũ fost și alte lucrări, cu scop ânsă numai, — bine înțeles, — ca la anul să ne vină altele, âncă și mai bune.

Bucurescî, 1878.

Din *Analele Societății Academice Române*, Tom. XI, 1878.

BISERICA DE LA CURTEA DE ARGES

ȘI

LEGENDA MEȘTERULUI MANOLE

Cuvântare pregătită pentru ședința de închidere a sesiunii generale din anul 1879, a Academiei Române, în urma unei excursiuni făcută de membrii Academiei în acea localitate 1)

„Pe Argeș în jos,
Pe un mal frumos,
Negru-Vodă trece
Cu tovarăși dece:
Nouă meșteri mari,
Calfe de zidari,

Și Manole dece
Care'i și întrece.
Merge tot pe cale
Să alégă 'n vale
Loc de mănăstire
Și de pomenirel....“

---

1) Acastă cuvântare a fost să se rostéscă în prezența Domnitorului Carol I; dar M. S. n'a putut asista în acea și la ședință, astfel că această cuvântare a rămas pêne ađi inedită. — A se vedé în *Analele Academiei Române* pe anul 1879, la șe-

Astfel începe cântând, pré luminate Dómnne și domnilor colegi, vechiul *cântic bătrânesc* pe care l'a răpit uitării, și prin care ne va răpi îndată acum auđul mult prečuitul nostru poet și confrate, laureatul cântăreț al *gintei latine*.

dințele din 3 și din 5 iulie, precum și cuvintele următóre prin care dl Odobescu, în calitate de Secretar General, sfêrșesce raportul sêu asupra lucrărilor acelei sesiuni: «Nu voi închiăia, domnilor, acest răpede conspect al multelor lucrări cu care a fost ocupată sesiunea noastră de estimp, fără de a aminti prin câte-va cuvinte, plăcută și interesanta serbătóre căria ceļ maļ multļ din membri Academiei întruniļ în Bucurescļ au consacrat una din ȓilele lor de repaos. Excursiunea făcută împreună în ȓioa de 24 iunie la Curtea de Argeș n'a fost pentru noi o simplă distracțiune; ea ne a procurat fericita ocaziune de a apreęi *de visu* monumentul din acea localitate, care constitue principalul titlu de glorie al artelor române din trecut, renăs-când astăđļ în tótă a sa înflorire, subt inteligenta și atentiva restaurare la care lucréză meritosul architect francez, dl Andreļ Lecomte du Nouy. Ea ne-a dat și acea satisfacțiune morală de a vedé, prin cordiala primire ce ni s'a făcut de P. S. S. Episcopul și de către cetățeniļ Curȓi de Argeș, de ce căldurósă simpatie se bucură Academia Română în inima Românilor din orȓ-ce parte a țerii. A dovedi din ce în ce maļ mult că o merităm și că ea ne îmbie la lucrări folositoare naȓiunii, Yată, domnilor, învățătura practică ce vom fi cules cu toȓiļ din acéstă plăcută excursiune a noastră.

«Terminând, nu'mļ remâne, domnilor, mie ca Secretar General al Academiei, dăruit cu onorătórea dvóstră încredere spre a purta de acum înainte sarcina de a înregistra faptele dvóstre, decât a vă ura și a vă ruga să binevoiȓļ, spre onórea corpuluļ nostru, a nu cruța nicļ o dată, într'acest sens, ostenelele mele».

Așa ȳice balada despre un fabulos Negru-Vodă și despre un mitic Meșter-Manole; ȳice că ei, vre odinióră, ar fi coborît cu ceta lor de pe plaũ în jos pênã în valea Argeșului, ca să cate acolo loc pentru o mândră mânăstire.

În amurgul poetic al legendei ni se înfăcișeză ca întemeietori ai monumentului de căpetenie al artei române, două falnice umbre: un *Domn* cu credință creștină, cu dor de țeră, cu iubire de tot ce este nobil și frumos; apoi un *Meșter mare*, carele, în îngânfata ardóre a geniului sêu creator și a măiestriei sale fără sémên, se laudă că va sci să zidescă și să dureze

Mânăstire naltă

Cum n'a mai fost altă.

Pe acești nebuloși luceferi, însociți de pleiada lor de *nouă meșteri mari*, toți *calfe de zidari*, îi vede mai întâi licurind pe cerul trecutului, drumețul care se pornesce în perigrinagiu istoric către vestita noastră biserică de la Curtea de Argeș.

Maĩ deunădĩ, pare că tot ei, ascunși printre piscurile aburate ale *Căprăreselor* de la obârșia Argeșului, ne adimeneaũ și ne călăuzeaũ pe noi toți în cale, d'a-lungul aceliaș vâi a Argeșului în sus, pênã la locul *de pomenire*, unde s'a durat acum 350 și mai bine de ani, acea mândră clădire.

Noi, domnilor, porniți cu voie bună într'un peregrinagiu la care ne a îndemnat patriotica dorință de a vedé mai de aprópe cum, în dıoa de astăzi, renascú în țeră la noi, viie, mëndre și strălucitóre, nobilele creațiuni din trecut ale geniului românesc, precum aú renăscut printre noi tóte virtuțile sufletesci ale străbunilor; noi, ca odinióră meșterii lui Manole, — umilite calfe de zidarı, — am umblat voioși în cale. Dar cu mult ancó mai voioși, mai pëtrunși de întăritórea credința că patria nóstră întru tóte pășesce acum ıute și temeinic spre bine, cu mult mai îndestulați și mai mulțumiți ne am simțit în momentul când ne aflarăm drept în fața bisericeı episcopale pe care ne dusesem să o admirăm.

Din momentul acela a dispărut ca năluca din mințile nóstre, fantasma întunecată a lui Negru-Vodă și legenda întristátóre a Meșterului Manole.

N'am mai vëdúat atunci decât măréța realitate a splendidului monument, curățat cu o minunată măiestrie de pecinginea uriciósă cu care îl nęcłăise secolii de barbarie și de nepăsare.

Biserica Curții de Argeș, deși ancó încinsă în schelele'ı de bërne necıoplite, ni se arată ca un fenice încântător ce abıe își scuturase ghiócea muceđită. Ea se străvedea ca într'o colivie, printre ale cărıi grosolane zăbrele se zăreaú, chıar de acum strălucitóre, tuleiele'ı de marmoră, unele

felurit împletite, altele viu colorate, și altele încă, mându poleite.

Meșterul Manole al acestei măiestrețe refaceri, junele artist plin de talent și de perseveranță cu care Francia ne a împrumutat, d^l arhitect Andrei Lecomte du Nouy, ne a călăuzit pe toți în examinarea atâtor minunate amănunte, pe care d^{nia} sa le a urmărit, — ba, ce ție! le a redescoperit, — și le a reprodus cu acea pasionată iubire care légă în tot-d'a-una pe artiștii adevărați de opera lor predilectă.

Am vădu cum, sub mâna sa dibace, turnurile cele de multe cutremure din locul lor clătite, 'și au reluat acum solida lor eleganță din epoca clădirii. Am vădu reînflorite pe frunțile de mult pleșuve ale turnulețelor spirale din fața bisericeii, am vădu strălucind ușore cunune de pétră săpată.

Apoi, pe tóte aceste turnuri au început a scînteia, ca smalțuri de lazur și de smarand răsipite pe covóre de aur, ornamentele cu câmpul colorat și cu muchele aurite. Mai jos, în loc de strașina grosolană de tinichele ce o așternuse în pleu d'asupra păreților, restauratorii inepti ai secolilor din urmă, am admirat noua brână de pétră, săpată întocmai ca alesăturile unei bogate cămeși țărănesci, și întreruptă pe alocuré de șipote grațiose prin care, scurgându-se apele de

plóie, va fi cruțată pe viitor învelitórea cea de plumb, încordată în spetezele'í poleite.

Pe corpul edificiului tóte acele minunate bráne, arcuri, roșate și bumbi de pétră sculptată, 'și aũ redobândit, sub daltele săpătorilor povățuite de d^l Lecomte, acele relievuri proeminente care le facũ a fi întocmai ca nisce florí învólte, ca nisce ramure cu pérgă, ca nisce bolți înfoiate, adevérate minuni ale artei în luptă cu natura. Nu numai atáta! dar în curênd, pe tóte acele capriçiose rotocóle ce rêsarũ ca sbenghĩuri sclicicóse, impodobind sprincenile de sub stréșină, se vorũ zări fólfaînd, ca în timpurile lui Négoe Basarab, păsărele de alamă cu aripele destinse, ca și cum arũ fi sburând, și care, când se ridică vântul, suíeraũ alene și cletinaũ dulce clopoței aninați de cïocul lor.

În fine, ca să nu lungesc peste măsură acé-stă răpede înșirare a diferitelor restaurări ce s'aũ făcut și se facũ încó pe exteriorul edificiului, voiu mai spune că, pentru basă s'a pregătit acea prispă cam teșită și împrejmuită cu mari balustre de pétră, pe care o reclamă nu numai mărturia păstrată de călătorul arab, diaconul Paul din Alep, cel ce a vizitat mănăstirea de pe Argeș sub Mateiu-Vodă Basarab, dar încó și stilul caracteristic al acestei minunate clădirí. Avênd planul și menirea unui templu creștinesc, ea reamintescé totuși, prin dispozițiunile ei or-

namentale, elegantele edificii ale arhitecturii otomane din Constantinopol, înălțate tocmai pe vremea când Négoe Basarab clădea la Argeș, măiestrita sa biserică. Astfel, voevodul român se întrecea în infundăturile muntóse ale Carpaților, cu sultanií Baiazid, Selim și Soliman de pe malurile Bosforului.

Cronicele nóstre, puține datine ne aũ lăsat despre creațiunile artistice ale timpilor trecuți. Analistií cei vechi ai Românilor aũ spus viitori-meí numai nevoile țerii; în egoismul lor temător, ei aũ păstrat pe sémă-le, fără de a le împărtăși nimenuí, mulțumirile acelor rare fapte înveselitóre ce mângâiaũ sufletele strămoșilor nóștri. Pare-că le era frică să desvéluié lumii chíar și tesauerele cu care geniul estetic al națiunii înveselea, când și când în taínă, viața socială a Românilor.

De aceia nici Négoe Basarab, întemeietorul mónăstirii de la Argeș, nu ne a spus nicăieri, nici în inscripțiunile parietale ale bisericeí sale, nici în cartea de povețe ce el a scris pentru învățătura fiului său Teodosie Voevod, cu ce ómení s'a servit spre a înălța așa minune artistică, în fundul munților românesci. Adunat'a el lucrători greci din Constantinopol și din Anatolia, cari lucrase la marile moschee ale padișahilor musulmani? Culesu'í a el și de mai departe, din ținuturile Armeniei și ale Georgiei, unde crăișorii

creștină ai locurilor clădeaă biserice, croite și decorate cam în felul celei de la Argeș? Nimeni nu ne a spus'o; nimeni acum nu ne o va mai puté spune.

Deci, măiestrul architect al bisericei de la Argeș este cu totul necunoscut, și totul ne face a crede că numele lui pururé va remáné o taină.

Dar însuși edificiul atât este de atrăgător, atât de extraordinar, el însuflă atâtea impresiuni vii și felurite, încât a trebuit neapărat ca el să deștepte o curiositate excepțională în glótele de popor care aă venit mereu să'l admire. Acea curiositate, întăritată prin misterul ce plana asupra clăditorilor acestei minune artistice, a făcut să nască de sineși o legendă. Poporului îi trebuia neapărat un nume de meșter mare, pentru cel care va fi clădit biserica de la Argeș. Dar *letopisețele*, dar *pisaniile*, dar *chrisóvele*, ba chiar și poveștile tăceaă mute despre acel nume.

Atunci poporul l'a scornit,.... séu mai bine nu: el a luat numele unui personagiu real, pe care, la un moment dat al istoriei nóstre artistice, tótă lumea, și mai ales ómenii de rînd, l'aă fost bine cunoscut. Pe acel personagiü, poporul, cu puterea de imaginațiune ce'l caracteriză, l'a învăluit în mantia maiestósă dar întunecată a legendei. Acel personagiü, carele a trăit și a lucrat mult timp printre Români, de la care

avem opere subscribe cu propria sa semnătură, al cărui chip îl p^ote ved^e fie-care din noi pe p^ăreții interio^ri ai tindei din biserica cea mare la m^on^ăstirea Hurezul din V^ălcea, acel personagi^u este *Meșterul Manole* s^eu *Manea v^ătaful zid^ăriei*, care st^ă zugr^ăvit p^ên^e la br^ău, al^ăturⁱ cu *Vucașin Carag^e petrarul* și cu *Istrate Țemnarul*, tustreⁱ ca meșteri lucr^ători ai numitei biserice, ce a în^ălțat'o, la anul 1793, Constantin Vod^ă Br^âncov^enul. Acel personagi^u este *Manea Meșterul*, carele a sculptat, sub Șerban Vod^ă Cantacuzino, vechiul toc de p^êtr^ă de la ușa bisericeⁱ din m^on^ăstirea Bistrița de l^ung^ă Olt; este acelaș carele, restaur^ând, tot sub Șerban Cantacuzino, antica biserică a m^on^ăstirii Cozia, a adaos pe p^ăreții ei exteriorⁱ roșate și br^âne de p^êtr^ă, sculptate de pe forma și stilul acelora ce el v^êdușe, ba și chⁱar completase în mod cam grosolan, tot sub Șerban Vod^ă, la îns^ăși biserica pe la m^on^ăstirea de Argeș.

Așa dar Meșterul Manole s^eu Manea v^ătaful zid^ăriei, este un personagi^u carele, pe la finele secolului al XVIIe, a tr^ăit o viața de muncă printre poporul rom^ân, carele a contribuit cu mistria și cu dalta la prefacerea bisericeⁱ de la Argeș, sub domnia dⁱsului Șerban Cantacuzino, și apoi tot el 'și a întins activitatea lui meșter^escă preste t^ote m^on^ăstirile câte s'au restaurat și s'au cl^ădit în ț^era de peste Olt, la

epoca, relativ prosperă, a Cantacuzinilor și a Brâncovénului.

De sigur poporul nostru 'l a avut pe atunci la mare preț, și tare îmi vine a crede că, dupe a lui răposare, svonul public s'a aplecat bucuros a 'i perpetua aducerea aminte, unind numele lui, așa de mult cunoscut în mai multe unghiri ale României, cu o legendă fantastică a cărei origină pare a fi cu mult mai vechie. Și într'adevăr acea legendă o regăsim, și aprópe și departe de noi, la mai tóte popórele peninsulei balcanice, la Sêrbî, la Albanezî, la Greci. Cine scie déca nu cun-va ea va fi fost răsădită pe țermurile răsăritene ale Mediteranei, împreună cu alte multe cântice și povești cavaleresci ale apusului, de către Frâncii, Teutonii și Nordmanii rătăcitori, care s'aũ tot ispitit în Orient dupe dobêndile Cruciaterelor? Nu este îndouăla că, și la dînșii, pe rîpele Rinului și pe șesurile marine ale Danimarcei, se povestea, încă de mult, basmul unei ființe omenesci zidită în pãreții unei cetăți orî unei biserice, ca să le plămădescă taria cu sufletul ei de veci întemnițat.

. Din secol în secol, din țără în țără, din ném în ném, din graiu în graiu, se va fi prefirat acéstă jalnică poveste, care deveni cu timpul plânsórea unei blânde soții, a unei nenorocite mume, osêndită cu silă a se preface în *stafie* la temeliile unei zidirî; de aceia și eũ, tare m'aș îndupleca a crede că, toc-

maî într'al XVII¹⁶ secol, de o dată cu alte câte-va cântice sêrbesci, precum sunt al lui Sêrb-Sărac, al lui Hagi Baba Novac, al lui Corbac și altele, vre unui *guzlar* anonim, pribegit, — Dumneșeu scie pentru ce? — pe malul stâng al Dunării, îi va fi dat în gînd a tîlcui pe românesce acea baladă, pe care o priimise și o cântău de maî nainte frații lui din Sêrbia. Ânsê, ca un dibaciu inițiator al poporului românesc, guzlarul de decindé a căutat să împămîntenescă cu temei la noi, cânticul sêu cel străin, moștenit și la el de aîuré. A cercetat care este în țera Românescă, clădirea cea maî de frunte, cea maî cu védă. I s'a răspuns : „Care să fie alta decât mônăstirea de la Argeș?” — A vrut să scie care e Domnul țerii cel maî vestit prin vechimea sa. I s'a întempinat : „De bună sémă e Negru-Vodă cel de la descălicătóre!” — A maî întrebat âncô și cine a fost meșterul cel maî lăudat al mônăstirilor de aci. I s'a đis, dupe svonul âncô prospêt al glótei : „Altul nu póte fi decât domnescul vâtaf de zidărie, Meșterul Manea sêu Manole, cel ce a lucrat la Argeș, la Cozia, la Bistrița, la Horez, pretutindenî unde a fost mônăstire mare de durat și de întărit” — Și astfel, printr'o localizare confusă și îndrăznétă, dar plăcută poporului, s'a înjghiebat legenda românescă a bisericeî de la Argeș împestrîtată cu d'al-de Negru-Vodă și d'al-de Meșterul Manole.

Intr'adevăr, când căutam bine, datina acestei legende este una și aceeași cu a podului de la Arta în Grecia, cu a cetății Școdra din Albania, cu a zidurilor Semendriei de pe țărmul sârbesc al Dunării. Pretutindenî, în aceste locuri, e vorba de o femeie pe care au zidit'o meșterii în pãrete, spre a 'l face să fie mai traînic, spre a 'i da viața unui suflet omenesc; dar nicăieri, afară din România, nu apare în această tradițiune, — aș pute dice că și cosmopolită, — numele unui meșter special, și mai ales acela al lui Manole.

Acest nume este deci, fără tagă, al vestitului meșter român pe care poporul nostru a fost îmbiat, într'o epocă de prosperare națională cum a fost aceia de sub Șerban Cantăcuțino și de sub Constantin Brâncovénul, a 'l sërba și a 'l cânta cu laudă, ca făptuitorul nemijlocit al prenoirei atâtor vechi și mëndre aședeminte, al înălțării atâtor nuoe, mari și bogate locașuri. Pe acel vrednic și iscusit bărbat, poporul îl veduse, mari de anî, preumblându'si din loc în loc, pe văi și pe șesuri, ceta lui muncitoare de calfe de zidari, brésla séu isnaful de meșteri dibaci și silitori, al căror vâtaf era dînsul, Manea, dînsul Meșterul Manole, fiu al poporului, dînsul carele, în ochii semenilor săi, numai el scia să facă și să prefacă

Mönăstire naltă

Cum n'a mai fost altă:

Îată, pare-mi-se, cum s'ă întêmplat ca numai spusele poporului să ne fi păstrat acest nume. Numai el avea trecere la treptele de jos ale națiunii, unde basmele, poveștile, cânticele și snóvele aũ ținut loc pururé de chrisóve domnesci și de pisanii ctitoricesci.

Deci, abié ne mai vine acum să ne întrebăm pentru ce Șerban Vodă Cantacuzino, în inscripțiunea săpăată din porunca lui, pe o lespede din façada bisericeii de la Argeș, nu a pomenit cătuș de pușin numele meșterului Manole. Într'insa ni se spune numai că, la 1682, Domnitorul a trãmis acolo ca ispravnic, spre a drege și a întări stricáciiunea, împreună cu *meșteri*, pe boiarinul domniei sale *Dona Pepano*. Cine va mai fi și acesta, al cărui nume îl dovedesce neapărat că era străin? Nicí un alt document al timpului nu ni'l menționéză; dar și mai pușin încă s'a îndurat gelósa mândrie a poporului românesc să ni'l păstreze, măcar și alături cu al meșterilor pãmêneni.

Apoi încă, tot pe façada bisericeii de la Argeș, citim, scobit în litere mari, numele lui *Grigore Cornescu*, și scim, dupe dișele diacului za divan Neculai Mustea, cronicarul moldovén, că, pe la 1672, acest Cornescu, a fost „un nemeș din ținutul Hotinului, fórte meșter de scrisóre și de săpături la pétră, și de zidit și la alte lucruri,” carele tot pe timpul acela „aũ făcut chi-

pul cetăței Cameniței de cêră, și starea locului din afară și din lă-untru cu tôte tocmelile ei, minunat lucru, și o aũ trimes la Împărăție, și mai mult acêsta aũ clătit pre Turci a veni la cetatea Camenița¹⁾.”

Rememorăm aceste fapte numai spre a dovedi că, în epoca aceia, țêrile române nu erau lipsite de artiști și de meșteri isteți. Dar, de sigur, dupe lucrările ce ne aũ rămas din mâna meșterului Manea, vătaful zidăriei, trebuie să mărturisim că el, în concepțiunile sale artistice, a stat cu mult mai pre jos de arhitectul și de sculptorii cari aũ înălțat și aũ ornamentat, pe timpul lui Négoe Basarab, biserica de la Argeș.

Din puçin și iute ne și putem domiri. N'avem decât să aruncăm în trecêt ochii asupra acelor câte-va lepedi și rotocole de pétră vênêtă de Săcuieni, pe care meșterii din vremea lui Șerban Cantacuzino, le aũ cïoplit întocmai la fel cu cele pregătite, tot de dînșii, pentru bisericile de la Cozia, de la Bistrița, de la Hurez, ba și de la Cotroceni, de la Mogoșoia și de la Colțea. În-dată o să ne coprindă mare cïudă cum de aũ îndrăznit ei să alătoreze acele grosolane schimosituri și să le așede d'a rîndul, la locuri de lipsă, printre finele și graçioșele alesături sculptate pe

---

1) Letopisețele Moldovei, ediț. I, a dlui M. Kogălnicenu, tom. III, p. 11, 12.

pétră sură de Albesci, cu vre o sută și șese-șeci de ani mai nainte. Artiștii lui Négoe Basarab scormoneaă, ferecaă, fățuiaă și scliviseaă subțire cu dălțița; petrarii lui Manole croiaă, retezaă, ciopârteaă și făureaă gros din ciocan.

Totuși, — o mai repețim, — poporul la noi 'și a făcut mari ilusiuni asupra meșterului său favorit; printr'un salt puternic al închipuirii sale, el a avântat tot de o dată pe iubitul său meșter Manole în negurile timpilor legendari și l'a înălțat pe acele culmi ideale ale perfecțiunii artistice, care caracteriză la noi numai epoca extraordinară a lui Négoe Basarab și a lui Stefan cel mare.

Manole cel ócheș și bărbos de la Hurez, îmbrăcat cu anteriu roșu, încins cu brau gălbui, purtând pe umeri dulamă verde și ținând, într'o mână dreptarul zidarilor său tolagul de cinste al măimăriei, iar în cea-l-altă păpușa de sfóră pentru măsurătoare, acel vataf Manea n'a fost cătuși de puțin, ca artist, de statura urieșă ce'i atribuie legenda. Creșdnd că drege ceia ce aripa sdrobotore a timpului și urgiile ancă și mai prăpăstioșe ale ómenilor, stricase la gingașul monument al lui Négoe, el n'a făcut alt-ceva decât a'l altera și mai tare, decât a'l ciunti, a'l păta, a'l știrbi și a'l scrânti în multe părți ale sale. Dregerile lui Manole aă fost mai mult pocituri.

De altmintrelé, urmașii lui din epoce și mai

apropiate, aș întrețit din ce în ce mai mult această răsipă a decorațiunii armonice care făcea fala și podoba bisericeii de la Argeș. Fie-care pe rînd a contribuit la scâlambarea treptată a capului de operă primitiv.

Acum cîtî-va anî această nenorocită sistemă de *meremet* era p'aci p'aci să'î dea lovirea cea de mórte.

A voit însă buna sórtă a României ca Măria Ta, iubitor și cunoscător de tot ce este adevărat nobil și frumos, să te urci pe tronul, ilustrat odinióră chîar și în domeniul artelor de luminatul și virtuosul Voevod al țării, Négoe Basarab, și să puî în fine stavilă acelor nedemne degradări, aduse mereu de nesciutori la opera principelui nostru artist din al XVI^{lea} secol.

Măria ta, — așa te a ajutat și întru această sórtă și buna chibzuință! — Măria ta ai avut chîar și mâna mai norocósă decăt predecesori'ți cei cu aceleași gînduri luminóse. Hotărînd a face ca în țera Măriei Tale, să se înțepenescă și să se despăinjineze zidurile, vai! de mult timp dăulate și sortite ale bisericeii de la Argeș, Măria Ta ai nimerit să dibuiesci un geniú ocrotitor, și ai sprijinit cu mare bunătate pe un artist de talent, cari amîndouî aș în sine mai mult temeii și decăt o misterióasă stafie muruită, și decăt un nepriceput meșter Manole. Négra stafie s'a luminat ađi prin sciința raționată a echilibrului construc-

țiunii și s'a nălucit prin cercetări erudite în artele arhaice. Meșterul modern a așternut, peste sterpele și nedibacele ticluri ale vătafului de zidarî Manca, un strat neted, solid și elegant, care ne strămută acum d'a dreptul într'o mândră regiune artistică a trecutului nostru. Aceia înflorea pe timpul când Négoe Voevod Basarabul, găsind la Curtea de Argeș, — precum ȳice însăși inscripțiunea dictată de dînsul, — „o vechie biserică a Maici Domnului, dărîmată și neîntărită, a hotărît prin darul lui Dumneȳu, să zidescă acolo din temelii alta nouă, să o înalȳe, să o întărescă și să o dăruiescă cu tot soiul de avuȳii și de odóre“.

Tot astfel ai făcut și faci Măria Ta!

De aceia, pré înălȳate Dómne, când mai dē-unăȳi ne am aflat în faȳa capului d'operă reînviat, sub Domnia Măriei Tale, noi toȳi căȳi suntem aȳi aici în jurul augustului nostru Protector, am lăudat într'o glăsuire faptele și am binecuvântat numele Măriei tale; cōci prin îndemnu'ȳi, strălucite Dómne, prin voinȳa'ȳi generōsă și stăruitōre renascū astăȳi în România și vitejia strămoșescă, și bunul traîu al poporului, și cultura inteligentă și mângăiōsă a sciinȳelor și a artelor.

Să trăiesci Măria Ta pentru gloria și mărirea patriei Române, pentru mărēȳa desvoltare în sînul ei a tot ce este bine și frumos!

Cu astfel de simțiminte am închinat noi de departe în sănătatea Măriei Tale, la ospetul cordial și sărbătoresc întru care ne a întrunit mai deunăzi P. S. S. Părintele Episcopul și bunii orășeni ai Curții de Argeș.

Asemeni și acuma, dar cu pornirile și mai ferbinti ale unor inime înălțate prin prezența Măriei Tale printre noi, vom striga: Să trăiescă Măria Ta, Protectore luminat al Academiei Române și Reînouitorule a tuturor naltelor culturii în sinul României! ¹⁾

București, 5 iulie, 1879.

Inedit.

---

1) Acastă cuvântare nu figurază în *Analele Academiei Române*, dar printre *Memoriile* citite în sesiunea anului 1879 și tipărite în volumul special, se află o lucrare archeologică întinsă a dlui Odobescu, cu titlu: *Antichități Scitice, Cunună cea mare din Tesaurul de la Novo-Cerkask, cu privire asupra unor găurile scitice din muzeul Ermitagiului de la St. Petersburg*, cu foarte numeroase stampe și două chromolitografii, lucrare care nu s'a coprins de o cam dată printre scrierile autorului adunate în presentele trei volume.

Cu această ocasiune se amintesc că restaurarea rațională și adevărat artistică a Bisericeii episcopale de la Curtea de Argeș s'a început la 1875, din inițiativa dlui Titu Maiorescu, carele pe atunci era Ministru al Cultelor și Instrucțiunei publice; ea s'a executat de dl A. Lecomte du Nouy, conform cu constatările și cu povețele date într'un raport foarte amănunțit ce s'a elaborat și s'a redactat în numele unei comisiunii speciale de către dl A. Odobescu, unul din membrii comisiunii, carele, încă de la 1872, din timpul trecerii sale prin acelaș minister, se preocupase de restaurarea mărețului edificiu astăzi reîntregit.

VASILE ALECSANDRI

LEGENDE NOUË.—OSTAȘII NOȘTRI.—DESPOT VODĂ.

Raport de premiare, citit în ședința din 6 aprilie, 1881 ¹⁾.

Domnilor,

Luând de la comisiunea premiilor însărcinarea de a 'î face o dare de sémă despre operele d^lui Vasile Alecsandri, propuse la concursurile literare de est-timp, m'am simțit îndată stênjinit în acéstă lucrare printr'un scrupul fórte firesc. Este aprópe o jumătate de secol de când eú unul

---

1) Acest raport a fost prezentat Academiei, în numele d^lui Ion Ghica, carele, ca membru al Comisiunii examinátore pentru concursul Marelui Premiú Năsturel, era oficial însărcinat a'l face. Dsa ánsé a preferit, din óre care delicate scrupule, să cérá concursul d^lui Odobescu și să încredințeze d^lui redactarea și rostirea unor párerí pe care le împártășescú pe deplin ámbií colegí aí mult preçutului nostru poet V. Alecsandri.

[*aci se presupune a vorbi d' Ion Ghica*] am mulțumirea să viețuiesc în cea mai intimă frăție de idei și simțiminte cu scriitorul ale cărui opere aveam să le prețuiesc; îmi era dar témă că impresiunile și judicata mea aũ să fie influențate printr'o părtinire simpatică de care, vrând nevrând, mă tem că nu m'aș fi putut cu totul libera.

M'am întrebat atunci: ce să fac ca să rămân dinaintea d^{vóstre} și a scriitorului ce așteptă al nostru verdict, judicător drept și neademenit de prietenesci avénturî?

Cugetând la acestea m'am oprit la o hotărîre, pe care vă pot încredința că am observat'o cu scumpătate, aducând astădî dinaintea d^{vóstre} numai și numai ceia ce ea 'mî a dictat: adică, am impus tăcere și inimei și cugetării mele și m'am decis să întreb pe alții care nu se află în situațiunea mea sufletescă, ceia ce dinșii credũ despre operele d-lui Vasile Alecsandri și mai cu sémă despre cele din urmă ale sale producțiuni literare.

Am cercetat, am ascultat și am înscris pe rînd cele ce mi s'aũ spus; iar dintr'acestea tóte s'a îndrugat raportul, póte cam straniũ, cu care mă present acum dinaintea d^{vóstre}.

Totuși el, nefind al meũ propriũ, ci al mulțora, al vocei publice, el are negreșit, și un merit mai mare, și rădăcinî mai multiple, și un credemênt mai obștesc: *Vox populi, vox Dei!*

„Plăcută viață trebuie să fie aceia de la Mircești, — îmi spunea mai dăunădi o persoană care nici odată nu trecuse prin lunca Siretului, nici călcase pragul ospătos al poetului nostru, — plăcută viață trebuie să fie aceia în care un om cu inimă poate să dea liber curs imaginațiunii sale și, admirând prefacerile succesive ale naturei, se răsfodind în cărți și în minte'i vechile tradițiuni legendare și istorice, pe care în mare parte el însuși le a dibuit, află tot de odată în geniul său propriu și puterea și înlesnirea de a reproduce cu farmec armonios de stil tabelurile ce cu mii de capricii se desfășoră dinaintea ochilor lui.

„Ađi, prin strofele'i măiestre, el nimeresce a strămuta de subt a sa proprie vedere, la a noastră privire uimită,

Câmpul lung și lat ce-albesce	Mieđul nopții!.. totul tace!
Ca un strat de mărgărint.	Lumea pare un mormânt
Alba lună sus lucește	Unde mort și rece zace
Ca icónă de argint,	Leșul marelui pământ,
Și apare nemișcată	Și sub bolta cea senină
In abis nemărginit,	Mii de stele cu foc viu
Ca pe marea înghiățată	Versă-o jalnică lumină
Un vas mare troienit.	Pe gigantul său secru ¹⁾ .

„Cât va timp mai apoi, péna'i împinsă și mai răpede de o veselă suflare primăvărósă, ne mângăie alin, spuindu-ne cum

1) Din *Nóptea Albă*, în *Legende nouă*, pag. 24.

Vântul iute se scula...	Mêndră, albă, scump odor,
Peste fag cu fruntea lată	Cu zimbire-atrăgătoare,
El începe a sufla,	Și duiósă ca un dor
A sufla ca nici odată.	De simțire iubitóre.
În curênd a lui suflare	La plăcuta sa ivire
Cója fagului despică,	Esă albinele cu mîere
Și la ochii lui apare	Și sub vesela'i ochire
Un lucéfèr de fetică.	Lumea saltă 'n re'nviere.

Ea rămâne în extaz
 La a sórelui lumină.
 Pe 'nfloritul ei obraz
 Luce-o rouă briliantină,
 Și pe frunte'i se îndóie
 O ghirlandă înverđită,
 Și pe gură'i se desfóie
 Dulce rosă 'mbobocită ¹⁾.

„Acestea și multe alte vii tablouri ca acestea adunate în *Legendele noue* ce a publicat în anul trecut d^l Alecsandri, sunt rêsunete sonore ale acelor minunate armonii ale naturei, ale acelor neprețuite *Pasteluri*, care de mult l'aú și consfințit ca neasemuitul đicător al tuturor încântărilor frumoșei nóstre patrii.

Dar musa ce s'a adăpostit acum în Mircesci este o flință deprinsă a se resfăța în tóte darurile lumii; ea nu se mulțumescé numai, ascunsă subt iie și cătrință, să rătăcescă culegênd fluturi și floricele prin lunca Siretului; ea une-orí își mai

1) Din *Vântul miédă-đi*, în *Legende noue*, pag. 32.

aduce aminte și de multele și feluritele țermuri, pe unde odinioră a colindat pribégă, purtând pretutindenî dorul țerei; ei îi place, povestindu-ne vechi și crunte tradițiuni din locuri străine, a ne spune încă, mlödiindu'și glasul pe tonul lenos al manelelor orientale, cum

Pe Bosfor lungi caice de-o formă sprintelöră,
Se 'ntrecü cu *elcovani* ce 'n fața apei sböră,
Îar altele, mai multe, cü-o leneșă mișcare,
Sub zidurî de haremurî plutînd în legănare,
Prin sunet de tambură și glasurî de manele
Cadînele frumoșe le chiamă la zebrele ¹⁾.

„Astfel de descrieri, dar pöte mai incomplet dezvoltate ne a prezentat poetul și atunci când, în cânturile sale de junie, adunate succesiv sub titlurile de *Lăcrimiöre* și de *Mărgăritărele*, musa lui tot-d'auna viöie și spornică nu 'și acordase încă prețioșele răgazurî de la Mircescî, ca să lămuréscă sub mai statornice forme impresiunile și amintirile ei poetice.

„Pe atunci ea era o copilă gîngășă și sglobie; rîdea și plîngea lesne, furându-ne mereü inimel. Acum s'a făcut femeie mëndră și mintösă; zîmbetul ei e plin de darnică bunătate, lacrimel 'i sunt mângăieri.

---

1) Din *Murat-Gazi Sultanul* și *Beni-Mustafa*, în *Legende noue*, pag. 51.

„Glasul ei se înalță acum cu răsunete tru-
fașe, când ea cântă vitejiile strămoșesci, ea care
odinioră abie dora de cuteza, isteța, să ȳică din
frunȳă cum că

In pădurea de la Strungă
Sunt de cei cu pușca lungă
Cari dau chioris la pungă,

astăȳi, dupe ce 'și a înstrunat falnic corderle lirei
spre a lăuda în limba ce li se cuvine, pre eroii
de la *Dumbrava roșie*, se simte acum în drept și
în putere a deschide, prin rostul seũ fatidic, ori-
zonturi de nemărginită mărire țerei noster și a
ȳice cu dușosă mândrie :

Tu, scumpă Bucovină, odraslă românescă !
Tu, cuibul vitejiei, tu, fală strămoșescă !
Răspunde 'n fața lumii cã-a ta desprețuire
Acelor ce aclamă a ta nenorocire.
Străinii te insultă l'a sorelui lumină,
Ca pe un șoim ce 'l råde o lacomă vermină.
Ei ridũ de tine astăȳi creȳend c'a lor grămadă
De-acum pe vecinicie te face a lor pradă ;
Dar nu te potũ ajunge insultele profane
Când ești vlastarea, fiica cohortelor romane,
Când, falnic rezimată pe vechile mormânturi,
Păstrezi în al tẽu suflet anticele aventuri ;
Când fie-care arbor din codri'ți fioroși
Cuprinde o legendă din timpii glorioșii ;
Când fie-care stâncă, și plaũ, și riũ, și nume
Atestă cã nu ptere româna gintă 'n lume !

Prin aer câte-odată se vedă trecând în sbor,
 Lungi cârduri de corbi negri cu svon croncănitor.
 Flămânzi, ei cadă pe câmpuri, se credă stăpâni pe țeră,
 Dar e destul să vedă un uliș, ca să pleră.
 Pe cerurile-albastre adese-orî s'adună
 Trofene 'ntunecóse de negri nori ce tună.
 Se pare c'au să verse potopul pe pământ,
 Dar ca să'i răsipescă ce trebuie?... un vânt ¹⁾.

„Dar încă și mai sus, încă și mai departe
 năzuiesce, și ajunge cu deplin succes vocea acum
 maturită a musei române a lui Alecsandri. Ea
 spune, și toate națiunile, surori mai mari ale na-
 ționii române, o ascultă, o admiră, o aclamă,
 când ea întonă pe graiul strămoșesc lauda gin-
 tei latine.

Latina gintă e regină
 Intre-ale lumii ginte mari;
 Ea pórta 'n frunte-o stea divină
 Lucind prin timpii seculari.
 Menirea ei tot înainte
 Măreț îndreptă pașii săi.
 Ea merge 'n capul altor ginte
 Vêrsând lumină 'n urma ei.

Latina gintă e vergină
 Cu farmec dulce, răpitor;
 Străinu 'n cale'i se înclină
 Și pe genunchi cade cu dor.

1) Din *Răpirea Bucovinei*, în *Legende noue*, pag. 8.

Frumósă, viie, zîmbitóre
 Sub cer senin, în aer cald,
 Ea se mirézá 'n splendid sóre,
 Se scaldă 'n mare de smarald.

Latina gintă are parte
 De-ale pămêntului comorî
 Și mult voios ea le împarte
 Cu cele-l-alte-a eî surorî,
 Dar e teribilă 'n mânie
 Când braçul eî liberator
 Lovesce 'n cruda tiranie
 Și luptă pentru-al sêu onor.

În ȕioa cea de judicată
 Când façă 'n cer cu Domnul sfânt,
 Latina gintă-a fi 'ntrebată
 Ce a făcut pe-acest pămênt?
 Ea va rêsponde sus și tare:
 „O! Dómne 'n lume cât am stat,
 „În ochiî sêi plini de-admirare
 „Pe tine te-am reprezentat! 1)“

„A! negreșit fericit este acel bărbat, — dintre noi toți singur ales, — carele în sînul societății noastre așa de turburate, a știut cu stăruință să se urce, să se urce lin și mereu pe treptele ce însuși geniul sêu le a durat temeinic în timp de

---

1) *Cânticul gintei latine*, în *Legende noue*, pag. 1. — Cu câțy-va anî maî nainte, la 1876, când în Bucurescî, s'a dat în onórea dluî V. Alecsandri, un banchet, spre a sêrba triumful ce 'l câștigase prin *Cânticul gintei Latine*, la concursul literar de la

patru-șeci de ani, și acum de pe înălțimea intelectuală în care trăiesce poate să cuprindă cu mintea și să traducă cu graiul toate măririle, toate virtuțile, toate bunurile, toate încântările, toate gloriile și toate frățescile legăminte ale patriei sale! Ferice colțul acela de pământ românesc unde el află răgaz priincios spre a întocmi și a făuri cu închipuirea'î bogată și cu péna'î măiestră, atâtea neprețuite podóbe cu care el dă astădîi frumoșei opere a vieței sale trecute un luciu din ce în ce mai strălucit! Ferice și națiunea care îl posedă,... decă ea scie a 'l prețui!"

Acestea mi le spunea cu foc interlocutorul meu, care numai din scrierile sale cunoscea pe amicul meu Alecsandri, întrerupênd, — cum făcu și eă, — aprețuirile sale cu citiri din volumul de *Legende noue*. Și drept să vă spun, d^{lor}, că dupe

---

Montpellier, d^l Odobescu, carele atunci se afla spre căutarea sănătății la băile lui Ercule de la Mehadia, adresă prin telegraf, laureatului poet următorul toast, urare sănătósă a unui versificator bolnav:

Din apa rece-a Cernei
Pe care țeul Lernei
A descântat'o 'n vin,

Eă umplu ađi pahare
Și chyar din depărtare,
În numele'ți închin,

Din undele'ți nebune
Ce'n veci o să rêsune
De dulcele'ți suspin,

Poete, ce cu fală
Ducî hora triumfală
A némului Latin!

fie-care bucată citită, mi se părea și mie că cu drept cuvânt ne am puté mândri și noi cu asemenea idei, cu asemenea versuri.

* * *

Dar, spre a nu eși din făgăduința ce v'am dat, să nu vorbesc despre impresiunile mele personale, dați'mi voie a vă relata ceia ce 'mă dicea tot mai deunădă un ostaș al nostru nu tocmai cărturar, carele și dînsul luase parte cu óre-care vrednicie la luptele nóstre rásboínice de acum trei anî :

„Că adică am trăit bine pe cât am stat în jurul Plevnei, dău, acésta nu o póte dice nimeni. Dar, orî cât de rea ne a fost acolo viața, nu știu de ce cu mare plăcere îmi aduc aminte de dînsa. Mă gîndesc la tóte nevoile, la tóte neajunsurile, la tóte primejdiiile, și adeseorî mi se pare că le vîd trecînd tóte acestea pe dinaintea ochilor mei; dar, drept să 'ți spun, nicî o dată n' mi se înfăcișeză ele mai lămurite și mai cu plăcere decât atunci când citesc versurile din cărticica *Ostașii noștri* a d'lui Alecsandri.

„Óre fost'a și d'nialui atunci pe acolo? Cócî eú, nicî 'l am vîdut prin acele locuri, nicî am audît de d'nialui pe timpul acela. Cu tóte acestea, așa de bine spune cum tóte s'aú petrecut, încât poți să și juri că a trăit traîul nostru, că a fost

părtaș la toate durerile și la toate nevoile încercate de noi, că a rîs cu noi sîra la glumele din jurul focului.

„Îa ascultă, rogu-te, povestea lui *Peneș Curcanul*¹⁾, — (cine va fi fost acela? că din regimentul meu nu era; dar fie, că și dînsul a fost român verde!) —

„Plecat-am nouă din Vaslui
 Și cu sergentul dece,
 Și nu'î era, deșu, nimăruî
 În pept inima rece.
 Voioși ca șoimul cel ușor
 Ce sboră de pe munte,
 Aveam chiar pene la picior,
 Ș'aveam și pene 'n frunte.

Toți, Dorobanți, toți căciulari,
 Români de viță veche,
 Purtând opinci, sucman, itari
 Și cușma pe-o ureche.
 Ne dase nume de Curcani
 Un hătru bun de glume.
 Noi am schimbat lîngă Balcani
 Porecla în Renumel

.....
 .....

„Mulți, mulți alții aș pățit ca *Peneș Curcanul*, dar fericite de dînsul, cîci a găsit cine să 'î

1) Din *Peneș Curcanul*, în *Ostașii noștri*, pag. 92.

facă numele nemuritor. Décă cum-va a auđit și el, în fundul cătunului sėu, ce ȃice cãnticul de dınsul, negreșit că pe datã i s'aũ alinat și dure-rile, și, decã „șoim a fost de munte“, apoi vul-tur s'a făcut dupe urma cãnticului.

Cãnd aude romãnul lãutarul cãntãnd bãtuta subt' umbrar, ıı intrã dracu în opincã, și jócã pêne móre; dar mi-te când i se spune ostașului cu așa vıers dulce și bãrbãtesc, laude despre sta-tornicia și vitejia lui, apoi cum sã nu se facã zmeu la bãtãlie? cum sã nu'și dea inima și viața pentru draga de moșie? Fapta vitejescã e ne-greșit lucru mare; dar într'o potrivã cu dınsa stã și vorba pusã la loc cu temeiũ. Décã ostașii Romãniei s'aũ purtat cu vrednicie pe cãmpul de bãtaie, apoi tot cu atãta vrednicie le a cãntat faptele și d^l Alecsandri. El ne a spus, — și cu inimã duıosã ne a spus, — cum strãinii, cari pêne acum ne desprețuiaũ, aũ ınvãțat a cınsti și țera și bãrbãția nóstrã.

„Ca sã mę cređi, ascultã, rogu-te, și ınrégã povestea *Sergentului* :

Pe drumul de costișe ce duce la Vaslui

Venea un om, cu jale ȃicend în gendul lui :

„Maı lungã'mı pare calea acum la 'ntors acasã...

„Aș vrea sã sbor, și rana din pulpã nu mę lasã!“

Și bietul om slab, palid, avend sucmanul rupt

Și o cãmేశã ruptã bucãți, pe dedesubt,

Pãșea trãgend piciorul ıncet, — dar pe-a lui faça

Sbura ca o luminã de glorie mãrėtã,

Și 'n ochii lui de vultur adânci, vioi și mari
Treceau lucioase umbre de eroi legendari.

Opinca'i era spartă, căciula desfundată,
Dar fruntea lui de rațe părea încoronată.

Calică'i era haîna, dar strelucea pe ea
Și crucea Sfântul Gheorghe ș'a României Stea.

Românul venea singur pe drumul plin de sôre
Când iată că aude fanfare sunătore

Și vede nu departe în fața lui venind
Un corp de ôste mândră în aur strălucind ;
Erau trei bataliône din garda 'mpërătescă
Mergênd voios la Plevna, cu dor s'o cucerescă.

În frunte'i, colonelul semeț, pe calu'i pag,
La bravii săi tovarăși privea ades cu drag,
Și inima în pieptu'i bătea cu foc. deștéptă,
Côci el visa, privindu'i, la lupta ce'i aștéptă.

D'odată el dă cu ochii de sêrbêdul Român
Ce stase-'n loc la umbră, subt un stejar bêtrân,
Și mult se minunéză și nici că'i vine-a crede,
Când crucea Sfântul Gheorghe pe sîmul lui o vede.

'Și opresce regimentul ; iar bravul colonel
Se 'nchină la drumețul, s'apropie de el
Și'i ȝice cu blândețe : — De unde vii, străine ? —
„Vin tocmai de la Plevna.—Cum e acolo?—Bine. —
„Dar aste decorații cum, cine ți le-au dat?—
„Chiar Domnitorul nostru ș'al vostru Împêrat. —
„Dar pentru care fapte?—Sciũ eũ?... Ci că drept plata
„Că am luat eũ stêgul redutei... și pe dată
„Cu el, străpunși de glonțurii, ne-am prăbușit în șanț...—
„Dar ce rang ai, voînice?—Am rang... de Dorobanț.“ —
Atuncé colonelul, dând mâna cu sergentul,
Se 'ntôrce, dă un ordin... Pe loc tot regimentul
Se 'nșiră, pôrtă arma, salută cu onor
Românul, care plécă trăgênd al lui picior ¹⁾.

1) *Sergentul*, din *Ostașii noștri*, pag. 101.

„Este óre de milă seú de mândrie, lacrima cu care tot ochiul se rouréză, urmând cu gëndul în cale pe vitézul dorobanț román, care plécă têrînd al seú picior ?

„Ba, dëú, e de mândrie, de curata și drépta mândrie pe care povestitorul a sciut, cu tainic meșteșug, s'o altoiésză adûnc și în jalea și în veselia ostașului román.

„Cócî e vesel románul chîar și la vreme rea ; îl vedî că dinaintea primejdiei el jócă și rîde cu voie bună, mai ales când i se spune cum :

Colo 'n Plevna și 'n redate	Opt godaci ș'un godăcel,
Staü págâniî miî și sute,	Toți cu rítul de oțel.
Staü la pândă tupilați	
Ca zăvozi de ceî turbați.	Las' să fete miî de miî...
	Trageți hora, mēi copii !
Las' să ședă mari și micî...	
Trageți hora, mēi voinicî!	Ne-a veni și noë-odată
	Đi de plată și rēsplată
Sus, în tabëra turcésză	Să'l aducem la aman
Dat-aü tusea măgărésză.	Pe Gaziul de Osman.
Răpcigoșiî crunt tușescü,	
Cu ghiulele 'n noi stropsșescü.	Vie!... ura!... la Balcanî!
	Trageți hora, mēi Curcanî!
Las' să crape micî și mari...	Cât e negru, cât e sóre
Trageți hora, mēi tunari !	Mórtea șede pânditóre
. . . . .	Și prin șanțuri și prin rîpi
. . . . .	Și tot bate din aripî.
Îaca mē!... din parapete	
Vine-o scrófă ca să fete	Las' să bată pênë mîni
	Trageți hora, mēi Români ! 1)

1) *Hora de la Plevna*, din Ostașiî noștri, pag. 113.

„Le aş reciti acum pe tóte, cǒci fie-care co-
prinde în sine câte o faptă séú câte o aplecare
vitejéscă a ostaşului nostru; fie-care în parte şi
tóte împreună aú darul de a deştepta în minţile
nóstre scumpe şi nobile simţiri, simţiri de acelea
pe care tot dinsul, poetul nostru, ni le a lămurit
în aceste ale sale mēndre şi părintesci cuvinte:

Dragii meí! din focul luptei oçeliţi când vè'ţi întórce
La cămin unde Románca aşteptând, suspină, tórce,
Tot poporul, rudă, frate, soră, mamă şi părinte,
Ca la Domni, cu până şi sare, vorú eşi voé 'nainte.
Cǒci din voi fiesce care pórtă 'n frunte o cunună
Şi de gloria de astăđi şi de gloria străbună!

Pas' dar! pas' tot înainte! timpul vechiu din nou ziorescel
Viitorul României dat-aú mugur ce 'ncolţesce!

O, copii! de voi sânt mēndru, simt acea mēndrie mare
Care cresce cu mărirea unui ném în deşteptare.

'Mí am vèđut visul cu ochii, de-acum pot să mor ferice.
Astăđi lumea ne cunósce: *Román*, đice, *Vitéz*, đice ¹⁾.

„Eú unul nu sciú cum merge cursul pricinei
în lumea d'vóstră cea cu haína albastră, — adaose
sfêrşind entusiastul meú militar; — dar atáta
sciú că, decă la noi în oştire, un voinic ar fi
făcut cu sabia atátea vitejii câte a însemnat
d' Alecsandri cu condeíul, apoi toţi într'o glă-
suire am fi cerut, şi Domnitorul nostru, carele 'í

1) *Oda ostaşilor români*, din *Ostaşii noştri*, pag. 123.

și vitéz, și înțelept, și darnic, și drept, ar fi și preîntâmpinat cererea noastră ca să 'i fie peptul întreg al aceluï voinic, acoperit cu cruci și cu stele, ca să arate lumei neasemuita sa *virtute militară*".

Vă las și aci să judicați d^vastră, domnilor, decă ce a ȝis din inima sa simplă vitézul ostaș, are tot aceiași valóre în mintea ómenilor cu cultură literară.

* * *

Mărturisesc ânsă că, în cercetările mele, nici pe ómeniï de felul acesta nu 'i am ocolit, și 'mï aduc aminte că într'o séră, eșind de la teatru, unde se jucase, — dupe puterea tinerei nóstre trupe dramatice, — legenda istorică *Despot-Vodă*, am auzit un critic literar ȝicând cu óre-care asprime că n'ar fi trebuit să fie pusă pe scenă aceea 'operă, că într'însa intriga dramatică nu oferă îndestul interes, că spiritul sarcastic și glu-meț al autorului pare adesea a face să încline scenele tragice pe alunecușul comediei. Critica era aspră, dar, bănuind că supărarea judicătorului să fie provenită în parte din nesuficiența interpretării pe scenă a unei opere îndelung studiată de poetul nostru, am rugat pe Zoilul său să ȝea textul dramei d^{lui} Alecsandri, să 'l citéscă cu atențiune și să 'mï spună în urmă decă persistă în opiniunile sale.

Curând dupe aceia, avui mulțămirea de a vedé pe crâncenul critic venind cu totul îmblândit la mine și spunându'mi că „defectele aparente ce îl întéritase la reprezentațiune, dispăruse mai cu totul la citire; ba și mai mult, că citirea acestei legende istorice, — osebit de farmecul ce reese din mulțimea imaginilor poetice și din nobleța limbei întrebuintată de autor, — revelă într'însa un studiū psihologic adūncit al caracterelor ce 'și desfășoră acțiunea în cursul dramei, și presentă tot-de-o-dată un număr însemnat de scene de o înaltă valóre dramatică.

„Urmărit cu scrupulósă și dibace îngrijire este, de a lungul dramei, caracterul multiplu și nestatornic al aceluī intrigant străin, carele concepe, nu fără mărire, și execută, nu fără semeție, planul de a se urca pe tronul Moldovei, și carele, ajuns la culmea dorințelor, îmbetat de ale sale răpedi succese, înstrăineză de la sine tóte inimele simple séu mârșave care 'l ajutase la suiș, și în sfêrșit, părăsit într'o clipă de toți, nu uită, nici în ultimul moment, de a se învélui în făcarnica mantie de mărinimie, cu care odinióră adimenise și amăgise pe cei mai mulți.

„Împrejurul lui, poetul cu mare talent și varietate, ne a făcut să vedem vîermuind și încolăcindu-se tóte aplecările lacome, slugarnice și zavistióse ale boșerilor români de odinióră; și

apoi, — la óre-care momente de nobilă încordare a simțimântului național, — el ne a arătat cum din țărână scie să se ridice verde în inimile tuturor Românilor, instinctul de apărare al pămêntului strămoșesc.

„Printre toți aceștia figuréză și un chip straniu în care se amestecă cu puternică originalitate, aplecările glumețe ale Românilor din orî ce timp și fanatismul întunecos, care la noi a fost purure privit ca un prepus de nebunie; acea comică personalitate a lui Cîubêr Vodă aduce în drama d^{lui} Alecsandri câte-va întrolucări de un efect cu totul surprindător. Astfel e scena între Cîubêr Vodă și Despot, când acesta isbutesce a îndupleca pe nebunul ca să 'i ıea locul în închisórea unde el așteptă, fioros și desperat, osûnda de mórte pronunțată în contră'ı de Lăpuș-nénu. În casul acesta, putem dice că comicul are în sine o adevărată tãrie dramatică ¹⁾.

O scenă cu mișcări încă și mai vii, încă și mai complicate, cu contrasturi cu atât mai caracteristice, cu cât sunt tot așa de precipitate cât și de scurt enunciate, o aflăm la sfêrșitul dramei. Este aceia când Despot, pãrăsit de toți, perdênd orî ce sperare, vedênd rasipite tóte visurile lui de mărire și simțindu'și inima sdrobotă prin perderea a tot ce a iubit, își înfrange du-

---

1) *Despot Vodă*, act. V, scena II.

rerea cu o minunată putere de voință și, în fața insultelor, în fața amenințărilor, în fața morții chiar, urmază a juca rolul de vanitósă superbie, de la care nici binele nici răul nu a putut vre odată să'l înstrăineze ⁽¹⁾).

Ar trebui să încheiu aci această scurtă dar sinceră aprețuire prin care criticul meu își retracta părerile sale de mai nainte; ânsă, spre a face ca dinsul, cată și eu să vă împărtășesc și ideile ce el emitea asupra unor scene din actul al II^{lea}, pre care, atât ca desvoltare dramatică, cât și ca rostire poetică, el le privea ca punctul culminant al operei d^{lui} Alexandri.

„Intr'însul vedem cum cresce, cresce răpede, nesocotita înclinare a ómenilor către necunoscut, cum stavilele care cercă să țină în loc asemenea pornire, mai rău o întărită, cum vorbele adiminitóre uîmesc și fură lesne mințile intrate pe acea cale; apoi âncó, din tóte acestea ni se învederază mai lămurit faptul că, prin respicarea înclinărilor inimei omenesci, un spirit puternic póte să ne explice taîne neînțelese din vechia nóstră istorie, precum este suirea pe tronul Moldovei a veneticului Despot Heraclidul.

„Cu nemărginit talent și cu poetică elocuență sunt desvoltate acele peripeții sufletesci, în mai multe scene ²⁾).

1) *Despot Vodă*, act. III. tab. II.

2) *Idem*, act. II, tabl. I.

„Un ultim cuvânt spre a sfârși cu laudele ce se cuvină nouei opere dramatice a d^lui Alexandri, și acesta va fi numai spre a regăsi într'însa cu o vie mulțămire, pe poetul cel ce subț atâtea gingașe forme, a cântat frumusețile patriei noastre¹⁾ :

Privesce colo 'n față, în zarea luminată :
 Ca mantie regală, frumoasă și bogată
 Apare 'n ochii noștri Moldova, dulce rațu,
 Comoră nesecată de bun și dulce trațu.
 Ea are grâu și miere și vinuri, ah! ce vinuri!
 Toțag de bêtrenețe, viũ balsam pentru chinuri.
 Și are miș de nade a scumpelor plăceri,
 Copile, ah! ce copile!... muțeri, ah! ce muțeri!
 Îți fură ochii, mintea, și inima 'ți o fură
 Cu-o rață de sub gênă, c'un zimbet de pe gură.
 Și ânsă Moldovenii orbĩ, crunțĩ, nepăsători,
 Stropescũ ades cu sânge grădina lor de flori.

Deci, în resumat, *legenda istoricã* a lui Despot Vodă merită fără îndouială tôte laudele ce se potũ acorda unei opere de înaltă poesie, cãria însuși drept-prețuitorul ei autor 'i a dat denumirea cea mai potrivită pentru o compozițiune în care studiul caracterelor istorice, cercetarea intimă a inimei omenesci, și apoi âncõ avântul liric al vorbirii sunt întrunite cu cea mai mătés-tră armonie.

„Ca acțiune întetită a dramei, negreșit că în

---

1) *Despot Vodă*, act. I, scena II^a.

alte literaturî vom găsi opere mai atrăgătoare; dar în limba noastră, trebuie să recunoscem că nici sub acest raport, Despot Vodă nu 'și are încă séménul“.

Acésta fu conclusiunea definitivă a aprigului critic, dupe ce cu mintea sa răsjudicase drept ceia ce pe scenă judicase rău cu ochii și cu auđul.

Dar și aci, domnilor, ultima judicată rămâne la d^vóstră.

* * *

Cu tóte acestea, ȳertați-mă să vă mai expun unele apreçurî generale, pe care mi le a desvoltat mai deunăđi un om, carele, avénd și el spiritul pornit spre poesie, citește mult și *scie* să citéscă românesce.

„Mă întrebî, — îmi dîse el, — care e părerea mea asupra activitățîi literare a lui Vasile Alecsandri? Sper că nu pretinđi să ȳeaú aci d'aróndul tóte operele sale, spre a le judica acum cu deamăruntul; dar voú cerca să le cuprind tóte într'o ochire generală, și pentru acésta te rog să 'mî dai voie a mă servi cu o comparaț_iune.

„Inchipuiesce'tî — și pare-mi-se că acésta nu 'tî va fi cu anevoință, — închipuiesce'tî că literatura română de astăđi e reprezentată printr'o nópte adúncă. Dar îmi vei dîce: decă e nópte, nu e lumină, și literatura e lumină. — Îngădu-

iesce, te rog, un minut, și lumina, pre câtă este, ți se va arăta îndată. In acea nópte lucesc pe cer stele, care mai mari, care mai mici, unele adunate mai multe la un loc, altele răsipite, unele cu schînteî vii, altele cu rađa domólă, ba chîar și unele sub forme nebulóse. In acele stele, semênate pre întinderea tãriei întunecóse, eũ vëd tóte poesiile și tóte scrierile lui Alecsandri, grupate, ici în vesele *Doine*, colo în tãnguiose *Lăcrãmîóre*; mai dincóce în *Suvenire*, culese și reschirate pretutindenî; apoi în *Margãritãrele* vióie, printre care rësarũ și adevërați luceferi; și iarãși în *Pasteluri* graçiose, în *Legende*, vechi și noue, lucind cu vii lumine, și în fine în cãnturile *Ostașilor noștri*, scãldãnd mai cu osebire în rađele lor învietóre pãmêntul vitejesc al Romãniei.

„Dar mai sunt și alte grupe de stelute ce sclipescũ vesel în jurul celor-l-alte, ca veselele lui *Comediã* și *Vodeviluri*; sunt și meteorî cu sburdalnicã luminã, ca ale lui *Cançonete*, *Operete* și *Scene comice*; sunt și planete cu mersul mai lin, ca scurtele sale *Drame* din trecut.

„Pe acel cer înstelat își gãsesce locul și fiecare din spirtuósele lui *Opere în prosã*, astfel încãt numërand tot ce a scris Alecsandri de cãnd ține condeïul în mãnã, dëu cã n'ar mai rëmãné nici o sté pre cer, cãreia sã nu'i pot însuși numele și valórea luminãtóre a unia, — cãtuși de mare seũ cãtuși de mëruntã, — din scrierile lui.

— „Imi place, — intrerupsei, — și mă impac, eă unul, fôrte cu acéstă poetică comparațiune, demnă de autorul nostru; dar observ ânsă că ai uitat cea mai nouă din operele lui, ai uitat pe *Despot Vodă*.

— „Un moment, te rog; eram tocmai să ajung la capitala'î operă dramatică, și ca să 'î dau locul ce i se cuvine, permite'mi să împrumut și să adaptez aci o citațiune dintr'un mare poet român :

In nóptea 'mpunetőre, în liniștea senină
Privesc cum orizonul umplut e de făclii
Când în sfârșit și luna s'arată mândră, plină.

. . . . .

— „N'am ce dice, comparațiunea, în ceia ce privesce pe Alecsandri, este acum completă; dar, ce faci, rogu-te, cu atâtea alte opere literare ce apară în România?

— „Atâtea! Atâtea!... Termenul de grămădire este cam exagerat. Dar, și acelora, — orî câte sunt, — eă lesne le găsesc locul. Căci, când e nópte întunecósă, adese vedî eșînd din pămēt palide flăcăraie care fâlfăie câte-va secunde în aer și apoi dispară nevedute; vedî încă mijînd printre ierburî licurici, ce pentru un moment sclipescă viū cu a lor schînteie luminósă, și apoi, sficioși, își aplécă d'asupra ei întunecatele lor aripe. Aceștia sunt efemerii noștri poeți de astăzi.

— „Mi se pare că ești cam aspru cu dînșii...

dar, trecă! — Spune'mi, ânsă, unde pui pe acei ómenii de la noi cari cu nepregetată stăruință, lucrăză în cercurile felurile ale sciințelor?

— „Mă iértă; mă acuzi că sunt exagerat. Permite'mi a 'ți spune, ânsă, că și d^{ta} ai asemenea tendență, când bună-óra vorbesci de lucrătorii cei cu stăruință fără preget, în domeniul sciințelor. Nu tăgăduiesc că se întélnesc și la noi bărbați cu aplecări — mai mult sporadice decât persistente — la lucrările scințifice, precum tot astfel, umblând nóptea pe strade, se întemplă se zăresci, pe ici și colé, la ferestre, câte o lampă, adăpostind sub lumina ei mai mult séu mai puțin întunecată, două ochi cari citesc séu o mână ce scrie. Aceste lampe sunt unicele candelé ce ardú la noi pe altarul sciinței.

„Dar, stăi! uítasem, în mijlocul acestor pacinice lumine, care îngână monotonia nóptei nóstre literare, uítasem să amintesc că (une orí a lor lină dar trainică lucire e turburată pentru câte-va momente, de unele focuri de artificii în care meșteri isteți și dibaci facú să jóce în ochii orbegați ai publicului, tot felul de virtejuri luminóse, de pestrițe fișicuri plesnitóre, de întortocheri sclipiciose, de bășici fulgurante, de vâpăi multicolore, de fulgere plăsmuite, de sorii făçariți, care tóte acestea, cu mult sgomot și cu mare vâlvóre, uímescú pentru un scurt timp vederile, și apoi de odată, — chîar prin natura lor factice, —

se întunecă, lăsând numai dupe dînsele fum negru și înecăcios.

„Destul, — spuseiu eū atunci, rîdînd, — destul, cōci ai cādut însu'țî în pēcatul ce 'l arunci asupra altora, și tōtă mārēța'țî comparațiune, ai sfērșit'o cu un foc de artificii. Pe limba franceză, asemenea conclusiunii fortunōse, se chîamă *buchetul*.

— „Recunosc că ai dreptate, — îmi rēspunse interlocutorul meū, — și de sigur Vasile Alecsandri merită ca recompensă, a multelor și temeinicelor sale lucrări, o mai bună rēsplată decăt un asemenea buchet artificios.

„Acum abie o lună, am citit prin diare un fapt care m'a mēndrit pentru o națiune suroră și iubită de noi toți. În diua de 27 februarie trecut, Parisul întreg și delegațiunii din tōtă Franța au mers să felicite și să depună lauri de onōre pe frunte bētrānului poet al Franței, lui Victor Hugo, carele — fapt rar printre ómenii cu așa mare activitate intelectuală! — intra atunci în al 80^{lea} an al viețuirii sale“.

* * *

Într'adevăr, frumos lucru este, domnilor, cānd o țēră întregă, recunoscētoare pentru neprețuitele puteri morale ce a rēspondit într'insa un scriitor de geniu, vine să 'i închine recompensele de care ea dispune.

Din nenorocire, pênă în acești ultimi ani, țera noastră n'a avut și n'a știut să dea nici o răsplată demnă acelor cari cu braț ager, aū despiciat ogorul înțelenit al limbei și al culturii noastre literare.

Dar, — nihil desperandum! — Printre noi a trăit acum câți-va ani, — cu totul înstrăinat din cercul literaturii, — un urmaș al acelor ómenii cari, cu duoē sute de ani mai nainte, începuse să spargă acea țelină; dînsul, împins ca de o însușire, póte chiar neconștiinte, a sângelui ce 'i cura prin vine, a lăsat primul institut de înaltă cultură națională, mult puțina sa avere, pentru ca dînsa să se reverse cu dărnicie asupra acelor cari vorū redeștepta națiunea română prin ale lor opere literare.

Acela a fost, d^{lor}, mult lăudatul acum de noi și de țeră, Constantin Năsturel Herescu, carele, cu limbă de mórte, ne a lăsat îndatorirea ca să închinăm acelor dintre Români căroră mai bine se cuvine, modestele prinóse ale unei averi, pe care străbunul seū, logofétul Udriște Năsturel, o întrebuintă sub domnia luminátore a lui Matei Basarab, la tipărirea celor mai d'ântéi cărți în limba românescă. El ne a prescriș anume că astfel să se răsplătéscă pe tot anul cele mai bune lucrări literare și științifice făcute de Români, iar la patru ani o dată să împătrim răsplata în favórea aceluia „carele va fi tipărit opera, judicată

„ca publicațiunea de căpetenie ce a apărut în „cursul celor patru ani precedenți.“ Apoi a mai adaos, cu tot dinadinsul, vorbind despre „scrierile de pură literatură, în prosă sevă în versuri, precum : poeme, drame și comedii serioase, — mai ales subiecte naționale“ — că : „Acestora mai cu sémă, doresce ca să se acorde Marele Premiū „Năsturel, când ele vorū fi judicate ca avēnd un merit cu totul superior, spre a se da astfel o încuragiare mai puternică desvoltării literaturii „naționale“.

Aceștia sunt, domnilor, înșșiș terminii clauselor testamentare.

Pentru prima oră, estimp, suntem chiămați a îndeplini acēșta mai importantă din ale noastre datorii.

Însuși Regele nostru, ilustrul îndemnător și întemeietor al unei ere de tot felul de prosperității în Romania, a bine-voit să consfințescă prin a Sa Augustă prezență printre noi, acēșta primă mare Sărbătore a Dreptății ce de mult noi datorim dulcelui graū național. Óre putem noi să facem acum altfel decât a da deplina noastră învoire la glasul ce din tótă românia se înalță ca să recunoscă pe Vasile Alecsandri, ca cel mai mare poet al Românilor în đioa de astăđi ? ca autorul, căruia nimeni dintre scriitorii români, — fără de o desșanțată orbire, — îi póte disputa

premiul, destinat celor mai înalte și mai frumoase creațiuni literare, apărute în limba română, nu dóră numai în acești ultimi patru ani, ci încă și cu mai mulți decenii înapoi?

Puindu-se la vot conclusiunea raportului, ea dobîndesce unanimitatea sufragiilor.

Bucurescî, 1881.

Din *Analele Academiei Române*, Seria II, Tom. III, 1881.¹⁾

---

1) În presenta retipărire a acestui raport s'a suprimat o mare parte din citațiunile care figuréză în textul din *Anale*.

TABLA MATERIILOR

coprinse în Volumul II.

IV. Oestiuni de interes național. 1863—1868.

Mănăstirile închinat din România. Studiū asupra drepturilor și îndatoririlor acestor aședămintē	3
I. Proprietățile mănăstiresci și Închinarea	8
II. Egumenii și administrarea averilor	29
Gimnasiile și Scólele reale. Extract dintr'un raport, prezentat în Consiliul general de instrucțiune publică	55
România la Expositiunea Universală din 1867, la Paris.	
Memoriū asupra participării (I) și Extracte din Circularile și Instrucțiunile către Consiliile județene și comunale, către Prefecți și către agricultori și industriași (II, III, IV, V)	79
Casa, veșmintele și petrecerile țeranului român. Extracte în limba franceză din Catalogul special al secțiunei române la Expositiunea universală din 1867, la Paris.	
II. 25,682.	35

I. Casa țeranului	117
II. Veșmintele țeranului	122
III. Petrecerile țeranului	129

V. Archeologie preistorică. 1869—1873.

Noțiuni preistorice din România.

I. Extract tradus din „ <i>Compte rendu du Congrès d' Anthropologie et d' Archéologie préhistoriques, tenu en 1869, à Copenhague</i> ”	137
II. Arme și unelte de pământ și de os din epocile preistorice	149
Rămășițele antice din județul Dorohoiu	157
I. Măgure, movile, cetăți de pământ și șanțuri	165
II. Tesaurul de la Concesci	183
III. Biserice memorabile, cruci, siliști și alte ruine	209
Artele din România în periodul preistoric. Conferință rostită în Ateneul Român, la 1872.	233
Fumuri archeologice scornite din lulele preistorice, de un om care nu fumază	287

VI. Din tipăririle Academiei Române. 1869—1881.

Mișcarea literară din Țara Românească, în secolul al XVIII ^{le} . Scrisoare adresată dlui A. Papiu Ilarian	309
Dicționarul limbii române. Părerii exprimate în cursul debaterilor din sesiunea anului 1871	319
Prândul Academic din 15 sept. 1871	337
Tot Dicționarul Academiei. Propunerii din sesiunea anului 1872	341

Traducerea <i>Comentariilor lui I. Cesar</i> , premiata cu premiul Alexandru Ioan I Cuza. Extract dintr'un raport academic din 1873.	351
Condițiunile unei bune traduceri românești din autorii eleni și latini. Raport academic asupra traducerii din <i>Dione Casiu</i> , prezentat în anul 1876	359
Revisiunea Dicționarului Academic. Raport prezentat la 1877	385
Antichitățile din județul Romanați.	
Memoriu citit în sesiunea anului 1877	407
Notă la acest memoriu	436
Traducerea din <i>Erodot</i> . Raport academic din 1878	483
Biserica episcopală de la Curtea de Argeș și legea de Meșterului Manole. Discurs inedit, scris la 1878.	499
Vasile Alecsandri și Marele premiu Năsturel-Herescu. Raport academic din 1881	517
